IGIENA

ŢĔRANULUI ROMÂN

LOCUINŢA, INCĂLŢĂMINTEA ŞI IMBRĂCĂMINTEA.

ALIMENTAŢIUNEA IN DIFERITE REGIUNI ALE ŢĔRII ŞI IN DIFERITE TIMPURI ALE ANULUI

DE

Dr. GHEORGHE CRĂINICEANU

Omenirea se rĕscumpĕră prin igienă de bóle şi de mórte prematură.

SCRIERE PREMIATĂ ŞI TIPĂRITĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ.

BUCURESCI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, STRADA DÓMNEI, 16.
1895.

PREFAȚĂ.

Cea dintâiŭ datorie a unuĭ cetățén
este ca să-șĭ cunóscă țéra.

Aurelian.

Tendința omenirĭĭ este de a se perfecționà în tóte direcțiunile și în prima linie, fie conscient saŭ inconscient, în aceea a vieței și sănătățiĭ sale, carĭ ambele sunt punctele cardinale ale igieneĭ. Și cum igiena merge mână în mână cu cultura și avuția, ast-fel și poporul nostru și-o va însușì treptat cu acestea, carĭ, sper, că nu vor maĭ rĕmâné mult timp înstrăinate de poporul românesc. Comitele rus *Demidoff*, călĕtorind prin țéra nóstră, scrià acum patru-decĭ de anĭ ast-fel: «Póte vre-odată vor fi folositóre aceste impresiunĭ fugitive vre-unuĭ observator, care, studiând din trecut istoria progresuluĭ uneĭ națiunĭ fericite și bogate, se va mirà de a regăsì aceste începuturĭ modeste drept basă a uneĭ prosperitățĭ întinse și puternice». Dacă acest om de bine, străin de țéra nóstră, exprimà un fel de presimțire nouĕ favorabilă, noĭ suntem datorĭ a muncì spre a realisà visurile frumóse, pe carĭ și străiniĭ le aŭ despre noĭ. Apoĭ ca să-șĭ însușéscă poporul nostru maĭ repede și în mod conscient principiile de igienă, de carĭ are nevoe chiar în mod reciproc, adecă ca și

prin igienă să i se înlesnéscă calea de a ajunge la bună starea dorită, este necesar ca să-l luminăm și în acéstă privință. Va trebui a-l învĕță, așà ḑicênd, abecedarul igieneĭ, și ast-fel va privì cu ochĭ maĭ bunĭ și va executà cu pricepere tóte silințele ce-șĭ dă administrațiunea pe terenul igieneĭ, de a căror intențiune bună în parte s'a și convins.

Până acum și într'o privință și în cea-laltă de pe terenul igieneĭ s'a făcut încă puțin în țéra nóstră și «maĭ avem mult de învĕțat și mult de lucrat», după cum o declarà acésta și cel maĭ autorisat igienist al nostru, profesorul *Dr. Felix* la 1888 în darea sa de sémă despre al VI-lea Congres internațional de igienă.

Ținênd în sémă cât aŭ fost ursiții să pățéscă descendenții Romanilor de la așezarea lor în aceste locurĭ și până astăḑĭ, nu ne vom mirà că aŭ rĕmas înderĕt în asemenea privințe; dar tocmaĭ înfrângerea acestor vijeliĭ ce aŭ trecut peste capul lor și probele de străbatere victorióșă ne fac să sperăm într'un viitor frumos. Aŭ dóră la minunatele acele apeducte, carĭ traversaŭ văĭ de câte 50 de kilometri ca să aducă Romeĭ cea maĭ bună și cea maĭ abundentă apă din lume; la vastele canaluri prin carĭ puteà trece carul încărcat cu fîn saŭ călărețul pe cal; la cele vre-o 800 de băĭ, dintre carĭ unele cuprindeaŭ deodată până la 3.000 de scăldătorĭ și eraŭ maĭ tóte ast-fel construite că d. e. pardoséla lor cu mosaicurĭ este și aḑĭ de admirat în tóte ruinele ce descoperim, și în fine la șoselele făcute cu petre pătrate, să nu maĭ fim óre în stare a maĭ aspirà?

Dar igiena modernă nicĭ nu maĭ cere fapte atât de eroice, nu cere d. e.. case ca ale Egiptenilor, cu o așà instalare și comfort în cât și aḑĭ îĭ putem invidià; cere însă ca agenții recunoscuți de stricătorĭ sănătățiĭ să fie înlăturați orĭ de unde s'ar aflà, și în acéstă privință ar fi

bine să putem da unele dovedĭ, că maĭ păstrăm în noĭ părticele din făptura de Roman.

În timpul de față vom face bine a ne inspirà de către practica și gospodina Anglia, care dintre tóte națiunile excelézĕ maĭ mult pe vastul teren al igieneĭ.

Am simțit o vie mulțumire vĕdênd decisiunea înaltuluĭ nostru areopag de învĕțațĭ, Academia Română, de a da impulsiune la studiul igieneĭ țĕranuluĭ român, pe care cunoscêndu-l ast-fel maĭ bine, vom puté maĭ ușor face îndreptările necesare. M'am devotat cu tragere de inimă acestor obositóre și în acelașĭ timp plăcute studiĭ, carĭ de se vor primi numaĭ cu o parte din plăcerea cu care le-am lucrat și de vor aduce și numaĭ o parte din serviciile la carĭ mĕ aștept, voiŭ fi destul de satisfăcut.

Cu privire la greutățile ce-am întîmpinat, este ușor de înțeles că dacă starea igienico-socială a unor țĕrĭ maĭ înaintate în cultură este greŭ de desbătut, cu atât maĭ greŭ este a țĕriĭ nóstre saŭ a întreguluĭ nostru neam vrednic de luat în sémă. Dar spre a ajunge la un resultat maĭ bun m'am silit a studià cestiunea din maĭ multe puncte de vedere, și anume din cel istoric, din al experienței propriĭ, din al diferitelor descrierĭ și din al psichologieĭ însășĭ a poporuluĭ nostru.

Profesorul de igienă *Dr. Layet*, care întâiul a scris un valoros tractat despre igiena țĕranuluĭ, maĭ cu sémă a celuĭ frances, dice că «numaĭ istoriograful și igienistul cunosc maĭ bine miseria din trecut și aŭ chemarea de a o îndreptà pe cea din present». Am crezut și eŭ de folos a scotoci prin trecutul vieței țĕranuluĭ nostru, ca să putem maĭ ușor comparà trecutul cu presentul și cu viitorul.

Trecênd însumĭ prin fasele vieței de țĕră, înainte de a ajunge la viéța așà dis maĭ plăcută de orășan, cunosc în mare parte viéța țĕranuluĭ din experiență. Apoĭ am

mai călĕtorit prin Ţéra-Românéscă şi prin diferite părţi locuite de Români, ce e drept fără a face popasuri atât de continue cum le-a făcut d. e. scriitórea folkloristă *E. D. Sevastos*; dar când te întrebi ce însemnéză asemenea călĕtorii, le poţi compară cu brazde singuratice de-alungul saŭ latul uneĭ câmpiĭ, pe cari puţin poţi sĕmĕnà şi culege.

Dacă mediciĭ inspectori sanitari, cu tótă autoritatea oficială creată prin legea sanitară din 1885, în călĕtoriile lor prin întréga ţéră, n'aŭ putut culege date desăvîrşite relativ la igiena ţĕranuluĭ român, şi prin urmare unele din rapórtele lor, publicate prin «*Monitorul Oficial*» saŭ şi deosebit, ating totalitatea cestiunilor igienice, altele aŭ o desvoltare mai mare în privinţa salubrităţiĭ comunelor şi a locuinţelor, iar altele în statistică şi în fine unele cuprind prea puţin din tóte acestea, cu atât mai greŭ este pentru un simplu observator de a culege şi străbate pe tóte cărările atât de neumblate ale igieneĭ poporuluĭ nostru. Cu cele ḑise acì însă nu voiŭ a detrage câtuşĭ de puţin din meritul inspectorilor sanitarĭ, cărora totuşĭ igiena rurală le datorésce mult, căcĭ pe lângă atribuţiunea lor de a controlà aplicarea legiĭ sanitare, s'aŭ mai ocupat şi de asemenea cestiunĭ, completându-se pănă la un punct unii pe alţiĭ, după cum s'aŭ succedat la circumscripţiunĭ şi după cum uniĭ preferiaŭ una saŭ altă ramură a igieneĭ.

M'am servit decĭ în parte de rapórtele amintite, apoĭ de ale medicilor primarĭ de judeţe şi mai rar de ale celor de oraşe, în fine de unele lucrărĭ de geografie, cum şi de igiene de ale medicilor noştri şi străinĭ, oprindu-mĕ, după tóte acestea, la vederile poporuluĭ cu privire la cestiunile de carĭ mĕ ocup, adecă studiându-ĭ psichologia sa cu privire la igienă, pe basa proverbelor şi poesieĭ poporale. Am dat un teren mai larg vederilor medicilor noştri, de óre-ce

cred că frămîntările lor de creer în ale igieneĭ îșĭ aŭ valórea lor și nu pot fi trecute cu vederea, chiar și nepotrivindu-se în tóte cu practica ḑilnică, adecă neputêndu-se pune în aplicare. Mie însă mi-aŭ dat aceste vederĭ un bun stimul de discuțiune și de apreciarea cestiunilor din maĭ multe puncte de vedere.

În privința limbeĭ în care am scris, m'am silit pe cât s'a putut a întrebuința terminĭ poporalĭ și românescĭ, avênd dejà óre-care deprindere din scrierĭ publicate în reviste saŭ foĭ românescĭ cu conținut maĭ mult enciclopedic; dar cum nu mĕ pot așteptà ca lucrarea mea de față să ajungă și prin mânile celor cu puțină sciință de carte, ast-fel și intențiunea mea cu alegerea terminilor cât maĭ românescĭ a fost maĭ mult ca să arăt că ar trebui ca să ne ocupăm și de limba nóstră medicală. Un studiŭ frumos ar fi și studiarea terminologieĭ din medicina poporală, și maĭ cu sémă când vedem cât e de săracă limba nóstră în terminĭ sciințificĭ, ceea ce a relevat și filologul nostru *Tictin* în o monografie tipărită la Strasburg în 1886.

Propusesem odinióră Societățiĭ de medicĭ și naturaliștĭ din Iașĭ (v. *Buletinul* eĭ pe 1887, p. 43) și acésta luase decisiunea de a se compune un dicționar român de terminĭ medicalĭ, ba unĭĭ din membriĭ eĭ se și puseseră pe lucru; dar în urmă s'a întîmplat cu acest dicționar ca și cu al II-lea Congres de medicĭ românĭ, adecă n'a ajuns la îndeplinire.

Prin câte-va exemple voiŭ arătà rătăcirile și neajunsurile terminologieĭ nóstre medicale. Pun față în față terminiĭ întrebuințațĭ și ceĭ ce ar trebui să-ĭ înlocuéscă: Amendat = îndreptat, bosă = cucuiŭ, case = casurĭ, cerebru = creer, cord = inimă, cocheluşă = tusă măgăréscă, cracmente = scârțîiturĭ, crampe = cârceĭ, crosă = cârjă, ecleraj = iluminat; edemațiat = buhăit; entorsă = sucitură; fantă = deschidĕtură, fard = dres, frisóne = fiorĭ, gambă = gionată,

grisatru=suriŭ, gută=picătură, lacat=dat cu lac, lavaj=spĕlătură, luș=încrucișat, marecaj=mocirlă, palat=cerul guriĭ, periaj=periere, purtură=circuit, ratatinat=sbîrcit, șetiv=jigărit, suplu=mlădios, surfața=suprafață, vițiat (aer)=stricat.

Înțeles apropiat saŭ prin perifrasă va trebui să dăm unor terminĭ ca: badijonez, bandaj, cataplasmă, comprese, cristalin, curbură, debridare, ebluisment, fomentațiunĭ, grefă, insolațiune, lamă, lamboŭ, mat, pansament, preconisez, repèr, trusă, stenahorie, vid, etc.

Abreviațiunĭ, afară de cele obicĭnuite și ușor de înțeles, ca: N. S. E. V. pagină, tom saŭ volum, edițiune, veḑĭ, op saŭ loc citat, d. e. etc., am maĭ scris încă cu inițialele lor și «*Monitor Oficial*» cu data când a apărut, precum și județ, plasă, etc.

In fine pentru a mĕ conformà raportuluĭ comisiunĭĭ asupra lucrărilor presentate la concurs și pentru a reduce din volumul lucrărĭĭ, am omis părțile semnalate ca eșite din cadrele programuluĭ, adecă istoricul igieneĭ cu representanțiĭ eĭ (doctoriĭ) după date istorice și în urmă causa principalelor bóle de carĭ sufere țĕranul român; în schimb însă, pentru facerea maĭ evidentă a unor date numerice, am cerut voe să adaug unele charte figurate ale țĕrĭĭ și câte-va cuvinte despre vasele Românuluĭ.

AUTORUL

CONSIDERAȚIUNI GENERALE.

I. Inrîuririle din afară asupra omuluĭ. Pămîntul. Atmosfera.
II. Inceputurile igienei în înțeles modern și literatura eĭ la Românĭ.

I.

Fericit este pămîntul carele ține pe trupul sĕŭ ómenĭ bunĭ, lucrătorĭ și harnicĭ economĭ! Fericit este și Némul acela carele are credincioșĭ patrioțĭ și ómenĭ luĭtru sciințe luminațĭ!

Lazăr.

Este înnăscut omuluĭ instinctul de conservare și de ferire de orĭ-ce înrîurire, care i-ar puté vătĕmà sănătatea și viéța; dar cum o mare parte din asemenea înrîuririĭ sunt ascunse privirĭĭ directe a omuluĭ, ast-fel și cunoscințele necesare pentru prevenirea lor trebue să reiasă din învĕțăturĭ, din lumina ce trebue să o arunce sciința asupra acelor înrîuririĭ. S'a observat chiar, că o mare pedecă de care se isbesce igiena este nesciința, superstițiunile, fatalismul și cerbicia, ce îĭ face pe mulțĭ, chiar și dintre ceĭ maĭ cu carte, a ținé morțiș la lucrurile apucate din moșĭ-strămoșĭ.

Una din fericitele însușirĭ ale poporuluĭ nostru este rîvna luĭ

spre învĕțătură, după cum aŭ remarcat acésta și observatorĭ străinĭ umblațĭ prin țéra nóstră; dar în acest scop trebuesc mijlóce și îndemn, fie dela de-aprópele sĕŭ maĭ rĕsărit în cultură, fie și numaĭ prin exemplele ce le vede la ceĭ ce aŭ apucat a învĕță ceva carte.

Cu acéstă însușire a Românuluĭ putem sperà că se va scuturà de relele sale năravurĭ, că nu va rĕmâné nepăsător și în cestiunĭ de viéță, că nu se va mângâià numaĭ cu cuvintele: «Ce-o vré Dumnedeŭ!»

Din amintitele înrîuririĭ ce s'aŭ împotrivit igieneĭ în țéra nóstră, unele din fericire aŭ dispărut, precum prigonirile și apăsările de către barbarĭ. Liniștea și siguranța pe avut îĭ daŭ omuluĭ puterea de a introduce îmbunătățirĭ și în traiul sĕŭ și în igienă.

Cercetând maĭ departe seria înrîuririlor contrare igieneĭ, observăm că unele din ele sunt prin firea lor așà, că omul nu le póte de-adreptul înfrânge, d. e. clima, cursul apelor marĭ etc., dar se póte apĕrà în contra lor d. e. prin haine și locuințe bune, prin canalisărĭ etc., cu alte cuvinte prin manopere de capacitatea individuluĭ singuratic saŭ prin puterĭ unite a maĭ multor persóne, după cum este și mărimea lucrărieĭ impuse de igienă. Dar tocmaĭ cu privire la punctul din urmă, adese-orĭ se întîmplă că unora le par asemenea lucrărĭ maĭ marĭ de ceva supĕrător și jignitor a libertățieĭ individuale și a intereselor unor particularĭ, și cu greŭ înțeleg folosul real ce sciința îl prevede, ba chiar la rĕstimpurĭ anumite îl póte probà cu fapte și maĭ ales cu date statistice.

Limitele dintre prescriptele igieneĭ de domeniul individuluĭ singuratic și dintre cele referitóre la mulțimea de indivizĭ neputêndu-se ușor demarcà, ast-fel clasificarea de igienă privată și igienă publică nu se póte urmà, maĭ cu sémă nu într'o scriere de genul lucrărieĭ de față cu subiectul fixat. Ba dacă am urmà curentuluĭ actual, ar

trebuĭ să negligem igiena privată, care a dispărut în operele din urmă (v. Rochard, *Hygiène sociale*, 1888).

Inainte de a studiă însă locuința țĕranuluĭ nostru, trebue să luăm în considerare, cel puțin în mod general, pămîntul pe care zace casa sa și care îl pórtă și hrănesce și pe dînsul și la care el ține nespus de mult; apoĭ, înainte de a-ĭ studiă hainele, carĭ aŭ de scop a-l ferĭ de agenții vătĕmătorĭ din afară, vom face bine a face cunoscință cu acești agenți. Cu un cuvînt să studiăm mediul în care trăesce țĕranul și care este de domeniul geologieĭ și al meteorologieĭ.

* * *

Pămîntul. — Din timpurĭ memorabile omul a cunoscut marea legătură dintre sine și pămînt, căcĭ și Scriptura ḍice: «Din pămînt eștĭ și în pămînt te veĭ întórce». Pe lângă binele cel mare însă, și în locul prim hrana, ce are omul de la pămînt, acesta póte să-ĭ fie și dăunător prin conținere de unele materiĭ vătĕmătóre sănătățiĭ și vieței omuluĭ, cum sunt unele gazurĭ, ape necurate și materiĭ organice descompuse, maĭ cu sémă microbĭ. De acĭ se vede dar însemnătatea *chimieĭ*, *idrologieĭ* și maĭ ales a *bacteriologieĭ* în raport cu igiena. Maĭ este apoĭ *alcătuirea*, *configurațiunea* și *îmbrăcămintea* pămîntuluĭ, ce de asemenea nu sunt indiferente pentru ființele ce viețuesc pe el. Ultimele douĕ puncte pot fi tractate și ca cestiunĭ de geologie și de climatologie.

Intr'o privire fugitivă numaĭ vom semnalà, că alcătuirea geologică a pămîntuluĭ țĕriĭ nóstre cuprinde tóte patru grupurile ce se obicĭnuesce a se distinge în geologie, pentru că are munțĭ giganticĭ, délurĭ și câmpiĭ cu straturĭ de formațiune maĭ nouĕ. Pe igienist îl intereséză maĭ mult stratul superficial, arabil, până la adîncime de jumătate de metru, și care la câmpie constă, chiar până la

adîncime de un metru, din pămînt negru compus din argilă și materiĭ organice și fertil cum, afară de țéra nóstră, numaĭ în Rusia se maĭ găsesce. Vom vedé însă îndată întru cât și cele-lalte grupurĭ geologice pot avé relațiunĭ cu bună starea orĭ înbolnăviriĭ ale omuluĭ (1).

Tărîmurile secundare și terțiare sunt maĭ sănătóse, căcĭ sunt și maĭ puțin conținętóre de materiĭ putrędite și apę subterane; apoĭ nicĭ pe tărîmurĭ cretacee și pe nisipurĭ nu sunt *bóle palustre*, dar în schimb pe aceste locurĭ lipsesce belșugul aprópe cu desăvîrșire, și acésta este causa locuințelor resfirate prin părțile muntóse, unde câmpul rodesce puțin.

Guşaţiĭ locuesc pe tărîmurĭ ḍolomitice, și se crede că apele văróse sunt un factor principal al suferinței lor; iar când eĭ maĭ trăesc închiși și de văĭ adîncĭ, atuncĭ ajung a fi și cretinĭ.

Sciința nu și-a dat încă cel din urmă cuvînt în lămurirea factorilor pricinuitorĭ aĭ numiteĭ bóle, cum arată acésta și delegatul nostru *Dr. Felix* în al VI-lea Congres internațional de igienă din Viena (v. broșura sa din 1888, p. 8) și nicĭ nu scim dacă geologieĭ, chimieĭ biologice orĭ microbiologieĭ îĭ vom datorĭ deslușirile cuvenite (2).

Unele *însușirĭ fisice* ale pămîntuluĭ jócă rol destul de însemnat asupra omuluĭ. Așà căldura luĭ până la adîncime de un metru stă în legătură cu a atmosfereĭ, dar de acĭ în jos este de sine stătătóre, în cât în bordeiŭ saŭ piv-

---

(1) *Geologia* este obiect de studiŭ în maĭ multe Facultățĭ străine. Până și la Școla de medicină din Turcia se învață (*Progresul medical*, 1893, p. 566). La noĭ aŭ scris despre geologia Bucurescilor și împrejurime profesorul *Dr. Măldărescu* în tesa sa publicată la Paris la 1865 și *Licherdopol* într'o descriere la 1889.

(2) Date statistice despre gușațiĭ și cretiniĭ din țéra nóstră se găsesc în: *Statistica* de Marțian pe 1859; *Incercărĭ de demografie* de Dr. Dănescu, 1886; Rapórtele Ministeriuluĭ de răsboiŭ despre recrutare pe maĭ mulțĭ anĭ; apoĭ *Monitorul Oficial* din 23 Iunie 1895, etc.

niță mai adîncă, vara și iarna este óre-care uniformitate în temperatură. A se culcà pe pămîntul rece saŭ în mijlocul verii în pivniță póte pricinui omuluĭ marĭ rĕcelĭ. Insușirea pămîntuluĭ mai adînc cu privire la căldură aŭ apreciat'o prea bine și soldațiĭ noștri în răsboiul independenței, căcĭ își făcuse bordee în pămînt pentru ca să resiste geruluĭ mare. *Porositatea* și *permeabilitatea* pămîntuluĭ influențézà pătrunderea unor gazurĭ ca acidul carbonic, vaporĭ de apă și aer, apoĭ a apeĭ în sol. Vînturile însă curățà nu numaĭ aerul de-asupra pămîntuluĭ, ci și pe cel din pămînt, preschimbând încă și acidul carbonic subteran. Profesoriĭ *Pettenkofer* și *Fodor* aŭ arătat însemnătatea acestor curenți în pămînt. Cel din urmă a dovedit că aerul subteran pătrunde în anumite condițiunĭ și în locuințe, pe carĭ astfel le și ventiléză în parte; iar primul autor a fixat un principiŭ aprópe ca o lege în privința stăriĭ aciduluĭ carbonic din pămînt. Asfixierile cu acest gaz în pivnițe unde fierbe vin saŭ în gropĭ adîncĭ ne sunt cunoscute din o mulțime de întîmplărĭ.

Cu privire la studiarea mersuluĭ de curenți în pămînt *Drouineau* propune în Igiena sa rurală (1) ca statele să inființeze stațiunĭ de *climatologie telurică.*

Apa telurică își are însemnătatea eĭ mai cu sémă la bólele palustre, precum vom vedé mai pe larg într'un capitol deosebit. Apele de plóie, reținute la adîncime de jumătate până la un metru, fac mocirle și sunt nesănătóse; dar de la un metru în jos nu sunt nesănătóse. Unii autorĭ, între carĭ și susnumițiĭ *Pettenkofer* și *Fodor,* cred a fi observat că seceta în asemenea ape stă în raport direct cu înmulțirea casurilor de febră tifoidă, și acéstă convingere o aŭ și mulțĭ medicĭ militarĭ superiorĭ de aĭ noștri, pe

(1) Rochard, *Encyclopédie d'hygiène et de médecine publique,* t. IV, Paris, 1892, p. 390.

când *Brouardel*, *Chantemesse* și alții cred că nu numaĭ apa telurică, ci și alți factorĭ contribuesc la înmulțirea casurilor acestora. Tot așà și *cholera* se ḑice că stă în legătură cu apa telurică. Profesorul de bacteriologie *Dr. Babeș* ne spune, în conferința sa din 10 Martie 1893, că microbul cholereĭ nu se póte înmulți decât la umiditate.

Cu privire la *cimitire*, apa din ploĭ ar puté, pe tărîmurĭ costișe și ușor de străbătut, duce necurățeniĭ în fântâni; dar de obiceiŭ multe puțurĭ cu apa cea maĭ bună se pot găsì chiar în mijlocul cimitiruluĭ. In timpul actual se dă de causă a necesității de a depărtà cimitirele din comune pietatea și lipsa de liniște a visitatorilor lor, regularitatea prin comune, care cere ca circulațiunea și planurile de clădire să nu sufere, apoĭ estetica, fiind mulțĭ carĭ nu pot suferì a li se aduce mereŭ aminte de ale morțiĭ.

In stratele superficiale ale pămîntuluĭ maĭ sunt bacilul *tetanusuluĭ*, al *edemuluĭ*, al *cărbuneluĭ* (antrax), al *malarieĭ* și al *disenterieĭ*, în fine câți-va parasiți carĭ pot fi înghițițĭ de om și cu unele plante, precum arată profesorul *Babeș* în susnumita conferință, arătând tot odată și cum să ne ferim de eĭ.

E bine a ne ferì de acești microbĭ din pămînt, dar și înțelépta creațiune a îngrijit ca pămîntul însuși să pótă distruge materiile organice din interiorul sĕŭ și să se curețe de diferite spurcăciunĭ, și o face acésta prin *procesul chimic* numit *nitrificațiune*, pentru care scop există chiar fermentul nitric. Profundimea în pămînt, până unde se maĭ găsesc microbĭ, este după *Cornil* și *Babeș* până la 3 m.; dar din legiunile de microbĭ numaĭ câți-va sunt patogenĭ. Și apa de bĕut din profundime însemnată e lipsită de microbĭ.

Ca cestiunĭ intermediare de geologie și climatologie sunt *împădurirea* saŭ *plantațiunea*, *mutarea locuitorilor de la munte la câmpie* și *aclimatisarea omuluĭ*.

Plantarea sau *împădurirea* unor localităţi le însănătoşéză împreună cu atmosfera lor şi întreţine isvóre bune. Pădurile ţin umedélă, extremele de temperatură nu sunt prea marĭ în pădure, şi se produce o vegetaţiune puternică, reţinênd şi apele de a se scurge prea repede, prin ceea ce se împedică inundaţiunĭ, ce aduc cu sine o mulţime de bóle. Plantaţiunĭ sunt însă necesare maĭ cu sémă pe câmpiile nisipóse şi mlăştinóse. Ministeriul Domeniilor a şi decis plantarea cu viĭ a câmpiilor de pe lângă Dunăre, ceea ce este fórte nimerit, şi celebrul igienist *Bouchardat* chiar arată (*Revue scientifique*, 1881 Octobre 22) că vița de vie este cea maĭ bună plantă pentru a gonì în Africa febrele intermitente. In Germania se protestéză chiar şi în contra arderiĭ mooruluĭ, aceluĭ teren umed-băltos, care şi în timpurĭ de secetă dă prea puţin fîn (*Illustrirtes Familienblatt*, 1893, No. 21). Şi la noĭ s'aŭ combătut despăduririle (1).

Poporarea câmpiilor cu locuitorĭ dela munte s'a încercat a o face fostul prefect al Rîmniculuĭ-Sărat Sergiŭ Candiano, dar n'a reuşit (*Românul*, 1882 Iunie 28), căcĭ Românul prea ţine la ce a apucat din moşĭ-strămoşĭ şi la petecul de pământ unde s'a născut; la el nu se prea observă fenomenul arătat de igiena modernă (Dr. Rochard, *Encyclopédie d'hygiene*, t. IV, p. 407) că emigrarea spre câmpie este adeseorĭ necesară pentru a se ferì de asprimele ierniĭ şi de chinurile fómeĭ. Contrariul dela ţinuta Românuluĭ este a Evreuluĭ, căcĭ emigréză şi se aclimatiséză în orĭ-ce parte a lumeĭ; dar e uşor acésta pentru dînsul, trăind în oraşe, ferindu-se de extremităţile temperatureĭ şi de orĭ-ce in-

(1) Mihailic de Hodocin, *Despre lucrarea minelor de metal şi observaţiĭ asupra pădurilor din valea Bistriţeĭ*, Iaşĭ 1842; I. Ionescu, *Agricultura jud. Mehedinţi*, Bucurescĭ 1868, p. 128; Antonescu-Remuşĭ, *Revista sciinţifică*, 1878, No. 17; Baum, *Schimbarea climeĭ*, Bucurescĭ 1882, şi alţiĭ.

temperiĭ (Bordier, *La Géographie médicale,* Paris 1884, p. 631).

* * *

Atmosfera, ce împresóră pămîntul nostru până la o înălțime de 80 km., este compusă din *aer* și *gazurĭ,* ca *acid carbonic, vaporĭ de apă,* etc., și maĭ póte conține praf organic și neorganic, microbĭ și alte materiĭ priitóre saŭ nepriitóre sănătățiĭ omuluĭ. *Meteorologia* se ocupă cu schimbările aeruluĭ, ca variațiunĭ brusce și extreme ale temperatureĭ, umiditate, plóie, senin, norĭ, vînt și electricitate; tóte acestea studiate în anumite regiunĭ, saŭ cum crede *Arnould* (*Igiena,* Paris 1881, p. 342) că este maĭ bine, în fie-care localitate, alcătuesc *clima* aceleĭ regiunĭ saŭ localităț. Concepțiunea de climă erà în vechime maĭ largă, cuprinḑênd și solul și apele. In ḑilele de aḑĭ, maĭ mult datele meteorologice relativ la temperatură preocupă pe igieniștĭ, de óre ce extremele mariĭ ale acesteia daŭ de obiceiŭ nascere la cele maĭ multe bóle.

Cu privire la țéra nóstră am consultat diferiții scriitorĭ carĭ s'aŭ ocupat și cu clima eĭ, apreciând tot odată și valórea opiniunilor lor; după aceea am recurs la câte-va date ale stațiunilor nóstre meteorologice, făcênd pe basa acestora apreciările cuvenite și cercetând apoĭ și părerea țéranuluĭ în ale climatologieĭ (timpuluĭ).

Antonescu (1), *Bauer* (2), *Cantemir* (3), *Carra* (4), *Hasdeŭ* (5), *Suțu* (6), *Vârnav* (7), *Wilkinson* (8) atribuesc atmosfereĭ din

(1) *Revista sciințifică,* Bucurescĭ 1875, No. 17.

(2) *Mémoires hist. et géogr. sur la Valachie,* Neuchatel 1781, p. 210.

(3) *Descrierea Moldoveĭ,* Iași 1851, p. 7.

(4) *Histoire de la Moldavie et de la Valachie,* Neuchatel 1781, p. 151.

(5) *Istoria critică a Românilor,* Bucurescĭ 1887, p. 220.

(6) *Notițe statistice asupra Moldoveĭ,* Iași 1852, p. 16, saŭ în originalul frances, 1849, p. 5.

(7) *Rudimentum Physiographiae Moldaviae,* Budae 1836, p. 12.

(8) *An accont of the Principalities of Wallachia and Moldavia,* London 1820, p. 126.

climatul nostru óre-care înrîurire nesănătósă asupra organismuluĭ uman, fie din causa lipseĭ de pădurĭ, maĭ cu sémă în părțile mlăștinóse și expuse vînturilor, fie din causa nopților recĭ în timpul veriĭ saŭ din umedéla primăverii, prin ceea ce se nasc friguri, pleuresiĭ, rĕcelĭ, catar, reumatism saŭ chiar epidemiĭ. *Reider* (1) vorbesce despre miasme băltóse. Despre epidemiile amintite în opul luĭ *Suțu,* precum și despre constituțiunea epidemică ce atribue *Witt* (2) atmosfereĭ, cred că putem să ne îndoim. *Sulzer* (3) și *Raicevicĭ* (4) spun contrariul, cum că aerul țĕrĭĭ nóstre e fórte bun.

De alt-fel impresiunile climeĭ asupra scriitorilor variază și după originea lor. Așà d. e. *Ovidiŭ* (5), *Paul de Aleppo* (6) și *Raicevich* o găsesc prea rece, iar *Bauer* și *Demidoff* (7) nu așà aspră ca clima de nord, pe când *Witt* și *Reider* ḍic că întrece pe a Germanieĭ (de nord).

Despre *extremele* climeĭ în comparațiune cu alte țĕrĭ vorbesc *Aurelian* (8), *Carra, Obedenaru* (9) și *Ubicini* (10). După grade vedem notat frig până la 25 și 30° sub zero; iar căldură până la 37° și 40°, în cât crapă pămîntul de căldură mare ca și de gerul mare, cel din urmă făcênd a înghețà pétra și chiar marmora, vinul, untul-de-lemn, puțurĭ adîncĭ, etc.

---

(1) *Die Sumpfgewässer in Rumänien,* Leipzig 1829.

(2) *Ueber die Eigenthümlichkeiten des Klima's der Walachei u. Moldaŭ,* Leipzig-Dorpat 1844, p. 240.

(3) *Geschichte des transalpinischen Daciens,* Wien 1781, I, p. 40.

(4) *Osservazioni . . . intorno la Valachia e Moldavia,* Napoli 1788, p. 41.

(5) *Triste, II,* vers 189 și 195.

(6) *Archiva istoricĕ* de Hasdeŭ, I, 2, p. 95.

(7) *Voyage . . . . par la Valachie et Moldavie.* Paris-Breslau 1854, p. 102.

(8) *Notice sur la Roumanie,* Paris 1868, p. 46; *Țera nóstră.* Bucurescĭ, 1875, p. 26.

(9) *La Roumanie économique,* Paris 1876, p. 60.

(10) *Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie,* Paris 1856, p. 6.

Despre *frig* mai mare *la munte* tractéză *Aurelian*, *Bauer*, *Bellanger* (1) și *Cantemir*, iar despre contrariŭ, adecă frig mai mare la câmpie, vorbesc *Antonescu* și *Sulzer*. Asemenea diferință găsim și despre clima Munteniei, pe care *Demidoff*, *Gretzmüller* (2), *Neigebauer* (3) și *Raicevich* o cred mai stîmpĕrată, pe când *Sulzer* și *Witt* crede acésta despre Moldova față de clima Munteniei.

Cu privire la ano-timpuri, mulți autori scriŭ că iernele sunt lungi, primăvara scurtă saŭ de loc, adecă vara urmând deodată ierneĭ; unii află că și primăvara e frumósă, *Wolf* (4) numind luna luĭ Maiŭ de cea mai plăcută; însă despre tómnă mai toți vorbesc cu laudă, precum sunt toți de acord și despre aceea că avem călduri tropicale și frig aprópe polar.

În privința ploilor de asemenea variază mult opiniunile autorilor, carĭ numesc ploióse când unele luni ale veriĭ, când altele. *Samuelson* (5) arată că ḑilele de plóie sunt în România 74 pe an, în Germania 141, în Francia de vest 152, iar în Anglia 172. *Recordon* (6) spune că vîntul în Muntenia este adesea fórte violent, pe când *Allard* (7) arată că vîntul de mare se isbesce de acel de uscat, făcênd o trecere repede de la căldură la frig. *Suțu* și *Witt* observă că vijeliile sunt mai mult la munte. *Reissenberger* (8) descrie clima Transilvanieĭ, spunênd că temperatura de acolo este mai scăḑută decât cum s'ar cuveni după situațiunea sa geografică, însă posițiunea țĕriĭ e mai înaltă, în al căreĭ mijloc e clima destul de

(1) *Le Kéroutza*, Paris 1846, t. I, p. 82.
(2) *Topogr. hystor. Beschreibung der beyden Fürstenthümer*, Wien 1810, p. 9.
(3) *Beschreibung der Moldau u. Walachei*, Breslau 1854, p. 86.
(4) *Historisch-statist. Beschreibung der Moldau*, Hermanstadt 1805, I, p. 22.
(5) *Roumania, Past and Present*, London 1882, p. 28.
(6) *Lettres sur la Valachie*, Paris 1821, p. 11.
(7) *Mission médicale dans la Tatarie-Dobroutcha*, Paris 1857, p. 21.
(8) *Siebenbürgen*, Wien 1881, p 23.

dulce. Despre Dobrogea scrie *Bergner* (1) că de câți-va ani încóce ar mai fi cedat asprimea iernei.

Analisând mai de aprópe părerile scriitorilor, putem admite că *Ovidiŭ* a scris cu licență de poet și că exilul sĕŭ l'a făcut să simtă mai mult contrastul dintre clima dulcei Italii și a cam părăsitei Dobrogea. De altmintrelea în sensul lui *Bergner* se întrébă și meteorologii: nu cum-va clima se póte schimbà în cursul secolelor? Dar dacă este adevĕrat că în rĕstimpuri mari sórele mai rĕcesce, în acest cas și clima ar deveni mai aspră. Impăduriri saŭ alte schimbări însemnate ce ar fi putut avé de resultat îndulcirea climei în Dobrogea încă nu putem indicà. Despre cele descrise de *Ovidiŭ* se îndoesce și *Dr. Obedenaru*; zăpedi netopite de câte doi ani, cum versifică *Ovidiŭ*, mai nu se găsesc nici în văgăunile dintre piscurile Carpaților. *Aurelian* (2) combate apoi aserțiunea lui *Raicevich* despre înghețarea puțurilor.

In genere, regularitate tipică în mersul climei din an în an nu posede mai nici o țéră; de aceea și la noi variațiunile observate de autori nu pot servì de regulă și nu sunt de o potrivă pentru fie-care an, și mai cu sémă în țéra nóstră cu atât mai puțin cu cât aceste schimbări mari de climă întrec pe ale altor țĕri cu posițiune geografică la fel cu a nóstră, adecă cu lățime între 43—49° de nord și lungime 20—27° de rĕsărit. Chiar în Rusia, de unde ne vin cele mai aspre fenomene climatice, transițiunile în atmosferă sunt mai pretutindeni treptate și nesimțitóre, pentru că ridicăturile tărîmurilor din câmpiile rusesci sunt cu mult mai scunde decât ca să pótă pricinui o schimbare repede a climei (3). La o perturbare

(1) *Rumänien*, Breslau 1887, p. 261.

(2) *Schițe asupra stării economice a României în secolul XVIII*, Bucuresci 1882, p. 52.

(3) *Meyer's-Conversations-Lexicon*, 1889, XIV, p. 61.

mai slabă decât la noi în clima Rusiei póte contribui și vîntul de sud siroco, care acolo ajunge mai rĕcit decât la noi și deci în contrast mai puțin pronunțat față cu vînturile de nord.

Stațiunile nóstre de meteorologie, înființate mai mult în localitățile unde s'aŭ găsit ómeni cari puteaŭ a se îndeletnici cu ele, decât în acele unde cerințele firii le-ar fi impus, aŭ început abiă în timpii din urmă cu adunarea datelor mai precise, cari la un timp dat să pótă servi și igieniștilor pentru deducțiunile lor sciințifice. Nu mai de mult decât la 1886 exprimà directorul Institutului nostru de meteorologie (*Anale*, t. I, 2, p. 129) următórele cuvinte: «Că regiunea Câmpulunguluĭ, spre exemplu, este mai rece decât aceea a Bărăganuluĭ ne închipuim; nimeni însă nu va puté arătà cifre spre a o dovedì».

Pentru extremele temperatureĭ la noi vom împrumutà câte-va date de ale Institutuluĭ meteorologic în timpul mai recent.

In vara anuluĭ 1892, vedem călduri tropicale încă pe la mijlocul luneĭ Maiŭ, precum la 17 erà la Giurgiu 36°, la Focșani și Brăila 35°, la Slatina, Caracal și Iași 34°, la Craiova 33°, la Câmpulung 31° etc.; pe când în aceeași di erà la Sinaia (noros) 28°, la Sulina și Constanța 27°. La 18 Maiŭ se face și la Giurgiu și Turnu-Măgurele 36°, iar la Bucurescĭ 35°, care temperatură stă la aceste stațiuni aprópe de aceste cifre și în dilele de 19 și 24 Maiŭ, 12 și 28 Iunie, 2 Iulie, 20 și 21 August. Temperatură așa de urcată mai găsim și la alte stațiuni de lângă Dunăre, cum este Caracal, Sulina și Turnu-Severin, la acésta din urmă fiind la 7 August chiar 37°.

La 1893, vedem în primele dimineți ale luneĭ Maiŭ o temperatură aci sub +10°, aci peste +20°. La 2 și 3 Iulie maxima în Turnu-Măgurele și Giurgiu este +37°, în

Bucurescĭ și Buzĕŭ +35°, în Păncescĭ-Dragomirescĭ și Călimănescĭ +29°, în Câmpulung+28°, în Sinaia+26°, în Sulina +25°, în Constanța +24°. La 17 și 18 Iulie erà la majoritatea stațiunilor între 30° și 35°, la Sulina 29°, la Sinaia 26°. La 13—14 August aveà Giurgiu 35°, Turnu-Măgurele 34°, Bucurescĭ 33°, Caracal și Turnu-Severin 32°.

Frigul extrem în iarna anuluĭ 1893 — până la 35° sub zero la Păncescĭ-Dragomirescĭ și 35°6′ la Strihareț — este descris pe larg de directorul Institutuluĭ meteorologic (1). Causa erà, după distinsul nostru meteorolog, presiunea mare a atmosferei, adecă 761_2 mm. Și zăpadă căduse în acéstă iarnă relativ fórte de timpuriŭ, dejà la începutul luneĭ Novembre 1892; dar în schimb frigul mare din Ianuarie, cu înghețurile gróse ale rîurilor, n'a fost de prea lungă durată, de óre-ce la începutul luĭ Februarie s'a urcat temperatura și numaĭ câte puțin a maĭ scădut apoĭ și pentru puțin timp. Erà chiar temere de inundare din causa topiriĭ repede a zăpeḍilor. Pe când frigul extrem, arătat maĭ sus, cuprinsese tótă țéra, tot atuncĭ pe lângă mare și în munțĭ temperatura a fost maĭ moderată, la Sulina —21°, iar la Sinaia —24°.

Institutul nostru meteorologic a avut prevederea de a notà alăturĭ de stațiunile nóstre și pe aceea din Atena, și ast-fel putem comparà și vedé cum se aséměnă căldurile nóstre maxime cu ale Grecieĭ; deosebirea este numaĭ la minimele acelorașĭ ḍile călduróse, carĭ acolo nu scad atât de mult ca la noĭ. Frigul de la noĭ nu difere de acela din regiunile fórte înaintate ale Rusieĭ *(St. Hepites)*.

Clima uneĭ țĕrĭ expusă spre N și NE este în general frigurósă, iar a aceleĭ spre E este agreabilă și maĭ cu sémă când rĕsare sórele, dar vînturile de E sunt recĭ și cam

(1) *Buletinul Societăți de sciințe fisice*, Bucurescĭ 1893, p. 66, și ședința Academieĭ Române de la 12 (24) Martie 1893.

secĭ; clima ţĕriĭ expuse spre N şi NV este rece şi umedă, iar a celeĭ spre S e maĭ uniformă, deşĭ vînturile sunt tot cam umede. Cu privire la configuraţiunea ţĕriĭ, la *dĕl* temperatura e schimbăciósă şi numaĭ pădurile maĭ móie extremele eĭ, maĭ reţin umiditate şi daŭ nascere la isvóre maĭ îmbelşugate. La *munte* atmosfera este adese-orĭ uscată şi schimbările de temperatură sunt subite; ast-fel dar ceĭ ce trăiesc acĭ trebue să aibă o constituţiune robustă. Tot aşà şi ceĭ ce trăesc în apropierea mărĭĭ, unde presiunea atmosfereĭ este mare şi sunt curente multe, carĭ de altmintrelea curăţă aerul; acĭ şi temperatura este maĭ uniformă, dar adese-orĭ bălţile daŭ nascere la evaporaţiunĭ pricinuitóre de bóle palustre. Despre clima *Olteniei* se ḑice că este relativ maĭ dulce decât a restuluĭ Românieĭ, că acolo se găsesc pădurĭ de castanĭ dulcĭ. Despre clima bună dela Văleniĭ-de-munte (Prahova) pomenià deja *Dr. Episcopescu*; clima dulce de la Câmpulung se laudă mereŭ (*Monitorul Oficial*, 23 Iunie 1895). Staţiunĭ climaterice sunt prin munte unele localităţĭ şi mănăstirĭ de la pólele munţilor, maĭ mult pentru aerul *aseptic (Arnould)* şi căldurile maĭ moderate ale verĭĭ.

Să vedem întru cât intemperiile climeĭ jignesc sănătatea saŭ viéţa omuluĭ (1). *Obedenaru* (l. c.) arată că aŭ murit prin fulger, pétră, îngheţ saŭ înnecare, la 1865, 175; la 1866, 15; la 1867, 36; la 1868, 52; şi la 1869, 39 persóne. *Fulgerul* nu pare a face atâtea victime în ţéra nóstră ca în alte ţĕrĭ, cu tóte că la noĭ paratonerul este prea puţin întrebuinţat. In legătură cu electricitatea aeruluĭ se crede că stă şi *ozonul*, care cu însuşirea sa arḑétóre (oxidantă) distruge materiĭ organice stricate şi însănăto-

(1) Onomatopoeţiĭ, ca să arate cum clima influenţéză delicatul organ al vorbiriĭ şi cum încetul cu încetul a tot schimbat limba originară, ḑic: «plóia alt-cum sună pe pămîntul arinos, alt-cum în pădure, alt-cum pe pétră, alt-cum pe iarbă etc., cum nu va influenţà dar întregul organism omenesc!»

șéză aerul, și acésta la țéră mai mult decât prin orașe; iată dar și o însușire bună a electricității aeruluĭ Se scie câtă spaimă aŭ unii de fulger și trăsnet, și închiderea ușilor și ferestrelor, ca prin curenți să nu fie atras fulgerul în casă, își are rațiunea sa. Ferirea de a se adă posti omul afară sub copacĭ înalți saŭ alte obiecte marĭ, și de metal o învață și copiĭ la școlă. Obiceiul ca primăvara la prima audire a tunetuluĭ să-și atingă Românul fruntea cu un fer óre-care și să dică «să fiŭ tare ca ferul peste tot anul» este o pură superstițiune. Cum că asupra nervilor omuluĭ póte înrîurì electricitatea atmosferei este ușor de credut.

Vînturile (1) se pot împărți în localnice și cardinale. Adevěratul siroco, ce suflă fórte tare primăvara și tómna 36 — 40 ore, iar încet 2 — 3 săptămânĭ, are înrîurire vătămătóre și asupra vieței animalice și aceleĭ vegetale. La noĭ, țéra fiind lipsită de adăpost spre N, crivățul, viscolul cu zăpadă, cotropesce ómenĭ și întregĭ turme de oĭ, ca d. e. în Ianuarie 1893 în județele Ialomița și Rîmnicul-Sărat. Dar și la munte sunt furtunĭ, mai cu sémă prin văgăunĭ, carĭ adese-orĭ sunt mai isbitóre și decât cele de câmp. Intre vîntul de N și cel de S este la noĭ luptă puternică. Prin curentele de prin văile munților se mai curățà aerul acelor văĭ, și originea acestor vînturĭ de la munte se póte explicà ast-fel, că la munte fiind solul mai rece, este și aerul de-asupra luĭ mai rece și mai greŭ, decĭ se lasă în vale, mai cu sémă nóptea. Minimele barometrice causéză furtunĭ, iar starea enorm de urcată a barometruluĭ se dice că are urmărĭ de aprin-

(1) *Episcopescu* numià la 1824 vîntul de sud «bălténu», care astădĭ se numesce bălțăreț; pe acel de vest îl numesce poporul «sărăcilă», care aduce secetă saŭ «traistă gólă» (*Revista sciințifică*, 1875), (No. 17) Intrebând pe unii țărani din Moldova despre vînturĭ, numaĭ de crivěț aŭ sciut; eĭ numesc vînturile după direcțiune: «de sus», «de jos», «de la Rĕsărit», «de la Apus».

dorĭ ale plămânilor. Despre vînturile recĭ și uscate se dice că pot pricinui «răcelĭ». La noĭ se scie povestea Țiganuluĭ, care nu se teme atâta de frigul mare, cât se teme de frigul cu vînt (1). Vîntul maĭ póte fi stricăcios prin praful și materiile necurate ce póte aduce cu sine.

Ploĭ avem, în comparațiune cu alte țĕrĭ, puține. Ele sunt maĭ torențiale la munte, unde și ruperĭ de norĭ se observă maĭ des, și pot strică prin inundărĭ și formare de bălțĭ, care după un óre-care timp pot da nascere la bóle palustre. Seninătatea saŭ înnorirea ceruluĭ înrîurézĕ voia bună orĭ rea a omuluĭ și la unĭĭ pricinuesce și bóle. Se scie că pentru unĭĭ d. e. reumatismul este ca un fel de barometru; apoĭ se maĭ ivesc nevralgiĭ, durerĭ de măsele, guturae, etc.

Afară de umedélă maĭ este și *frigul*, care supĕră fórte mult pe reumaticĭ, și el maĭ causézĕ și bronchite, pleuresiĭ, înghețărĭ, etc. *Căldura* mare provócă insolațiune (2), congestiunĭ pulmonare și cerebrale, bóle de ficat, diarea și alte bóle de felul acesta. Roșața la pelagroșĭ se ivesce de odată cu sórele cald al primăverĭĭ. Frigul și căldura maĭ aŭ înrîurire însemnată și asupra îmbolnăvirĭĭ și morțiĭ, cel dintâiŭ asupra celor bĕtrânĭ și cea de a doua asupra pruncilor micĭ. Despre ofticoșĭ există și în popor credința, că timpul aspru de tómnă saŭ și de primăvară îĭ seceră.

In terminĭ maĭ generalĭ vom schița acĭ *compurtarea poporuluĭ nostru față de intemperiile climatice*, pe carĭ pe de o parte le învinge, pe de alta le încunjură. Omuluĭ este dată însușirea, ce nicĭ o altă ființă viețuitóre nu o posede în așà mĕsură, de a suportà deosebirile marĭ de tempe-

(1) Vedĭ despre acest punct Dr. Assmann, *Das Klima*, Iena 1894.

(2) Șăinénu numesce insolațiunea «sóre sec», «îndisóre» *(Dicționar)*, dar acest termin poporal corespunde impaludismuluĭ, cum s'ar dice în Roma «Ave Maria», adecă la 6 óre séra, când aerul malaric este maĭ rĕŭ.

ratură, și prin urmare se deprinde cu mari schimbări ale timpului. Românul pare a fi neîntrecut în acésta privință; iarna și vara îl vedi cu peptul descheiat, pe care sórele, vîntul și frigul se întrec a-l colorà cât mai arămiu, și prea bine a dis poetul ginteĭ latine: «Românul are șépte vieți în peptul sĕu de-aramă».

Dar nicĭ înfruntarea intemperiilor acestora nu trebue să fie nesocotită, cum pĕcătuesce adese-orĭ tineretul și copiiĭ în acésta privință. Iĭ vedĭ umblând desculți și ușor îmbrăcați și pe aceia carĭ aŭ cu ce se îmbrăcà, saŭ cu capul gol în arșița sóreluĭ. Fetele tinere umblà desculțe prin zăpadă din fudulie, când li se roșesc piciórele în urma reacțiuniĭ la frig, care póte pricinuì multe bóle. Umblarea cu capul gol după mort ca semn de cernire (doliŭ), saŭ a preoților în gerul Bobotezeĭ, ca și în cele mai marĭ călduri, daŭ nascere la mai multe suferințe. Bețiviĭ cred a se apĕrà de frig bênd cantități marĭ de spirtóse și chiar atuncĭ înghéță mai ușor prin trăsurĭ.

Mulți străbătuți de plóie nu caută a-și schimbà albiturile cât se póte mai curînd cu altele uscate, lucru ce adese-orĭ știrbesce sănătatea respectivuluĭ. Botezul se mai face în bisericĭ recĭ în apă aprópe înghețată, de care fapt un om mare ar fugì ca de o tortură. In Transilvania cel ce se botézà nu se cufundă în apă, ci i se tórnă apă în cap, și botezul valoréză tot așà de mult ca și cel cu cufundare.

Nu vom nesocotì însă nicĭ mult chibzuitele regule, ce poporul nostru și-a format, basat pe experiențe seculare, în privința timpuluĭ. El obicĭnuit scie din presemne când are să plouă, cunósce vîntul care aduce plóia; ast-fel dice: «Când bate Bălțăreț, iea-ți toiagu și săculeț», și mai dice: «Când se lasă céța jos, este semn de timp frumos»; saŭ în Moldova: «Când se vede Ceahlăul nu mai plóie». Se scie și anecdota hazlie cu porcul astronom, care pre-

vestesce ploie venind de la câmp cu paiŭ în gură. Cu tóte acestea, basat pe proverbul «paza bună trece primejdia rea», ḍice: «Vara iea cu tine șuba și iarna mâncare», saŭ: «iarna de veĭ luà șuba, de nu, dar vara trage-o de o mânecă după tine».

Pentru scăldat are regula: «Să te scalḍĭ după ce aĭ mâncat caș și puĭ de pasĕre (de pădure)».

Patru-ḍecĭ de mucenicĭ e o ḍi însemnată în climatologia poporuluĭ. Ciobaniĭ bat cu ciomegele în pământ, ḍicênd: «Intră frig și eșĭ căldură». Atuncĭ se ard și gunóiele de prin ogrăḍĭ; fac uniĭ chiar câte 40 de grămăjióre și le daŭ foc. Se crede că acesta este un instinct de igienă, dar sémĕnă maĭ mult a mitologie, ca și focul de Joĭ-Marĭ cu boz (Sambucus ebulus) făcut de copiĭ dis-de-diminéță.

La Rusaliĭ, schimbările de temperatură, de apĕsare ale atmosfereĭ și umidităților, influențând asupra nervilor, produc bóle nervóse, numite de popor «pociturĭ din Rusale», saŭ pe scurt bolnav «din Rusale», contra cărora beaŭ și pórtă la brîŭ «pelin» (*Dr. Vasiliu,* Roman).

Ḍicerea «De la St. Mărie se spurcă câniĭ în pălărie» însemnéză că omul să-șĭ pregătéscă cojocul și căciula.

Căldurile marĭ ale verii, lipsite de ploĭ, ce face să sece multe puțurĭ, îĭ aduc chiar suferințe Românuluĭ prin chinurile seteĭ, și sunt casurĭ că omul este silit a bé apă necurată din urma copiteĭ vitelor. La cale maĭ lungă cărăușul îșĭ iea o rogojină saŭ obadă de cójă de teiŭ, spre a se adăposti prin ea de arșița sóreluĭ saŭ de ploie. Este bine ca în călduri înăbușitóre să se întrerupă pentru câte-va ore călĕtoria saŭ munca de sub cerul liber, căcĭ nu este de glumit ce are muncitorul a suferi în acele ore; norocul este că adese-orĭ la câmp adie vînt, și atuncĭ când prin orașe și comune aerul e liniștit.

Gerurile ierneĭ le caracteriséză Românul cu cuvintele: «ger de crapă lemnele, petrele saŭ ouĕle corbuluĭ»; în rea-

litate de frig mare cad și păsĕrĭ mórte din copacĭ. Uneorĭ în ḑilele babelor, 1—9 Martie, este frig mare, și cum spune legenda, baba Dochia a înghețat a noua ḑi, după ce se îmbrăcase ḑilnic cu câte un cojoc maĭ mult. Si despre Aprilie se ḑice: «Prierul orĭ priesce, orĭ belesce».

Mijlócele prin carĭ omul se apĕră de extremele temperatureĭ și de alte jigniriĭ din partea pămîntuluĭ și a atmosfereĭ, adecă clădirile, hainele și nutrimentul, potrivit ano-timpurilor, vor formà obiectele de studiŭ ale părțiĭ principale ce urméză în lucrarea acésta.

II.

Când e vorba de mărirea și importanța unei națiuni, preceptele igiene trebuesc luate în considerare în prima linie.

Beaconsfield.

Literatura română de igienă nu este nici prea bogată nici de origine veche, pentru că nici literatura nóstră de medicină nu-și are începutul decât din capĕtul secoluluĭ curent, după cum arăt acésta maĭ pe larg în lucrarea mea *Biografiĭ și bibliografiĭ medicale române.* Chiar și la cele-lalte popóre europene igiena începe a se desvoltà maĭ mult abià pe la sfîrșitul secoluluĭ trecut, cu tóte că în geniala Franciă primele tese cardinale cu subiect de igienă îșĭ ieaŭ originea dejà de la 1468 la Facultatea de medicină din Paris (v. *Revue scientifique,* 1882, p. 533); însă catedra de igienă s'a creat abià la 1794, și primul profesor a fost *Hallé* la numita facultate.

La noĭ s'a introdus igiena ca obiect de studiŭ în învĕțămîntul primar prin legea Instrucțiuniĭ publice din 1864; pe când în legea din 1850 a Principeluĭ *Gr. Ghica* din Moldova, publicată în franțuzesce și românesce, nu se vorbesce de igienă, ci se ḑice numaĭ că se va face un manual, care să cuprindă tóte cunoscințele folositóre buneĭ stărĭ a locuitorilor. Cartea de cetire *Prietenul tinerimiĭ,* tipărită în Bucurescĭ, încă are unele capitole de igienă.

Pentru seminariĭ prevede legea din 1864 noțiunĭ de medicină poporală; dar sunt de părere că preoțimea, maĭ cu sémă în timpurile actuale, face bine dacă se ocupă maĭ mult de igienă decât de medicina așà dișă «a babelor».

Igienistuluĭ *Wiel* din Zürich, care a scris și *Igiena bolnavilor de stomac*, i se pare că igiena a devenit acum o sciință de modă, ceea ce mi-ar păré bine să fie și la noĭ; și maĭ cu sémă în clasele gimnasiale maĭ inferióre, ar trebui să se predé acésta, pentru că mare parte din eleviĭ acestor clase trec apoĭ la funcționarism, în care calitate li se dă ocasiune a propagà principiile igieneĭ.

In literatura nóstră găsim prima dată cuvîntul «Igienă» la 1831 în broșura doctoruluĭ *Tavernier*: *Amĕnunturĭ opĕrătóre și higienice pentru mizerere saŭ holera morbus*, în care an a scris și *Vasicĭ «Dietetica»* sa. *Dr. Cantemir* susține tesa sa inaugurală la 1842 în Viena sub titlul *Hygiène*.

Publicațiunile nóstre de igienă se pot grupà în maĭ multe categoriĭ, după cum ele sunt făcute pentru una saŭ altă clasă de cetitoriĭ.

1) Pentru **învĕțămîntul superior** avem un singur op, care din tóte și este cel maĭ valoros, anume: *Tratat de igienă publică și poliție sanitară* de Dr. **I. Felix**, t. I, Bucurescĭ 1870, in-8°, 458. p.; t. II, 1889, in-8°, 592 p.

2) Pentru **seminariŭ** saŭ **școla normală**: *Igienă publică și privată* de Dr. **N. Negură**, Bucurescĭ 1873, in-8°, 210 p.; *Igiena privată și publică* de Dr. **D. Almogen**, Iașĭ 1880, 135 p.; *Elemente de igienă individuală și cosmică* de Dr. **N. Popescu-Takeanu**, Galațĭ 1881, 346 p.; *Igiena* de Dr. **Urechiă**, Bucurescĭ 1893, 240 p.

3) Pentru **școlele secundare**: *Curs de igienă publică și privată* de dr. **G. Iuliano**, Ed. I, Iașĭ 1869; Ed. II, 1877, 73 p.; *Curs elementar de igienă* după H. Perrussel, tradus de **C. S. N.**, Bucurescĭ 1878, in-8° mic, 134 p.; *Elemente de igienă publică și privată* de Dr. **Ch. Păunescu**, Ploescĭ 1879, 171 p.; *Compendiŭ de igienă generală și aplicată* de Dr. **C. C. Codrescu**, Ed. I, Bîrlad 1880, in-8° mare,

255 p.; Ed. II, 1885, 304 p.; *Manual de igienă* de Dr. **I. Lebell**, Iaşi 1892, in-8° mic, 156 p.

4) Pentru **şcólele elementare**: *Catechism sanitar* al D-ruluĭ Faust, tradus de **Parascheva Crainic**, Bucurescĭ 1867, in-8°, 115 p.; *Catechismul sănătăţiĭ (Igiena, Dietetica)* de Dr. **P. Vasicĭ**, Temişóra 1870, in 8° mic, 69 p.; *Noţiunĭ de igienă privată* de **D. R. Cordescu** institutor, Bucurescĭ 1875, 43 p.; *Noţiunĭ de igienă* pentru şcólele primare de **Un amic al copiilor**, Bucurescĭ 1876, in-16°, 93 p.; *Manual de igienă* de **I. C. Lerescu** profesor, Ed. I, Brăila-Constanţa 1877, 64 p.; ed. VIII, 1880, 96 p.; *Igiena populară* cu privire la săténul român de Dr. **G. Vuia**, Ed. I, Arad 1884; Ed. II, Orşova 1888, 154 p.; *Manual elementar de igienă* de Dr. **I. Felix**, Bucurescĭ 1885, 76 p.; *Prescurtare de igienă şi de medicină populară* de Dr. **E. Rizu**, Iaşĭ 1885, 198 p.; *Resumat din cursul de igienă pentru usul claselor elementare*, Din franţuzesce, de Dr. **I. Atanasescu**, Craiova 1886, in-12°, 16 p.; *Noţiunĭ de igienă* de **Bravicénu**, Craiova 1889.

5) Pentru **familie** saŭ **ţĕran**: *Curs de igienă populară* de Dr. **I. Baraş**, Bucurescĭ 1857, in-8° mic, 194 p.; *Consilĭ igenice pentru crescerea copiilor* de Dr. **D. Cantemir**, Pétra 1877, 127 p; *Maternologie (Educaţiune, Igienă)* de Dr. **I. C. Drăgescu**, Constanţa 1880, 223 p.; *L'hygiène dans la famille*, par Catherine M. Buckton, traduit par **Flora Carnegie**, Galatz 1881, 269 p.; *Crescerea igienică a copiilor*, *Instrucţiunĭ populare pentru mume*, de Dr. **I. Felix**, Bucurescĭ 1882, in-16°, 52 p.; *Călăuza pentru mamele tinere spre crescerea copiilor* de Dr. **Mawr**, Bucurescĭ 1883, 110 p.; *Cartea ţĕranuluĭ, Igienă poporană*, de Dr. **I. C. Drăgescu**, Constanţa 1886, 240 p.

6) Pentru **militarĭ**: *Igiena soldatuluĭ* de Dr. **N. Popescu-Zorilénu**, 1882; *Curs de fisiologie şi igienă militară* de Dr. **Georgescu-Dima**, **V. Popescu** şi **Z. Petrescu**, Bucurescĭ 1876 (litografiat); *Igiena elementară* de Dr. **Thiron**, 1889; *Conferinţă asupra igieneĭ în armată* de Dr. **I. Şerbănescu**, 1891; *Câte-va cestiunĭ de igienă militară* de **Constantinescu**, Focşanĭ 1889, 30 p.

7) **Publicaţiunĭ maĭ vechĭ**: *Dietetica* de Dr. **Vasicĭ**, 1831; *Macrobiotica*, tradusă de **Albineţ**, 1838, şi cea tradusă de Dr. **Vasicĭ**, 1844 şi 1845.

8) Pe **basă maĭ largă** aŭ fost croite: *Proiectul de organisarea poliţieĭ sanitare în România* de Dr. **A. Fetu**, Iaşĭ 1863, in-8°, 362 p.; şi *Tratatul de igienă* de Dr. **C. S. Antonescu-Remuşĭ**, fascicula I, Bucurescĭ 1890, in-8° mare, 315 p.

9) **Rapórte** *despre congresc de igienă* a publicat Dr. **Felix** la 1883, 1884, 1887, 1888 şi 1890; iar Dr. **Z. Petrescu** la 1882 şi 1883; apoĭ asupra *igieneĭ publice* a capitaleĭ Dr. **Felix** la 1868, 1869, 1875, 1876, 1877, 1879, 1881, 1883, 1886, 1887, 1890, 1891 şi 1892; iar pe 1892—1894 Dr. **N. Georgescu**; în Iaşĭ pe 1875, 1876, 1877, 1878, 1879 şi 1880 Dr. **G. Flaişlen**, şi pe 1882, 1884, 1885 şi 1886 Dr. **Filipescu**. Asemenea raport despre *Regatul român* a publicat pe 1887 şi 1888 Dr. **Sergiu**; iar pe 1892 şi 1893 Dr. **Felix**.

S'aŭ maĭ publicat apoĭ rapórte şi asupra igieneĭ altor oraşe, fie în broşurĭ, fie în *Monitorul Oficial*, ceea ce şi inspectorul sanitar Dr. **Fotino** a făcut cu unele din valorósele sale rapórte.

10) **Publicaţiunĭ periodice** cu conţinut maĭ mult orĭ maĭ puţin de igienă avem: *Povăţuitorul sănătăţiĭ* de Dr. **Vêrnav**, Iaşĭ 1844; *Hygiena şi şcóla* de Dr. **Vasicĭ**, Gherla 1877—1881; *Igienistul* de Dr. **Wertheimer**, Bucurescĭ 1885; *Medicina populară* de Dr. **Grün**, Brăila 1885; *Apĕrătorul sănătăţiĭ* de Dr. **Manolescu**, Bucurescĭ 1891—1895.

11) **Tese de igienă:**

Dr. Agappi, *Cercetărĭ demografice asupra populaţiunceĭ Românieĭ şi în special a districtuluĭ şi oraşuluĭ Iaşĭ*, Bucurescĭ 1876, 56 p.

Dr. Anastasescu, *Câte-va cuvinte asupra mĕsurilor sanitare profilactice contra varioleĭ*, Bucurescĭ 1881, 75 p.

Dr. Atanasescu, *Câte-va consideraţiunĭ asupra stărĭĭ neigienice a ţĕranuluĭ român şi în special la plasa Mostiştea*, Bucurescĭ 1881, 95 p.

Dr. Bianu, *Igiena oraşuluĭ Bucurescĭ*, Bucurescĭ 1881, 292 p.

Dr. Bobulescu, *Note din igiena primeĭ copilărĭĭ*, Bucurescĭ 1892, 106 p.

Dr. Capeleanu, *Studiŭ asupra valóreĭ igienice a examinărĭĭ sistematice a apelor potabile, cu aplicarea eĭ la trebuinţele oraşuluĭ Bucurescĭ*, Bucurescĭ 1889, 89 p.

Dr. Chrissochefal, *Alimentaţiunea copiilor noŭ-născuţĭ ca una din causele principale ale descrescerĭĭ populaţiunĭĭ*, Iaşĭ 1887, 39 p.

Dr. Cruceanu, *Despre alimentaţiune în genere*, Bucurescĭ 1879, 36 p.

Dr. Dănescu, *Incercărĭ de demografie şi geografie medicală*, Bucurescĭ 1886, in-4°, 48 p.

Dr. Emanoil, *Despre causele mortalităţii copiilor în primele 6 luni ale vieţeĭ în comunele rurale*, Bucurescĭ 1891, 40 p.

Dr. Etersky, *Despre localităţile băltóse şi influenţa lor asupra omuluĭ*, Bucurescĭ 1881, 160 p.

Dr. Gugea, *Contribuţiune la studiul talieĭ soldatuluĭ român*, Bucurescĭ 1888, 46 p.

Dr. Istrati, *Despre depărtarea cadavrelor*, Bucurescĭ 1877, 152 p.

Dr. Longin, *Studiŭ asupra igieneĭ oraşuluĭ Caracal*, Bucurescĭ 1882, p. 48.

Dr. Macridesco, *Étude d'hygiène sur la ville de Braïla et ses environs*, Montpellier 1874, in-4°, 55 p.

Dr. Manicea, *Consideraţiunĭ asupra mortalităţiĭ generale*, 1880, 83 p.

Dr. Mendonidi, *Contribuţiunĭ la demografia Românieĭ*, Bucurescĭ 1892, 154 p.

Dr. Păltinénu, *Câte-va cuvinte asupra etiologieĭ şi profilaxieĭ choleréĭ epidemice*, Bucurescĭ 1875, 100 p.

Dr. Soiu, *Valórea perimetrieĭ toracice în examenul recrutăriĭ*, Bucurescĭ 1889, 63 p.

Dr. Staicu, *Cow-pox saŭ vaccina animală*, Bucurescĭ 1875, in-4°, 48 p.

Dr. Stăucénu, *Alăptarea copiilor*, Bucurescĭ 1882, 34 p.

Dr. Walch, *Studiŭ asupra stăriĭ igienice a şcólelor publice din Bucurescĭ*, Bucurescĭ 1890, 211 p.

12) **Monografiĭ:**

Dr. Babeş, *Die Cholera Epidemie 1886 in Ungarn*, Wien 1887, 46 p.

Dr. Bianu, *Igiena omuluĭ după etate şi în special igiena primeĭ copilăriĭ*, Bucurescĭ 1894, 47 p.

I. G. Bibicescu, *Mişcarea poporaţiuniĭ în România*, Bucurescĭ 1880, in-12°, 105 p.

Dr. Chabudianu, *Lactatul şi educaţiunea maternă*, Bucurescĭ 1871, in-12°, 35 p.

Farm. Dimitrescu, *Despre tutun şi igiena fumătorilor*, Focşanĭ 1888, 88 p.

Dr. Severeanu, *Raport asupra congresuluĭ asistenţeĭ publice ţinut la Paris*, Bucurescĭ 1890, 28 p.

Dr. Severeanu, *Despre folósele trase din trândăvia soldatuluĭ*, Bucurescĭ 1868, 30 p.

Dr. Drăgescu, *Un pericol naţional*, Ploescĭ 1883, 30 p.

Dr. Economu, *Cremaţiunea saŭ arderea morţilor*, Bucurescĭ 1876, 109 p.

Dr. Flaişlen, *Raport general de igiena şi salubritatea oraşuluĭ Iaşĭ*, 1877, 38 p.

Dr. Fotino, *Raport asupra inspecţiuniĭ sanitare a judeţelor Putna, Rîmnicul-Sărat, Buzĕŭ, Ilfov şi oraşul Bucurescĭ*, 1889, 81 p.; *Raport asupra inspecţiuniĭ sanitare a judeţelor Buzĕŭ, Ilfov şi oraşul Bucurescĭ*, 1887, 44 p.; *Raport asupra inspecţiuniĭ sanitare a judeţelor Brăila, Tulcea, Constanţa, Ilfov şi oraşul Bucurescĭ*, 1892, 53 p.

Dr. Georgescu, *Raport general asupra igienei publice şi serviciuluĭ sanitar al capitaleĭ*, Bucurescĭ 1893, 80 p.

Dr. Grigorescu, *Raport general asupra serviciuluĭ sanitar al jud. Ilfov*, Bucurescĭ 1882, 75 p.; 1883, 46 p. şi 1884, 24 p.

Dr. Ionescu-Buzĕŭ, *Igiena rurală, nulitatea ambulanţelor, etc.*, Bucurescĭ 1887, 120 p.

Dr. Michaël, *Dare de sémă asupra serviciuluĭ sanitar al jud. Fălcĭă*, Huşĭ 1885, 18 p. şi 1886, 19 p.

Dr. Mancaş, *Studiŭ asupra populaţiuniĭ urbeĭ Bacăŭ*, 1885, 15 p.

Dr. Negrescu, *Mersul ultimelor epidemiĭ de variolă în ţĕră*, Bucurescĭ 1889, 48 p.

Dr. Nicolescu, *Raport asupra recrutaţiuniĭ jud. Muscel*, Galaţĭ 1880, 22 p.

Dr. Pastia, *Propunere de organisarea serviciuluĭ sanitar asupra prostituţiuniĭ în capitală*, Bucurescĭ 1888, 15 p.

Dr. Păunescu, *Raport de igiena şi salubritatea oraşuluĭ Ploescĭ*, 1885, 103 p.

Dr. Petrescu, *Despre serviciul sanitar al armateĭ germane*, Bucurescĭ 1875, 72 p.; *Despre congresul de igienă din Geneva*, Bucurescĭ 1882, 31 p.; *O încercare de statistică medico-militară a Românieĭ*, Bucurescĭ 1880, 49 p.

Dr. Petrini-Galatz, *Despre ameliorăţiunea raseĭ umane*, Bucurescĭ 1876, 25 p.

Dr. Rot, *Causele mortalităţiĭ populaţiuniĭ române în raport cu cea mosaică*, Bucurescĭ 1880, 188 p.

Dr. Takeanu, *Igiena ca sciinţă socială şi de stat, igiena somară a ţĕranuluĭ român*, Galaţĭ 1893, 34 p.

Dr. Şerbănescu, *Viĕţa ţĕranuluĭ şi a orăşanuluĭ*, Ostrov 1880, 38 p.

Dr. Spiroiŭ, *Raport sanitar despre jud. Dîmboviţa*, Tîrgovişte 1889, 15 p.

Dr. Ștefănescu, *Considerațiuni asupra igienei și demografiei jud. Ilfov*, Bucuresci 1894, 116 p.

Dr. Valiano, *Raport asupra igienei și serv. san. al jud. Roman*, Roman 1888, 31 p.

Dr. Sergiu, *Raport general asupra serviciului sanitar*, Bucuresci 1887, 62 p. și 1889, 88 p.; *Legea sanitară*, Bucuresci 1885, 43 p.; *Regulament pentru prevenţiunea bólelor molipsitóre*, Bucuresci 1891, 17 p.

Dr. Felix, *Jahresbericht des Gesundheitsamtes der Stadt Bucarest* für das Jahr 1881, 14 p.; *Die sanitären Zustände Rumänien's*, Berlin 1883, 37 p ; *Despre mișcarea populațiuneĭ Românieĭ*, Bucuresci 1880, in-4°, 66 p.; *Sur la prophylaxie de la pellagre*, Genève 1882, 52 p.; *Despre progresele igieneĭ din ceĭ din urmă anĭ*, Bucuresci 1885, 44 p ; *Despre prevenirea tuberculoseĭ*, Bucuresci 1889, 39 p.; *Sur la nécessité et l'installation des hôpitaux d'isolement*, Wien 1887, 48 p.

PARTEA I.

I. LOCUINȚA. II. ÎNCĂLȚĂMINTEA. III. ÎMBRĂCĂMINTEA.

Fie pânea cât de négră, locuința cât de sărăcăciósă și haina cât de ordinară, tot mai pot primi îmbunătățiri pentru a se îndreptà sórta sărăcimii.

Wiel.

I.

storic. Statistică. Descriere. Cum să fie locuința igienică. Mĕsurĭ de îndreptare.

A. **Locuința** destăinuesce în modul cel mai neprefăcut, u cât se dă omul mulțumit după vremĭ în traiul sĕŭ.)acă am cunósce întru cât-va **istoricul locuințelor** dela 'enirea coloniilor romane în Dacia și până astădĭ, am ,vé cea mai vorbitóre icónă despre bunul saŭ rĕul traiŭ .l moșĭ-strămoșilor noștri. De altmintrelea și din lipsa ırmelor de clădirĭ trainice din partea urmașilor coloniș- ilor romanĭ putem óre-cum deduce, că viéța acestor ırmașĭ nu a prea fost ticnită; și în general putem ḑice, ă mărirea némuluĭ roman cu clădirile sale fórte anevoe nistuite de timp, iar de altă parte sbuciumările colo- iilor sale părăsite de ocrotirea Imperiuluĭ domnitor, cu ocuințe slabe, aŭ stat în legătură strînsă una cu alta.

Pe când a venit marele Traian cu legiunile sale în Dacia, s'aŭ mai găsit acì locuinţe lacustre (pe parì), după cum arată cele 2—3 bas-reliefurì cu asemene locuinţe de pe Columna luì Traian (1).

In Germania aŭ existat locuinţe lacustre până la trecerea epoceì de pétră în acea de bronz (2).

Firesce că pe locurì uscate ómenìì n'aveaŭ trebuinţă de locuinţe lacustre, precum şi istoria ne spune că casele Geto-Dacilor eraŭ de lemn saŭ de gard de nuiele căptuşit cu lut, saŭ de lut apăsat între doì părepì de scândurì şi apoì ars; rar întrebuinţaŭ pétra fără var saŭ ciment. Căramida le erà necunoscută ca şi Germanilor (3).

Cât de solid zidiaŭ legionariì romanì, se póte deduce după ruinele ce mai ḑilnic es la ivélă de sub cója pămîntuluì şi în special cărămiḑile legionare, ce se găsesc prin cele mai multe părţì locuite de Romànì. Dar desgropările de până aḑì ne daŭ lămuririì mai mult despre neînvinsele lagăre ale legionarilor romanì, despre temple, amfiteatre şi băì grandióse, mai departe despre apeducte abundente, şosele trainice şi în fine rĕmăşiţele unuì pod spĕlat de Dunăre timp de 18 secole; pe când despre casele particulare ale coloniştilor romanì nu prea avem mărturiì, afară de unele fragmente sculpturale. Sperăm că mai timpuriŭ orì mai târḑiŭ vom dobândì lămuririì şi în acéstă privinţă. In lagăre eraŭ numaì căsuţe pentru

(1) Hasdeŭ, *Istoria critică*, p. 232. Tot acì arată autorul, cu perspicacitatea sa cunoscută, că acele locuinţe sunt tóte în Temişana şi nicì una în Oltenia, de óre ce bălţile Dunăriì, mai cu sémă dela Ialomiţa în jos, eraŭ omorîtóre la culme, pe când cele din Temişana eraŭ mai inofensive.

(2) *Germania, Zwei Jahrtausende deutschen Lebens*, de *J. Scherr*, Stuttgart, ed. III, p. 1. Tot acì, la p. 14, se arată că în Germania veche nu eraŭ oraşe, decât unde comerciul roman le înjghebà. Germaniì credeaŭ lucru puţin bărbătesc şi moleşitor de a locuì printre zidurile orăşene.

(3) Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, I, Iaşi 1888, p. 76.

legionarĭ (1), ba *Titu Liviu* (XLIV, 39) ḍice că legionariĭ trebuiaŭ să se mulţuméscă şi numaĭ cu corturĭ.

Invinsu-s'a maĭ apoĭ vitejia romană, trecut-aŭ cârdurĭ de barbarĭ prin aceste locurĭ, carĭ, unde puteaŭ, ardeaŭ şi distrugeaŭ ce găsiaŭ în calea lor; şi odată începutul făcut, dintele a-tot-roḍĕtor al timpuluĭ a completat opera ştergeriĭ şi ascunderiĭ maĭ tuturor urmelor de statornicia unuĭ popor mare în aceste locurĭ. Ce valóre maĭ aveà acĭ bogăţia pentru ceĭ cu dare de mână în asemenea timpurĭ, şi unde maĭ puteà pretinde calicimea *panem et circenses!* Nestabilitatea locuitorilor a avut drept consecinţă construire de locuinţe şubrede. Probabil este că aŭ în rîurit asupra feluluĭ de construire şi locuinţele găsite în Dacia de legiunile romane, carĭ numaĭ trainice n'aŭ putut fi. Daciĭ construiaŭ şi bordee, cum se vede unul şi pe columna luĭ Traian (v. *Hasdeŭ*, l. c.) şi de carĭ existaŭ şi pe timpul luĭ *Ovidiŭ*. *Strabone*, scriind în primul secol al ereĭ creştine, numià pe locuitoriĭ bordeelor *troglodiţĭ* saŭ *locuitorĭ în găurĭ săpate în pământ*, iar motivul de a face bordee erà după dînsul frigul, ceea ce se reduce la motivul luĭ *Vitruviu*, care este lipsa de lemne, pe când *Avril* (1639) crede că ferirea de inamic le-a impus locuitorilor.

Locuinţele Geto-Dacilor şi aceste bordee nu diferă mult, în trăsurĭ generale, de construcţiunile ordinare ale timpurilor şi ţĕrĭĭ nóstre; prin urmare, pentru secolele când n'avem nicĭ un indiciŭ epigrafic saŭ istoric de felul locuinţelor, trebue să admitem că ele aŭ fost de acelaşĭ soiŭ cu anteriórele şi posteriórele lor. Până la un punct órecare, adecă abstrăgênd de timpiĭ glorioşĭ aĭ stăpâniriĭ romane în Dacia, se póte admite părerea *D-ruluĭ Antoniu* (2),

---

(1) Tocilescu, *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, I, Bucurescĭ 1883, p. 102.

(2) *Cercetărĭ asupra stărĭĭ ţĕranuluĭ român*, Birlad 1881, p. 11.

că prin bordeiŭ s'aŭ legat de pămîntul strămoșesc coloniile romane aduse de Traian (1).

După ce a încetat furia de năvăliri barbare și timpurile s'aŭ mai liniștit, poporațiunea adăpostită spre munți a început a se coborî spre câmpie și începură a se formà și state cu domnitorii lor. Câmpia țĕriĭ nóstre s'a mai poporat și când aŭ năvălit Turcii pe la 1320 în Tracia, în cât mulți Români din Mesii eraŭ siliți a trece dincóce și a împoporà câmpia; dar cum ne spune *Bălcescu* (2), n'aŭ trecut cu pretențiuni mari, ci orĭ-când gata de a servì la clacă proprietarilor și a devenì cu timpul *robi ai pămîntuluĭ*.

Impĕrătul sêrbesc Dușan face la 1348 o lege pentru Românĭ (preste Dunăre) ca să dea de la fie-care *bordeiŭ* câte un miel (3).

Alexandru Vodă cel Bun hărăzesce la 1428 mănăstiriĭ Bistrița 31 *sălașe* de Țigani și 12 *bordee* de Tătarĭ (4).

In Transilvania există la 1514 legea fundamentală «Rusticus praeter mercedem laboris nihil habet», așà că poporul n'aveà loc propriŭ și erà silit să-și «înfigă parul» în pămînt străin, unde-l lăsà și pe cât timp îl suferià domnul pămîntuluĭ. In condițiunĭ de acestea iobagiĭ nu-și mai făceaŭ *case* din material solid, bună-óră cum sunt ale Sașilor, carĭ de-a lungul secolelor eraŭ purtați pe brațe de regĭ (5).

---

(1) *Scherr* (op. cit., pag. 14 și 62) arată că în Germania veche casa erà jumătate de-asupra și jumătate în pămînt, cu pereți de gard orĭ de lemn, acoperiș de trestie (stuh), paie carĭ se întețiaŭ iarna de băligar; de coș saŭ ferestre nicĭ nu se pomenià. Dar sub Carol-cel-Mare (771—814) coliba se preface în casă și conacul ómenilor se separă de al vitelor. Cu tóte acestea, și pe la mijlocul secoluluĭ nostru, mai scrie *Riehl* (în *Meyer's Geschichts-Bibliothek*, IV, 2, p. 188): «Goniți din casa țĕranuluĭ găinele, gâscile, câniĭ și pisicele și i-ați distrus căsnicia».

(2) *Istoria Românilor sub Michaiŭ Vodă Vitézul*, Bucurescĭ 1878, p. 301.

(3) *Archiva istorică*, III, p. 121.

(4) *Archiva istorică*, I, 1, p. 121.

(5) *Părți alese din Istoria Transilvanieĭ* de G. Barițiu. I, 1889, p. 113.

Olandesul *Dousa*, călĕtorind la 1599 spre Ismail, a fost suprins vĕdĕnd maĭ multe sate, în carĭ ómenĭĭ locuiaŭ în *peşţere sub pămînt*, ceea ce nu erà în partea de sus a Moldoveĭ (1).

P. Avril (2) scrie la 1639 că casele eraŭ în Muntenia maĭ adese-orĭ *bordee* subterane, iar în Moldova din părețĭ de nuiele lipite cu lut, fără garduriĭ, fără puțurĭ, fără grădiniĭ.

Despre *casele* din Moldova scrie *Paul de Aleppo* la 1650—1660, că sunt de lemn și de vălătuce, cu acopereminte înalte și oblice ca spatele cămileĭ, în cât ninsórea nu se póte ținé pe ele. In năuntru, laviţele sunt așezate în jur și o masă în mijloc, ca în casele Francilor. In fie-care casă este câte o sobă, vatră saŭ cămin, un fel de pătrat de lut verde saŭ roșu iar în casele celor bogațĭ, de olane lustruite, sprijinită cu doĭ stîlpĭ și avĕnd un capac de fer în vîrf. Casele ómenilor sunt acĭ maĭ calde iérna decât băile la noĭ (3).

De o «*crîcĭma*» saŭ «*cantina sotterranea*» pomenesce *del Chiaro* la 1718 și ḑice că este o plăcere nespusă când intră omul în camerele caseĭ românescĭ, prin carĭ sunt împrăștiate tot felul de erburĭ mirositóre și sănătóse (4).

La 1764, chiar în Iașĭ eraŭ casele cea maĭ mare parte nisce *bordee* acoperite cu paie, puțin diferind de acelea de prin sate (5).

Despre *locuinţele* poporațiunĭĭ române din *Oltenia* scrià la 1720 deputațiunea administrativă ast-fel: Țĕranul nu locuesce în sate, ci în 3, 4, 5 case rele, departe de drumurile țĕrĭĭ, pe coline apropiate de păduriĭ saŭ munțĭ, și sunt de nuiele împletite și lipite cu băligar; dacă vede de

(1) Hasdeŭ, *Istoria critică*, p. 234.
(2) *Voyage en divers Etats d'Europe et d'Asie*, Paris 1639, p. 2892.
(3) *Archiva istorică*, I, 2, pag. 59.
(4) *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia 1718, p. 24.
(5) *Archiva istorică*, I, 1, p. 183.

departe că vine vre-un străin, e gata de fugă; alții însă locuesc prin păduri în găuri subterane, fiind fórte depărtați de locurile lor de arătură. De aceea s'a dat ordin ca toți locuitorii de la țéră să iasă la ivélă și să se stabiléscă la un loc, căci alt-fel perd tot ce posedă și chiar se pedepsesc la corp și viéță; ultimul termin pentru mutare li s'a fixat pe Martie anul viitor (1).

Generalul *Enzenberg* scrià la 1786 din Bucovina, că tóte *casele* sunt de lemn și numaĭ ale comercianților de pétră, și în părțile muntóse sunt maĭ tóte acoperite cu șindrilă, în colo cu trestie și paie; coșurile sunt numaĭ până sub stréșină orĭ lipsesc de tot; sobele sunt nepotrivite și în ele se gătesc și bucatele. Casele sunt cam friguróse. Țăraniĭ încă iubesc curățenia (2).

La 1788 se exprimà *Raicevich* (op. cit.) ast-fel: «Satele de la câmp sunt în general fórte próste și înfățișéză un tablou de desolațiune și miserie. Casele, carĭ se pot numì maĭ cu drept vizuinĭ, sunt construite sub pământ și se chémă *bordee*. Din depărtare nu se póte vedé decât fumul ce ese pe coșurĭ, iar de aprópe numaĭ acoperișul, care este prea puțin înălțat de la pământ, ast-fel că érba cresce pe de-asupra. Locuitoriĭ fug de drumurile marĭ și caută pentru așezarea satelor vre-o vale saŭ loc înfundat, spre a nu fi vĕduțĭ de trecĕtorĭ și spre a se ferì de prădărĭ și de încălcărĭ. Satele de munte sunt maĭ vesele, casele înălțate de la pământ și îndestul de comode, avênd staule și magasine pentru păstrarea provisiunilor».

Cât sunt de precare aceste date istorice despre locuința țăranuluĭ român în timpiĭ trecuțĭ, totușĭ ne daŭ órecarĭ îndegetărĭ și motive de a ne închipuì starea lor de pe atuncĭ.

---

(1) Hurmuzaki, *Documente privitóre la istoria Românilor*, VI, 1878, p. 310.
(2) Ibidem, p. 459.

B. **Statistica** din 1859 din Muntenia, făcută sub direcțiunea zelosuluĭ Marțian, ne dă date numerice despre materialul întrebuințat la clădirĭ, însă acestea sunt amestecate țĕrănescĭ cu orășenescĭ, locuințe omenescĭ cu alte clădirĭ pe lângă casă, și numaĭ bordeele sunt grupate deosebit. Cu tóte acestea, pentru óre-care comparațiune cu datele timpuluĭ actual, daŭ aci tabela acelor cifre:

JUDEȚELE	Suma clădirilor după material			Bordee	
	De zid	De lemn	De pămînt	Orășene	Rurale
Rîmnicul-Sărat .	815	18.259	22.256	26	2.554
Buzĕŭ	2.067	10.771	46.698	75	2.321
Dîmboviţa . .	2.112	65.025	1.070	44	1.026
Prahova	7.005	41.432	40.728	68	1.265
Muscel	1.025	35.181	905	21	767
Argeș	1.569	83.629	1.678	63	1.446
Vîlcea	1.557	75.962	4.817	16	831
Gorj	363	100.013	604	10	586
Mehedinţĭ . . .	901	128.063	683	17	5 623
Brăila	2.951	13.733	3.431	334	1.435
Ialomiţa	417	4.069	30.527	46	1 733
Ilfov	17.308	3.646	62.389	49	2.052
Vlașca	1.618	46.047	3.757	244	3.513
Telcorman . . .	1.510	23.831	39.897	1.274	17.695
Olt	1.196	50.891	5 827	28	4.198
Romanaţĭ	4.098	51.676	25.381	394	15.121
Dolj	8.805	77.991	37.763	588	22.832
Suma . . .	55 320	830.219	328 411	3.297	84 998

Date numerice cu privire la locuințe maĭ publică unĭĭ medicĭ primarĭ de județe în *Monitorul Oficial* din anĭĭ din urmă, ceea ce voiŭ notà în colóna de observațiunĭ a tablouluĭ următor, pe care l'am compus din tabelele statistice pe comune, făcute de medicĭĭ de plășĭ din tóte județele și pe carĭ le-am consultat la Direcțiunea generală a serviciuluĭ sanitar superior.

JUDEȚUL	Numĕrul locuințelor rurale după material.				OBSERVAȚIUNI
	De zid.	De lemn.	De nuiele (pămînt)	Bordee	
Argeș . .	3.305	22.639	10.729	192	
Bacău . .	314	21.377	13.721	1.949	
Botoșanĭ .	359	1.836	20.610	1.486	V. și *Monitorul Oficial* 11 Septembre 1891.
Brăila . .	208	430	15.566	196	
Buzĕu . .	832	2.953	30.090	1.468	
Constanța.	1.546	2.038	11.087	1.277	
Covurluiŭ.	1.104	---	14.888	224	
Dîmbovița	4.102	9.782	22.868	690	
Dolj . . .	13 834	24.588	15.009	6.128	
Dorohoiŭ.	244	2.815	24.911	752	
Fălciŭ . .	317	634	15.922	464	
Gorj . .	3.725	29.512	1.947	25	
Ialomița. .	1.140	594	23.772	1.940	
Iașĭ. . . .	1.587	3.603	17.005	1.240	
Ilfov. . .	3.622	6	47.739	786	V. și *Monitorul Oficial* 22 Iulie 1894; *Dicționar geograf.* 1892 și *Rap. Dr-lui Ștefănescu* 1894.
Mehedinți.	943	32.630	9.345	415	
Muscel . .	4.100	12.216	5.016	144	V. și *Monitorul Oficial* 23 Ianuarie 1886 și 23 Iunie 1895.
Némțul .	2.001	16.300	7.081	1.096	
Olt. . . .	453	16.692	6.488	1.593	
Prahova.	2.943	9.028	34.001	646	
Putna . .	1.290	5.638	14.167	378	
R.-Sărat .	210	1.876	19.084	376	V. și *Monitorul Oficial* 13 Ianuarie 1890.
Roman . .	1.171	1.669	16.452	1.328	
Romanați.	6.033	6.213	10.574	13 357	V. și *Dicționar geografic* 1889.
Sucéva . .	1.704	14.393	7.421	1.662	V. și *Monitorul Oficial* 28 Septembre 1889.
Tecucĭ . .	684	7.875	15.229	822	V. și *Monitorul Oficial* 15 Novembre 1889; 23 Novembre 1890 și 20 Novembre 1893.
Teleorman	8.186	3.284	15.256	8.049	
Tulcea . .	5.133	5	8.409	316	
Tutova. .	308	9.050	10.145	2.258	
Vasluiŭ .	993	7.103	14.157	1.535	
Vîlcea . .	1.573	29.388	2.968	155	
Vlașca . .	692	43	31.650	1.825	

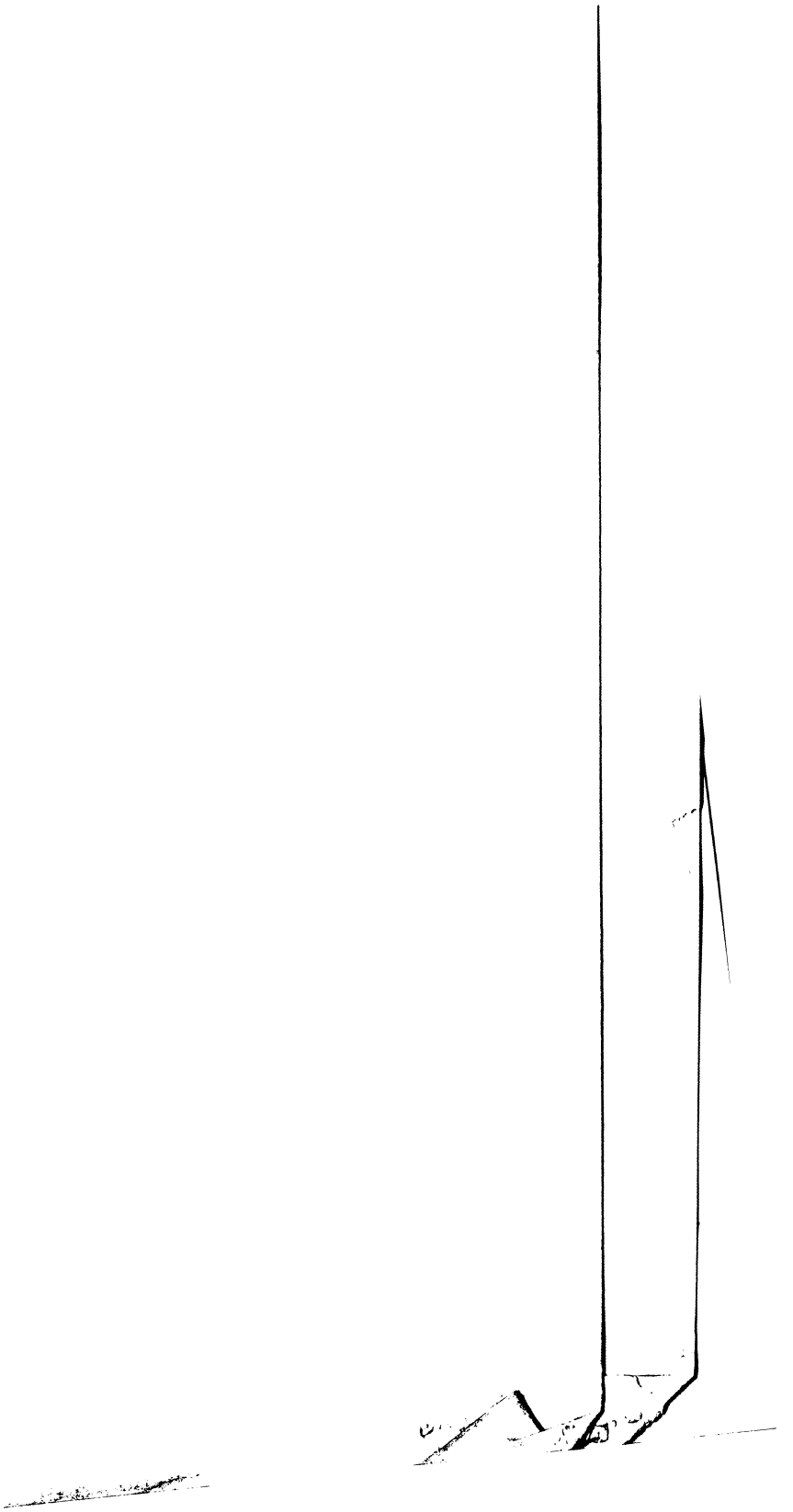

Aceste date, pe cât am putut observà, sunt scrise în unele plăși în mod aproximativ, și din comparațiuni am putut constată că sunt ceva mai mici în locurile respective decât cifra reală a locuințelor; cu tóte acestea însă, proporțiunea între locuințele de diferite soiuri de material trebue să corespundă realității, și de aceea am calculat și proporțiunea între locuitori și locuințe; iar spre a face mai evidentă desimea saŭ rărimea celor patru feluri de locuințe, exprim resultatul numituluĭ calcul prin alăturatele charte figurate.

Incă pe când culegeam datele de mai sus, directorul Statisticeĭ generale, d-l *Krupenski*, îmĭ pomenià de greutățile cu privire la statistica locuințelor. Disonanță am găsit în acéstă privință și în alte publicațiuni, d. e. în enumerarea bordeelor din țéră de către Direcțiunea generală a serviciuluĭ sanitar și în *Monitorul Oficial* și unele Dicționare geografice.

La 1892 mai erà în tótă țéra aproximativ 57.000 de bordee, și anume: Dolj 15.762, Teleorman 10.965, Romanați 5.467, Olt 3.637, Bacăŭ 2.038, Sucéva 1.708, Roman 1.588, Vlașca 1.571, Tutova 1.588 etc. (1).

In județul Teleorman eraŭ, după *Monitorul Oficial* citat mai sus, la 1889, locuințe 38.911, din carĭ 8.600 case bune, 14.271 mediocre, 3.616 rele, 12.163 bordee și 261 case sistem noŭ; la 1890, eraŭ 39.976 locuințe, dintre carĭ 6.819 case bune, 14.658 mediocre, 4.578 rele, 13.570 bordee și 371 case sistem noŭ; iar la 1893 eraŭ 43.404 locuințe, dintre carĭ 12.442 case bune, 12.810 mediocre, 5.120 rele, 957 sistem noŭ și 12.075 bordee.

In Romanați eraŭ, la 1889, după *Dicționarul geografic* de Locusteanu, 17.882 de bordee, adecă mai multe decât înainte de 30 de anĭ.

---

(1) Dr. I Felix, *Raport de igiena Regatuluĭ*, 1893, p. 90.

Dicţionarul geografic de Alessandrescu despre Ilfov spune că la recensemîntul din 1885 eraŭ 706 bordee, iar la 1889 se înmulţise cu 39, fiind 745, şi locuinţe 41.231; iar la 1894 eraŭ 47.794 locuinţe şi 786 bordee.

Din tóte acestea sunt sigur că proporţiunile exprimate în charte daŭ cel maĭ nimerit conspect despre distribuirea locuinţelor rurale în tótă ţéra.

C. **Descrierea locuinţelor** în present am făcut-o basat pe datele de prin *Monitorul Oficial* din ultimiĭ ḑece aniĭ, 1885—1895, şi după uniĭ autoriĭ, la cariĭ se adaug şi scrierile autoruluĭ presenteĭ lucrăriĭ. Adunarea a II-a a medicilor românĭ, ce erà să se ţină la laşĭ, încă îşĭ propusese culegerea prin un cestionar a datelor relative la locuinţă, dar congresul nu s'a ţinut şi nicĭ datele n'aŭ incurs măcar la comitetul de organisare; apoĭ acele cestiunĭ nu se interesaŭ de alte puncte despre locuinţă decât de bălţĭ, plantaţiunĭ (malaria) şi de materialul de construcţiune.

Datele resfirate prin *Monitorul Oficial* trebuiaŭ să fie odată adunate şi apreciate la un loc, prin ceea ce ele se ridică la adevĕrata lor valóre. Acestea ne vor arătà starea locuinţelor, bună rea cum se găsesce, şi ne vor da direcţiunea în care trebue să lucrăm spre a îndreptà neajunsurile locuinţelor ţĕrănescĭ; ne vor arătà ce aŭ întrelăsat saŭ ce aŭ a face singuraticiĭ, societăţile saŭ autorităţile. Nu mĕ îndoesc, că ceĭ ce aŭ descris în mod defavorabil starea igieneĭ de prin judeţe aŭ făcut'o tot cu scopul de a da impulsiune la îmbunătăţiriĭ şi la aducerea satelor românescĭ într'o stare maĭ înfloritóre.

Observ că descrierile despre câte-va judeţe nu sunt îndestulătóre; dar pentru ca totuşĭ să ne lămurim şi despre starea acestora, trebue să vedem descrierea din judeţele învecinate, cariĭ, mult puţin, trebue să se asemene. Pe acest motiv erà póte maĭ nimerit de a urmà în descriere posiţiunea geografică a judeţelor, dar pentru că este maĭ uşor

la rĕsfoire a găsi județele, când sunt în ordine alfabetică, am urmat ordinea acésta.

a) Locuința țĕranuluĭ în fie-care județ din țéră.

Județul Argeș (1). Salubritatea satelor și a locuințelor în genere lasă fórte mult de dorit. Cea maĭ mare parte din comune sunt rĕŭ întocmite; cele dela munte sunt divisate în cătune risipite pe posițiunĭ dificile, iar case isolate se află pe o întindere de 4—5 kilometri depărtare. Curțile sunt cu băligaruri. Cele maĭ multe din casele țĕrănescĭ aŭ o construcțiune primitivă, fiind micĭ, dărăpănate, plouând într'însele și suflând vîntul prin tóte părțile. Și cele maĭ bunicele aŭ o singură cameră, saŭ cel mult aŭ și o tindă îngustă, în care se află vatra ; sunt nevăruite înăuntru și pe dinafară. In casă țin și animale domestice ca porcĭ, viței, oĭ, closcĭ, gândacĭ de mătase etc. Trebue începută fără întârdiere concentrarea multimiĭ de cătune (6—7) în comune unice, regulate și la linie (*Monitorul Oficial*, 5 August 1886, 21 Iunie și 27 Novembre 1887, 27 Iulie 1888 și 15 Novembre 1889).

(1) *Analele economice* din 1860, p. 20, scriŭ despre acest județ: «Locuințele sunt împrăștiate și în mare parte de grinḍĭ cu o singură lipélă de pămînt; de regulă aŭ câte 2 încăperĭ, dintre carĭ una de locuit, iar cea-laltă «celar» pentru productele agricole, alimentare, saŭ în cas că sunt la casă junĭ căsătoriți, atuncĭ locuesc eĭ acĭ. Casele sunt fără paturĭ, fiind în locul lor nisce laviţe de câte o scândură maĭ lată ; sub acésta se păstrézĕ adese-orĭ dovlecĭ, iar pe laviță staŭ óle de lapte, vase, linguri, vadra de apă de bĕut cu căuș. Se maĭ află în casă o culme, care este o prăjină (pălugă) de lemn ce spânzură cu capetele pe douĕ frânghiĭ, și pe acéstă culme se țin hainele. Împrejurul caseĭ se maĭ află câte o pătulă mică și încă o casă mică de-asupra pămîntuluĭ, numită pivniță. Arare-orĭ veḍĭ coșare pentru vite; pentru omul păzitor de vite este o așà numită șurlă din scândurĭ așezate în formă conică; adesea veḍĭ numaĭ câte un copil într'însa, îmbrăcat în cămașă de pânză grósă, încins cu o fâșie de brîŭ și de-asupra o zeghe. La munte, maĭ cu sémă în comunele moștenescĭ, locuesc miĭ de familiĭ câte 8 — 9 suflete într'un singur bordeiŭ».

Județul Bacău. Locuințele țeranilor în genere nu presintă aspect satisfăcetor, căci mai în tóte comunele sunt rĕŭ construite, fără nici un sistem, insalubre, rĕŭ întreținute, curțile necurate (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1887). Consiliul de igienă a luat decisiunea de a da în judecată pe locuitorii cari nu aplică regulamentul de salubritate, curățenie etc. (*Monitorul Oficial*, 23 Iunie 1887). La 1893 (*Monitorul Oficial* 16 Novembre) locuința țeranuluĭ e în aceeași stare rea ca mai înainte, avênd în mare parte o singură cameră și o tindă, fiind puțin luminósă, neaerisită și cuprinḑênd iarna mulți membri ai familieĭ. Regulamentul făcut de Consiliul sanitar nu se aplică. La 1894 (*Monitorul Oficial*, 7 Aprilie) se arată de asemenea că locuințele sunt rĕŭ construite, lipite cu pămînt și băligar, înguste, cu ferestre fixe, lipite uneorĭ cu hârtie. Casele abià de 2 orĭ pe an se văruesc. Stradele sunt rĕŭ întreținute.

Județul Botoșani. Un numĕr mare de case nu sunt decât o celulă, și dacă alăturĭ de acésta există încă o cameră maĭ spațiósă, acésta nu este locuită iarna, fiind neîncălḑită (*Monitorul Oficial*, 8 August 1886). Numaĭ pe icĭ pe colo se póte observà câte un mic progres în privința locuințelor, căcĭ țeraniĭ maĭ cu dare de mână, și maĭ ales foștiĭ militarĭ, obicĭnuițĭ cu o viéță maĭ confortabilă decât a consătenilor lor, își clădesc case spațióse, cu ferestre maĭ marĭ, și grijesc maĭ mult de curățenie (*Monitorul Oficial*, 1 Iulie 1886). In plasa Siret, în unele comune, sunt regulamente de salubritale alcătuite de consiliul comunal și executate cu seriositate, dar și în cele-lalte plăși se vede icĭ și colo un mic progres; este însă regretabil că sătenii numaĭ rare-orĭ își fac coșare pentru vite (*Monitorul Oficial*, 28 Maiŭ 1887 și 3 Martie 1888) După modelul Direcțiuniĭ generale a serviciuluĭ sanitar se construesce de ocamdată numaĭ în casurĭ excepționale (*Monitorul Oficial*, 4 August 1890). Stradele, ca și locuințele sătescĭ, în cea maĭ mare parte sunt mediocre (*Monitorul*

Oficial, 11 Septembre 1891). La 1893 (*Monitorul Oficial*, 2 Novembre) și 1894 (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie) locuințele sătenilor tot așà lasă de dorit ca maĭ înainte, căcĭ din 2 camere cea maĭ mare este reservată ca cameră curată, dar adese-orĭ există numaĭ una singură. Regulamentul de construcțiune nu se aplică, și construesc defectuos, nu atâta din causa sărăcieĭ, cât a ignoranțeĭ. Ocolul de vite este în apropierea caseĭ, adesea în acelașĭ perete cu al caseĭ, în cât materiĭ organice se infiltréză în solul caseĭ, pe lângă care staŭ și băligare. Latrine nu sunt. Unele sate sunt așezate în apropiere de lacurĭ.

Județul Brăila. Locuințele sătenilor, maĭ cu sémă în comunele nouĕ, sunt în bune condițiunĭ igienice, fiind bine expuse, încăpétóre și ținute cu îngrijire; o parte din ele sunt în stare de mijloc; cea maĭ mare parte însă sunt neigienice, vechĭ, rĕŭ construite, nu după regulamentul Consiliuluĭ sanitar superior, ci după placul sătenilor, și numaĭ construcțiunile nouĕ se execută după planul Ministeriuluĭ. De regulă se fac de gard lipit cu pământ; scumpetea materialuluĭ însă face ca maĭ tóte casele să nu fie pardosite cu scânduri. Se compun din 2—3 camere în rînd, avênd și o tindă la mijlocul corpuluĭ caseĭ, și sunt în genere destul de înalte, cu destulă lumină, dar aŭ inconvenientul în lipsa de aerare, pentru că tóte casele aŭ ferestrele lipite și sobe înfundate, carĭ se încălḑesc din sală, și acésta din causa natureĭ combustibiluluĭ. In lipsa totală de pădurĭ, se întrebuințéză la ardere trestie, paie și alte buruienĭ, dar maĭ cu sémă tezic, care se face în curte dinaintea caseĭ, din care causă curățenia prin curțĭ lasă de dorit, căcĭ băligarul, ce se întrebuințéză la facerea teziculuĭ, șéde în neregulă prin curte și împrejurul caselor. Multe din curțĭ nicĭ nu sunt împrejmuite și se simte și lipsa de priveghiare a alinieriĭ stradelor. Ar fi de dorit ca plantațiunea să iea o desvoltare maĭ mare și în acest județ. Acoperĕmîntul caselor este la satele nouĕ de fer saŭ

de scânduri și prea rar de trestie, iar în satele vechi în majoritate sunt de trestie, puține de fer saŭ de scânduri și mai puține de cocenĭ.

Lipsa totală de retirade se înlocuesce prin șanțurile de îngrădire din jurul curțiĭ, carĭ sunt fórte obicĭnuite în acest județ. Ante-igienic este, că vitele se cresc în curte saŭ pe stradă; un alt inconvenient și gropile de prin curte saŭ strade pentru producte agricole. (*Monitorul Oficial*, 9 August 1886, 26 Iunie 1887, 13 Februarie și 30 Iulie 1888, 10 Octobre 1889, 22 Septembre și 18 Novembre 1890, 11 Septembre 1891 și 3 Iunie 1895) (1).

Județul Buzĕŭ. Locuințele, nicĭ a cincea parte din ju-

(1) Aspect avut și frumos aŭ: *Filipescĭ*, cu locuințe bune, sănătóse, strade regulate, dar cu băligare; tot așà și *Ianca* și *Cióra-Radu-Vodă; Cazasu* pe câmpie, cu strade bine întreținute; *Tudor Vladimirescu*, cu plantațiunĭ ca un sat model; *Movila-Mirescĭ*, pe câmpie, *Sușescĭ*, pe un platoŭ, case de construcțiune simplă, dar sănătóse, strade neregulate, rĕŭ întreținute; *Filiu*, pe valea Călmățuiuluĭ, cu case în mare parte bune și sănătóse și strade regulate, curate; *Ulmu*, pe dél, strade neregulate, dar curate. Lângă *Cécâru* se construesce un sat model de Ministeriul Domeniilor.

Comune insalubre sunt: *Viziru*, deși cu case în mare parte bune, sănătóse, strade largĭ, dar neregulate și rĕŭ întreținute, cu băligare și ape stagnante; *Ionescĭ-Berlescĭ*, *Perișoru* și mai tóte cătunele, în numĕr de 60, cu curțĭ și strade necurate.

Aspect sărac și nesănătos aŭ comunele: *Gropenĭ*, pe marginea Dunăriĭ, cu locuințe rele, strade neregulate, băltóse și cu băligare, cu gropĭ pentru păstrarea bucatelor în mare parte făcute pe strade; *Tătaru*, cu strade neregulate, cu băligare, ca și prin curțĭ, dar are și multe case bune, sănătóse; *Dedulescĭ*, cu locuințe în genere rele și strade cu ape stagnante și băligare; *Rușețu*, numaĭ cu puține case bune, restul rele, ca și stradele; *Jugurénu*, pe teren băltos, locuințe rele, nesănătóse, strade neregulate, cu băligare; tot așà *Surdila-Grecĭ*, *Scorțaru-Vechiŭ*, *Bordeiu-Verde*, pe câmpie, case în mare parte nesănătóse, dar strade regulate, bine întreținute; *Batogu*, pe câmpie lângă un lac, case nesănătóse, strade neregulate, neîngrijite, ca și curțile sătenilor; *Slujitorĭ-Albotescĭ* pe lunca Călmățuiuluĭ, cu case în mare parte rele, strade neregulate, neîngrijite; *Dudescu*, pe câmpie, case nesănătóse, strade regulate, bine întreținute, curțile în parte îngrijite; *Flĕșca*, pe malul stâng al Călmățuiuluĭ, case în mare parte nesănătóse, strade neregulate, cu băligare, ca și curțile locuitorilor. In *Islazu*, lipit de Brăila, și lângă docurĭ, casele de gard sunt pe teren mlăștinos, și o mahala a orașuluĭ s'a așezat prin insulele uneĭ bălțĭ (*Monitorul Oficial* citat mai sus și 11 Iunie 1887, apoĭ 19 Ianuarie 1889 și 6 Octobre 1892).

deț, nu întrunesc condițiunile igienice; căminurile țărănescĭ, fiind nisce celule infecte, chiar la ceĭ avuțĭ acestea lasă fórte mult de dorit, de óre-ce și eĭ se mărginesc a dormì maĭ mulțĭ inșĭ într'o singură celulă neventilată, și promenindu-șĭ hainele fórte rar, îĭ maĭ consumă și parasitele. Ar trebuì să nu se permită construirea de case țărănescĭ decât numaĭ după model, apoĭ a nu se încălzì sobele cu tezic, ci a duce gunoiul la câmp; trebue plantațiunĭ pentru comunele câmpene, iar fabricanțiĭ de rachiŭ să nu depună borhoturĭ în comună (*Monitorul Oficial*, 10 August 1886, 27 Septembre 1887, 31 Iulie 1888, 14 Martie și 3 Novembre 1893, 20 Maiŭ 1894 și 18 Maiŭ 1895).

Județul Constanța. Satele din Dobrogea maĭ de curînd înființate pot servì de model, așà d. e. cele făcute de la 1879 încóce de Româniĭ ardelenĭ. Satul românesc se cunósce de departe și se póte deosebì de cel tătăresc, căcĭ tóte satele creștine aŭ o mulțime de arborĭ, iar în cele tătărescĭ, dacă sunt arborĭ la casă, se póte scì că a locuit saŭ locuesce un turc, dar maĭ ales creștin. Unele sate sunt fără nicĭ o rînduială, cu locuințe în starea cea maĭ primitivă, lipsite de plantațiunĭ și de pădurĭ. In centrul județuluĭ, comunele sunt fórte depărtate unele de altele, iar pe malul Dunăriĭ sunt fórte aprópe și lipsesc șosele bune.

Ar trebuì să se interdică construcțiunea caselor cu tezic, iar statul să le înlesnéscă locuitorilor lemne de construcțiune din pădurile sale. Emigrarea Tătarilor din plasa Mangalia a fost colosală și a rĕmas în urma lor multă pétră de la îngrădirea curților și ariilor. Acéstă pétră ar ajunge pentru construirea tuturor caselor Românilor stabiliți acì, și statul, rĕmânênd proprietar al acestuĭ petriș, să nu se maĭ încerce a se vinde prin licitațiune, la care nu se presintă cumpĕrătorĭ, ci să se dea cu chibzuință coloniștilor ce vin a-șĭ face acì case.

Tătarul clădesce șubred, locuințe miserabile, mici în raport cu numĕrul locuitorilor, feréstra nu se deschide, e de tot mică și lipită cu hârtie orĭ țiplă, rar cu geam. Soba se deschide adese-orĭ afară, iar Musulmaniĭ întrebuințézĕ une-orĭ mangalul, care este un isvor bogat de a produce oxid carbonic; altă dată ard tezic în loc de lemne, și cum tezicul e băligar uscat, face un fum ce infectézĕ aerul. Casa Tătaruluĭ se compune din o intrare, unde e un coș saŭ sobă cu vatră, ce le servesce de bucătărie, și din o cameră cu tavan fórte jos; patul lipsind, e înlocuit de o rogojină pe care se culcă. Curțile tătărescĭ sunt adesea îngrădite cu petre saŭ cu cărămidă nearsă, din care își fac și casele, carĭ nu sunt lipite pe dinafară.

Româniĭ, Turciĭ, Nemțiĭ și Găgăuțiĭ aŭ în general case bunișóre. Casele musulmane aŭ un aer umed și infect, de obiceiŭ fiind lipsite de lumină și de ventilațiune. Casele maĭ bune ale creștinilor aŭ o intrare, tindă, în care este coșul saŭ soba cu vatra, și încă una saŭ douĕ camere. La multe din ele tavanul e de $2^1/_2$ m., ferestrele sufi-ciente și putêndu-se deschide; nu sunt însă tóte casele văruite; în cea maĭ mare parte sunt acoperite cu stuf și rare-orĭ cu olane. Zidurile sunt de nuiele, pétră orĭ cerpiciŭ (un fel de cărămidă de pămînt nears). In casă e pat curat cu așternut comfortabil. Alăturĭ cu casa, fără a fi însă lipit de ea, este coșarul vitelor, bine întreținut, dar băligarele sunt în mare parte prin curte. Curtea este îngrădită cu petre, gard de nuiele saŭ cu cerpiciŭ. In casă este curățenie. Stradele sunt largĭ, casele bine aliniate, maĭ cu sémă în comunele de însurățeĭ orĭ de împroprietăriți din noŭ, ale căror case în total sunt făcute conform prescripțiunilor igienice. In timpul din urmă s'aŭ observat înbunătățirĭ și la casele Tătarilor și cele vechĭ ale Românilor, ce s'aŭ spoit cu var.

Lipsa de combustibile necesitézá facerea teziculuĭ și decĭ rĕspândirea băligarelor prin comune, și ar trebuì ca statul să formeze pepiniere de copacĭ și pomĭ roditorĭ, cum sunt dejà în unele comune. Ca aparate de încălḑire sobele de zid sunt aprópe necunoscute, căcĭ ceĭ săracĭ usézá mangalul, iar ceĭ maĭ avuțĭ sobe de tablă saŭ tuciŭ și cărbunĭ de pămînt (*Monitorul Oficial*, 10 Iulie și 12 August 1886, 17 Iunie și 29 Septembre 1887, 13 Februarie și 2 August 1888, 1 și 24 Septembre 1889, 21 Septembre 1890 și 6 Octobre 1892) (1).

Județul Covurluiŭ. Comunele sunt dese, în genere bine situate și poporate, maĭ cu sémă ale răzeșilor aŭ câte 2 — 4 miĭ de suflete; s'aŭ înființat însă sate nouĕ de însurățeĭ, fără a se ținé în sémă cele maĭ elementare noțiunĭ de igienă; s'a împărțit strada în mod technic, dar totul s'a oprit acì. Casele se construesc din vălătucĭ și ciamurĭ pe furcĭ de stejar în genere uscate, dar pereții fiind subțirĭ, ușor se pĕtrund de frig și de umeḑélă. Invelitórele sunt de stuf (trestie grósă de baltă), de cocenĭ și pe alocurea de șovar. Compuse de câte o tindă și o cameră, saŭ cel mult și câte un mic chileraș, iarna sunt prea strîmte pentru o familie maĭ numerósă saŭ și câte

(1) Tot la aceste locurĭ se arată că: *Cara-Murat*, *Carol I* și *Făgărașul-nouĭ* sunt model de comune înființate din noŭ; apoĭ că strade murdare aŭ *Cobadinu* și *Agemler*; case lipite cu pămînt și nevăruite sunt în *Cochirleni*; de cărămidă nearsă în *Ghisdărescĭ*, cu plantațiune abundentă, și se arde tezic; în *Topalu* case de gard curate, învelite tot cu stuf; în *Boazcic* case și bordee, dar curățenie; în *Cernavoda*, *Satul-Noŭ* și *Cilibchioĭ* sunt case bune, curate; tot așà și în *Medgidia*, la 13 Februarie 1888, dar la 6 Octobre 1892 se arată că orașul e necurat și plin de case în ruine. Apoĭ case bune, văruite și strade largĭ, drepte și curate are *Cara-Murat*, case bune, îngrădite cu cerpiciŭ și trestie sunt și în *Caracoiun* Comune cu strade curate maĭ sunt: *Seimeniĭ-micĭ*, *Biul-biul* și *Amzagea*, ce are și case curate. Strade și case curate maĭ aŭ *Tortoman*, *Taşpunar*, *Almanlău*, *Bugeac*, *Gheringec*, *Hârşova*, *Mangalia*, *Musurat*, *Rasova*, *Topraisari* și *Tuzla*, cea din urmă avênd o pepinieră a statuluĭ pentru plantațiunĭ, ca și *Seimeniĭ-Marĭ*, *Seimeniĭ-Micĭ*, *Endec-Carachioĭ*, etc.

un animal. Odăile sunt fără lumină și aer suficient. Mijlócele de încălțit sunt cu totul vițióse, sobele sunt órbe, iar materialul de ars e tezicul și stufúl de baltă. Ogrădile sunt pline de gunóie.

Unele sate aŭ nisce case ce se aséměnă maĭ mult cu nisce coșare destinate pentru o rasă nomadă (*Monitorul Oficial*, 12 August 1886, 2 Octobre 1887, 2 August 1888, 18 Decembre 1890, 24 Iunie 1894, 3 Iunie 1895)(1).

Județul Dîmbovița. Țĕranul trăesce cu tótă familia sa, ca primiĭ noștri părinți, într'o singură cameră, mică, pardosită cu pămînt, fără ferestre, căcĭ pe acele ochiurĭ astupate cu țiplă saŭ hârtie, ce le are, sórele nu pĕtrunde, aerul nu se primenesce; aŭ sobe órbe, decĭ nu ventiléză.

Acì locuesc 5—10 membri aĭ familieĭ și încă vre-un vițel, purcel, miel, mânzuleț, etc. Statul să iea în mână marea operă a însănătoșiriĭ soluluĭ și a locuințelor (*Monitorul Oficial*, 22 Septembre 1883, 4 Iulie și 13 August 1886 și 10 Octobre 1889) (2).

Județul Dolj. Locuitoriĭ câmpenĭ sunt maĭ avuțĭ, iar ceĭ din părțile păduróse sunt mare parte săracĭ și maĭ puțin

---

(1) La aceste locurĭ și în *Monitorul Oficial*, 4 Martie 1889, se maĭ descrie că plasa Siret are construcțiunĭ de case țĕrănescĭ miserabile, cu curțĭ neîngrădite și în cele maĭ multe băligare, d. e.: *Piscu*, *Branișteа* are icĭ și colo câte-va case îngrădite, *Slobozia-Conachi* maĭ tóte îngrădite, *Cudalbi* și *Vârlezi* sunt comune de răzeșĭ, dar în cea maĭ mare miserie, nicĭ o casă îngrădită și mulțime de gunóie în curțĭ.

(2) Comune cu aspect frumos și avut, cu locuințe bune, sănătóse și cu strade regulate, îngrijite, șoseluite, băligare și borhoturĭ maĭ mult orĭ maĭ puțin scóse, sunt: *Șotânga*, *Pucióșa* avênd și case cu 2 caturĭ, *Bogațiĭ*, *Titu*, cu locuințe în cea maĭ mare parte de zid și acoperite cu tinichea, *Bălenii-românĭ*, *Țița*, *Petroșița*, cu unele case cu 2 caturĭ, mare parte de pétră, *Besdédu*, *Conțescĭ*, *Băltenĭ* și *Cojasca*.

Comune cu aspect mediocru sunt: *Ghergani*, *Mogoșani*, *Viforîta*, *Găescĭ*, cu case în majoritate micĭ, și *Moțăenĭ*, cu case bune, dar aspect sărac.

Comune cu aspect sărac, locuințe rele și nesănătóse, curțĭ și strade neîngrijite, sunt: *Uliescĭ*, *Potlogi*, *Cornățelu*, *Comișanĭ*, *Cucutenĭ*, *Lucienĭ*, *Picioru-demunte*, *Ionescĭ*, cu cel maĭ sărac aspect, avênd case și curțĭ în cea maĭ rea stare, *Greciĭ*, *Mătăsaru*, *Mărunțișu*, *Odobescĭ*, *Branișteа*, *Dobra* și *Lazurile*.

muncitorĭ. Starea igienică s'a ameliorat maĭ mult în partea câmpuluĭ, acĭ construesc case maĭ sistematice și le învelesc cu tinichea, dar n'aŭ cunoscințele necesare pentru a-și clădi maĭ practic și maĭ igienic casele lor; ast-fel le fac din pămînt bătut amestecat cu paie, făcênd un zid de peste 80 cm. grosime, în cât nu se usucă nicĭ odată și ține într'însele vara o răcóre de ghéță și umedélă. In năuntru sunt ast-fel împărțite, că camerele sunt strîmte și cu tavanurĭ scunde, ferestrele sunt fixe, împedecă de a intră lumină destulă, iar frumusețea de afară nu e urmată de curățenie înăutru. Nicĭ din curțĭ nu se scóte băligarul.

In partea pădurósă există lemnul, care este cel maĭ igienic material pentru facerea caselor; dar ce folos, că construcțiunea este greșită, casele fiind prea micĭ, fără lumină de ajuns și răŭ învelite și lipite, încheeturile lemnărieĭ ast-fel că șueră vîntul prin ele, și le putem numì maĭ bine colibe decât case.

Locuințele în genere sunt cu una până la douĕ camere ridicate de la pămînt, acoperite cu stuf, paie, olane, etc., avênd ferestre suficiente, dar sunt răŭ așezate, nu spre sóre. Ceea ce trebue să dispară din acest județ sunt bordeele infectate. Curțile maĭ preste tot sunt îngrădite și plantațiunea abondentă. Coșarele nu sunt tot-deauna lângă casă, însă ele nu sunt bune, și cea maĭ mare parte țin vitele afară, chiar în timpurĭ rele.

Băligarul, în timpul din urmă, începe a fi scos la câmp. Se observă o rivalitate și în construirea de case bune; de altă parte unĭĭ desconsideră regulamentul de construcțiune și fac bordee, din carĭ unele, acoperite cu tinichea, costă îndoit cât ar cheltuì cu o casă. Ceĭ datĭ în judecată aŭ plătit de bună voe pedépsa de 5 leĭ, și cum omul numaĭ odată își face casă, nu maĭ cade în recidivă, ar trebuì decĭ pedépsă maĭ mare (*Monitorul Oficial*, 10 Iulie și 14

August 1886, 17 Iunie și 4 Octobre 1887, 2 August 1888, 26 Septembre 1889, 17 Septembre 1891 și 14 Martie 1893) (1).

Județul Dorohoĭ. Cele 49 de comune rurale sunt fórte departe una de alta.

Starea de igienă și salubritate publică a comunelor lasă încă de dorit, maĭ mult din causa lipseĭ de mijlóce. Regulament pentru construirea caselor sătescĭ s'a făcut încă dela 1875. Locuințele n'aŭ decât o cameră și sunt jóse, în mare parte insalubre, umede, fără de aer și lumină. In unele comune, d. e. la *Broscăuți, Vornicenĭ,* locuitoriĭ aŭ început a-șĭ construi case maĭ bune de lemn, cu ferestre marĭ; însă acestea sunt excepțiunĭ, căcĭ tot rĕŭ construesc chiar și în comune înființate din noŭ prin împroprietărirea însurățeilor pe moșiile statuluĭ la 1879—80, d. e. în comuna *Plevna* administrațiunea a permis construirea de bordee. Numaĭ unele din nouele construcțiunĭ se fac după regulamentul și modelul Direcțiuniĭ serviciuluĭ sanitar superior, și casele s'aŭ văruit de maĭ multe orĭ în cursul anuluĭ. Comunele rurale sunt lipsite de latrine, este greŭ însă de a scóte pe țĕran din mediul acesta în care îĭ convine a trăi (*Monitorul Oficial*, 14 August 1886, 3 Martie 1888, 20 Decembre 1889, 11 Septembre 1891, 11 Martie 1893, 20 Iulie 1894, 11 Iunie 1895) (2).

---

(1) Strade și curțĭ curate aŭ: *Ișalnița, Coțofenĭ, Almaju, Brădescĭ, Cetatea, Rădovanu, Filiași, Golenți, Galicea-mare, Perișor,* aceste douĕ cu case nevăruite; iar cu bordee: *Secuĭ, Téscu* și *Podariĭ.* Sat model e *Basarabĭ.*

(2) Comune cu case bune și salubre sunt: *Turétca, Știubenĭ, Săvenĭ, Darabanĭ, Rădăuțĭ,* dar aceste treĭ tîrgușóre numite în urmă aŭ strade șoseluite și cu trotuoare. Necurate sunt comunele: *Mamornița* și *Herța.* Orășelul *Michăileni* sărăcesce din an în an.

I. Ionescu, *Agricultura județuluĭ Dorohoĭ,* 1866, spune că numĕrul caselor erà de 20.790; apoĭ dice: «Este o mare deosebire între satele de pe déluri și păduri, ca acelea din plășile *Coșula, Herța, Berhomete* și *Prutul-de-sus,* și între satele dela câmp; cele dintâĭ, în general, aŭ casele încunjurate cu livedĭ de pomĭ roditorĭ; cele de al doilea n'aŭ nicĭ măcar garduri împrejurul caselor.»

Județul Fălciu. Satele sunt, în general, tóte așezate pe văĭ lângă ape și pe costișe adăpostite. Forma lor neregulată și dispositiunea caselor e ca în restul țĕriĭ, adecă spre rĕsărit și méḑă-ḑi; numaĭ satul *Peicanĭ* e spre apus și *Jigălia, Țifu, Dodescĭ* și *Stroescĭ* sunt spre méḑă-nópte (1). Stradele sunt nealiniate și neîmpetrite, cu gunóie și băligare, ca și prin curțĭ, căcĭ deși se scot, dar se formézĕ din noŭ.

Forma obicĭnuită a locuinței țĕranuluĭ este o odăiță și o tindă sub un acoperemînt, împrejmuită de un șanț saŭ gard, cu o ogradă, grădiniță și o poiată. Băligarul în ogradă și țarc e în straturĭ gróse. Soba în multe părțĭ desparte odăița în douĕ, adecă de ședere, de gătirea mâncăriĭ și conservarea eĭ, iar a doua ca cămăruță, unde este și cuptorul ce servă de pat pentru dormit. Ca mobilier sunt lavițe saŭ pat, góle saŭ acoperite cu țóle, rare-orĭ o masă și un colțar de păstrat blidele. Casa fiind jósă, ferestrele micĭ, în multe părțĭ hârtie în loc de geamurĭ, nelăsând în casă destulă lumină. Pereții și tavanul nu maĭ sunt albĭ, ci cafeniĭ de stirigie, căcĭ fumegând soba saŭ cuptorul, atmosfera caseĭ se umple de fum. In casă se ține și curechiul, cloșca saŭ purcelul.

Ar trebui ca în unele comune să se construiască case model pentru școlă, preot, învĕțător etc. Ceĭ maĭ cu dare de mână aŭ case cu câte 2 camere despărțite prin sală, al cărei fund servă de cămăruță cu bucătărie, în odae

---

(1) Sunt sate în acest județ cu posițiunĭ naturale atât de plăcute, cu plantațiunĭ și locuințe frumóse, în cât le poțĭ numi grădinĭ, d. e.: *Albescĭ, Schiopenĭ, Vutcanĭ, Șuletea, Grumezóia, Moșna* și *Covazna;* tot așà și satele de pe Prut dela *Pogănescĭ* în jos, de pe platoul dintre apele Sărata și Elanu, dar în loc de plantațiunĭ, predomină stuhul cu miros a stepe.

In satul *Petriș*, partea poporată de Țiganĭ, e formată din bordee sub pământ, umbrite la distanță de pădurea vecină, dar între case sunt numaĭ 2—3 sălciĭ.

aŭ mobilier maĭ complet, sobe maĭ bunicele, ferestre mobile, dar ograda tot necurată.

Pe când uniĭ construesc tot ca maĭ înainte, altora li s'a desvoltat gustul pentru o casă maĭ bună, maĭ igienică. In unele părțĭ lipsa de combustibil saŭ scumpetea luĭ fac pe proprietar de a întreține bălțile unde cresc șovarul și trestia, întrebuințate în mare parte din județ ca combustibil și la învelitul zidirilor (*Monitorul Oficial,* 3 Iulie și 3 August 1888 și 2 Aprilie 1894).

Județul Gorj. Casele, clădite din bârne și lipite cu pământ maĭ tóte, tot se maĭ fac în rele condițiunĭ igienice. Intrând în casă, dăm de o cameră mică numită vatră, care servesce și pentru prepararea bucatelor; acĭ lumina nu póte intrà decât dacă deschidem ușa, saŭ prin deschiderea coșuluĭ în podul caseĭ. De acĭ se póte omul strecurà, prin o ușe fórte mică, în o altă cameră, numită sobă mică, neaerată și cu 2—3 paturĭ de-alungul pereților, pentru culcarea familieĭ; și acĭ maĭ sunt și câte-va animale domestice. Ferestrele sunt și micĭ și nu se deschid. Focul îl fac pe vatră în tinda caseĭ și de acolo se încălțesce soba órbă din camera lor de dormit. Casele nu dispun decât de 2 camere, insuficiente. Lemne aŭ destule, cu puține excepțiunĭ, și fac iarna o căldură peste 30° C., iar când es din casă, daŭ de contrast de temperatură prea însemnat. Regulamentul de construcțiune nu se aplică, fiind-că primariĭ nu înțeleg însemnătatea luĭ, saŭ ḑic că locuitoriĭ nu aŭ banĭ. Curățenia în case și prin ogrăḑĭ lasă de dorit.

La 1894 se arată că locuințele aŭ tot numaĭ 2 camere micĭ, adecă o sală și o cameră, unde locuesc 8—10 persóne, carĭ dorm pe un singur pat de lemn fără saltea saŭ rogojină, ci acoperit cu o cergă (*Monitorul Oficial,* 10 Octobre 1887, 5 August 1888 și 27 Septembre 1894).

Județul Ialomița. Maĭ tóte comunele sunt așezate în drépta

și în stânga rîuluĭ Ialomița și a brațuluĭ Borcea, comune ce în general nu sunt depărtate unele de altele maĭ mult ca 40 de minute; și câmpiile Bărăganuluĭ, carĭ odată serviaŭ la păsunatul a numeróse turme de oĭ, adĭ s'aŭ poporat. Este unul din cele maĭ avute județe. Dejà la 1883 se cerea ca primariĭ să oprésca pe cât se póte locuirea în bordee. Locuințele eraŭ mult înapoiate, rĕŭ construite, de nuiele lipite cu pămînt, ce crapă lesne iarna și lasă să intre crivĕțul, fără lumină de ajuns, fără sobe carĭ să serve și ca ventilatóre; dar de la o vreme aŭ început a fi construite în condițiuniĭ maĭ igienice, la ce aŭ contribuit și regulamentul făcut de Consiliul de igienă, ordinele primarilor, dar maĭ cu sémă gustul căpĕtat de țĕraniĭ și emulațiunea ce s'a stabilit între eĭ; sunt sătenĭ carĭ s'aŭ ruinat numaĭ să-șĭ facă o casă de care să nu aibă altul în sat. Alăturĭ cu acestea la ómenĭ săracĭ nu întrunesc condițiunile igienice; locuințele în bordee sunt aprópe dispărute saŭ sunt într'un mod provisoriŭ.

Poporațiunea aplică cu mulțumire regulamentul de construirea caselor într'un mod maĭ igienic, și puținele casurĭ de nesupunere aŭ fost pedepsite conform legiĭ. Casele sunt în maĭ bune condițiunĭ igienice decât în multe județe.

Curățenia lasă fórte mult de dorit, căcĭ lipsa de lemne silesce pe locuitorĭ a-șĭ face tezic din băligar pentru încălțirea camerelor; s'a început însă a se face tezicul în dosul caselor și a se scóte afară din comună. Ar fi de dorit a se face plantațiune de salcâmĭ, ca să nu se maĭ ardă tezic, cum dejà aŭ făcut câte-va comune din plasa Câmpu-Mostiștea. Pentru prepararea legumelor ard burueni și ștuf. La 1895 salubritatea comunelor a luat o schimbare enormă, s'aŭ nivelat strade și s'aŭ acoperit cu nisip, s'aŭ plantat pe marginĭ, s'a dat scurgere apelor stătătóre și s'aŭ scos băligarele din comune (*Monitorul Oficial*, 27 Septembre

1883, 4 Iulie și 26 August 1886, 6 August 1888, 10 Octobre 1887, 13 Februarie 1888, 26 Septembre 1889, 20 Novembre 1893 și 8 Martie 1895) (1).

Județul Iași. Locuințele în general constaŭ din o singură odae, în care locuesce o familie întrégă; pe lângă acésta maĭ aŭ și o tindă, care le servesce iarna și ca adăpost pentru vitele maĭ micĭ și pentru păsĕrĭ. Imprejur de locuințe sunt gunóie și în multe sate bălțĭ, fie din plóie, fie făcute înadins pentru adăparea vitelor și scăldarea pasĕrilor. Ferestrele caselor sunt micĭ, lipite în mare parte cu hărtie saŭ beșică; în casă usucă încălțăminte și haine, gura sobeĭ nu ventiléză, că la cele maĭ multe ogĭagul (coșul) nu este scos afară de acoperemînt, în cât fumul se resfiră în podul caseĭ, care e în comunicațiune cu tinda. In mare parte casele sunt insalubre, necurate, curțĭ neîmprejmuite; dar icĭ și colo se póte observà un mic progres în privința construiriĭ caselor, maĭ cu sémă în comunele acelea unde industria casnică aduce un mic comfort în viéța săténuluĭ, decĭ un progres al igieneĭ. Consiliul județén a întrodus în puține școle împletitura cu lozĭ și cu papură.

Incă pe la 1881 s'a arătat că locuințele sunt nesănătóse și că trebuesce un regulament de construire, care la 1887 s'a și înființat, dar lipsa de mijlóce nu permite a se observà, și asemenea precauțiunĭ nu s'aŭ luat nicĭ la înființarea satelor noue de însurățeĭ împroprietăriță

(1) Aspect frumos și bogat, locuințe bune, strade regulate și curate mult puțin, aŭ: *Lehliu, Condeescĭ, Elisa-Stoenescĭ, Bărcănescĭ, Borănescĭ, Coșerenĭ, Manasia, Alexenĭ, Broscenĭ, Malu, Ciochina, Valea-Mare, Michaiŭ-Vitézu, Lupșanu, Ulescĭ, Spetenĭ, Urzicenĭ,* cu locuințe de zid în mare parte, unele cu 2 etage, *Sărățenĭ, Balaciu-de-jos,* cu băligare pe strade, *Jegălia, Roseții-Volnașĭ, Făcăenĭ, Hagienĭ,* cu unele case cu 2 etage, *Iazu, Smirna, Reviga, Grîndu, Gârbovĭ,* cu băligare, *Poiana, Slobozia,* unele case cu 2 etage și *Cosâmbescĭ.*

Aspect sărac, case maĭ rele și necurățenie sunt în comunele: *Dichisenĭ, Ceganĭ, Țăndăreĭ, Murgénca, Miloșescĭ, Bălaciurile, Bărbulescĭ, Mărginenĭ, Vărescĭ, Ulmu, Copuzu, Marsilienĭ* și *Mărculescĭ.*

pe moșiile statuluĭ (*Monitorul Oficial*, 15 Iulie 1884, 1 Iulie 1886, 6 August 1888, 27 Septembre 1889 și 3 Iunie 1895) (1).

Județul Ilfov. Medicul primar al județuluĭ scrie la 1882 că salubritatea locuințelor este maĭ preferabilă decât a bordeelor din multe județe de pe marginea Dunăriĭ, dar maĭ inferióră decât a caselor de grinḍĭ din județele despre munte; în multe locurĭ însă, ele sunt maĭ insalubre chiar decât bordeele. Și în aniĭ din urmă se ḍice că multe comune aŭ aspectul unor tăbărîrĭ provisoriĭ.

Cele maĭ multe sate sunt înșirate pe malurile apelor curgĕtóre saŭ pe lângă lacurĭ și văĭ, și numaĭ un mic numĕr dintre ele se află departe de aceste ape, cum sunt câte-va din plasa Dîmbovița și Negoescĭ.

Alinierea satelor este neîngrijită, afară de plasa Sabaru, unde și șosele se găsesc maĭ multe în interiorul satelor. Apropierea satelor de păduriĭ există maĭ mult în plasa Znagov, Mostiștea și Negoescĭ, saŭ aŭ plantațiunĭ de salcâmĭ saŭ sălciĭ. In marea majoritate a comunelor nu există nicĭ strade regulate, nicĭ case igienice, nicĭ curțĭ îngrădite saŭ coșare pentru vite, iar semne de îndreptare pe terenul igieneĭ publice nu s'aŭ prea arătat. Șoselele sunt tóte rele.

Maĭ tóte casele sunt de pămînt, de nuiele tencuite cu pămînt, apoĭ câte-va de cărămidă și puține bordee. Locuințele sunt strîmte, aglomerate, umede, maĭ tóte nepardosite, iar materialul de construcțiune este pămînt amestecat cu băligar. Maĭ toțĭ locuitoriĭ aŭ 2 camere, separate la mijloc cu o vatră. O cameră, de regulă cea maĭ mare, nu o locuesc, ci o țin gătită de reservă, iar alțiĭ o întrebuințéză ca hambar pentru producte agricole, verdețurĭ, varză, animale domestice, cânĭ, porcĭ, cloșcă cu

(1) Comuna *Voinescĭ* are case în mare parte fórte insalubre, așezate fără nicĭ o simetrie, fără a formă strade drepte; *Podul-Ilóeĭ* are strade șoseluite cu trotuoare bune și case în mare parte bune, dar Israeliții trăesc aglomerați.

puĭ, etc. și eĭ dorm în cea maĭ strimtă și rĕŭ îngrijită. In o cameră cu o capacitate pentru 2 persóne locuesc adesea 6 și încă și animale domestice. Puține locuințe fac excepțiune de la acéstă regulă, anume ale celor cu dare de mână și cele din plasa Sabaru, unde sunt case cu 2—3 camere, dar tóte scunde.

Construcțiunea se face formând maĭ întâiŭ scheletul din nisce parĭ și căprioră, carĭ se împletesc cu nuiele verdĭ de salcie; apoĭ spațiurile ce lasă nuielele între ele se astupă cu pământ negru din lacurĭ, mocirle saŭ smîrcurĭ saŭ, cum se dice, se bulgărește cu pământ amestecat cu băligar, și după ce se usucă, se lipesce din noŭ cu pământ amestecat cu băligar. Lungimea și lărgimea odăilor este de 3—4 metri, iar înălțimea abiă atinge une-orĭ 2—2,50 metri, grosimea pereților e de 0,15—0,20 metri.

Pridvorul este maĭ înalt puțin ca nivelul soluluĭ și format din pământ galben amestecat cu băligar; temelie nu se face, și la unele chiar casa începe maĭ jos de nivelul soluluĭ. Pe jos nu sunt podite, ci lipite cu pământ.

Invelișul se acopere cu trestie în grosime de 2 palme, cu stuf, la case bune însă cu tablă.

Tavanul e de scândurĭ. Prispa este în fața caseĭ în tótă lungimea eĭ. Ușa e mică și intri pe ea în tindă saŭ anti-cameră, ce servesce și de bucătărie; acĭ se găsesce vatra, la care rĕspunde și gura sobeĭ (cuptor), ce se află în casă. Din tindă dăm pe o ușă laterală în casa de locuit. Lumină intră puțină, căcĭ ferestrele (2 spre pridvor) sunt micĭ, unele se pot deschide, altele sunt prinse cu cuie, iar geamurile sparte se înlocuesc prin hârtie saŭ țiplă. La basa ferestreĭ este o scândură (poliță), pe care staŭ diferite lucruri.

Incălțitul e neregulat, saŭ că e prea frig saŭ prea cald când deschid ușa și se pot nasce bóle grave, și se face

cu paie, rădĕcinĭ de capacĭ, coconĭ și baligă uscată pe garduri.

Luminarea artificială (luminĭ, feștile de seŭ) este defectuósă, maĭ cu sémă la Țiganĭ; dar opaițe saŭ lampe órbe nu se maĭ găsesc în tot județul. Pretutindenea întrebuințarea petroleuluĭ se face cu lampe cu cilindre, iar pe unele locurĭ se întrebuințéză lumînărĭ de seŭ și chiar de stearină. La locuitoriĭ ceĭ maĭ săracĭ chiar există o lampă, care dacă se întîmplă că nu arde, se luminéză cu lumina de la focul sobeĭ.

Mobilele sunt unul saŭ maĭ multe paturĭ de scândurĭ așezate pe parĭ bătuțĭ în pămînt de jur împrejurul pereților. La Bulgarĭ e un singur pat, care ocupă jumătatea camereĭ. Țiganiĭ adese-orĭ n'aŭ de loc. Paturile sunt acoperite cu rogojinĭ și scórțe, saŭ cu o pătură orĭ velință de casă; la capĕtul patuluĭ se află o ladă, de-asupra căreia se pune așternutul: perine umplute cu câlțĭ, plapoma, scórțe, velințe, aba, etc.; la unĭĭ maĭ este lângă pat o masă, la alțiĭ nu, așà și 1—2 scaune de lemn, oglindă, dulap.

Mare parte aŭ câte un mic celar în rînd cu casele, de o lature, sub acelașĭ acoperiș, în care țin mâncărĭ și orz, porumb saŭ ovĕz pentru vite. In părțile despre Ialomița se fac gropĭ în pămînt. Lângă camera de locuit este coșarul saŭ grajdul pentru vite; în curtea, ce pe unele locurĭ e îngrădită, maĭ este și porumbarul și cotețul pentru vite; alăturĭ de curte maĭ este și o grădiniță cu legume saŭ pomĭ roditorĭ. Băligarele staŭ în coșare saŭ curte, deși s'a început a-ĭ obligà să care gunóiele în sĕptĕmânile dinaintea Pascilor, saŭ să le pună la marginea satelor, și le întrebuințéză după ce putrezesc saŭ le ard.

Latrine maĭ nu există la țĕră.

In fine la 1891 se raportéză despre locuințe că, în general, sunt mediocre, și puține se fac după sistemul noŭ,

împuținându-se casele rele; la 1892 se opinéză că igiena locuințelor va rămâné în vecĭ staționară fără intervenirea poliției, iar plantarea de arborĭ pe căĭ publice și prin curțĭ trebuesce impusă. Cele ḑise la 1891 se completéză la 1893, arătându-se că curățenia din și de pe lângă casă nu progreséză; la 1894 se arată că țĕranul construesce după plan propriŭ al luĭ, iar la 1895 se ḑice că țĕranul nu aștéptă legĭ sanitare pentru ca să-șĭ facă o casă maĭ bună el, și fără concursul architectuluĭ, d. e. în apropierea capitaleĭ, decĭ prin impulsul banuluĭ, și-a clădit case spațióse, cu ferestre marĭ, pereți buni și bine întemeiați. Se maĭ arată că în plasa Ilfov și Argeș se vînd case de lemn lucrate gata pe 300—500 leĭ (*Monitorul Oficial*, 27 August 1886, 27 Septembre 1889, 25 Septembre 1891, 6 Octobre 1892, 18 Martie 1893, 22 Iulie 1894, 27 Maiŭ 1895 și *Rapórtele* de Dr. *Grigorescu* 1882 și *Ștefănescu* 1894) (1).

Județul Mehedinți. Comunele, cu excepțiune de plasa Câmpu și Blahnița, sunt pe déluri și prin văĭ, compunêndu-se din câte 3—7 cătune isolate și risipite în apropiere de ape curgĕtóre și stătătóre. Stradele sunt înguste și numaĭ comunele împroprietăriților la 1879—80 sunt conforme cu regulamentul.

Locuințele, cu puține excepțiunĭ, sunt departe de a întrunì condițiunile igienice, de óre ce sunt micĭ, necurate, întunecóse și fără ventilațiune, cu o singură feréstră mică, adesea lipită cu hârtie, prinsă de perete, care este lipit cu pământ și baligă. La munte locuitoriĭ dispun de pu-

---

(1) Dr. Atanasescu, *Starea neigienică a țĕranuluĭ 1881* (tesă), arată că în plasa Mostiștea, ca și în tot județul, se găsesc prea puține bordee, și acestea în marginea satelor, locuite de Țiganĭ saŭ țĕranĭ românĭ fórte săracĭ, d. e. în cătunul *Mataraua.*

Case bune de cărămidĭ sunt în *Chirnogĭ, Copăcenĭ-Mogoșescĭ, Crețescĭ, Ulmenĭ* și *Bănésa;* tot bune de gard la *Pîrlita* și în multe sate din Sabar, unde sunt și camere podite pe jos, ba chiar case cu 3 — 4 camere și antreŭ, iar ușile cu douĕ canaturĭ. Aŭ și privată de scândurĭ.

ţine mijlóce materiale, decĭ aŭ locuinţe rele, micĭ, neaerate, construite de bârne. Autorităţile ar trebui să fixeze un timp spre a se aplicà disposiţiunile în privinţa locuinţeĭ. Uniĭ locuitorĭ aŭ început a pune la casele lor ferestre marĭ şi mişcătóre, a văruì şi curăţì odăile, de regulă la cele 2 sĕrbătorĭ marĭ ale anuluĭ; stradele şi ogrăzile aŭ început a se ţiné maĭ curate, tot gunoiul este măturat, strîns şi dus la câmp, băligare maĭ că nu se vĕd prin curţile ţĕranilor. Când se aspresce clima, văruesce şi aerisesce casa numaĭ una din treĭ părţĭ ale judeţuluĭ.

Rĕŭ construite şi acoperite sunt şi grajdurile, coşarele, pătulele şi hambarele. Latrine nu există *(Monitorul Oficial*, 10 Iulie şi 28 August 1886, 17 Iunie şi 13 Octobre 1887, 9 August 1888, 27 Septembre 1889, 20 Novembre 1890, 4 Novembre 1893, 17 Septembre 1894 şi 31 August 1895) (1).

Judeţul Muscel. Multe comune pe văile maĭ multor rîurĭ şi rîuleţe aŭ curente suficiente de vînturĭ, dar unele, şi maĭ cu sémă cătunele, sunt în înfundăturĭ de vălcele, unde curenţiĭ lipsesc, şi în apropiere de păduri solul şi atmosfera sunt umede şi radele sóreluĭ maĭ întrerupte, d. e. *Văleni* (Argeşel), *Pucheni*, *Valea-Popiĭ*, *Poenăreĭ* şi *Glâmbocelul*.

Locuinţele sunt fórte isolate, rĕspândite pe lângă cursul

---

(1) Strade şi curţĭ curate aŭ: *Ciovărnăşani*, *Strehaia*, *Vîrciorova*, *Schela-Cladoveĭ*, *Simian*, cu şosea bună, case numerotate, *Hinova*, *Batoţi*, *Florescĭ*, *Glogova*, *Lupóia*, *Broscenĭ*, *Recea*, *Braniştea* şi *Izimşea*; în acésta sunt case înalte ferestre cu gémurĭ şi mişcătóre, apoĭ salcâmĭ mulţĭ. Regulele igienice sunt puţin păzite în: *Negoescĭ*, *Comănescĭ* şi *Cătunele*, iar *Comanda* are case de lemn, nespoite.

I. Ionescu, *Agricultura judeţuluĭ Mehedinţĭ*, 1868, scrie: «Sunt case şi cu 2 caturĭ, dar şi bordee multe, maĭ ales în plasa Câmpuluĭ şi Blahniţa. Casele sunt de lemn, rar pétră orĭ cărămidă, învelite cu draniţă, scânduri, stuf orĭ paie. Unele bordee sunt cu pereţĭ de cărămidă, bune şi maĭ igienice decât multe case; de $2^1/_2$ stînjenĭ lungime, bordeiul are o cameră (odae) şi un aţtreŭ (cuhnia), ca acoperiş are o grindă în lung, şi pe ea cu un cap, pe pămînt cu altul, sunt martacĭ, preste carĭ vine o lésă de nuele, apoĭ paie şi pămînt ca de o palmă. Bordeiul costă cam 147 leĭ, iar casa de lemn (gorun) 7—10 galbenĭ.»

apelor pe tărîmurĭ întinse și în mod neregulat, de bârne de lemn, în podgoriĭ însă și parte din plasa Rîul-Dómneĭ de cărămidă în paiantă; ceĭ săracĭ le fac de nuiele și le lipesc cu pămînt, iar acoperișul e de șiță. Nu se compun decât cel mult din 2 camere micĭ, din carĭ una servesce și de bucătărie; acĭ locuesc 6—8 și 10 suflete, iar iarna încă și viței, oĭ, porcĭ, etc.; n'aŭ decât un pat fără saltea, cu o pătură saŭ rogojină.

Tavanul e fórte jos, ferestre micĭ și cu tocurĭ fixe, adeseorĭ în loc de geam hârtie orĭ țiplă, sobele cu gura afară, decĭ nicĭ o ventilațiune. Obielele și opincile le usucă pe lângă foc; casele maĭ sunt și de la sine umede, nefiind ridicate de la pământ.

Locuințele muntenilor sunt maĭ igienice ca ale podgorenilor, pentru că aŭ camere maĭ multe și maĭ spațióse.

Iluminatul se face prin lămpĭ ordinare cu reservoriŭ de tinichea orĭ de sticlă; sticlele de lampă fiind însă adeseorĭ sparte, aerul se încarcă cu gazurĭ vătămătóre, maĭ fiind și gazul de calitate rea *(Monitorul Oficial,* 23 Ianuarie și 28 August 1886, 18 Octobre 1887, 21 August 1888, 16 Novembre 1889, 20 Novembre 1890, 27 Septembre 1891, 19 Iunie 1892, 19 Martie și 7 Novembre 1893 și 24 Iunie 1894)(1).

Județul Némțu. Locuințele situate pe pîraele ce curg în Bistrița sunt ast-fel isolate, că pe un pîrăŭ de 10—12 km., nu găsescĭ decât câte-va case îndosite, lipsite de lumină, umede și necurate; acésta în regiunea muntósă. La câmp casele lasă mult de dorit în privința igieneĭ, căcĭ sunt micĭ, jóse, fără fundament, așezate direct pe

(1) Locuințe bune aŭ: *Rucărul, Nămăescĭ, Dragoslavele, Valea-Mare, Lerescĭ-Valea-Popiĭ, Drăghiciĭ, Bălilesci* și câte-va comune din plasa Podgoria, cum sunt: *Leurdeni, Ștefănescĭ, Topoloveni* și *Gorganu,* iar restul sunt fórte rele.

In datele biografice ale Regeluĭ nostru de un contimporan se descrie, din deceniile trecute, că în părțile Câmpulunguluĭ este un șir de sate frumóse cu case chipeșe și îngrijite de ale locuitorilor muntenĭ avuțĭ, incomparabile cu tristele coloniĭ din câmpie.

pământ și fără a fi podite; acoperișul e în mare parte de stuh, rogoz saŭ pae; când plóia e mare, trece apa până în pod și casă; rare-orĭ este acoperișul de scândurĭ saŭ șindrilă; ferestrele sunt așà de micĭ în cât abià încape prin ele un cap de om, în majoritate sunt lipite cu hârtie în loc de sticlă, de aceea casele sunt întunecóse, umede, cu aer stricat, înguste în raport cu numĕrul orĭ-cât de mare al locuitorilor și în plus și purceĭ, viteĭ, etc., și în fine friguróse, avênd pereții subțiri.

Aceste căsuțe sunt compuse din o tindă și o cameră mică, pereții sunt de gard de nuiele, lipit cu lut, orĭ de bârne saŭ cărămidă, cu o ușă așà de mică, că trebue să te plecĭ spre a intrà în casă; cele maĭ multe sunt necurate și cu gunóie înăuntru și pe dinafară. Latrine nu aŭ.

Casele ce se construesc din noŭ și de ómenĭ maĭ cu dare de mână maĭ aŭ în ele ceva sistematic, deși sunt și ele vicióse. Numaĭ vre-o câte-va case s'aŭ construit după plan, și autoritățile daŭ puțin interes instrucțiunilor Consiliuluĭ de igienă (*Monitorul Oficial*, 2 Octobre 1883, 20 Iulie 1884, 2 Iulie 1886, 20 Octobre 1887, 3 Iulie și 21 August 1888, 22 Decembre 1889, 18 Novembre 1893 și 2 Martie 1894).

Județul Olt. Aliniarea satelor nu se aplică, ulițele sunt nepetruite, și dacă câte una din mijlocul comuneĭ e așternută cu petriș, acésta e cu totul primitiv.

Locuințele în centrul județuluĭ sunt în mare parte cu gard de nuiele, spre méḑă-ḑi locuesc maĭ mult în bordee, carĭ nu sunt decât nisce gropĭ în pământ, iar spre nord casele sunt construite cu bârne de lemn, tóte tencuite cu pământ amestecat cu gunóie saŭ baligă. In partea delurósă locuitoriĭ sunt săracĭ, decĭ sufere și igiena; la sud traiul e maĭ bun, dar construcțiunea caselor e tot rea, ca în tot județul. Casa e mică, tavanul prea jos, ferestre micĭ, fixe, altele un fel de gaură în zid, adesea astupată cu hârtie saŭ cu o cârpă, în cât nu maĭ intră în casă aer și lumină.

Casele se compun din o tindă, plină în timpul ierneĭ cu animale, și o odae. Câte-va case sunt de zid (cărămidă), din carĭ unele sunt învelite cu fer, cele maĭ multe aŭ acoperiș de paie saŭ cocenĭ și un óre-care numĕr de șindrilă. Tóte casele sunt rĕŭ întreținute, multe nevăruite și cu aspect negricios al lipituluĭ cu pămînt. Băligarele și gunóiele în curțĭ se înmulțesc din an în an.

La conferințele învĕțătorilor ruralĭ din 1887 s'a tractat și despre locuința țĕranuluĭ, iar în anul următor despre alimentarea luĭ. Ar trebui ca preotul să predice odată cu religia și precepte de igienă, dar chiar uniĭ din preoțĭ aŭ casă maĭ neglijată decât a enoriașilor (*Monitorul Oficial*, 9 Iulie 1886, 24 Octobre 1887, 23 August și 14 Decembre 1888 și 19 Iunie 1892) (1).

Județul Prahova. Comune în realitate nu există acolo unde locuințele sunt prea depărtate una de alta, de aceea ar fi de dorit a se restrînge rața comunelor.

Casele sunt maĭ bine construite decât în alt județ de câmp, avênd materialul necesar maĭ la îndemână; cu tóte acestea igiena în acéstă privință lasă mult de dorit; maĭ cu sémă în comunele din partea câmpuluĭ, sunt casele rĕŭ construite, lipsite de aer și lumină suficientă. Maĭ tóte casele țĕrănescĭ aŭ câte douĕ odăĭ și o tindă, dar numaĭ una servesce de locuință, maĭ ales în timpul ierneĭ, în care locuesc câte 6—7 persóne, ba câte-odată și animale domestice; pe jos aŭ pămînt în loc de pardosélă (*Monitorul Oficial*, 4 Iulie și 28 August 1886, 11 Iunie 1887, 23 August 1888, 20 Novembre 1890 și 4 Iunie 1895) (2).

(1) În plasa Mijlocu se arată dejà un mic progres în privința construiriĭ igienice a locuințelor. Case rele aŭ *Ursóia* și *Șerbănescii-de-jos*; bune are *Bărcănescii*, ca și pe tótă valea Imanoguluĭ, unde poporațiunea e activă și bogată; tot așà și *Coténa*, unde Bulgariĭ sunt în majoritate, și *Dumitrescii*.

(2) Comune cu aspect sărac, case rele, nesănătóse, strade neregulate și rĕŭ întreținute, sunt: *Dărmănescĭ*, cu strade regulate, șoseluite, rĕŭ întreținute;

Județul Putna. Locuințele lasă mult de dorit pe unele locurĭ și numaĭ părțile de podgorie aŭ case carĭ întru cât-va corespund cerințelor igienice. Capacitatea lor nu e în raport cu numĕrul ființelor ce adăpostesc, de óre-ce în 15—20 metri cubĭ de aer locuesc 5—7 și chiar maĭ multe persóne, saŭ socotind chiar o cameră de 5 metri lungime și lățime, iar înălțime 2 metri, vom avé 50 metri cubĭ capacitatea eĭ, care pentru 5 persóne bună-óră abià vin 10 metri cubĭ de persónă; apoĭ ventilațiunea încă nu se face în destulă mĕsură, căcĭ și gura sobeĭ rar o aŭ în odăĭ, ci maĭ tot-deauna în tindă, și iarna pun și capac la sobe; camerele sunt de regulă recĭ, cu tot focul ce arde în cuptor.

Pe alocurea materialul de construcțiune al caselor e bun, dar se aplică rĕŭ, solul e adesea umed. O mare parte din case aŭ pereții de gard de nuiele lipite cu pămînt și băligar, pardoséla e de pămînt galben, tavanul de scândurĭ subțirĭ saŭ încheiate, cu saŭ fără lipitură de pămînt în pod. Pe la munte se acopere casa cu șindrilă, la câmp cu șovar, trestie saŭ cocenĭ de porumb. Ferestrele sunt micĭ și înguste, nu se deschid, iar geamurile sparte înlocuite cu hârtie.

In mare parte a județuluĭ, și maĭ ales în plășile de munte, bordee nu găsim maĭ de loc.

Băligare sunt pe strade și prin curțĭ (*Monitorul Oficial,*

Sângeru, Inotescĭ, Colcégu, Ciupelnița, cu strade în parte șoseluite; *Gorgota, Poenariĭ-Apostoli, Crivina, Haimanalele, Filipescĭi-de-Tîrg,* cu strade șoseluite, dar rĕŭ întreținute: *Poiana-Vărbilău,* cu strade strîmte; *Boldescĭ,* cu strade șoseluite, *Albescĭ-Paleologu* și *Fântânelele.*

Aspect mediocru aŭ: *Valea-Călugărească,* cu case în mare parte nesănătóse, ca și *Slănicul, Urlațiĭ, Vălenii-de-Munte.*

Aspect frumos, case sănătóse, strade regulate, șoseluite și bine întreținute, aŭ: *Telega,* cu strade neregulate și neîngrijite; *Predél, Drăgănescĭ, Câmpina. Cornu, Bréza-de-sus* și *Bréza-de-jos, Homorîciŭ, Bucov, Gherghița* și *Petroșanĭ, Analele economice,* 1860, scriŭ că acesta este cel maĭ bogat județ din România, dar locuințele nu sunt tocmaĭ bune.

31 August 1886, 29 Octobre 1887, 23 August 1888, 16 Novembre 1889 și 12 Iulie 1892) (1).

Județul Rîmnicu-Sărat. Dintre 214 sate, 111 sunt situate în regiuni muntóse și deluróse, iar 103 pe câmpie. Starea stradelor e bună în 11 cătune, mediocră în 78 de cătune, iar în 121 fórte rea. Casele de la munte sunt depărtate unele de altele, dar sunt mai igienice. In general igiena satelor se află în starea cea mai primitivă, iar igiena locuințelor e și mai defectuósă, mai ales la câmp, unde lemnăria e mai scumpă. In majoritate, casele sunt făcute din gard lipit cu pământ, acoperite cu stuf saŭ paie; sunt micĭ și locuesc mulți în câte o singură odae, puțin luminóse, cu ferestre micĭ și lipite cu hârtie, cu podélă de pământ și temelia nefiind mai nimic înălțată, fiind frig într'însele. Ar trebui ca primăria și școla să pótă servi ca model la felul construcțiunilor țĕrănescĭ, în multe casurĭ însă aceste localurĭ sunt simple bordee; din acéstă causă țĕranul de ordinar se mulțumesce ca locuința sa proprie să fie tot așà. Prin curțĭ și în comună sunt gunóie. La munte sunt plantațiunĭ împrejurul caselor, în câmpie însă nu, dar sunt băligarele din carĭ câmpeniĭ fac tezic. In case se vede lipsa de mobilier și de comfortul cel mai rudimentar; până și în casa țĕranuluĭ bogat vedĭ necurățenie și stagnațiune în progresul agricol, de la care depinde și progresul în salubritatea publică; iată sórta descendenților luĭ Traian, carĭ de 17 secole cultivă fără întrerupere acéstă țéră, una din cele mai fertile din lume! (*Monitorul Oficial,* 26 Iulie și 2 Septembre 1886,

(1) *Dr. Fotino,* visitând la 1888 acest județ, scrie: «In tot parcursul de 34 kilometri spre *Vidra,* n'am vĕdut decât un singur bordeiŭ locuit de Țigani, încolo locuințele aŭ un aspect plăcut, așezate pe linie dréptă, ridicate de la pământ, văruite, cu ferestre marĭ, curtea îngrădită, curată, băligarul din comunele învecinate cu Vidra scos la câmp. Tot asemenea arangiate sunt și satele din plasa Zăbrăuți și Răcăciuni. Reforma locuințelor trebue făcută treptat.»

3 Novembre 1887, 13 Ianuarie 1890 și 20 Maiŭ 1895) (1).

Județul Roman. Starea comunelor rurale în general lasă mult de dorit; a fost un timp când se credea că mărindu-se circumscripțiunile acestor comune, s'ar îmbunătăți sórta lor prin aglomerarea veniturilor maĭ multor sate și prin unificarea cheltuelilor; dar întrunindu-se, ele tot rĕŭ merg încă. Poporațiunea rurală nu maĭ are vigórea și vîrtutea din trecuț. Ar trebuĭ o lege, care să regulamenteze cum trebue să-șĭ construiască casele, pentru carĭ să li se dee la trebuință și ajutóre materiale; ar fi nimerit, maĭ cu sémă cassele județene să facă tot posibilul, chiar cu sacrificiĭ, reducênd din onorariile personaluluĭ lor ca să obțină economiĭ, să formeze o bancă, din care să se acorde țĕranilor ce zidesc case împrumuturĭ rambursabile cu amortisare. Este absurd a cere de la un locuitor să-șĭ facă o locuință maĭ mare decât după puterea sa. Statul să facă pe cheltuiala sa locuințe sistematice și să le vîndă țĕranilor prin amortisare.

Este necesar a se intervenĭ, ca locuințele ce se vor construĭ din noŭ să se facă după modelul dat de Ministeriŭ, iar la locuințele actuale să se dispună facerea de ferestre suficiente pentru aer și lumină.

In general, locuințele sunt micĭ pentru 5—6 persóne, aglomerate iarna într'un local care de abiă cuprinde 5 — 6 m. c. de aer. Camera de locuit este întunecósă din causa ferestrelor micĭ, carĭ la țĕranĭ nu servesc decât de a-ĭ da puțină lumină ca să vadă de la ușă până la pat. Mobilierul este un pat saŭ douĕ, cu câte o velință; pe peretele de la ușă este soba, care ocupă a patra

(1) Sunt 6.673 case bune de locuit și 306 bordee saŭ probabil maĭ multe, iar restul sunt fórte neigienice; în 1894 s'aŭ construit 213 case din noŭ și s'a reparat radical 73 în tot județul.

Analele economice din 1860 scriŭ, că în acest județ comunele mănăstirescĭ aveaŭ locuințe de carĭ trebue să ne rușinăm.

parte din cameră și servesce ca pat pentru copiĭ. Pe jos maĭ tóte casele nu sunt pardosite decât cu pământ. Ele constaŭ de ordinar dintr'o singură cameră cu o mică tindă lîngă ea, ce servesce de chelar saŭ bucătărie. Facerea unor case după model nu isbutesce din causa sărăcieĭ poporațiuniĭ, dar de la ceĭ cu dare de mână putem pretinde acésta. Poporațiunea ungară este cea maĭ negligentă în privința locuințelor și în privința curățenieĭ lor, deși majoritatea dintre eĭ sunt cu dare de mână și ar puté ușor să aibă locuințe maĭ salubre. Curțile sunt neîmpetrite și cu gunóie, căcĭ vitele nu aŭ curte separată. Latrine nu sunt și s'a cerut ca fie-care țĕran să-șĭ facă câte o grópă pentru latrine (*Monitorul Oficial*, 6 Octobre 1885, 2 Iulie și 1 Septembre 1886, 17 Februarie și 3 Iulie 1888, 7 Septembre 1889 și *Raportul anual* de Dr. *Oncescu*, Roman 1893, p. 22 și 35).

Județul Romanați. Cel maĭ agricol și maĭ fertil din țĕră, aprópe numaĭ câmp șes și fórte puține déluri în partea de nord, unde poporațiunea e săracă.

Locuințele sătenilor în cea maĭ mare parte necurate, nesănătóse și în majoritate bordee, adevĕrate subterane fără lumină și aer și umede, de unde adese-orĭ nasc scrofule, reumatisme și altele asemenea.

Fórte puținiĭ țĕranĭ aŭ început a-șĭ face casă maĭ igienică. Cum în acest județ sunt bordee în genere, regulamentul prevede modul de construcțiune al acestor bordee pentru a fi maĭ igienice. Acestea se află maĭ cu sémă în partea despre Dunăre, adecă la poporațiunea cea maĭ bogată, cu pământ fertil, ast-fel că salubritatea comunelor și a locuințelor stă invers cu starea materială a locuitorilor, ceea ce se póte atribuĭ ignoranțeĭ și nepăsăriĭ; dar și lipsa de mijlóce opresce pe mulțĭ țĕranĭ de a construĭ după model. Autoritatea ar trebuĭ să nu maĭ per-

mită sub nicĭ un cuvînt bordeele și regulamentele să fie mai severe.

Stradele și curțile sunt cu băligare. S'a decis a se scóte din comerciŭ lămpile cele micĭ, ce se vînd la țĕranĭ fără sticlă. La 1886 scriă un inspector sanitar că județul este sub punctul de vedere sanitar cel mai bine organisat (*Monitorul Oficial*, 9 Iulie și 3 Septembre 1886, 31 Octobre 1887, 24 August 1888, 27 Novembre 1891 și 20 Maiŭ 1895) (1).

Județul Sucéva. Sunt treĭ categoriĭ de locuințe: case luxóse, dar nu locuesc în ele, ci în o căsuță mică (bordeiŭ) așezată într'un colț al curțiĭ; al doilea o singură casă cu 2 odăĭ, una mai mare și alta mai strîmtă, în care și locuesc; în fine case micĭ, fără temelie, nepodite pe jos cele mai multe, cu ușa mică de trebue să te plecĭ ca să intri în casă. Pereții sunt subțirĭ, de gard de nuiele lipit cu lut, saŭ de vălătucĭ, rare-orĭ de bârne saŭ cărămidă; ferestrele sunt micĭ cât capul de om; acoperișul e de stuh, pae, rogoz, rare-orĭ șindrilă saŭ tinichea; la orĭ-ce plóie mare se scurge apa în casă, ast-fel sunt și umede, iar familia cât de numerósă se îngrămădesce iarna în o singură cameră cu câte un purcel saŭ vițel. Regulamentul pentru construcțiunĭ a început a se aplicà icĭ și colo (Aceeașĭ descriere pe 1893 și la județul Némțu — *Monitorul Oficial*, 1 Iulie 1886, 28 Septembre 1889, 19 Martie 1893, 7 Maiŭ 1894 și 20 Maiŭ 1895) (2).

(1) Case bune sunt: în *Pârșcovenĭ* și *Șopârlița*, bordee bune și luminóse; în *Siliștióra*, bordee umede, cu puțină lumină; în *Vișina*, unde starea sănătățiĭ e perfectă; în *Stoenescĭ*, Bulgariĭ bogați și muncitorĭ sunt înděrětnicĭ, locuind în bordee rele și umede, ca și cele din *Fărcașu*. La *Islaz* de vre-o 10 anĭ se construesc case fórte resistente, de lut comprimat, cu ziduri gróse, odăĭ marĭ, iarna călduróse și vara rĕcoróse

(2) Case bune sunt 1.050, de lemn 16.147, de nuiele mai bune 3.806, de nuiele rele 3.700, iar bordee 1.675.

Comuna *Dolhescĭ* are locuințe curate, dar în mare parte fórte micĭ, cu ferestre fixe, casele nu sunt la linie. *Rădășenĭ* e comună curată, casele în general uscate, marĭ, luminóse. *Dolhasca* e curată, cu case sănătóse, ca și *Lămășenĭ*, din care se scot băligarele la câmp.

Județul Tecuciŭ. Locuințele în general se află în stare primitivă, puține salubre și îngrădite; numaĭ cele din noŭ clădite sunt ceva maĭ spațióse, nu însă ca să întrunéscă condițiunile igienice, căcĭ pereții lor sunt subțiriĭ, făcuțĭ din vălătucĭ și de bârne, pe jos nepardosite, strîmte și cu ferestre micĭ, prea puțin luminate (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1887, 11 Octobre 1889 și 23 Novembre 1890).

Județul Teleorman. Locuitoriĭ din partea despre Dunăre locuesc în mare parte în bordee, compuse din 2 camere, ce servesc una de sală și alta de cameră de locuit.

Aceste bordee, oriĭ-cât de bine ar fi construite, tot nu îndeplinesc condițiunile igienice, nu aŭ lumina trebuincióșă, spațiŭ, sobă sistematică, ci sunt umede în permanență, dând prilej spre a se desvoltà scrofule, reumatism, bóle de pept, etc.

Aprópe în aceleași condițiunĭ se află și cea maĭ mare parte din casele locuitorilor din partea județuluĭ despre județul Olt și Argeș, dar maĭ cu sémă pe valea Oltuluĭ, unde casele sunt aprópe sub déluriĭ, umede, supuse scurgerilor de ape. Casele sunt parte de zid, parte de pământ bătut, de asemenea cu câte 2 camere, tot cu același scop ca la bordee; dar sunt strîmte pentru 2 saŭ 3 persóne, cu atâta maĭ mult pentru 4 saŭ peste 4. Ventilațiunea e slabă, căcĭ sobele sunt de format vechiŭ și cu gura în sală.

Salubritatea comunelor e satisfăcĕtóre până la órecare punct; numaĭ pe valea Oltuluĭ și pe linia Dunăriĭ, unde bordeele și casele sunt puse în văĭ și în scurgerile apeĭ, salubritatea maĭ cere sacrificiĭ spre a se îmbunătățì (*Monitorul Oficial*, 4 Septembre 1886, 6 Novembre 1887, 14 Decembre 1888, 16 Novembre 1889, 21 Novembre 1890, 20 Novembre 1893) (1).

(1) Case bune aŭ *Odaia*, *Liția* și *Șegarcea-din-vale*, dar bordee próste; case rele aŭ *Bălțați* și *Didescĭ*; decât tóte acestea maĭ bune case are *Dobrotescĭ*, care e comună bogată; case bune de pământ are și *Traian*, apoĭ *Vînătorĭ*, unde bordeele se înlocuesc ḑilnic prin case bune.

Județul Tulcea. Locuințele sunt cea mai mare parte o grămădire de construcțiuni defectuóse, lipsite de aer și lumină, necurate; locuesc 8—10 ființe într'un spațiu de 10—20 metri cubi, plus animale domestice, vițel, vacă. Casele erau mai înainte nevăruite pe dinăuntru și pe dinafară, iar acum sunt văruite în mare parte; stradele s'au curățit, băligarele s'au scos la câmp. Case mai bune au locuitorii germani (*Monitorul Oficial*, 10 Iulie 1886, 17 Iunie 1887, 19 Ianuarie 1889, 22 Septembre 1890, 19 Martie 1893, 17 Maiu 1894 și 15 Aprilie 1895) (1).

Județul Tutova. Parte din locuințele țeranilor sunt mediocre, parte rěu instalate și întreținute. Prin satele răzeșesci, căsuțele lor sunt construite de cărămidă cu temelie de zid, ridicate dela pămînt, împărțite în câte 3 camere spațióse și acoperite cu tablă de fer; aceste căsuțe, agățate pe cóste și albe ca lumina ďileĭ, au un aspect atât de pitoresc întocmai ca un decor dela operă. Cari nu sunt acoperite cu tablă de fer, au șindrilă, ridicate de la pămînt pe tarași de nuiele împletite. Unii preoți predică de igienă (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1887 și 6 Maiu 1894) (2).

Județul Vasluiu. Casele sătenilor sunt în genere neîncăpětóre, în cât unele familii de 5—6 membri n'au decât o singură odae de locuit, și ast-fel în cas de bóle lipicióse nu se póte executà isolarea; aceste case mai sunt și umede, puțin luminate, neaerisite și neîngrijite, căci țin în ele și

---

(1) *Casapchioĭ*, cu plantațiuni abundente, curți curate și îngrădite; curți îngrădite și case curate are *Cataloiu*, unde s'au instalat 75 de familii de Italieni în bordee; *Câșla*, *Samova*, *Nicolițel*, cu case văruite și șosea admirabilă; *Caranusuf*, *Amangia*, *Babadag*, *Enichioĭ*, *Rachela*, *Luncavița*, *Garvan* și *Jijila*, *Armutlia* și *Bachioĭ* au case miserabile, nevăruite și unii locuesc în bordee.

(2) Dr. Antoniu scrie la 1881 în o broșură și la 1890 în «*Casa rurală*», că casa țeranului în cea mai mare parte este construită din argilă amestecată cu paie și baligă. Locuesc într'o singură cameră ce servesce și pentru pregătirea hranei și ca dormitoriu. Copiii dorm pe cuptor.

vite saŭ păsĕrĭ; stradele și ogrădile încă sunt necurate și pline de gunóie.

La 1895 (*Monitorul Oficial*, 15 Aprilie), locuințele tot lasă mult de dorit; plantațiunĭ se găsesc maĭ în tóte satele (*Monitorul Oficial*, 13 Novembre 1887 și 3 Iulie 1888).

Județul Vîlcea. Casele în general sunt de lemn cioplit în formă de scândurĭ gróse, de fag, gorun, plop saŭ anin la ceĭ avuțĭ, saŭ în formă de grinḍĭ la ceĭ maĭ puțin avuțĭ; iar ceĭ săracĭ le fac de nuiele lipite cu pămînt. Țĕraniĭ maĭ bogațĭ aŭ și case de cărămidă arsă, cu temelia de pétră, acoperite cu tinichea. De altmintrelea acoperișul e de șiță, paie, trestie saŭ cocenĭ de porumb. Tóte locuințele pĕcătuesc în privința comfortuluĭ, sunt preste mĕsură micĭ, în termin mediŭ 20 m. c., lipsind ast-fel aerul curat; aŭ numaĭ un pat pentru 4—5 persóne, cu așternuturĭ primitive de tot, saltele de paie rar, cele de lână nicĭ nu se găsesc, patul e mic, de scândurĭ de grosime neegală, așternute cu o rogojină la ceĭ maĭ bogațĭ și o velință de lână cu care se învelesc nóptea, pe când săraciĭ se învelesc cu hainele de tóte ḍilele. Atât casa bogatuluĭ cât și a săraculuĭ aŭ numaĭ o cameră precedată de o țindă; camera este umedă, tavanul jos, ferestrele sunt prinse adesea cu țiplă, hârtie, cârpe, nuiele lipite cu băligar, saŭ scândurĭ, rar de sticlă. In case maĭ adăpostesc și câte un vițel saŭ purcel; maĭ țin în ele dovlecĭ și carne spre a le ferĭ de înghețat. Obóre nu aŭ pentru vite, saŭ dacă aŭ, sunt necurate.

Sobele saŭ vetrele sunt defectuóse și afumă; pe ele usucă opincĭ, obiele și rufe. Copiiĭ depun escrementele pe jos, căcĭ n'aŭ obiceiŭ a se servĭ de vase speciale. In lipsa privăților sistematice se fac gropĭ, pe carĭ cel puțin de le-ar astupà cu pămînt dacă se umplu; saŭ depun materiile fecale în dosul caselor. Nu s'a putut reușĭ decât numaĭ în unele plășĭ a face pe locuitorĭ să-șĭ văruiască casele pe

dinăuntru și pe din afară cel puțin de două orĭ pe an și să-șĭ mute obórele vitelor de prin curțĭ; după regulament și plan nu construesc nicĭ ceĭ avuțĭ. Necurate sunt nu numaĭ bordeele, ci și casele maĭ bune. Bósca saŭ tescovina ce rĕmâne la facerea țuicеĭ o aruncă pe bătătură. Consiliul a decis plantarea șoseleĭ cu arborĭ ca un lucru igienic (*Monitorul Oficial*, 11 Septembre 1886, 10 Novembre 1887, 31 August 1888, 21 Novembre 1893, 30 Aprilie 1894 și 31 August 1895) (1).

Județul Vlașca. Locuințele sunt rĕŭ construite, umede, lipsite de lumină. Să se oblige locuitoriĭ, când le permit mijlócele, să depună la cassa de economie, ca apoĭ să aibă cu ce clădi. Locuința, în general, se compune din o tindă și o cameră, mult două; rare-orĭ e podită pe jos, ci de ordinar e pământ pe jos; ferestrele sunt rare-orĭ cu geamurĭ, ci micĭ și lipite cu țiplă saŭ hârtie; tavanul e jos; gura sobelor maĭ preste tot rĕspunde în tindă; aerul caseĭ în timpul ierneĭ e stricat prin producțiunile respirațiuniĭ, materiilor combustibile etc

Curățenia comunelor nu prea lasă mult de dorit, băligarul se transportă din comună spre îngrășarea locurilor (*Monitorul Oficial*, 11 Octobre 1883, 9 Iulie și 12 Septembre 1886, 6 Iunie și 13 Novembre 1887 și 14 Decembre 1888) (2).

---

(1) In plasa Olt-Olteț-de-jos sunt case maĭ bune. Comuna *Benescĭ*, într'o frumósă posițiune pe valea Oltețuluĭ, este arangiată după un plan regulat, cu uliță largĭ și aliniate.

Există cătune ale căror case sunt așà de rĕspândite, în cât adesea sunt necunoscute de autoritățile comunale.

(2) Case bune se vĕd în comunele *Puranĭ* și *Blejescĭ*, casele fiind de pământ; apoĭ în *Găujanĭ*, *Drăgănescĭ*, *Cârtojanĭ*, *Târnava-de jos*, *Petrele*, *Comana*, stațiune de drum de fer, și *Grădiștea*; iar case rele are *Uzunu*. Case și bordee bune și luminóse: *Slobozia*, cu strade largĭ și regulate; *Malu* și *Frătescĭ*, în cea din urmă bordeele fiind în numĕr mic, dar destul de spațióse.

b Locuința țĕranuluĭ în diferite părțĭ locuite de Românĭ.

Satele de prin văile întrelăsate de munțiĭ *Transilvanieĭ*, după cum arată un fiŭ al acelor regiunĭ (1), sunt fórte întinse, iar casele atât de împrăștiate, în cât ține câte douĕ ore și maĭ bine dela o grupă până la alta și pentru a ocolì satul adesea se cer câte douĕ și treĭ ḑile întregĭ și lungĭ de vară.

Pe la Alba-Iulia casele, pe cât numaĭ permite posițiunea loculuĭ, sunt la rînd, puse pe pivnițe și construite din nuiele saŭ bârne muruite și văruite pe dinăuntru și pe dinafară și acoperite cu paie. Fie-care casă are grădină cu pomĭ, grădiniță cu legume și cu florĭ și câte o curte mare, în care se găsesc edificiile economice. De obiceiŭ casele se compun din douĕ odăĭ, cu câte o tindă la mijloc, în care e și cuptorul pentru pâne. Una din odăĭ, care e pentru *primirĭ*, e spațiósă, cu ferestre luminóse și fórte curată. Lângă ușă e camnița de olane verḑĭ saŭ cu lespeḑĭ de pétră așezate pe o vatră cu treĭ picióre și cu buduroiŭ, adecă spațiŭ între camniță și perete, unde șed copiiĭ pe vatră. In fund e masa, la stînga patul de scânduri, acoperit cu câte 3—6 covóre, de-asupra perne umplute cu fulgĭ. Intre pat și masă sunt așezate la perete câte douĕ și maĭ multe lăḑĭ de tîrg, iar pe după masă și de-alungul pereteluĭ, spre ușă, sunt lavițe simple saŭ înfundate. De-asupra lavițelor sunt cuierele, pe carĭ atîrnă *cănceile* (cănițe), obicĭnuite numaĭ la Românĭ. Pe după polițele cuierelor sunt înșirate *blidele* și *tierele* de cositor, porcelană saŭ pămînt. Pe de-asupra cuierelor sunt *culmele* înșirate pe rude, carĭ se compun din ștergare; între cuiere și laviță atârnă pe pereți icóne și oglinḑĭ.

(1) Frâncu, *Românii din munții apuseni*, Bucurescĭ 1888.

Maĭ la îndemână de casă e cămara, ținută în mare rînduială și curățenie; pentru mocan însă cămara este ceea ce e pentru țĕran odaia de primire.

Casele Crișenilor-albĭ, din Zarand pe lângă Deva, sunt pretutindenĭ construite din *groșĭ*, acoperite cu paie, de comun cu douĕ încăperĭ, despărțite numaĭ prin nisce stâlpĭ, în cât poțĭ trece liber din o odae în alta. Numaĭ la ómenĭ maĭ avuțĭ sunt despărțite odăile prin pereți regulați și cu ușă între ele.

Pe la *Năsăud* sunt casele, după spusa profesoruluĭ *Vîntu*, mare parte de bârne și pe la țĕră de gard lipit cu pămînt galben, cleios, ce se amestecă cu plévă orĭ cu paie tăiate mărunt. Temelie nu maĭ sapă, ci ridică casa de-a dreptul pe fața pămîntuluĭ. Se obicĭnuesce a se face douĕ odăĭ și la fie-care în fund câte douĕ ferestre; uniĭ fac la țĕră și câte patru ferestre; afară de cămară și odae, fac mulțĭ și o tindă. Ușa vine în față către uliță.

Adese-orĭ pun în patul de scândurĭ și pe de lăturĭ câte o scândură și între acestea pun paie, rar strojac (saltea), și acoperă patul cu o cergă. Se servesc numaĭ de o perină, pentru că aŭ o scândură și la cap. In case maĭ avute sunt perne de pene cu chindisiturĭ. Dormirea pe cuptor și pe laițe, ca în Moldova, nu se obicĭnuesce. Iarna când e frig astupă hornul, dar pun séra o ólă cu apă în vatră, dicênd să nu vină satana, în realitate însă ca să țină umedélă. Coșul (ernieŭ) se numesce în unele locurĭ *comarnic*, în altele *ursóică*, și are douĕ găurĭ (borțĭ) de ese fumul, saŭ în sus, saŭ în pod, dacă trebuesce să afume cărnurile.

La 1882, scriind în fóia literară «*Familia*» un ciclu de articolĭ de igienă, dîceam cu privire la locuință, că nu e bună nicĭ casa prea mare și locuirea maĭ multor familiĭ la un loc saŭ neseparareа de vecinĭ, pentru că omul muncitor, ajungênd acasă la familia sa, are trebuință

de liniște, de recreare póte la umbra vre-unuĭ arbore din grădina de lângă casa sa, iar nu a face pace în certele copiilor saŭ ale soției cu vecinii. Nerînduiala, necurățenia, certele continue, turburările reciproce și demoralisările dela casele pendinte una de alta, nu numaĭ strică omuluĭ voia de lucru, ci îl demoraliséză și îl înstrăinéză dela asemenea casă.

Anglia a fost maĭ norocósă în privința locuințelor pentru lucrătorĭ, și ne arată acésta un singur exemplu, anume că în Londra muncitorul îșĭ cumpĕră o casă corespundĕtóre necesităților sale aprópe cu prețul cu care muncitorul din Pesta îșĭ închiriază pe un singur an locuința sa.

Am maĭ accentuat că terenul pe care clădim să fie lipsit de materiĭ organice, ca să nu infecteze aerul ce trece din pămînt în locuință, saŭ apa din fântâna ce póte că se face lângă locuință.

Pe déluri casele pot fi maĭ micĭ decât pe șesurĭ și locurĭ apătóse. Vara este sănătos a dormi cu ferestrele deschise, prin ceea ce avem o temperatură maĭ moderată; dar și iarna să deschidem ferestrele pentru primenirea aeruluĭ, cu tóte că în unele orașe marĭ materialul de ars este așà de scump ca o bucată de carne saŭ de pâne de aceeașĭ greutate. Soba de lut saŭ zid, cu gura în odae, e cea maĭ sănătósă, dar fumul să fie bine condus în afară. Lămpile bine construite, cu oleiurĭ curate, să nu afume mult, să nu licĭreze și să dea destulă lumină; sunt cele maĭ bune, nu ca lumînarea de seŭ, etc.

In *Basarabia* (1) erà obligatorie plantarea și prin satele locuite de Românĭ, ulițele se făceaŭ largĭ și drepte, dar aceste sate nu eraŭ așezate la adăposturĭ, ci expuse contrarietăților timpuluĭ. Casele sunt făcute după vechia archi-

(1) I. Ionescu, *Jurnalul de agricultură*, 1858, p. 90.

lectură țărănéscă, adecă pereții de nuiele și de vălătucĭ, acoperemintele de paie și stuf, ogrădile cu șanțurĭ, unde nu este îndemînare de nuiele saŭ pétră.

Despre curățenia alésă a locuințelor și hărnicia Romăncelor din Basarabia, ca și despre istețimea Românilor de acĭ, vorbesce *Hommaire de Hel* (1).

Jurnalul beletristic rusesc «*Niva*» din 1875 scrie despre locuințele Românilor basarabenĭ următórele: Răzeșul trăesce ca stăpân pe proprietatea sa, avênd casă curată și spațiósă și observându-se în tóte arangiamentele sale îndestulare, ba și măreție. Casa moldovenéscă se compune de regulă din tindă, una saŭ douĕ odăĭ și cămară, adecă locuință de iarnă. La odae sunt tot-deauna treĭ ferestre, iar între odae și cămară încă rĕspunde o ferestruică. Cămara rĕspunde tot-deauna în ogradă și arare-orĭ are acésta maĭ mult decât o feréstră. Locuitoriĭ maĭ avuțĭ pun la feréstră sticlă, ceĭ săracĭ bârdan, adecă bĕșică de boŭ saŭ de óie. Cuptorul, împodobit de multe orĭ cu figurĭ și arabescurĭ, încălțesce tóte odăile. Curățenia caseĭ este model, pereții sunt tot-deauna văruițĭ cu îngrijire, vatra însă e acoperită cu un strat gros de lut. Pe lângă pereții odăeĭ staŭ lavițe late cu perne umplute cu fîn mirositor; covóre se găsesc și la gospodine maĭ puțin bogate, carĭ fără séměn sunt lucrătóre și gingașe. Pe din afară, casa moldovenéscă e tot-deauna văruită alb și acoperită cu paie orĭ stuh. Hogéguri se fac numaĭ la ceĭ bogațĭ, de obiceiŭ fumul diu cuptor ese prin o bortă în perete. Primprejur are casa prispă ca și la Malo-Ruși, și este o grămădítură de pămînt.

Ograda este îngrădită cu gard nu prea înalt; în ea se vĕd, la locuitoriĭ cu stare, o magasie pentru păstrarea sculelor casnice, apoĭ un beciŭ pentru păstrarea vinuluĭ, maĭ este și ocolul vitelor, staulul oilor, grajdul cailor și

(1) *Calendar pentru Românĭ*, Iași 1858, p. 33.

alte clădirĭ adause la casă; tot în ogradă este și căminul, dar departe de lemne.

Despre casele din *Dobrogea* scrie *Bergner* (op. cit.) că par a se contopì cu pămîntul, de óre-ce multe din ele sunt înfipte în pămînt până la strășină, care este de paie; aceste bordee se datoresc despotismuluĭ și răsbóelor, carĭ împedecaŭ ridicarea locuințelor costisitóre. Casele Tătarilor nu sunt, ca ale Românilor saŭ Nemților, de pămînt, ci de pétră și te surprinde curățenia lor interióră. Pardoséla de pămînt e curată și albă ca făina, pe ea este o rogojină de se culcă toțĭ. Românul sărac n'are paturĭ, ci se culcă, ca și Rutenĭĭ și Slovacĭĭ, pe tavanul cuptoruluĭ. Fumul din casă te astupă, de óre-ce coșurĭ n'aŭ. In unele sate nu este fir de plantațiune, decĭ ard băligar presat. Casele Germanilor se deosibesc de ale Românilor prin aceea că sunt văruite, dar să nu te aștepțĭ la ele ca la nisce case de ale Șvabilor, Sașilor transilvăneni saŭ Nemțĭ de Zips, și Nemțiĭ de acì ar puté să-șĭ iea exemplu de gingășie (curățenie) de la Tătarĭ, carĭ staŭ pe o tréptă de cultură mult maĭ jósă. *Elena Sevastos* (1) descrie și modul cum se zidesc în Dobrogea casele de cémur și admiră cum es pereții drepți ca lumînarea; spune apoĭ că în partea câmpénă a Dobrogeĭ, unde nu sunt păduri, focul se face cu tezic. Casele dice că sunt fórte sănătóse.

In terminĭ generalĭ, găsim *descrierĭ despre casele din Moldova și Muntenia* la maĭ mulțĭ autorĭ, din carĭ voiŭ culege numaĭ punctele maĭ însemnate și carĭ se completéză unele pe altele. Atât dintre ceĭ ce scriŭ în Moldova, cât și din ceĭ din Muntenia, citez unul român și altul străin, apoĭ încă doĭ medicĭ românĭ. Lucrările, destul de amănunțite și cu privire la locuințe, de *Millo* și *Leonescu*, numaĭ le amintesc acì (2).

(1) *Călĕtorie prin țĕră*, 1888, p. 166.

(2) Millo, *Țĕranul*, Fălticenĭ 1881; Leonescu, *Starea țĕranuluĭ român*, Iașĭ 1887.

C. Negruzzi (1) crede, că din causa deprinderiĭ și maĭ ales a leniĭ, sunt fórte próste, urîte și nesănătóse locuințele sătenilor noștri. Obicĭnuit, casa unuĭ țĕran se alcătuesce dintr'o odae, în care este o vatră cu un cuptor mare, și dintr'o tindă, în care îșĭ ține nevasta gospodăria casnică, iar podul îĭ slujesce de hambar. Nimic maĭ simplu decât căsuța acésta: șése furcĭ îngropate în pămînt, printre ele parĭ îngrădițĭ și lipițĭ cu pămînt, alcătuesc pereții; iar acoperemîntul este de stuh, rogoz saŭ paie; treĭ găurĭ lipite cu bârdan închipuesc ferestrele. In jurul acesteĭ numite case, este o prispă îngrădită și umplută cu pămînt, care opresce de a rĕsbate umedéla. Pe câte una grijită, curată, veselă, ți se opresce privirea cu mulțumire. Ar trebuì să caute țĕranul ca furcile caseĭ să fie înalte, ca ast-fel casa să aibă aer, iar în locul cuptoruluĭ cu ursóică, ar puté avé o mică vatră cu sobă de cărămidă și hogég scos de-asupra acoperemîntuluĭ; de asemenea ușile și ferestrele să fie maĭ bine lucrate.

După *Neigebauer* (op. cit.), locuințele majorităților din popor sunt cele maĭ sărăcăcióse din Europa, maĭ cu sémă în Valachia, fiind împletite de nuiele de sălciĭ lipite cu pămînt și acoperite cu paie saŭ trestie, fiind tot-deauna văruite; dar săraciĭ sunt adesea nevoițĭ a se mulțumì și cu bordee, de carĭ se găsesc până și în capitale. Alte unelte de casă n'aŭ decât o căldare saŭ câte-va óle; țĕraniĭ n'aŭ paturĭ, ci se culcă pe pămînt înveliți în manta, iar luxul de podele de lemn se cunósce numaĭ în puține case. Țiganiĭ trăiesc vara în corturĭ de petice, iar iarna se îngrópă în pămînt.

Odobescu (2), descriind casa în mod sistematic, spune că fundamentul eĭ este de pétră, de cărămidă arsă, stâlpĭ

(1) «*Sĕptămâna*», Iașĭ 1853, p. 161.
(2) *Notice sur la Roumanie*, 1868.

saŭ și numaĭ trunchiurĭ de lemne culcate orizontal; pereții de cărămidă, lemn saŭ vălătucĭ, sunt văruiți alb; acoperișul de paie saŭ lemn trece preste pereți și acopere o bucată de loc ca un fel de galerie saŭ terasă (prispă), la care se urcă 4 — 5 trepte. Casa în cea maĭ mare parte are 2 încăperĭ de locuit și a treia în fund servesce de celar, unde se păstrézā bucatele. Pe jos pămîntul nivelat este de lut amestecat cu baligă. Paturile sunt acoperite cu rogojinĭ saŭ păturĭ de casă și maĭ sunt lavițe, mese, lădĭ, etc. Soba, de formă conică, are o ridicătură de cărămidă arsă, pe care se fac bucate; iar fumul adeseorĭ n'are altă deschidĕtură decât o gaură în strésină, și așà se respîndesce întâiŭ prin podină, unde usucă și carnea. Sobele sunt un product curat național și aŭ și capac, dar nu ventiléză bine; în general însă, aŭ maĭ multe însușirĭ bune decât rele.

Ubicini (op. cit.) observă că căsuțele și bordeele aŭ maĭ dispărut și puținele, ce le maĭ întîlnim, nu slujesc decât de celar pentru crâșme, de coșar pentru bivolĭ și alte animale saŭ de făuriște pentru Țiganĭ. Dela 1842 încóce, țĕraniĭ și-aŭ construit adevĕrate case de țĕră, de scândurĭ saŭ bârne lipite cu pămînt și văruite, avênd de regulă 3 încăperĭ în paralelogram; cea mică din mijloc ca anticameră, are în fund bucătărie, iar cele-lalte douĕ sunt pentru familie, dacă e numerósă, iar de nu, servesce și de magasie. In casă sunt, în loc de scaune, 2—3 lădĭ, lavițe și scăunele; în cuhne: cratiță, óle de pămînt, șése farfuriĭ, linguri de lemn, dar furculițe arare-orĭ și butelie (clondir, șîp), maĭ nicĭ odată. Albiile sunt așà de marĭ, că cuprind și un copil de dece anĭ.

Dr. Istrati (1) se exprimă ast-fel: «Sunt județe întregĭ și cu deosebire Vlașca, Teleorman și maĭ ales o parte din

(1) *O pagină din istoria Românieĭ*, Bucurescĭ 1880, p. 322.

Dolj și tot Gorjul, unde casele consistă din bordee săpate în pămînt, acoperite cu lemne, coceni, paie saŭ cu pămînt. Adese-orĭ ferestre nu sunt de loc, atunci lumina intră pe coșul vetreĭ, iar vara pe ușă. In general aceste case aŭ o singură cameră mare, une-orĭ maĭ este și una mică în lăturĭ și încă un cotlon, iar în unul din colțurĭ e cămara. Un alt mod de case se compune din țěrușĭ saŭ stâlpĭ bătuțĭ în pămînt și îngrădițĭ, apoĭ cimentațĭ cu lut; un asemenea perete e de 25 – 30 cm. de gros. In loc de gard se maĭ fac și de lemne în cruce saŭ de vălătuce, iar ochiurile góle se umple cu turte de vălătucĭ. De regulă se fac cu douĕ camere. Maĭ cu sémă în Dolj, găsim case cu pereți groșĭ, adesea de un metru, din pămînt bătut în tipar de scânduri. Ferestrele sunt micĭ, de 25 cm. pe lature. Acoperișul e ca la bordeiŭ, soba este un coș larg. La munte casele sunt de lemn, nu de pétră, iar în sate maĭ avute din Muscel și Prahova sunt și case cu douĕ etaje, cel de jos de pétră și de-asupra de lemn. Pardoséla lipsesce la tóte. La cele maĭ multe case peretele nu întrece 2,50 m. în lungime și 1.80 m. în înălțime.»

«*Apărătorul sănătățiĭ*», 1892, opinéză că Româniĭ ar avé prejudițiul de a nu expune casa spre rĕsărit, iar când vorbesce de prispă ḑice că e în lungul pereteluĭ din fața caseĭ și la nivelul fundațiuniĭ. Fundațiune aŭ cele maĭ multe case de la dél și munte, rar la câmp, în care cas întîmplător se ridică casa pe stâlpĭ de 30—50 cm. Maĭ tóte casele sunt pardosite cu pămînt amestecat cu baligă și numaĭ la locuitoriĭ avuțĭ cu dușumele. Pereții sunt de pămînt bătătorit prin județele Teleorman, Ialomița și Romanați; de pétră prin comunele cu multă pétră, d. e. în județele Buzĕŭ, Muscel, etc.; rar de cărămidă, d. e. prin județul Teleorman ; iar restul este de gard lipit cu pămînt. Coșul e scurt și nu trage bine fumul.

Dau aci nisce schițe de împărțirea locuințelor țărănescĭ muntene și moldovene, ca să se vadă diferința între cele existente și între cele propuse de Direcțiunea serviciuluĭ sanitar, ce sunt schițate în broșura despre *Aliniarea satelor și construcțiunea locuințelor*, Bucurescĭ 1894.

D. **Cum să fie locuința țĕranuluĭ român?** La acéstă întrebare, care mi se impune după descrierile premergĕtóre, aŭ rĕspuns maĭ mult orĭ maĭ maĭ puțin, parte numitele descrierĭ, parte și alte publicațiunĭ citate în lucrarea de față la capitolul despre literatura română de igienă, anume unele manuale de igienă, apoĭ *Proiectul de organisare al serviciuluĭ sanitar* de *Dr. Fĕtu*, și în fine *Regulamentele pentru aliniarea satelor și construirea locuințelor țĕrănescĭ* din 1888 și 1894. Acest din urmă, publicat în *Monitorul Oficial* din 14 Iunie 1894 și tipărit și ca broșură, conține și patru tabele cu desemnurĭ de tipurĭ pentru case țĕrănescĭ; iar textul de 22 articole se ocupă în jumătate din ele cu satul și casa. Cât de bine alese sunt tóte punctele din aceste articole, totușĭ cred că eŭ trebue să daŭ cestiunĭĭ o desvoltare maĭ detaliată, cu care ocasiune observările mele din călĕtoria prin Transilvania, Bucovina, Basarabia și țĕrile apusene, îmĭ vor servì ca indiciŭ de comparațiune la formularea preceptelor uneĭ locuințe bune și igienice.

Încep cu totalitatea caselor, adecă satul, trec la împrejurimea lor și apoĭ la însășĭ locuință.

1. *Satul* să fie așezat, dacă se póte, pe panta uneĭ coline, dar nu prea rĭpósă, departe de bălțĭ saŭ de locurĭ mlăștinóse, pe un loc maĭ ferit de vînturĭ, saŭ cel puțin să aibă destulă plantațiune de arborĭ marĭ, carĭ să maĭ potoléscă vijeliile și viscolele iernelor aspre; dar să nu fie prea aprópe de pădure, nicĭ arboriĭ să nu fie prea aprópe de casă, pentru că ast-fel se întreține într'însa umedéla.

Locuințe țerănesci

(Jud. Argeș, Dâmbovița, Olt și Telorman)

Clădiri la munte (Scara 0.01 = 1m.)

in fața casei

Locuință de zid (stil vechiu)

Casa unui proprietar mare (sau arendaș de moșie)

(casă boerésca)

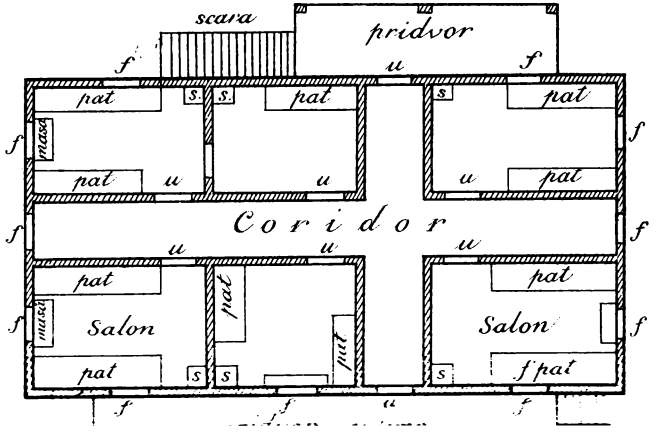

Locuință de zid (simplă)

(servind de cuhnie)

(la o casa boerésca)

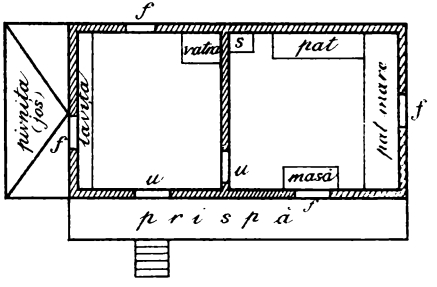

Institutul de Arte Grafice CAROL GÖBL Bucureşti

După *Layet* (1) umiditatea, neaerisirea, aglomerarea și oxalațiunile nesănătóse sunt principalele rele ale locuinței țĕrănescĭ. Despre bradĭ se ḑice că sunt buni în apropierea caseĭ, căcĭ usucă umiditatea dimprejurul eĭ. In curțile bisericilor nóstre, maĭ ales spre munte, se observă des bradul la o distanță potrivită.

Romaniĭ și alte popóre antice, ca să se convingă de salubritatea loculuĭ pe care aveaŭ de gând să ridice clădirĭ, observaŭ pe unde pasce vita cea maĭ frumósă, o junghiaŭ și disecându-o se convingeaŭ pe deplin ḑacă erà complet sănătósă. Póte că și tăierea, frigerea și consumarea uneĭ marĭ vite cornute la fundarea saŭ aniversarea seculară a uneĭ bisericĭ, cum am vĕḑut că se practică în unele părțĭ, îșĭ trage originea tot de la acest obiceiŭ antic.

2. *Arborii* și plantațiunile aŭ menirea de a însănătoșà locurile și a umbrì vara locuințe, ómenĭ și alte viețuitóre de marea arșiță a sóreluĭ. Sfatul de a plantà locuitoriĭ dobrogenĭ (la Medgidia) cât maĭ mulțĭ arborĭ, dat de M. S. Regele cu ocasiunea înaugurărieĭ Poduluĭ de preste Dunăre, este din cele maĭ salutare pentru igienă, adecă pentru însănătoșarea acelor localităților. *Dr. Negură* scrie în Igiena sa, că arboriĭ dimprejurul caseĭ sunt pentru sănătate ca și apa. Aruncând o privire preste rapórtele de salubritate ale medicilor de plasă, vedem cu privire la plantațiunĭ că județele din apropierea Dunărieĭ și unele ne-muntóse sunt cele maĭ sărace în acésta privință, precum Tulcea, Constanța, Brăila, Ialomița, Vlașca, Olt, Teleorman, Dolj și, în Moldova, Dorohoĭ; dar sunt comune și prin aceste județe cu plantațiunĭ maĭ mulțumitóre, așà în Dolj sunt dafinĭ, iar în Olt prunĭ. Alte județe aŭ comune acì plantate, acì iarășĭ fără arborĭ, ca Sucéva, Iașĭ, Roman, Tu-

(1) *Hygiène et maladies des paysans*, 1882.

tova, Putna, Dîmbovița și Mehedinți, deși prin unele comune din aceste județe este podgorie, viță de vie, care încă este o plantațiune igienică; alte comune sunt aprópe de păduri. Restul de județe are plantațiuni bune și abundente mai în tóte comunele; Vîlcea are livedi multe de pruni, pe când în județele cu podgorii de regulă lipsesc arborii mari.

Lipsa de apă și de adăpost în contra intemperiilor vremii face pe sătenî de a se feri cu așezarea comuneî lor în mijlocul câmpiilor și a se ținé mai mult de cursurile apelor și de cóste mai micî. Cât se impune comunelor plantarea și îngrijirea de arborî pe marginea șoselelor, o sciu mai bine ceî ce aŭ călĕtorit prin alte țĕrî cu șosele pline de alee de arborî.

3. Igiena abandonézĕ *cimitirele* din rada satelor, deși, cum vĕdurăm mai sus, motivele sunt mai mult de altă ordine decât de a salubrității; însă când straturile (păturile) de pămînt sunt de natură că permit a se scurge apele din ploi, ce aŭ străbătut prin cimitir, în vre-o fântână, în acest cas germinii de bólă din cadavre se comunică și consumatorilor aceleî ape. In comunele bine chibzuite însă, nu se găsesc cimitire în interior, ci afară din sat.

4. *Curățenia* prin sat trebue să o céră poliția sanitară în tótă vremea și mai cu sémă vara, fără a mai așteptà cu acésta până se ivesc epidemii; scóterea băligaruluî din comună și ducerea luî pe holde îșî are timpul sĕŭ agronomic; ceea ce însă poliția sanitară póte cere în permanență, este ca băligarele, ce se adună prin curte, să fie grămădite la un loc anumit. O comună îngrijită este tot-deauna și împrejmuită, fie cu șanț bine nivelat, fie cu gard de al grădinilor; apoi are și portiță (jitarniță, vracniță), spre a împedecà vitele de a scăpà pe câmp, spre a se puté controla trecereà în și din comună etc.

5. *Imprejmuirea* casei se permite a fi cu șanțuri, după noul regulament, numai acolo unde apa se póte scurge lesne.

6. Clădirile *dimprejurul casei*, ca grajdurile pentru vite, pătulele (coșarele) de cereale, trebue să fie mai depărtate și nu lipite de casă, trebue să se țină curate, iar băligarele pe timpul de la Septembre la Martie, cât permite regulamentul a sta în comună, să fie puse într'un loc anume.

7. *Latrinele* aŭ o însemnătate deosebită pentru sănătate (1), căci hrana omului fiind mai complicată, ast-fel și fecalele sale sunt mai infecțióse, conținênd și mai mult lichid decât ale animalelor. *Dr. Păunescu* arată că depunerea escrementelor pe maidane este mai puțin vătămătóre, căci fiind în mică cantitate, se usucă lesne. Grópa latrinei să fie pavată, ca urina să nu se infiltreze în pământ și în vre-o fântână, saŭ cel puțin să fie căptușită cu scânduri. După ce latrina nu se mai întrebuințéză, póte fi acoperită cu pământ saŭ cu nisip. Depărtarea latrinei de casă să fie cel puțin de 10 m., ca să nu se comunice locuinței gazuri ce s'ar descompune din escremente. După regulamentul din 1888 latrina saŭ privata trebue să aibă 3 m. adîncime și 1,25 m. lărgime, să fie de zid, de scânduri saŭ de nuiele lipite cu pământ, și acoperită cu fer, șiță saŭ olane; regulamentul noŭ nu se ocupă cu acéstă cestiune. De altmintrelea, lipsa de latrine la țară se simte preste tot. Despre județul Vîlcea se spune că privățile sunt nisce gropi. Óla de nópte nu se cunósce la țéră decât pentru vre-un bolnav greŭ, nici măcar pentru copii și rar pentru vre-un viței ce se cresce iarna în casă. Am întrebat despre acésta și în Basarabia, și mi s'a spus că Moldovénul nu cunósce țucalul boeresc.

(1) Se afirmă că latrine s'aŭ înființat întâiŭ la Paris la 1513, dar la 1700 a trebuit să se mai repete ordinul cu înființarea lor. Locuințele eraŭ atunci necurate și la ómenii bogați.

8. *Ograda* să fie curată și e bine ca să fie pardosită cu petre, cum sunt asemenea ogrăḑĭ în multe sate de la munte la țĕraniĭ cu stare. Gropile pentru porcĭ saŭ păsĕrĭ, dacă se maĭ toleréză, să fie căptușite cu scânduri; topirea cânepiĭ saŭ a teiuluĭ nu se maĭ permite în comună. Dacă satul nu se póte lipsi de bălțile ce póte se găsesc în comună, atuncĭ trebue să le țină curate, să nu facă la ele zăgazurĭ de băligar, nicĭ să arunce în ele gunóie, nicĭ să scalde în ele vite, ci să le planteze primprejur.

9. *Aliniarea satelor* și lărgimea stradeĭ de ḑece metri, le pretind legea drumurilor și regulamentele de aliniare sus citate, carĭ maĭ prevĕd ca, pentru clădire de case saŭ alte dependințe, să se céră autorisare din partea autorităţiĭ comunale.

10. *Solul* pe care se construesce casa să fie uscat, sănătos, fără rĕmășițe organice, cum sunt băligarele și materiĭ putreḑitóre; să fie apoĭ ceva maĭ ridicat, nu impermeabil saŭ mlăștinos, nicĭ supus inundațiunilor.

11. *Expositiunea* caseĭ este cea maĭ bună spre sóre, căcĭ și proverbul italian ḑice: «unde intră sórele, nu intră doctorul»; iar poesia poporală cântă:

La cea casă mare
Cu ușa de vale,
Cu ferestre 'n sóre,
Este șeḑĕtóre, etc.

Din vre-o douĕ-spre-ḑece părerĭ ale scriitorilor românĭ de igienă și a unuĭ inginer, 8 sunt pentru expunerea spre E, din carĭ 6 înclină și spre S; din ceĭ-lalțĭ patru sunt, 2 pentru direcțiunea spre S, și alțĭ 2 spre S. V., aceștĭ din urmă înclinând și spre E. Adese-orĭ se așéză casa cum pretinde strada și regulamentul, adecă cu ferestrele spre stradă, dar mulțĭ desconsideră acéstă regulă și, căutând a-șĭ pune casa cu fața spre sóre, îĭ întórce dosul spre stradă, fără ca autoritățile comunale să pótă împedecà acésta. Unĭĭ pre-

tind că Românii ar avé prejudițiĭ de a nu pune casa spre apus, ceea ce din descrierile de maĭ sus nu se adeverésce, ba sunt în Fâlciŭ comune expuse chiar spre N.

12. *Materialul* cel maĭ bun pentru casă este cărămida bine arsă, apoĭ lemnul saŭ pétra vărósă. *Dr. Negură* crede că lemnul mare, gros și bine încheiat, este maĭ bun ca bârnele saŭ gardul cu lut, deși lemnul este de altmintrelea un cuib bun pentru ploșnițe (păduchĭ de lemn). După *Dr. Păunescu* o cărămidă este cu atât maĭ rea cu cât are maĭ mult var, iar cărămida nearsă este tot așà de rea la clădire ca și gardul cu lut, pătrunțêndu-se ușor de umețélă *(Dr. Codrescu);* când însă între cărămiḑĭ se pune mortar bun de var și nisip, ventilațiunea e maĭ lesniciósă și umiditatea împedicată maĭ mult decât la peretele de pământ. La casele de pétră de asemenea interstițiile acestea de var cu nisip permit maĭ mult a se face ventilarea. Pétra, cu cât e maĭ porósă, cu atât e maĭ rea pentru clădire. Lemnul saŭ gardul ca perete are desavantagiul că póte putredì. După *Codrescu* sunt buni la zidire și vălătucĭ (cémur), cum se practică în Basarabia și Dobrogea, dar tencuiala să fie de var, și nu de lut, care e maĭ rea; apoĭ pereții să fie uscațĭ. Grosimea pereteluĭ să fie cel puțin de o cărămidă și jumătate, iar la munte să nu fie peretele prea gros, de óre-ce ar ține umeḑélă; totuși grosimea maĭ însemnată e bună iarna în contra friguluĭ și vara ține réc̆óre în casă. In județul Covurluiŭ se acusă că pereții se fac prea subțirĭ, ceea ce face casa frigurósă, iar în județul Dolj se fac prea groșĭ, de 80 cm., din care causă se face în eĭ umeḑélă și vara întrețin o réc̆óre de ghéță.

13. *Nivelul caselor* trebue să fie după regulament, dar și după *Bouchard-Huzard* (1), de jumătate de metru de-

(1) *Traité des constructions rurales*, 1888.

asupra nivelului solului, deși câte un autor român admite și minimul de 30 cm. La munte casa nu are trebuință de temelie mare, pentru că apele din sol se scurg repede și casa nu este expusă la umedélă. Temelia (fundațiunea) este bine a se face din pétră vărósă. Camera zidită pe pivniță boltită e sănătósă, cu tóte că în practică se dice a fi frigurósă iarna. Dacă pereții trag vara umedélă din apele meteorice, este bine a se face șanț pe lângă părete pentru scurgerea apei. În țările mai nordice se apără pereții pe din afară în contra umedelei prin scânduri, cari îi feresc de lovirea ploilor aruncate de vînt. Despre județul Némțul se arată că și la câmp se fac casele fără fundament.

14. *Pardosirea camerelor* pe jos cu scânduri este fórte igienică și ține iarna de cald; dar cu cărămidă arsă, cum prevede regulamentul, nu cred să adopte Românul; tinda însă ar fi prea bine a se pardosi ast-fel, pardosirea cu lut dă mult praf la măturat, iar cu baligă nici pardoséla nici lipirea păreților pe dinăuntru nu este igienică. Când locuințele țăranilor noștri vor fi podite pe jos cu scânduri, le putem dice ca și pasărea-mamă puilor ei, când le-a crescut îndestul aripele: de acum îngrijiți-vĕ singuri de trăiul vostru.

15. *Prispa,* terasa țăranului nostru, pe care prin Basarabia și Moldova am vĕdut'o făcută pe câte trei laturi ale casei saŭ cel puțin pe două, la unele este numai în fața casei; la casele cu temelie de pétră ori cărămidă bine arsă, prispa póte lipsi, dar la câmp este indispensabilă, unde casele sunt de pământ și fără temelie. Prispa opresce umedéla de a trece în perete și are și unele folóse practice, căci vara dórme țăranul pe ea, copiii pot eși aci și în vreme rea. Sus citata «*Niva*» spune că prispă aŭ și Malo-Rușii.

16. *Acoperișul* (învelitórea) la țără e de paie, rar de șindrilă, șiță saŭ fer (tinichea). Regulamentul nu mai per-

mite șovar orĭ cocenĭ. Economistul desaprobă materialul ușor inflamabil de pe case de temerea foculuĭ, iar igienistul are în vedere trecerea apeĭ din ploĭ marĭ prin stuf, rogoz, cocenĭ, papură saŭ paie, până în pod și de acĭ în casă. Asemenea material întrebuințat la învelirea clădirilor trebue reînnoit la 6—7 anĭ, spre a nu putredi. Tabla de fer saŭ tinichéua dă vara prea mare căldură în pod și în casă, iarna însă răcélă. *Dr. Popescu-Takeanu* dice că și stuful (rogozul) e fórte bun ca acoperiș, dar să se pună pe paie un strat de pămînt; cositorul (zincul) încă e fórte bun, precum și olanele, cu carĭ sunt acoperite multe case în Transilvania. După *Dr. Negură* acoperișul de scândurĭ ar fi cel maĭ rĕŭ. Dacă casa nu are prispă, trebue să trécă strésina peste părete cu 30—50 cm. Decorațiune în vîrful caseĭ se află la amîndouĕ capetele cómeĭ eĭ, și acésta s'a păstrat și la planurile tipice ale Direcțiuneĭ serviciuluĭ sanitar superior.

17. *Capacitatea locuinței* să fie îndestulătóre; chiar și cel ce este silit a avé numaĭ o singură odae, o póte face mare, să aibă loc destul toțĭ locuitoriĭ eĭ și iarna să aibă loc și vre-un răsboiŭ, saŭ să se pótă ocupà locuitorul eĭ și de vre-o meserie casnică, ca împletirea de coșurĭ (panere), cioplirea de lemne etc. In bordeele întunecóse, asemenea îndeletniciriĭ sunt cu neputință de executat. Regulamentul pentru construirea locuințelor admite case cu o singură cameră pentru familiile compuse numaĭ din douĕ persóne, dar scim că familia are tendință de a se mărì, fie și numaĭ prin adoptarea vre-unuĭ copil, și ast-fel ar fi bine ca fie-care casă să fie cu douĕ camere și o tindă la mijloc. Camera să aibă vatra de cel puțin 20 m. pătrați și o înălțime de 3 m. saŭ minimum 2,50 m. *Bouchard-Huzard* prevede pentru camera principală 6 metri în tóte direcțiunile, și în acésta se pun douĕ paturĭ; iar pentru camera a doua, maĭ mică, 2,80 m. pe 3,50 m. pentru

copiĭ cu unul saŭ douĕ paturĭ și, în cas de bólă, pentru separarea celuĭ bolnav (1).

18. *Ferestrele* să fie de 1,20 m. înalte și 80 cm. de late conform regulamentuluĭ, saŭ cel puțin 1 m. în pătrat (*Felix*), cu sticlă ca să între destulă lumină în casă, să fie mobile pentru a puté ventilà casa cel puțin de douĕ orĭ pe ḍi câte jumătate de oră; dar la facerea aerisiriĭ trebue să ne păzim de curenții de aer, adecă să nu stăm în dreptul ferestrelor și să nu deschidem și ușa când suntem în casă cu ferestrele deschise (2). Iarna, pentru ceĭ ce pot avé ferestre duble, este fórte igienic, nu ca oblónele de scânduri din năuntrul ferestrelor de sticlă, cum vedeam în Basarabia, și carĭ ḍiua trebue să stea deschise. *Dr. Istrati* scrie la 1880: «Putem admite că țĕraniĭ abià acum încep a-și pune adevĕrate ferestre, iar pentru ventilare eĭ n'aŭ pricepere» (3). *Dr. Oncescu* ḍice, că țĕranul nu cere maĭ multă lumină de la feréstra sa, decât să pótă vedé de la ușă până la pat.

19. *Lumina artificială* se întrebuințéză la țéră maĭ mult

---

(1) Relativ la locuință, găsim la Teusch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Kronstadt 1858, p. 359, următorul pasagiŭ: «La 1546 eraŭ în Sibiiŭ multe case de lemn și puține de pétră». La pag. 793: «Părinții, copiiĭ și slujitoriĭ, ce pe atuncĭ făceaŭ parte din aĭ caseĭ, se mulțumiaŭ și în orașe cu o singură odae. Tavanul erà maĭ tot-deauna jos și de scânduri, locuința îngustă, cotită, iar pardoséla de cărămidă. Pentru cereale eraŭ gropĭ. Ferestrele eraŭ înguste, cu geamurĭ gróse, legate în plumb, forma octogonală, frontul caseĭ erà spre stradă.»

«Pe la mijlocul secoluluĭ present, scrie *Riehl* în *Meyer's Geschichtsbibliotek*, casele de prin sate nu maĭ sunt patriarchale, cu fațada în curte, ci spre stradă, și sunt așà de marĭ că servesc de închiriat la multe familiĭ.»

(2) Pettenkofer *Beziehungen der Luft zu Kleidung*, Wohnung und Boden 1873, își încheie conferința despre locuință cu analisa noțiunilor de ventilațiune și curent de aer, ce se confundă prea des în viéța practică; ba chiar când nu e curent, ci o perdere de căldură locală pe corp, omul tot ḍice că a rĕcit în curent, că l'a tras peretele saŭ feréstra, și în realitate nu erà decât aer rece fără curent.

(3) După Böhm, *Geschichte des Temeser-Banats*, I, 1861, p. 412, la 1458 erà mare podóbă pentru Viena ferestrele marĭ și cu geamurĭ la maĭ multe case.

iarna, pe când vara țĕranul se culcă când amurgesce și se scólă înainte de revĕrsatul zorilor.

Lampa cu oloiŭ de rapiță (vegetal) saŭ mineral este cea maĭ potrivită pentru țĕran, dar să ardă bine și să nu facă fum, cum face lampa cu petroleŭ fără sticlă, care strică teribil atmosfera caseĭ țĕrănescĭ (*Buletinul Direcțiuneĭ sanitare,* 1895, p. 66). Astădĭ maĭ pretutindenea se întrebuințéză petroleul pentru luminat și fórte puținiĭ maĭ ard lumînărĭ de sĕŭ. Opaițele sunt de asemenea rare și fumul lor este stricător sănătățiĭ.

20. *Patul* țĕranuluĭ, în general, e de scânduri, acoperit cu rogojină saŭ cu un țol, uniĭ însă aŭ și mindir cu paie. Putem dice că cel dintâiŭ este un pat maĭ mult de trudă decât de odihnă, deși deprinderea face mult. Am vĕdut ordonanțe ofițerescĭ refusând saltéua pe motiv că se învață rĕŭ și acasă tot pe scânduri vor trebui să dórmă; pare a fi acésta un fel de ascetism, ca să nu dórmă prea mult și să se pótă scula dis-de-diminéță, spre a se apuca de munca sa. *Dr. Istrati* arată că în Muscel se face pat umplut cu iérbă, dar acésta trece repede în fermentațiune, decĭ nu este igienică. Din județul Vîlcea se spune că dorm 4—5 persóne într'un singur pat, în care rar găsescĭ saltea de paie, iar de lână nu se găsesce de fel. In manevre, dormind în casa țĕranilor, puneam séra în pat paie orĭ fîn, iar diminéța nicĭ nu plecam până gospodina le și aruncà afară. Siesta Romanilor încă nu erà alta decât o mică ațipire, din care îĭ trezià bila ce le cădeà din mână, ce înadins o luaŭ în mână când se puneaŭ după masă să se repauseze.

21. *Soba,* după prescriptele igieneĭ, ar trebui să fie cu gura în casă, este însă în Muntenia maĭ preste tot órbă, adecă cu gura în tindă, unde e și vatra pentru gătit bucate, iar în Moldova maĭ des este cu gura în casă și în cele maĭ multe locurĭ nepotrivit de mare față cu odaia. Ea consistă din vatră, la care se gătesc bucatele și de-asupra

cărcia este hórna ce dă în hogég și este rezimată pe un stâlp, în sus se termină ceva mai sus de acoperemîntul caseĭ, iar la uniĭ se termină în pod, în ursóică; mai consistă apoĭ și din un cuptor, pe care iarna dorm copiiĭ, bolnaviĭ saŭ și bătrâniĭ. Afară de încălțit, mai servesce cuptorul și pentru a cóce în el pâne, chitan și cozonacĭ saŭ cocăturĭ. Fumul din cuptor ese înapoĭ în hogégul de-asupra vetreĭ prin o gaură (bortă). In hogég obicĭnuesc a vîrî iarna o tablă de tinichea (capac) saŭ un pămătuf ud de petece pentru a oprì eșirea căldurĭĭ. In casele mai bune, de obiceiŭ la răzeșĭ, sunt sobe mai sistematice, avênd gura în casă. Tot în Moldova mai sunt sobele numite rusescĭ, carĭ ocupă câte o jumătate de perete despărțitor dintre douĕ camere, încălțindu-le pe amîndouĕ și în carĭ se pot băgà lemne în lungime până la un metru. Invelind séra focul, pun clescele și vătraiul în hórnă și chiar în cuptor, când astupă hogégul, și acésta pentru ca să nu-ĭ bată la cap. Pe lângă însușirea lor bună că ventiléză aerul din casă, aŭ inconvenientul că la vatra lor se spală și vasele, iar materiile organice ce se fac prin acésta și fumul strică pardoséla și aerul, și fiind prea voluminósă îngustéză cubagiul locuinței. Ómeniĭ mai săracĭ n'aŭ vatră ridicată, ci e jos.

Soba din Muntenia are inconvenientul că nu ventiléză, și gospodina, gătind iarna bucatele în tindă la frig, rĕcesce ușor. In comunele de câmp, unde se simte lipsa lemnuluĭ de ars, cum sunt mai cu sémă comunele de pe malul Dunăriĭ, unde se arde tezic și buruene producĕtóre a marĭ cantităților de fum, acolo nicĭ că s'ar puté întrebuința sobele cu gura în casă. Am vĕdut la țĕranĭ în județul Dîmbovița sobe órbe, românescĭ, de cărămidă, așà de frumóse, că serviaŭ de decor al caseĭ, pe când năsdrăvanul de cuptor ce ocupă o mare parte din odae, nu este nicĭ igienic, nicĭ estetic. Fórte bună ar fi decĭ soba românéscă sistematică cu stâlpĭ (picióre) pentru fum. Plita

saŭ maşina de fer, care cu material bun de ars, este fórte bună şi pentru gătit bucate şi pentru încălḑit, rar se vede în casa ţĕranuluĭ maĭ bogat. Orĭ-cum ar fi însă soba, căldura caseĭ trebue să fie potrivită şi e neigienică, nesuferită, căldura ce o fac uniĭ chiar preste 30° C., ca şi rĕcirea de tot a odăiĭ.

Soba de metal, de tablă de fer, de tuciŭ, încălḑesce lesne, dar se şi rĕcesce curînd şi maĭ are însuşirea rea că se dilată prin căldură şi lasă să trécă în casă oxid de cărbune, care póte provocà dureriĭ de cap şi ameţeliĭ; arde apoĭ şi materiile de prin aerul ce se isbesce de sobă şi dă în casă un miros greŭ; în sfîrşit usucă aerul peste mĕsură.

Odobescu arată în *Notice sur la Roumanie,* că sobele românescĭ de cărămidă puţin arsă daŭ economie de căldură, pericolul de aprindere e mic şi se pot uşor curăţi, dar ventilaţiunea din partea eĭ este incompletă, ea ocupă mult loc în casă şi după 7—8 aniĭ perde facultatea de a reţiné căldura. *Dr. Negură* este de părere, că Guvernul ar trebuì să interḑică întrebuinţarea sobelor de metal. *Dr. Drăgescu* opinéză, că e bine a se pune pe asemenea sobe o farfurie cu apă, ca să se combată uscăciunea ce o produc. Când mangalul, adecă jăratecul, nu este ars pe deplin, să nu punem capacul la sobă.

Mangal se numesce şi un fel de vatră în mijlocul caseĭ, pe lângă care se încălḑesc ceĭ din casă, şi are defectul, ca şi căminul (vatră deschisă), că nu dă destulă căldură şi afumă, supĕrând ochiĭ şi căile respiratoriĭ, cauând dureri de cap.

La cămin, ca să încălḑéscă bine, se cere de şépte orĭ maĭ mult combustibil ca la alt-fel de sobe *(Dr. Păunescu).*

In judeţul Constanţa Musulmaniĭ aŭ mangal, ca şi mulţĭ săracĭ, iar bogaţiĭ aŭ sobe de metal, pe când cele de zid sunt aprópe necunoscute.

Pe la cârciume se vede un fel de vatră pe picióre de fer, dar și țĕrancele își fac vara vatră în curte, ferită de vînt prin treĭ pereți de pămînt (cotlon).

22. *Materialul de ars* cel maĭ bun este lemnul, dar unde acesta lipsesce se întrebuințézĕ tezic din băligar de vite, saŭ cocenĭ și ciocanĭ de porumb, paie, stuf, ciulinĭ (holeră, pălămidă) saŭ alte plante cu vrejul gros, carĭ fac maĭ bun serviciŭ la gătirea bucatelor decât tezicul, cum se arată la județul Ialomița. In județul Brăila am vĕdut șire întregĭ de holeră, pe care o pune pe foc cu furca de fîn. Medicul primar al județuluĭ Buzĕŭ cere ca autoritățile să interdică întrebuințarea teziculuĭ la încălțirea sobelor. Lemnele de brad, ca prea rĕșinóse, nu se prea potrivesc pentru sobele cu gura în casă.

23. *Coșul* (1) trebue să fie bine lipit și să iasă preste învelitóre, avênd și el de-asupra un acoperiș, ca să nu plouă înăuntru și să nu întórcă vîntul fumul înapoĭ, ba la coșurile largĭ suflă și cenușa din vatră. Coșurile carĭ se termină în pod, cum sunt pe la munte, se numesc *ursóică* și pot fi periculóse pentru aprinderea acoperișuluĭ. In loc de a se afumà cărnurile în pod cu ajutorul ursóiceĭ, precum se practică și în Ardél, este maĭ bine a pune la basa piramideĭ coșuluĭ traverse și a spînzurà pe ele cărnurile destinate de a fi uscate. În Muntenia am vĕdut la multe case, că vatra este în fundul tindeĭ, separată de acésta prin pereți, în carĭ este numaĭ o mică deschidĕtură, prin care intră țĕranca pitită; acĭ rĕspunde și gura sobeĭ din cameră, acĭ cam prin întunerec se prepară bucatele, deși óre-cum maĭ ferit de frigul ce de obiceiŭ este în tindă. Adese-orĭ fumul supĕră pe ceĭ ce staŭ în acéstă celulă, dar mama când aude pe copil

(1) *Jurnalul de agricultură*, 1858, p. 42, pune originea coșurilor în vécul II după Christos, alțiĭ în 1368. În vechime focul erà în mijlocul saŭ colțul camereĭ.

văitându-se de durere de cap, îĭ ḑice să maĭ iasă pe afară la aer curat, că-ĭ trece. *Sculele* nelipsite ce se găsesc în culnia (bucătăria) ţĕranuluĭ nostru sunt căldarea saŭ céunul şi tigaia, în carĭ se prepară mamăliga şi alte bucate. Ele se pot pune pe pirostriĭ, dar adese-orĭ căldarea saŭ şi céunul se atîrnă de un lanţ lung acăţat de o traversă din coş. În călĕtoriĭ lungĭ saŭ în viéţa de cioban, se înfige o furcă oblic în pămînt şi de córnele eĭ se atârnă căldarea. Sacul cu făină, covata, ulcelele, strachinele, farfuriile, ulciorul, doniţa de apă, etc., sunt obiecte curate, în cât aglomerarea de unelte şi bucate prin casă, după cum se acusă în câte un judeţ, rar sunt de temut. Putina cu varză şi alte rĕmăşiţe de bucate, dacă se lasă până se strică şi putrezesc, se mucegăésc, pot fi periculóse sănătăţiĭ.

Rĕŭ este şi obiceiul de a uscà în camera de locuit hainele plouate, opincile şi obielele ude. Óle cu florĭ nu prea are Românul multe *(Dr. Codrescu)*, dar să se scie că mulţimea lor face aerul camereĭ stricăcios sănătăţiĭ.

24. Cu privire la *uşă*, ţĕranul scie că nu este bine a fi spre nord, de unde vin vînturile recĭ. Uşa din casă spre tindă e bine să fie cu geam, dar ţĕraniĭ carĭ nu şi-o pot face ast-fel, pun în perete, alăturĭ de uşă, într'o gaură, un ochiŭ de sticlă, spre a puté vedé din tindă în odae saŭ întors. Cercevéua (uşorul uşiĭ) dacă nu e înaltă, «daĭ cu capul de pragul de sus şi veḑĭ pe cel de jos». La casele cu pereţiĭ plecaţĭ sus înăuntru nu se póte deschide drept nicĭ uşa, nicĭ ferestrele, ceea ce se póte observà, nu numaĭ la unele case din sate, ci şi din capitale de judeţe. Prin Banat uniĭ Românĭ, imitând pe compatrioţiĭ lor Germanĭ, şi-aŭ jumătăţit în orizontal uşa tindeĭ; ast-fel vine în tindă destulă lumină, dar nu intră vitele.

25. Maĭ toţĭ raportoriĭ din judeţe acusă pe ţĕran, că iarna bagă în casă maĭ multe *animale*, ceea ce cu timpul

negreșit că nu se va practică, după cum se scie acésta și despre alte popóre.

26. Relativ la *valórea caseĭ*, apoĭ la neîngrijirea de *curățenia eĭ*, proverbele române și poesia poporală încă îșĭ daŭ verdictul, precum urméză: Despre cel lipit de sărac se ḑice «n'are casă, n'are masă»; se maĭ ḑice apoĭ «bordeiul să fie cât de rĕŭ, măcar de-ar stà în papaĭnóge, numaĭ să fie al tĕŭ». Alt proverb ḑice: «Aerul cel bun, întrégă sănătate; iar cel puturos te vatĕmă pân'la os»; apoĭ: «Odaia mică te strînge de gât, iar cea mare te rĕsfață» și: «Odaia de culcat spre aer maĭ curat».

Iată și douĕ versurĭ despre casă:

La mîndruța jucăușă,
E gunoiul după ușă;
La mîndruța 'n joc bărbată,
Curtea nu e măturată;
La mîndruța 'n joc voĭnică,
Spală óla tu, pisică!

Și apoĭ:

Omu 'n lume multe vede....
La o casă șépte fete
Și fântâna sub perete,
Cânele móre de sete.

E. **Imbunătățirea locuințeĭ țĕranuluĭ** a dat de gândit maĭ multor scriitorĭ românĭ și a preocupat chiar și pe unĭĭ bărbațĭ de stat de aĭ noștri. Să cercetăm pe rînd diferitele căĭ și chipurĭ, prin carĭ s'ar puté ajunge scopul dorit.

1. După *I. Ionescu* (1), instrucțiunile din 1821 pentru cele patru-ḑecĭ de sate ale coloniilor române din Basarabia aŭ produs resultate, cât nu se satură privitorul minunându-se de înflorirea, înstărirea și fericirea acestor ómenĭ. *Dr. Felix* e de părere, că statul nu póte forță pe țĕran a

(1) *Jurnal de agricultură*, 1858, p. 56.

clădi mai bine de cât l'ar îngădui mijlócele sale, dar Consiliile județene să formeze regulamente de salubritatea satelor, de construirea caselor în limita mijlócelor sătenuluĭ, și să priveghieze cu severitate executarea lor (1). Legea sanitară din 1874 și 1885 are un capitol special pentru salubritatea locuințelor, ce staŭ sub priveghiarea Consiliilor județene. *Dr. Fĕtu* (2) este de părere, ca o comisiune compusă din un membru al Consiliuluĭ comunal și doĭ fruntașĭ să priveghieze salubritatea comuneĭ, pe când regulamentul din 1888 și 1894 prevede în acéstă comisiune pe primar, notar, învĕțător, preot și treĭ fruntașĭ. *Dr. Istrati* scrie la 1880, că aștéptă dela instrucțiunea poporuluĭ resultate, deși acestea vor fi încete.

Comitetul consiliuluĭ din județul Ialomița și-a exprimat dorința dejà la 1883 (*Monitorul Oficial*, 27 Septembre) ca primariĭ să opréscă, pe cât se va puté mai mult, ca locuitoriĭ să locuiască în bordee; mai târdiŭ, adecă la 1888, (*Monitorul Oficial*, 6 August), se raportéză despre acelașĭ județ, că gustul țĕranilor a stabilit o emulațiune între cĭ, care pe mulțĭ sătenĭ i-a ruinat prin facerea de case de carĭ să nu mai aibă altul în sat.

Am vĕdut și eŭ, d. e. în Petroșița, județul Dîmbovița, case cu douĕ etaje, cu apartamente pentru patru familiĭ, și în realitate locuiaŭ numaĭ bărbatul cu soția sa și un copilaș. Bine observă *Bujorénu*, că asemenea case cu încăperĭ multe servesc țĕranuluĭ în parte de magasie (3).

Din județul Teleorman se arată (*Monitorul Oficial*, 18 Decembre 1891) că, în basa regulamentuluĭ, improprietăriții nu sunt îngăduițĭ de a-șĭ face bordee; iar din județul Dolj se spune, că ceĭ datĭ în judecată plătesc amenda de 5 leĭ și totușĭ construesc bordee, carĭ îĭ costă mai îndoit

(1) *Tractat de igienă*, 1870, p. 376 și 388.
(2) *Proiect de organisarea poliției sanitare în România*, 1863.
(3) *Cunoscințe folositóre*, Bucurescĭ 1865.

6776

de ce i ar costà o casă. Se aud apoĭ plângerĭ în multe județe, că regulamentul pentru aliniare și construire de case igienice nu se aplică și că s'aŭ luat mĕsurĭ pentru darea în judecată a locuitorilor împotriviți, dar în câte-va județe se observă dejà ameliorărĭ. Locuințele din multe județe din Moldova sunt insalubre din causa aglomerării locuitorilor lor Evreĭ. In județul Ilfov se ḑice că semne de îndreptarea locuințelor nu se observă și este demn de pomenit, că de la Consiliul general al acestuĭ județ a emanat la 1864 idea de a se face un plan model pentru casele sătescĭ, iar după un pătrar de secol, la 1888 (*Monitorul Oficial*, 9 August), maĭ tóte județele prelucraseră dejà regulamente în acest sens, când județul Ilfov abià îșĭ compuneà comisiunea în acest scop. Inspectorul sanitar *Dr. Teodori* ḑiceà la 1888 (*Monitorul Oficial*, 3 Iulie), că ar trebuì în câte-va comune case model (1).

Medicul primar din Vlașca îșĭ exprimà dorința la 1883, ca locuitoriĭ să fie obligați a face depunerĭ la Cassa de economie, când le permit mijlócele, ca la timpul dat să aibă cu ce clădì; iar prefectul de Roman propune la 1888 ca cassele județene să facă economiĭ, reducênd din onorariile personaluluĭ lor, din carĭ să formeze un fond de reservă, o bancă prevĕḑută cu o lege, ca să acorde țĕranilor pentru construire și altele împrumuturĭ rambursibile cu amortisare. *Dr. Sergiu* cere de la stat, în raportul sĕŭ pe 1886, p. 60, un fond pentru clădirĭ sătescĭ; iar *Dr. Fotino* combate acéstă cerere (2) și exprimă dorința ca noĭ, mediciĭ și cărturariĭ, să ne silim cu tótă buna credință de a iniția și a propagà printre locuitorĭ salutarele principiĭ ale igieneĭ; de altă parte opinéză, că însănătoșirea locuinței cere intervențiunea poliției (v. județul Ilfov).

(1) La Secuenĭ în județul Roman proprietarul chiar a construit case model, pe carĭ le-aŭ imitat în parte și țĕraniĭ *(Dr. Oncescu)*.

(2) *Raport asupra inspecțiuniĭ sanitare*, Bucurescĭ 1889, p. 19.

Din județul Olt emanéză propunerea, ca preoții să predice odată cu religiunea și curățenia; iar *Dr. Spiroiu* cercă, ca statul să iea în mână marea operă a însănătoșirii solului și locuințelor.

2. Pentru *bordee* cred, că a venit timpul să dispară din România, care este demnă de a primi o față mai europénă. In județul Mehedinți am vědut, că bordeiul costă cam 140 de lei și casa 70—100 de lei; din județul Dolj tot așà se arată, că casa costă mai puțin saŭ pe jumătate ca un bordeiŭ (1). Medicul primar din județul Romanați crede, că causa că se construesc bordee este ignoranța și nepăsarea, dar în acest județ chiar regulamentul admitea bordeele. *Dr. Fiala* (2) descrie un bordeiŭ bun și altul rěŭ, și drept causă pentru care și proprietarii își fac bordee, numesce ferirea de vînturile mari și recórea ce se află vara în bordee.

Sciŭ că într'un sat alcătuit din bordee anevoe póte eși cine-va din obiceiŭ, nici chiar proprietarul, pentru că o casă de-asupra pămîntului între bordeele din pămînt séměnă cu cióra albă între cele negre. Aci însă este chemată autoritatea a intervenì. Terminul pentru dispariținea tuturor bordeelor să fie cât al uneĭ generațiunĭ de ómenĭ, pentru că cel regulamentat de cincĭ anĭ e prea scurt; iar Țiganiĭ de la marginea satelor și mai anevoe pot preface bordeiul în casă și lăeții din corturĭ nicĭ odată (3).

3. Sunt de părere, că *statul* mai mult póte ajutà, luminà și îndemnà, decât a silì pe țěran ca să-și construiască casa sa în mod mai igienic. Totuși trebue să recunóscem

---

(1) *Millo* taxéză, în citatul sěŭ op «*Țèranul*», casa Românuluĭ la 50—60 de leĭ.

(2) *Reminiscențe din resbelul româno-ruso-turc*, 1892.

(3) In Moldova se zice *bordeiŭ* la o căsulie mică, în stil propiŭ acesteĭ numiriĭ, fără a fi vîrîtă în pămînt. Acoperișul e cu pămînt, stuf saŭ draniță (șipcĭ) de formă conică, dacă bordeiul e rotund, saŭ «în douě ape», dacă e paralelogram. Cuhneĭ încă îĭ ḑice bordeiŭ, când este separată de casa principală *(Dr. Vasiliu)*.

înrîurirea bună a statuluĭ în acéstă privinţă, şi exemplul ni-l daŭ comunele coloniilor românescĭ din Basarabia, cum vĕdurăm maĭ sus. Regulamentul nostru privitor la acéstă cestiune îşĭ va avé şi el efectul maĭ timpuriŭ orĭ maĭ târdiŭ, dacă şi autorităţile vor stimulà pe ţĕran cu inima curată, iar nu ca un fel de persecuţiune (1). Acelaşĭ lucru trebue să-l facă şi proprietarul saŭ arendaşul din comună, iar Direcţiunea serviciuluĭ sanitar, pe basa datelor statistice, să dea autorităţilor a înţelege că e vigilentă asupra feluluĭ cum se clădesc şi întreţin casele ţĕrănescĭ.

Şeful publicaţiunilor de la Ministeriul de Externe îmĭ spuneà la 1890 părerea sa, că statul ar trebui să pună o clausă proprietarilor şi arendaşilor, prin care să fie obligaţĭ de a stărui de ţĕranĭ ca să-şĭ facă case bune.

4. *Concentrarea satelor* o cereaŭ pe la 1888 mediciĭ primarĭ de Argeş, Prahova şi Romanaţĭ, ceea ce cu prea marĭ greutăţĭ se póte realisà. Se scie că Impĕratul Austro-Ungarieĭ Iosif II dedese poruncă că satele resfirate să fie strînse la un loc şi spre acest scop chiar gendarmiĭ sileaŭ pe ómenĭ ca să clădéscă bine, să stîrpéscă mărăciniĭ de prin sat şi alte asemenea, şi totuşĭ se găsesc în Transilvania o mulţime de comune rĕsfirate preste măsură, cum vĕdurăm şi maĭ sus din descrierea Munţilor Apusenĭ.

De ne vom referĭ la timpurĭ şi maĭ îndepărtate, vedem că şi *Machiavel*, tractând despre aşezarea cetăţilor, recomandă ca aşezarea satelor să se facă pe locurĭ favorabile sănătăţiĭ. *Raicevich* ne spune, că şi în Muntenia erà impusă concentrarea grupelor de locuinţe. Deşi igiena condamnă aglomerarea, totuşĭ o adunare de ómenĭ maĭ mare, o comună maĭ strînsă şi maĭ mare, este tot odată şi maĭ pu-

(1) Francia aveà ast-fel de regulament dejà la 1803.

lernică și-și procură în localitatea lor mai cu înlesnire cele necesare vieții, pot avea destuĭ meseriași, se pot tăia mai des și vite mari, etc. Pentru aceste motive doresce și igiena concentrarea și mărirea satelor risipite.

5. Despre tendința de *a aduce la câmpie* locuitorĭ de la munte a mai fost vorba în partea introductivă a lucrăriĭ acesteia. Mai adaog că Ministrul Domeniilor, în ședința Camereĭ de la 8 Martie 1894, declară că scopul legiĭ vînd̦ăriĭ de pămînt a fost o egalisare a poporațiuniĭ, ca ceĭ de la munte când n'aŭ pămînt să poporeze valea. Mi se pare că acesta este un mijloc bun de a da țĕranuluĭ posibilitatea de a-și schimbà precarul traiŭ al vieții sale moștenit de la moși-strĕmoși cu altul mai bun.

6. *Bună starea țĕranuluĭ*, învĕțătura și ridicarea moraluluĭ sĕŭ sunt factoriĭ ceĭ mai puternicĭ prin carĭ se póte reformà igiena țĕranuluĭ în general și a locuinței sale în special. *Dr. Felix* accentuéză acésta de repetite orĭ. In Igiena sa din 1870, pag. 389, ne mai spune apoĭ, că punctul de plecare pentru deprinderea sătĕnuluĭ cu un traiŭ mai igienic cată să fie îndemnarea luĭ la îngrijirea mai înțeléptă a vitelor și la cultivarea mai rațională a pămîntuluĭ. Cu bucurie constată apoĭ, că unele meseriĭ manuale, cum este împletitul (cu loḍĭ, papură), ce l'a introdus Comitetul în județul Iași prin școle, contribuesc la o stare mai bună a țĕranuluĭ nostru; pe de altă parte însă, cu mâhnire constată, că în județul Botoșanĭ chiar și meșteșugul de ferar, ce erà un privilegiŭ al Țiganilor, l'aŭ acaparat Evreiĭ. Cu aceeași întristare constat și eŭ, că unde se simte necesitatea cea mai mare de meseriași români, adecă în Botoșanĭ, *Școla de meseriĭ*, ce a existat, astăḍĭ nu mai există. De altmintrelea, caracterul Românuluĭ are în sine ceva fórte curios, ce pare a semĕnà cu *romana gravitas*, care lăsà sclavilor asemenea îndeletniciriĭ de meseriaș; ast-fel și Româniĭ noștri se aplică fórte anevoe la me-

serii, póte că și povețele din școlă le lipsesc, nu li se arată în de ajuns părțile bune ale unor asemenea ocupațiuni industriale, ce aduc cu sine un traiŭ mai lesnicios; dar cea mai mare vină este a părinților, cari saŭ fac din fiii lor ómeni cu carte, saŭ îi lasă să rĕmâe muncitori din greŭ ca și dînșii, neîndemnându-i a luà o cale mijlocie. Vin zidari din țĕri străine, de prin Italia, iar la noi în țéră nimenea nu se gândesce la asemenea meserie ușor de învĕțat. Architecții români ar trebui să dea mână de ajutor Românilor cari muncesc pe la clădiri și cari, îndemnați, póte că s'ar preface din hamali ai meșteșugarilor străini adevĕrați meșteșugari. Grădinari străini, mult mai inculți de cât Românul, vin și se procopsesc aicĭ, spre a se întórce cu parale în țéra lor. Românul nu vrea să se facă nicĭ mecanic, nicĭ tâmplar, etc. In școla de meserii tind elevii a deveni maestri pentru capitale saŭ orașe mari; dar unii, după absolvirea școlei, consideră că și-aŭ greșit cariera și se fac funcționari. Invĕțătorul și preotul, povățuitori ai tinerilor, trebuesc să studieze bine aplicațiunile școlaruluĭ, în cât sfatul ce-i daŭ să-i servéscă drept busolă în viéța sa.

Unii medicĭ de prin județe arată, că *lipsa de mijlóce* împedecă pe ceĭ mai mulți țĕrani de a aplicà regulamentul de construcțiuni igienice; prin urmare numai *bună starea* lor i-ar puté pune în posițiune de a respectà regulamentul. Mai sus însă vĕdurăm, că adese-orĭ chiar ómeni cu mijlóce construesc rĕŭ, bordee etc. și de exemplu în comune compuse din bordee, nicĭ măcar proprietarul nu se póte abate de la regula generală de clădire. Statul însă póte intervenì, mai cu sémă unde are vre-un amestec de drept. Exemplu bun s'a dat pe Domeniul Maiestății Sale Regeluĭ *Șegarcea,* din județul Dolj, ce a constat din bordee și ardênd s'a făcut din noŭ, transformându-se bordeele în

case. *Dr. Rômniceanu*, vorbind despre igiena rurală (1), crede de asemenea că, causa relei clădiri la țéră este ignoranța și lipsa de mijlóce și mai crede, că publicitatea și premiuri date celor ce-și construesc case bune ar contribui la treptata reformă igienică a locuințelor agricole.

7. *Premii* se împărțiau și din granița militară pentru ceĭ ce clădiaŭ case frumóse și solide (2), și de aceea este bătétóre la ochĭ diferința între casele țéranilor românĭ grăniceri și dintre ale vecinilor sĕĭ, tot Românĭ. Așà dar și încuragiarea contribue la însănătoșarea și împodobirea caselor sătescĭ.

8. *Casele și satele model* își vor avé cu timpul și ele efectul lor asupra modificăriĭ în bine a caseĭ sătenuluĭ român. Ministeriul Domeniilor face încercare cu asemenea case, carĭ de vor da resultate bune, ne vor arătà că nu este trebuință de a se așteptà până ce țéranul să imitezo exemplul dat, ci asemenea sate se vor puté înmulți pe calea începută.

9. *Imitarea* însă se va face negreșit, fie acésta orĭ-cât de încet. Ieaŭ de exemplu satul meŭ natal, în care trăesc cincĭ némurĭ de ómenĭ: coloniĭ de Românĭ din Oltenia amestecați cu coloniștĭ germanĭ, Românĭ băștinași și douĕ soiurĭ de Țiganĭ. Material de construcțiune posedă toțĭ în mod egal, cu tóte acestea Românĭĭ băștinași întrebuințézà pétra numaĭ la fundațiune, iar pereții sunt de gard orĭ de bârne. Apucasem și eŭ timpul când și Românĭĭ din Oltenia maĭ posedaŭ câte o casă de lemn, dar astădĭ aŭ toțĭ case de pétră ca Germaniĭ, saŭ maĭ rar și de cărămidă nearsă. Țiganiĭ aurarĭ, așezați la marginea satuluĭ de coloniĭ

(1) «*Columna luĭ Traian*», 1870, No. 11; la acéstă cestiune scrie *Layet* (op. cit., p. 75), că starea materială relativ maĭ favorabilă a muncitorilor agricolĭ nu se maĭ póte considerà ca obstacol la aplicarea preceptelor de igienă, pe carĭ mediciĭ și administrațiunea comunală sunt datorĭ să le facă cunoscute și a fi aplicate.

(2) «*Fóia diecesană*», Caransebeș, 17 Octobre 1893.

din spre resărit, odinióră locuitorĭ în bordee, astădĭ maĭ toțĭ aŭ case de cărămidă nearsă saŭ chiar de pétră, pe când Țiganiĭ numițĭ lăețĭ duc o viéță nomadă la marginea apuséná a satuluĭ de Românĭ băștinașĭ, trăesc în corturĭ și nicĭ că se gândesc a clădi măcar bordee, pentru că aŭ obiceiul de a se strămută din localitate în góna mare, saŭ cum se ḍice «lasă turta în foc și plécă», când poruncesce vătaful lor.

Coloniștiĭ românĭ imitéză pe conlocuitoriĭ lor germanĭ până și în arangiamentul interior al locuinței, deși curățenia nu póte fi preste tot perfectă, căcĭ Romînca maĭ are vre-un răsboiŭ și gospodăria eĭ diferă de a vecineĭ sale germane (1). Din Dobrogea îmĭ comunică un căpitan, că în sate amestecate de Românĭ și Nemțĭ, casa și curtea acestora din urmă îțĭ place, pe când a Românuluĭ e maĭ neîngrijită, și te mirĭ de ce, când sciĭ că trăesc sub aceleașĭ legĭ. Póte că cu timpul îĭ vor imitá, deși maĭ sunt mulțĭ factorĭ în modul de viețuire ce contribuesc la acéstă diferință. La Sașiĭ din Transilvania sistemul de doĭ copiĭ este ceva fórte ușurător pentru gospodină, pentru că o femeie cu ḍece copiĭ, cât de harnică ar fi ea, nu póte ține la probă cu aceea care are numaĭ doĭ; apoĭ o femeie care lucréză la o fotă saŭ fustă de lână cu aniĭ nu dispune de atât timp cât alta, care-șĭ cumpĕră orĭ-ce haină dela prăvălie, saŭ care la munca câmpuluĭ este părtașă egală cu bărbatul sĕŭ, și altele asemenea.

10. In fine mĕ refer încă la un mijloc, prin care cred că se pot face progrese maĭ repedĭ în îmbunătățirea locuințelor sătescĭ, și care este înființarea de *societățĭ de construcțiunĭ țĕrănescĭ*. Acéstă idee am vĕḍut'o discutată și în ḍiare prin publicistul *I. N. Roman*. La aceste societățĭ

(1) Și în Elveția, după cum arată *Layet* (op. cit., p. 63) gospodina de rasă germană întreține casa în curățenie și îngrijire alésă.

să fie eftinătatea care să îndemne pe țărani de a-și cumpĕrà casă de la societate. Magasiĭ de lemn pentru grâne se aduc de la munte la orașe spre vînḍare; ba la județul Ilfov vĕḍurăm că și case de lemn se fac pentru vînḍare, ceea ce ar merità să se practice în maĭ multe părțiĭ ale țĕriĭ. Suedia face case de lemn de lux și le rĕspândesce prin lume; noĭ să facem case de trebuință, în cantități marĭ, fie măcar la fabrică, de óre-ce es maĭ eftine la socotélă, cele de lemn la fabrică de cherestea, iar cele de cărămidă la fabrică de soiul acesta. Exposițiunea universală din Paris de la 1867 încă aveà specimene de locuințe eftine, igienice și plăcute (1).

Dela stat va fi necesar sprijinul moral întru atâta, ca să garanteze societăților plățile în rate ale costuluĭ caseĭ, carĭ să se facă în mod neîmpovărător pentru țĕran, care în loc să muncéscă, locuind strîmtorat aniĭ întregĭ, până ce-și agonisesce cele necesare la clădirea uneĭ case, se va pune chiar dela începutul muncieĭ sale în acest scop în posesiunea uneĭ locuințe igienice, pe care apoĭ cu maĭ mare tragere de inimă va căutà a o plăti prin anuități.

Asemenea societățiĭ ar maĭ ridicà și industria națională.

Acestea sunt diferitele vederĭ și propunerĭ de îmbunătățirea locuințelor țĕrănescĭ, și repet dintre acestea pe cea maĭ importantă, care este *îmbunătățirea materială* în traiul țĕranuluĭ român, fie prin perfecționarea agriculturеĭ saŭ prin înaintarea industrieĭ și a comerciuluĭ, saŭ și prin deschidere de mine prin vînele Carpaților. Atuncĭ și maestriĭ petrarĭ eșițĭ de prin școlele nóstre de meseriĭ, precum și architecțiĭ românĭ, vor fi maĭ mult căutațĭ; saŭ dacă nu sunt formațĭ, vor trebui să ésă ca din pămînt, căcĭ

(1) Fostul medic-primar de Gorj, *Dr. Augustin*, după cum sunt informat, a făcut case model de lemn, în miniatură, pe care vĕḍêndu-le țĕraniĭ, le imitaŭ maĭ bucuros și maĭ cu ușurință decât pe cele de pe planul de pe hârtie.

lumea va avea trebuință de ei. De aceste timpuri tot mai suntem încă departe, deși nu așà departe cum era apostolul Munteniei Gheorghe Lazăr, care după spusa lui Marțian a profesat într'adins matematica și geometria practică «pentru a scóte ingineri și architecți români», de cari pe acele timpuri trebue să fi fost mare lipsă. Măsurarea de pământ, croirea de șosele, zidirea de biserici, școle și case orășenesci, o aștepta imediat acest profesor răspânditor de lumină dela elevii săi, iar pentru timpuri mai îndepărtate și alte lucrări folositóre, la cari numai ca prin vis póte că s'a gândit, cum sunt clădirile sătesci, canalisări, secare de bălți, drum de fer, băi minerale și alte asemenea. Cel puțin sîmburele unei ast-fel de gândiri îl găsim în cuvintele sale rostite către primul Metropolit român (după Fanarioți) Dionisie Lupu, la întronarea în Metropolie, când Lazăr i-a cerut protecțiunea pentru școla Sf. Sava, ḍicêndu-i: «Că nu-ți vor fi ostenelele in zadar, Prea Sfinte Stăpâne! căci, după mai multe sute și mii de ani, și *zidurile* și *córnele plugului* vor mărturisi înțelépta păstorie a Prea Sf. Tale.»

Mă voiu simți și eu fericit, dacă din punctul meu de vedere voiu fi fost în stare a lucrà după putință în direcțiunea intenționată de acest stâlp luminător al națiunii române.

II.

INCĂLȚĂMINTEA.

Incălțămintea are pentru infanterie însemnătatea ce are calul pentru cavalerie.

Mac-Mahon.

Istoric. Descrierea încălțămințeĭ. Aprecieri de igienă.

A. **Istoric.** *Xenopol* spune că baso-reliefurile columneĭ luĭ Traian ne înfățișéză pe barbarĭ purtând un soiŭ de opincĭ prinse cu nojițe. S'a susținut de unii scriitorĭ că costumul țĕranuluĭ român ar reproduce cu exactitate îmbrăcămintea vechilor Dacĭ, dar *Xenopol* ḍice că nu este nicĭ roman, nicĭ dac. La străbunii noștri nu se aflaŭ cămașă cu altițe, nicĭ fotele reținute de un brîŭ, părțile cele maĭ osebitóre ale vestmintelor femeilor române. Deși cuprinde multe elemente slavone, el este o creațiune proprie a gustuluĭ național, determinat până la un punct de condițiunile climatuluĭ. Vedem pe columna luĭ Traian popórele Dacieĭ îmbrăcate cu stofe țesute (1).

In cartea pentru descălicatul dintâiŭ al țĕriĭ Moldoveĭ de *Miron Costin* (2) se scrie ce ḍiceà, după vechĭ autorĭ, despre opincĭ Sasul *Laurențiŭ Topeltin* din Mediaș: «Felul

(1) *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, I, Iași 1888, p. 82.

(2) *Chronicele Românieĭ* saŭ *Letopisețele Moldavieĭ și Valachieĭ*, I, Bucurescĭ 1872, p. 27.

încălțămintelor Românilor este cu pele crudă, fie de ce dobitoc, preste picior învelit bine cu obiele de lână și încălțat, apoĭ pelea aceea o légă cu curea preste picior, de înfășură tot piciorul de la degete până sub tótă glesnă (1). Și acesta este portul Romanilor celor vechĭ, strămoșilor lor, care îl purtaŭ la oștĭ; acest fel de încălțăminte erà a slujitorilor oștenĭ la Râmlenĭ. Numaĭ atâta osebire vedem, precum cetim istoriile cele vechĭ, că oșteniĭ Râmuluĭ nu înveliaŭ în obiele, ci încălțaŭ piciorul gol cu pele și legăturĭ în cruciș ca gratia, adecă opincĭ în carĭ se țineà piciorul legat la călcâiŭ.»

De la 2 Iulie 1529 până la 25 Ianuarie 1530 s'aŭ importat în țéră din Ardél 95 de perechĭ de cisme (2).

In Transilvania edictul luĭ Rakoczi din 1638 oprià pe țĕranĭ de a purtà cisme, care lege s'a împrospĕtat apoĭ și la 1700 ținênd până la 1848 (3).

Del Chiaro scrie la 1718 (op. cit., p. 66) de colțunĭ «calzette», ce servesc numaĭ de a încălță fluerul piciorului, iar nu și piciorul. Soldațiĭ carĭ purtaŭ colțunĭ se numiaŭ colțunarĭ.

Sulzer arată la 1781 (op. cit., II, p. 379) că țĕraniĭ de la câmpie pórtă cisme, vara botinĭ saŭ cisme, dar maĭ mult opincĭ, cum se vede și pe anticitățile romane. La munte se pórtă maĭ mult opincĭ.

Wilkinson vorbesce de opincĭ cum aveaŭ Daciĭ, iar femeile în general umblaŭ desculțe (4).

Gretzmüller (op. cit.) pomenesce la 1810 despre opincĭ de cójă de teiŭ.

---

(1) Acĭ se înțelege «genuchiŭ» ca și în poveștĭ, saŭ poesiĭ poporale, pe când în limba obicĭnuită de astădĭ însemnéză «maleolul», dis și «nodițe».

(2 Hurmuzaki, *Documente istorice*, Vol. I, 3, p. 649.

(3) Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superiórĕ*, 1852, p. 51; și Barițiŭ, *Părțĭ alese din Istoria Transilvanieĭ*, I, 1889, p. 118.

(4) Op. cit., 1820, p. 157. Textual: «As at Trajan's pillar (the Dacians): feet with sandals. The women is generally barcfooted.»

Allard (op. cit.) observă la 1857 că Rușiĭ pórtă botforĭ, iar Româniĭ opincĭ.

Colson (1) spune că clăcașiĭ pórtă opincĭ netăbăcite.

Bergner (op. cit.) ḑice că numaĭ Româncele maĭ sărace pórtă opincĭ.

Despre încălțămintea aparținétóre portuluĭ național din Banat, cetim: «Incălțămîntul e păpuca, la căpută cât de scurtă, numaĭ cât să acopere degetele piciórelor, avênd dógele mărginarĭ cât de înguste, de carĭ cosênd prime naționale, cu acestea se înfășură fluerul piciorului până în pulpe, ciorapiĭ (strimflele) să fie de colórea trupuluĭ, ca ast-fel să fie asemenea sandalelor matrónelor romane din timpiĭ Corneliei» (2).

Dr. Negură (op. cit.) susține că cismele sunt introduse la civilĭ de militarĭ.

Dr. Gr. Petrescu crede, că Românii aŭ luat obiceiul de a purtà cisme de la Ungurĭ și Polonĭ (3).

Se maĭ ḑice apoĭ și aceea că Tătariĭ ar fi adus în țéră cismele.

B. **Încălțămintea țĕranuluĭ.** Din rapórtele sanitare ale județelor ce s'aŭ publicat prin *Monitorul oficial* și aparte, precum și de pe portrete de costume naționale, cum sunt în opurile ilustrate de *Frâncu, Bergner*, «*Apĕrătorul Sănătățiĭ*», etc., daŭ următórele note din unele județe carĭ caracteriséză încălțămintea în diferite părțĭ ale țĕriĭ saŭ locuite de Românĭ.

Județul Mehedinți. Femeia pórtă în sĕrbătorĭ ghete de pele subțire (botinĭ), iar iarna ghete gróse. Țĕranul pórtă bocongĭ. In general încălțămintea poporuluĭ este opinca, și maĭ cu sémă la munte, pe când la câmpie, în timp rĕŭ, se schimbă cu cisma, iar când e frumos și maĭ ales

(1) *Nationalité et régénération des paysans moldo-valaques*, Paris 1862.

(2) «*Aurora română*», Pesta 1863.

(3) *Imbrăcămintea militară*, 1890.

la muncă, umblă toți desculți. Femeile în sĕrbătóre saŭ la tîrg pun ciorapĭ albĭ de bumbac și pantofĭ, deși pe drum se duc desculțe și când se apropie de tîrg se încalță (I. Ionescu, op. cit.).

Județul Vilcea. La vale opinca este înlocuită prin ghete marĭ cu talpa grósă și țintuită. Bărbați și femeĭ pórtă în opincĭ obiele albe de dimie.

Județul Argeș. De tóte ḑilele este opinca crudă, la bărbațĭ și femeĭ, cu colțunĭ; dar se vede și pe ger desculțĭ saŭ cu opincĭ rupte. In sĕrbătorĭ cisme saŭ imineĭ, carĭ sunt o specie de pantofĭ cu vîrful ascuțit.

Județul Muscel. Țĕranul numaĭ cisme cumpără de-agata, opincile și le face el; femeile pórtă la tîrg ghete saŭ și cisme, cele maĭ bĕtrâne pórtă opincĭ. Se vĕd tinerĭ și în sĕrbătóre cu opincĭ. Pe fotografiile de Szöllösy din cartea luĭ *Bergner* (1887), treĭ tipurĭ de femeĭ din acest județ sunt tóte în pantofĭ, aprópe fără căpută, căcĭ numaĭ o mică margine acopere degetele picioruluĭ.

Județul Ilfov. Bărbatul pórtă ciorapĭ de lână saŭ obiele, opincĭ saŭ cisme gróse, botine saŭ ghete de tîrg, vara de regulă pantofĭ fără ciorapĭ. Femeia încalță ghete și pantofĭ, iar vara umblă desculță. Copiiĭ pórtă opincĭ, dar vara umblă toțĭ desculțĭ (Raport de *Dr. Ștefănescu*, 1894).

Județul Vlașca. Acĭ veḑĭ opinca cu obiele saŭ cu ciorapĭ de lână, rar cismele saŭ botiniĭ. Femeile maĭ tóte întrebuințéză ciorapul de lână cu botinĭ și une-orĭ în timpul ierneĭ umblă desculțe, dar vara în mare majoritate sunt desculțe saŭ cu opincĭ (*Monitorul Oficial*, 13 Novembre 1887). Veḑĭ femeĭ și cu ciorapĭ de bumbac de casă și cu papucĭ cu tocurĭ, iar bărbațĭ în cipicĭ (botinĭ cu talpă pingeluită), saŭ în imineĭ (pantofĭ). Și ómenĭ marĭ sunt treĭ sferturĭ din an desculțĭ.

Județul Prahova. Bărbațiĭ pórtă opincĭ, dar copiiĭ în tot timpul anuluĭ sunt cu piciórele góle.

Județul Putna. Mocancele pórtă opinci. In sĕrbătorĭ bărbaţiĭ pórtă ciobóte, femeile ciobóţele.

Județul Roman. Se pórtă ghete saŭ opinci. Copiiĭ se plimbă desculţĭ prin omĕt şi noroiŭ. Pe fotografie in «*Apĕrătorul Sănătăţiĭ*», vĕd un june cu cisme până la genunchiŭ. Răzeşiĭ saŭ maziliĭ pórtă ciobote, în cât pentru eĭ e rușine a purtà opinci; iar opinci pórtă clăcaşiĭ.

Județul Fălciŭ. Dr. Michail scrie (*Monitorul Oficial*, 3 August 1888): Pe vreme uscată, maĭ ales iarna, opinca şi obielele multe sunt fórte bune. Se pórtă opinca saŭ cisma, femeile însă aŭ renunţat la portul tradiţional.

Județul Iaşi. Leonescu (1887): In satele de primprejurul oraşelor, şi maĭ cu sémă al Iaşuluĭ, ţĕraniĭ maĭ toţĭ pórtă ciobote. Ţĕranca pórtă iarna călţunĭ de aţă şi papucĭ. In colo să pórtă opincĭ.

Județul Constanța. Incălţămintea de tóte ḑilele a ţĕranuluĭ este opinca, care este uşóră, dar nu e bună pentru timpurĭ ploióse, că ţine piciórele ude şi recĭ. Tot omul ar trebuì să aibă o pereche de cisme pentru vremĭ ploióse. In Macedonia Româncele fac ciorapĭ de lână, pe carĭ ele şi bărbaţiĭ lor îĭ pórtă tot-deauna (*Dr. Drăgescu, Igiena*, 1886).

In Ardél se pórtă pe la munte opincĭ, iar pentru sĕrbătorĭ cisme; pe la Năsĕud d. e. umblă fără opincĭ. In citatul op de Francu sunt pe fotografiĭ femeĭ încălţate în opincĭ, dar maĭ multe în cisme, deşì autorul în text spune, că afară de ḑile marĭ maĭ tóte femeile (la Moţĭ) se încalţă cu opincĭ, în carĭ pórtă ciocĭ (ciorapĭ) făcuţĭ din pănură albă de lână şi lungĭ până la genuchĭ.

Pe şes tinerele pórtă cisme roşiĭ, rar care vrea să se asemene cu dómnele pórtă negre şi îĭ ḑice nemeşóică (1).

---

(1) *Ubicini* (op. cit.) scrie, că femeia română pórtă opincĭ saŭ botine, iar vara botine roşiĭ orĭ galbene ca polonesele vechĭ. Compară şi *Bibicescu, Poesii*

Se pórtă apoĭ un fel de colțunĭ de lână albă până la genuchĭ, carĭ se chémă cioricași. *Slavicĭ* scrie, că la Moțĭ se pórtă de regulă opincĭ; încolo, precum și la sĕrbătorĭ, se pórtă cisme roșiĭ saŭ negre, iar spre nord și rĕsărit papucĭ (1).

In *Basarabia* se pórtă ciobote lungĭ cu călcâie înalte bătute cu ținte galbene; vara țĕranul nu pórtă încălțăminte. Pe la Soroca țĕranul pórtă pe timp gloduros și friguros opincă ca și ciobaniĭ, dar iarna cel dintâiŭ se încalță în ciobote. La iarmarocul din Chișinĕŭ am vĕdut opincĭ numaĭ la țĕraniĭ de la munte, veniți cu putine; încolo maĭ mult cisme saŭ botinĭ.

In *Moldova*, din care câte-va județe le vĕdurăm maĭ sus, încă se pórtă opincĭ, deși cisma pare, ca și în Basarabia, maĭ frecuentă decât în Muntenia. La sĕrbătorĭ se pórtă ciobote. Femeile umblă vara în papucĭ și desculțe, dar iarna în ciobote; în Muntenia desculțe saŭ în papucĭ. Pe la munte (Câmpulung, Vulcana, etc.) am vĕdut la femeile desculțe, maĭ cu sémă la cele maĭ vîrstnice, ciorapĭ de lână fără căpută, dela genuchĭ până la glesnă (nodițe), ceea ce este fórte sănătos pentru femeia care voesce saŭ e forțată a merge desculță, căcĭ o feresce de rĕcélă.

In *Banat* sunt coloniĭ din Țéra Românéscă pe la munte, numiți bufenĭ, carĭ lucréză la montanistică și silvicultură, și Românii băștinașĭ, numiți frățuți.

---

populare din Transilvania, 1893, p. 293 și 356; *Jarnik* în *Doinele* sale din Transilvania, p. 393, arată că flăcăul cântă:

Mîndra mea, de mîndră mare,
Nicĭ obélă în cismă n'are,
Ci se 'ncalță cu hârtie,
Că să-mĭ fie dragă mie.

Iar la pag. 437:

Place-mĭ fata sărăcuță,
Că umblă vara desculță
Și iarna cu opincuță.

(1) *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina*, Wien 1881, pag. 182.

Femeile celor dintâi să cam feresc de opinci și nu le pun decât când sunt silite a-și aduce singure lemne în spinare din pădure, când nu pot să cumpere cu carul, iar femeile frățuților se încalță unele în opinci, mai frumos decât bărbații lor. La sărbători preferă însă și ele pantofii (acolo numiți papuci).

Bufenele umblă vara mult în papuci, pe cari adese-ori îi ieau în mână, fiind deprinse a umblà și desculțe și astfel putênd umblà mai liber.

Pe tótă întinderea așà numituluĭ Almăj, pe la Orșova, Bozovicĭ, Caransebeș, opinca este încălțămintea obicĭnuită și a femeilor, ba și a copiilor micĭ.

In Bosnia soldații din un regiment mai tot românesc, neputênd urcà munții destul de bine ca să pótă luptà în contra rĕsculaților, aŭ cerut opinci de la superiorii lor, ce acordându-li-se, aŭ și învins cu entusiasm pe inamicĭ.

Dr. Beșteleĭ propuneà la 1883 (*Monitorul Oficial*, 22 Septembre) pantofi de lemn (galenți), dicênd: «Consiliul general să cumpere cu spesele sale 500 perechi de pantofi de lemn și să împartă câte 2—3 perechi la fie-care comună, ca locuitorii să se obicĭnuiască cu eĭ, ca femeile și copiii să nu umble desculți în timpuri friguróse și pe zăpadă.» Acéstă propunere făcută pe calapod franțuzesc n'a găsit resultat în țéră la noĭ.

In Banat am vĕdut casuri singuratice la lucrătorii de aramă (Români și ne-Români) saŭ ferari, unde se observă pantofi cu talpă de lemn.

Din cele precedente resultă, că Românul mai pretutindenea se servesce de opincă, și numai la sărbători saŭ la târguri încalță cisme saŭ cismulițe.

La munte fiind locurile mai petróse și accidentate, este greŭ a umblà în cisme, pentru că fuge piciorul în tóte laturile, decĭ se pórtă opincă, iar desculți umblă mai rar decât la câmp. In sărbători saŭ la târguri se preferă

cisma înaintea opinciĭ și numaĭ bĕtrâniĭ vin și aci în opinci. Copiiĭ și femeile se vĕd desculțĭ adese-orĭ și iarna. In Moldova și Basarabia se pare că cisma se vede maĭ deș decât în cele-lalte părțĭ ale țĕriĭ (1).

C. **Aprecierĭ din punct de vedere igienic.** Scopul încălțăminteĭ este a ferĭ piciórele de frig și umedélă, căcĭ cunoscut este vechiul adagiŭ doctoresc : «Picióre calde, cap rece, este sănătos»; maĭ departe a le ferĭ de lesiunĭ (2), apoĭ a fi nesupĕrătóre la drum, pentru care scop talpa trebue să fie la mijloc flexibilă, iar degetele să nu fie strînse la un loc, împrejurărĭ atât de importante în cât un General celebru a opinat că în piciórele soldaților stă reușita bătăliilor; în fine maĭ este și estetica, căreĭ se închină încălțămintea. Igieniștiĭ îșĭ daŭ tóte silințele a lumină pe meșteșugariĭ de încălțăminte asupra defectelor ce le incumbă acestora; le daŭ și explicărĭ anatomice, și dacă cumpĕrătoriĭ vor fi maĭ puțin sclavĭ aĭ modeĭ, vor ajunge a scăpà de multe torturĭ, ce aŭ a suferĭ din partea încălțămînteĭ. Cu exemplu bun ne merg înainte Englesiĭ.

1. Se pretinde că *cismele* prin trăinicia lor nu vin maĭ scumpe decât opincile, maĭ cu sémă că, rupêndu-se jos, se póte încăputà; dar orĭ-cum ar fi, dacă nu este îmbelșugare de peĭ, Românul totușĭ maĭ cu ușurință dă 1—2 leĭ pentru o palmă de pele, decât 10—20 pentru o pereche de cisme.

(1) Ar fi o specialisare prea lungă și puțin utilă pentru igienă a analisà diferitele numirĭ de încălțăminte de pretutindenĭ unde locuesc Românĭ. Ne vom servì deci de terminiĭ ceĭ maĭ obicĭnuițĭ, înțelegênd sub numele *cismă:* ciobote, bottes, iar *cismuliță :* cioboțele, bottines; apoĭ *papucĭ*, încălțăminte constatătóre din talpă și căputà preste degete până la jumătatea picioruluĭ; *pantofĭ*, *meșĭ* saŭ *imineĭ*, la carĭ căputa, ca a papuculuĭ, merge și primprejurul călcâiuluĭ; *botinul*, *cipicul* saŭ *bocancĭ* (ca în armată austriacă) cu căputa până de-asupra maleolelor (glesneĭ), ca și ghéta, dar botinul se încheie cu șiret (la bocancĭ cu cureluș̆ă), pe când ghetele se string de la sine cu gumelastic.

(2) Numaĭ cine a umblat desculț scie ce înțepăturĭ chinuitóre daŭ ștépurile de prin ogóre și lanurĭ. Proverbul dice: «Maĭ bine cu papuciĭ cârpițĭ, decât cu piciorul gol.»

Dintr'o pele de vacă es cinci perechi de feţe de cismă iar pantofi 20—25, pe când opincile se fac prea uşor şi din pele nelucrată, mai rar din pele tăbăcită. Intrebuinţarea peleĭ nelucrate, adecă crude, netăbăcite, se scie că póte transmite omuluĭ unele soiurĭ de bóle de la vite şi de aceea legea nu permite întrebuinţarea peleĭ crude. Direcţiunea sanitară a dat dejà ordin în acéstă privinţă, admiţênd netăbăcite numaĭ pe cele de porc; controlul însă e greŭ. De s'ar puté executà cu rigóre, s'ar venì în sprijinul tăbăcărieĭ, care odinióră înflorià maĭ bine decât aḑĭ în ţéra nóstră.

2. Dacă nu putem de ocamdată pretinde preste tot *opincĭ argăsite* (tăbăcite), ar fi de dorit ca cel puţin pe cele crude să şi le facă în mod maĭ igienic, anume să nu şi le curéţe cu cuţitul ţinêndu-le în mână, ci jos, presărate cu cenuşe, fixate cu degetele picioruluĭ, şi jupuite cu códa securiĭ saŭ altele asemenea; iar un lucru, anume punerea în soluţiune de pétră vînétă, ce se obicĭnuesce în unele părţĭ (Banat), n'ar trebuì intrelăsat nicĭ odată la facerea opincilor. Precauţiunile de a nu se otrăvì nimenea cu pétra vînétă să fie bine luate, maĭ cu sémă faţă de copiĭ, dar şi de animale domestice.

Prin Moldova ferb cójă de stejar şi pun opincile curăţite de pĕr de staŭ în acéstă zémă 24 de ore.

Ca încălţăminte, *opinca* e fórte igienică, firesce dacă e bine îngrijită, căcĭ uscându-se, este şi ea capabilă tot aşà de bine, saŭ şi maĭ rĕŭ, a róde picióre le ca şi alte încălţăminte (1); are însă avantagiul că se póte orĭ-când muià şi formà după picior, fără a-l maĭ strînge saŭ róde; maĭ poţĭ apoĭ băgà în opincĭ obiele câte vreĭ; şi acéstă încălţăminte se apropie maĭ mult de starea naturală, care este piciorul desculţ, cu care staĭ în modul cel maĭ per-

(1) Proverbul ḑice: Te-aŭ cam strîns în cincĭ, bietele opincĭ.

fect pe pămînt și aĭ umblà cu cea maĭ mare înlesnire, dacă n'aĭ maĭ avé să te ferescĭ de petriș, sticle, cuie, țepușe etc., carĭ rănesc atât de mult piciórele desculților, și apoĭ de frig, care causéză o mulțime de bole la ceĭ ce umblă desculțĭ.

Nu pot nesocotì și neaverea, care face pe mulțĭ, maĭ cu sémă pe femeĭ și pe copiĭ, a umblà desculțĭ. Bărbatul fiind stâlpul caseĭ, pe care se rézimă lucrul cel maĭ greŭ de la casă, care trebue să aducă ce se cere la casă, nu póte fi desculț în vremurĭ rele, el plécă în drumurĭ depărtate, de césurĭ saŭ ḑile întregĭ, și n'ar puté desculț, pe când femeia și copiiĭ alérgă până la vecin saŭ la o apă și apoĭ se adăpostesc iarăș pe lîngă foc. Și deprinderea face mult ca omul să resiste la intemperiile climaterice. Dar fetele marĭ fac chiar o vervă din aceea, că umblă iarna desculțe, arătând că ele sunt tarĭ, nu se sliesc de frigul ierneĭ. Nu pot aprobà o asemenea sumeție rĕŭ înțelésă, de óre-ce adese-orĭ se nasc rĕcelĭ din asemenea fapte nesocotite. Și când, atinse de urmările acestor fudulii nepricepute, staŭ trântite în pat, nicĭ pe departe nu bănuesc rĕcéla, ci cred în duhurĭ necurate, în «cele miluite», carĭ aŭ pocit'o și i-aŭ luat puterea din picióre, de nu maĭ pot umblà, și atuncĭ alérgă de la popă la vrăjitóre saŭ la babele meștere.

In părțile muntene și pădurariĭ, forestieriĭ de alte naționalităților iubesc mult opincile și le încalță des, renunțând la cismele greóie. Dacă și escursioniștiĭ de munțĭ de prin Germania saŭ alte state muntóse ar recurge la folósele opincilor în urcarea pe munte, s'ar auḑì de maĭ puține nefericite căderĭ în prăpăstiĭ. La noĭ până și «Vîrful cu dor» este aprópe așà de accesibil pentru ciobanul încălțat în opincĭ, cum este pentru capră saŭ căprióră Și dacă veți fi vĕḑut pe o Regină în costum național și în opincĭ urcând muntele Bucegiuluĭ, să nu credeți că erà capriciŭ

saŭ desmerdare, ci o ușurință, o mai mare siguranță la păsire și călcare pe locurĭ alunecóse.

Opincile aŭ defavorul față de cisme la udélă, că intră în ele apa mai ușor decât în cisme; apoĭ odată ud la picióre, mai greŭ îți vine a te descălța și a te încălța iar cu opincĭ, pe când cisma saŭ botiniĭ repede îĭ încalțĭ saŭ descalțĭ. Lenea încălțatuluĭ cu opincĭ, care reclamă mult timp, îĭ face pe uniĭ de a dormi încălțațĭ.

Pentru copiĭ micĭ încă e bună opinca potrivită, de óre-ce ghetele comprimă mai mult degetele lor, carĭ sunt încă nedeprinse a fi strînse la un loc. Purtarea opinciĭ în armată ar avé inconvenientul că nu se pot ținé așà bine ca cismele; soldatul tae o bucată din curea saŭ rupe nojița (găurile de pe marginea opinciĭ), și opinca bună cere o îngrijire ca și o vióră bună cu córdele (strunele) eĭ, spre a puté sluji bine. Românul, cu tóte că-ĭ place portul opinciĭ ca mai comod, totuși alege bucuros și cisma, când este în stare a și-o cumpĕrà. Fă de exemplu pe vre-un țĕran primar (jude, chinez, staroste) și veĭ vedé cum se aruncă în cisme și cum îĭ place și luĭ a se fudulì cu ele printre domnĭ. Cunosc apoĭ sate în carĭ ar fi o rușine, dacă cine-va nu s'ar duce la biserică în cisme, ci în opincĭ. Scusa celor ce prefer a se duce la cârciumă (birt) în loc de biserică, este des aruncată pe neavere de cisme, pe când la birt, ḑic eĭ, se pot duce și în opincĭ.

In apropiere de orașe marĭ se observă chiar tendința săténuluĭ de a preferì cisma opinciĭ. Opincĭ de pânză pórtă cerșetoriĭ, iar opinca de pele prea subțire nu apĕră destul talpa de petre. La frig uscat cred că opinca cu multe obiele este mai bună ca cisma, căcĭ pe ghețușurĭ nu lunecă așà rĕŭ ca cisma; pe érbă verde și pe cóstă din contra, cisma tot se mai póte înfige în pămînt. Opinca este lăudată de celebrul igienist *Parkes* (*Manual of Practical Hygiene*), Generalul *Lewal, Negură, Gr.*

Petrescu, *Michail* (vedĭ județul Fălciŭ), etc.; iar cisma de *Felix*, *Drăgescu*, etc., maĭ cu sémă pe timpurĭ ploióse. Defectele cele maĭ marĭ ale cismelor și pantofilor sunt douĕ: saŭ prea strîmte, saŭ cu călcâie (tocurĭ, potborĭ în Basarabia) prea înalte. Când sunt prea strîmte fac bătăturĭ la picior saŭ împedecă circulațiunea și piciorul amorțesce, iar când tocurile sunt prea înalte, piciorul fuge înainte și se simte strîns, tot ca în casul când încălțămintele sunt strîmte; apoĭ dacă tocurile, pe lângă înălțime, maĭ sunt și ascuțite (țuțuiate), sucirea (entorsa) picioruluĭ se întîmplă prea ușor. O cismă orĭ ghétă bună nu trebue să strîngă piciorul nicăirĭ, să nu fie așà ascuțită la vîrf ca să strîngă degetele picioruluĭ unul preste altul, din care causă se face sugiŭ și unghie incarnată; să fie făcute după picior, adecă ce este pentru dreptul să rĕmână tot pentru acela și să nu se schimbe cu stângul, iar călcâiul cel maĭ bun s'a dovedit că este cel de 3 cm. înălțime (fasonul engles are și maĭ puțin); pe când în lungime și lățime să fie de câte 5 cm. (1)

Pantofiĭ căptușițĭ înăuntru cu pâslă saŭ flanelă cu scop de a ținé maĭ cald nu îndeplinesc mult timp acéstă chemare, de óre-ce pâsla tescuindu-se nu maĭ ține cald.

Experimentul a arătat că d. e. vata (bumbac) comprimată ține cu 40% maĭ puțin cald decât cea necomprimată; așà ține și cojocul flocos mult maĭ cald decât cel scurt la pĕr. Sunt însă talpe de pâslă, paie saŭ plută, carĭ se pun pe dinăuntru în ghetele marĭ, și acestea sunt fórte practice pentru ținerea caldă și uscată a picioruluĭ; firesce că dacă talpele de pâslă se comprimă, de asemenea nu maĭ țin cald.

3. *Meșiĭ* saŭ pantofiĭ făcuțĭ din bucățĭ de postav și carĭ

(1) Flăcăul engles nu cred să aibă chiuitura: «Sub călcâiul cismeĭ mele jócă dracul și-o muiere»; saŭ: «Sub călcâiul opinciĭ șede dracul cu puĭ și mĕ'nvață'a chiuĭ».

se ḍice că aŭ fost aḍuşĭ la noĭ de Turcĭ, sunt bunĭ şi călduroşĭ în timpul ierneĭ; dar dacă opincile se potrivesc maĭ mult la frigul sec şi nu prea la umeḍélă, apoĭ acoştia cu atât maĭ puţin se potrivesc cu umeḍéla. Eŭ am vĕḍut purtându-se asemenea papucĭ în părţile unde Românii locuesc împreună cu coloniĭ străine, pe ale căror femeĭ Romîncele, se vede, le-aŭ imitat. Aceştia sunt un fel de *chausson*-ĭ de aĭ francesilor.

4. *Şoşoniĭ, galoşiĭ* şi *ghetele de lac*, nefăcênd parte din încălţămintea ţĕranuluĭ nu pot fi obiectul actualeĭ aprocierĭ (1), totuşĭ atâta pot spune celor ce-ĭ declară dăunătorĭ sănătăţiĭ, şi în deosebĭ galoşiĭ şi ghetele de lac ce n'aŭ porositate, cum că nicĭ ghetele saŭ cismele, unse maĭ cu sémă, nu sunt tocmaĭ permeabile aeruluĭ, şi diferinţa între unele şi altele e maĭ mult teoretică.

La costumul naţional de lux tot-deauna se pórtă pantofĭ (papucĭ), pentru că în asemenea cas nu póte fi vorbă de economie. Cântecul însuşĭ ḍice:

Şi m'aş îndurà,
De ţi aş cumpĕrà
Nisce papuceĭ
Cu treĭ-ḍecĭ de leĭ.

5. *Papucĭ cu talpă de lemn* am vĕḍut la uniĭ meseriaşĭ, ca tăbăcarĭ, ferarĭ, arămarĭ şi alţiĭ asemenea. In Francia sunt peste tot de lemn, numiţĭ *sabot*, scobiţĭ în lemn, în carĭ săraciĭ pórtă paie saŭ fîn (*Rochard*, op. cit., IV, pag. 685). In Rusia se ḍice că îşĭ fac încălţăminte destul de diforme din cójă de mestécăn (*Rumänischer Lloyd*, 1 Novembre 1890) şi piciorul şi l învelesc în sdrenţe şi aşà se încalţă. Obiceiul de a se descălţà de papucĭ şi a-ĭ duce în mână

(1) Dar poesia poporală vorbesce totuşĭ:

Că iubesc un dorobanţ,
Ce-mĭ face papucĭ pe glanţ.

există și în Basarabia (1). Care va fi motivul mai puternic, nu sciŭ: saŭ că voesc prin acésta să păstreze încălțămintele, saŭ că le vine mai bine a umblà liber, saŭ în fine este și una și alta. Vedeam venind soldați cu schimbul de la paza granițeĭ din spre Transilvania (la Strunga din Dîmbovița) desculți și cu cismele în mână (2).

Purtarea încălțămînteĭ în biserică, unde omul stă în loc rĕcoros 2—3 ore, nu este numaĭ estetică, ci și igienică.

* * *

Nota. Despre încălțăminte scriam la 1882 în «*Familia*»: «Ghetele trebuesc să fie făcute pentru picior, iar nu piciorul pentru ghétă! De s'ar recunósce acéstă regulă, mulți ar fi scutiți de schiopătare și de săgețile pe carĭ în ascuns le sufere pentru o vanitate. Aŭ dóră nu-ĭ vanitate când femeia chinesă îșĭ lasă să-ĭ ciuntéscă vêrfuł picioruluĭ, ca acesta să devină apoĭ maĭ bontit, cam ca al caluluĭ!»

Și la noĭ se obicĭnuesce a se da mult pe piciorul mic (3). La rîndul sĕŭ călcăiul e un lucru, din care moda și-a făcut cea maĭ ridiculă jucărie. De ce ne trebue călcâiŭ la ghete? De ce să ne fie pasul așà de nesigur ca al celuĭ ce umblă în piciorónge? In acéstă privință țĕranul se află în o posițiune maĭ plăcută cu opincuțele sale ușóre. In locul ghetelor de pele sunt maĭ practice vara cele de materie (stofă) ușóră, firesce négră, care deși are incon-

(1) Proverbul ḑice: «Maĭ bine să-ți spargĭ papucii, decât să-ĭ ți înveliți».

(2) Acì îmĭ vine aminte și sfatul posnaș din un călindar vechiŭ de la 1848 din Bucurescĭ scos de *Rosetti*, anume: «Mijloc de a purtà cine-va cisme și pantofi în vreme de ḑece anĭ și maĭ bine: După ce ți-a adus cismele saŭ pantofiĭ, să le ungĭ cu untură de pesce peste tot, pe urmă să puĭ pe talpa lor tibișir și după acésta să le înfășorĭ în patru hârtiĭ gróse. Vrênd să eșĭ, să nu le puĭ în picióre, ci să le ieĭ la subțióră, saŭ maĭ bine pune-le în busunar, dacă încap; ast-fel poți să le porți 10 — 12 anĭ și maĭ multă vreme încă, și vor fi tot-deauna ca noĭ.»

(3) *Dr. Vasiliu* observă că Românul, aparținênd raseĭ latine, în adevĕr și are picior mic.

venientul de a absorbi mai multă căldură, dar nu sperie pe cei ce vreaŭ să apară micĭ la picior, cum apare bunăóră în igienica colóre albă, ceea ce o scim și dela mănușĭ, că cele albe arată mâna mai mare decât cele negre. Mai observ că, dacă iarna a trecut apa până la pelea piciorului, atuncĭ să nu lăsăm ca ghetele să se usuce pe picior, cum fac mulțĭ copiĭ nepricepuțĭ, de óre-ce ușor se nasc bóle prin rĕcelĭ însemnate. *Petenkoffer* a făcut esperiența aceea, că dacă s'a umplut de apă pe piciorul omuluĭ 3 coțĭ de dimie, în acest cas, pentru a se evaporà umiditatea de acì, se detrage piciorului o cantitate de căldură atât de mare în cât cu ea s'ar puté topì o bucată de ghéță de jumătate de funt.

6. *Obielele,* mai preste tot, sunt de lână, adese-orĭ așà de aspre în cât causéză mâncărime, mai cu sémă pe pulpe, și din scărpinărĭ se pot nasce și bubulițe pe pele. Vara țin aceste obiele prea cald, fac de asudă piciorul, și de rĕmân nespĕlate, se fac băsicĭ cu apă pe sub pele, numite «păduceĭ», saŭ se mustéză (maceréză) pelea călcâilor, degetelor și a talpeĭ piciorului. Dar o opincă frumos făcută, cu obiele bine potrivite și cu curele în de ajuns, dă piciorului un aspect chiar și mai frumos decât în cismă; căcĭ permite mai bine de a se vedé contururile piciorului.

Ciorapiĭ și obielele de lână sunt mai igienicĭ decât de pânză, mai cu sémă pentru ceĭ ce asudă la picióre. In acéstă privință stă bine țĕranul român, care mai mult cu lână se încalță. Ciorapiĭ de lână pentru iarnă și de bumbac pentru vară, făcuțĭ în casă de femeĭ, se pórtă mai mult de acestea și de copiĭ, căcĭ rupêndu-se de grabă la degete și călcâiŭ, nu daŭ o învelitóre a picióreloŕ așà de trainică cum sunt obielele. Aceste din urmă sunt de diferite colorĭ, în cât poțĭ cunósce bine și de pe obiele din ce parte este purtătorul lor. Purtătoriĭ de opincĭ ne-Românĭ, adecă Sêrbĭ, Bulgarĭ etc. țin mult la colórea roșie, pe când Românul

la cea brună saŭ négră. De aspectul deplorabil ce-l aŭ ceĭ ce-șĭ învelesc piciórele la încălțatul în opincĭ, în petece saŭ sdrențe nu maĭ vorbesc, deși este important acest soiŭ de încălțare în privința înghețărilor iarna, iar vara pentru că nodurile ce se fac cu aceste petece apasă (glodesc) unele părțĭ ale picioruluĭ, îl rod saŭ nu daŭ un strat destul de gros între picior și locul pe unde calcă, care fiind petros saŭ grunțuros transmite maĭ ușor lesiunĭ picioruluĭ. De avantagiul igienic al ciorapilor fără căpută la ceĭ desculțĭ am vorbit maĭ sus. Tot așà de avantagioșĭ sunt și tusluciĭ de dimie (poturĭ, turecĭ, cióricĭ), ce pórtă unĭĭ țĕranĭ.

In fine consider adoptarea încălțămintelor ce cuprind tot piciorul, în schimbul opincilor, ca un progres în cultură și igienă; dar pe lângă acésta să se adaogă și modificările necesare în îmbrăcăminte. Bărbațiĭ încălțațĭ în opincĭ cu obielele gróse, multe și până la genunchĭ, nu sufere așà mare daună, chiar și dacă ar purtà iarna ițarĭ de pânză în loc de pantalonĭ de lână, iar femeile fără nicĭ un fel de pantalon de asemenea resistă la frig maĭ bine cu opincĭ și obiele călduróse; pe când în cisme saŭ în botine, în carĭ nu intră atâtea obiele, lipsa de pantalonĭ groșĭ s'ar simți mult în detrimentul sănătățiĭ. Lucrul însă se schimbă pe timp umed și maĭ cald, când e maĭ bună cisma. Pe cât se póte, mic și mare să umble încălțațĭ. Să lăsăm pe bolnaviĭ luĭ popa Kneipp să umble desculțĭ. Iar pentru ceĭ ce țin mult la opinca tradițională, dar în realitate le-ar fi rușine s'o pórte, acolo este columna luĭ Traian, acĭ este istoria care orĭ-când va puté arătà și acéstă parte de port caracteristică poporuluĭ român. Multe datine și însușirĭ ar fi de menținut pe basa tradițiuniĭ, dar lumea progreséză și dă preste tine, dacă nu mergĭ cu ea înainte. Românul are tendința de a se ridicà și cel ce a făcut cariera sa repede ḑice, «că s'a ridicat de la opincă». Se maĭ ḑice și: «Cel învĕțat cu papucĭ nu cunósce pe

cel cu opinci». Poesia poporală se ocupă și cu opinca, dar mai mult cu cisma și papucii. In general încălțămintea Românului este bună și dorim ca și cel din urmă țeran să fie în stare ori-când a o avé și purtà cu mic cu mare.

III.

IMBRĂCĂMINTEA.

Una din trăsurile cele mai caracteristice ale unui popor e portul național.
G. Assaky.

Istoric. Descrierea îmbrăcămintei. Aprecieri igienice.

Istoric. Relativ la acest subiect găsim la *Xenopol* (op. cit. I, p. 82) următórele date: «*Ovidiu* scrie că Geții erau purtători de pantaloni (bracca). Baso-reliefurile columnei lui Traian ne arată un singur soiu de vestmînt la toți barbarii. Pantaloniĭ erau largi și lungi până la căpută, unde se par legați cu o sfóră; capul la cei nobili acoperit cu un soiu de căciulă frigiană (póte nu de miel, ci de o stofă móle, căci are crețuri). Corpul era îmbrăcat cu o tunică lungă până la genuchi și încinsă peste brîu, iar pe de-asupra era aruncată o manta fără mâneci. Purtau barbe pline și nu se tundeau; Ovidiu dice: «negrijiți, netunși și sburliți». Părul retezat în frunte. Femeile aveau două tunice, una lungă până în călcăiu și alta de-asupra până la genuchi, pe cap o legătóre cam slobodă. S'a susținut de unii scriitori că costumul țăranului român ar reproduce cu esactitate îmbrăcămintea vechilor Daci. Numai portul părului se asémănă, pe când bernevicii sau iții sunt strîmți și încrețiți pe picior, iar nu largi ca braca Dacilor. Acoperirea corpului

se face cu cămașa, care deși séměnă cu tunica internă a Dacilor, nu are nimic caracteristic; pe de-asupra însă țěranii români pórtă bondiță, cojocul saŭ sumanul, iar nu mantaua dacă. Căciula nu séměnă cu fesul fără ciucur al Dacilor. Brîul de curea lată și împodobit cu alămurĭ o străin îmbrăcăminteĭ străbunilor noștri» (1).

Letopisețele luĭ *Kogălniceanu* (1872, I, p. 27) dă părerea luĭ *Topeltin*, că Româniĭ din Ardél pórtă o haină de la umere până preste tot trupul. «Ne fac mare învěțătură portuluĭ de a véculuĭ celuĭ vechiŭ, care aŭ ținut părțile acestea spre méḑă-nópte tot trupul acoperit. . . . bun de luna luĭ Decembre. Șlice aŭ de pâslă, pe limba nóstră dăcéscă glugă; eŭ (Miron Costin) socotesc chivere care am apucat și eŭ și la boeriĭ țěriĭ nóstre. Tot Topeltin scrie de un fel de tundere maĭ adînc la peliță apropiată; alt-fel maĭ departe de peliță, prin peptine tund pěrul. . . Rîmlenilor le place a se rade și în chipul cétlăuluĭ, acoper căruntețele sale. Și pricină dă ca la cap din dos de céfă tundeà pěrul să fie capul tot slobod de sudorĭ și în rěcorélă la ostenele.»

Paul de Aleppo (loc. cit., p. 59) se exprimă despre îmbrăcămintea română ast-fel: «Femeile din Moldova și Țéra-Românéscă pórtă un fel de îmbrăcăminte ce se aséměnă cu a femeilor frânce; pěrul și-l întorc în jurul vîrfuluĭ capuluĭ ca o învîrtită: cu o coperitură saŭ bonetă albă, iar la cele avute de catifea colórea roseĭ; pe lângă ácésta, ele maĭ pórtă și un věl alb. Tóte aruncă pe umeriĭ lor un soiŭ de stofă de Alep de colóre azură, iar cele avute un șal de *Barsal* de mătase négră. Fetele pórtă pěrul împletit și

(1) Rochard, *Encyclopédie d'hygiène*, 1892, IV, p. 686 scrie: «Romaniĭ năvălitorĭ adoptaŭ câte ceva din costumul popórelor învinse, maĭ mult ca de fantasie, d. e. călțuniĭ.»

înfășurat împrejurul vîrfuluĭ capuluĭ, dar fără nicĭ o învelitóre, în cât prin acésta puteți deosebi fata mare de femeia măritată. Copiiĭ ceĭ micĭ nu pórtă nicĭ o haină; în fie-care nópte și diminéță se spală cu apă caldă. In timp de iarnă părinții îĭ tăvălesc adesea prin zăpadă. Femeile umblă cu fața descoperită chiar de ar fi și o Domniță; veduvele în negru, ca călugărițele.»

Precum s'a arătat la încălțăminte din istoriciĭ *Papiŭ-Ilarian* și *Barițiŭ*, așà și despre îmbrăcăminte ne spun că în Ardél țăraniĭ eraŭ opriți de a purtà haine din postav de tîrg, nădragĭ și cisme ca orășeniĭ, precum nicĭ căciulă dublă de un florin și nicĭ cămașă de giulgiŭ.

Pentru România de sigur pentru boerĭ luxoșĭ, a scris la 1781 Patriarchul Ierusalimuluĭ Abram de a se lepădà de luxul îmbrăcămințeĭ (*Sulzer*, op. cit., II, pag. 227). In Germania edictul cel maĭ vechiŭ în contra luxuluĭ în îmbrăcăminte a fost dat de Carol cel Mare la 808 și s'a repetat în tot Evul mediŭ (1).

Din documentele de *Hurmuzaki* (II, 3, p. 649), vedem că de la 2 Iulie 1529 până la 25 Ianuarie 1530 s'aŭ importat 255 chepenege (dulame), mărămĭ (cârpe de cap) bune 114, mediocre 10, simple 225, cingĕtorĭ 25, brîe 4, pânză de bumbac saŭ de in 493 coți *(peciae)*, peĭ 151; iar de la noĭ s'aŭ exportat 1000 bonete, pesce etc.

Pe la 1709 fiind *Del Chiaro* în Bucurescĭ scrie: «Imbrăcămintea Vălachilor este aceiașĭ ca și a Turcilor, afară de breton care este ca cel polonez, adecă îmbrăcat împrejur cu pele négră de miel lată de 4 degete. Aceia carĭ se bucură de cele dintâĭ demnități înlocuesc mielul cu pelea de samur. Toțĭ pórtă pĕrul scurt, afară de preoți și călugărĭ carĭ îl pórtă lung. Ceĭ maĭ mulți dintre Românĭ pórtă barbă. Imbrăcămintea femeilor este o ameste-

(1) Scherr, *Germania*, Stuttgart, p. 66.

cătură de haine grecoscĭ și turcoscĭ, însă nu-și acopĕr figura.

«Femeile mărităte își acopĕr capul cu un vĕl alb; celo douĕ căpĕtâie ale vĕluluĭ atârnă pe spate.

«Fetele pórtă pĕrul împletit în formă de códe prinse cu ace lungĭ, când se pun în jurul capuluĭ. In ḑilele de sĕrbătóre se îmbracă fórte bogat, etc.

«Ocupațiunea cea maĭ ordinară a femeilor este țesutul; din pânză se fac cămășĭ, pe carĭ le pórtă lungĭ până la pământ, și pantalonĭ de pânză, pe carĭ îĭ întrebuințézā toțĭ fără deosebire și cu carĭ se culcă nóptea în toțĭ anotimpiĭ. Cingĕtorea lor este o fășie lată de o palmă, ale căreia căpĕtâie sunt lucrate cu florĭ de mătase de diferite nuanțe» (1).

Sulzer (op. cit., II, p. 379) scrie: «Țĕrancele pórtă în Banat și Moldo-Valachia cerceĭ și la gât galbenĭ, coraliŭ și mărgele, o giubeică (juppe) fără mânecĭ de la umĕr până la glesne, mânecile fiind înlocuite prin ale cămășiĭ, carĭ sunt brodate; maĭ pórtă douĕ cătrințe dinainte și dinapoĭ, preste ele briŭ, vara pórtă pe trunchiŭ numaĭ cămașă; iarna încă un corset scurt saŭ cojocel fără mânecĭ, saŭ și un cojoc de miel pe de-asupra. Cele nemărităte sunt cu capul gol; mărităte, cu ștergar (peschir) de muselină. Țĕranul din câmpie nu pórtă sucman și cămașă scurtă saŭ ismene înguste, ci pantalonĭ largĭ, sucman lung și fesul roșu turcesc. Cămașa scurtă are mânecĭ lungĭ și largĭ, deschise, iț̦arĭĭ sunt lungĭ, de pânză saŭ de postav, vara pórtă o haină scurtă (fustă, Kittel) cu mânecĭ din postav gros, negru, numită *zeghe*, saŭ o simplă bucată de postav alb pe spinare cu o glugă; iarna un cojoc scurt saŭ o sarică, adecă manta cu mânecĭ din lână de óie, fórte aspră și pĕrósă, chimir de pele, căciulă de miel albă orĭ négră, vara o pălărie saŭ bonetă (Tschakelhaube). Fe-care țĕrancă se sulimenesce, afară de cele bĕtrâne.»

---

(1) Aurelian, *Economia națională*, 1882.

Solul engles dela Țarigrad *Toriton* scrie la 1812: «Imbrăcămintea locuitorilor (din Valachia și Moldova) celor de acum vara este întocmaĭ ca acelor vechĭ, precum este închipuită pe columna luĭ Traian; un chip sĕlbatic purtând o cămașă de pânză grósă, legată împrejurul brîuluĭ, și o pereche de ismene lungĭ, un toporaș mic spânzurat la brîŭ, o pele de óie aruncată preste umĕrul stâng și atârnată preste pept, în picióre opincĭ de pele crudă.»

Neigebauer scrie pe la 1846 în sus citatul op: «*Portul național* constă din opincĭ neargăsite, pantalonĭ de pânză și preste eĭ cămașă, în cap o căciulă de óie, maĭ rar pălărie rotundă. Intr'un chimir de pele saŭ brîŭ de lână stă înfipt cuțitul, și maĭ pórtă și o mantà de postav aspru, cenușiŭ-brun saŭ cojoc de óie, a căruĭ lână se întórce în afară la vreme rea. In Valachia adesea se pórtă, când călăresc, un fel de gamașe, carĭ fixându-se la genunchĭ, spânzură în jos la nodiță, fiind făcută din postav alb decorat cu bande roșiĭ și albastre. Femeile pórtă o cămașă lungă cu mânecĭ lungĭ, adese roșiĭ saŭ albastre, altă dată decorate ingenios cu mărgele de sticlă și cu fluturĭ de aur, primprejur de cópse se înfășură o bucată de postav aspru, brun, țesută cu vărgĭ (dungĭ) pestrițe și care la o parte rĕmâne deschisă; în unele părțĭ rĕmân amîndouĕ laturile deschise, atârnând în jos douĕ cătrințe de acestea dinainte și dinapoĭ; acestea iarășĭ sunt făcute în unele părțĭ aprópe tóte din fire, în cât țesĕtura de sus de la cópse (șolduri) este numaĭ de un lat de mână. Uneĭ făpturĭ svelte, cu códele de pĕr împletite pe după cap, îĭ vine fórte pitoresc acest costum. Dar obicĭnuit se légă împrejurul capuluĭ o maramă pestriță, singura ce se cumpĕră din oraș, căcĭ cele-lalte haine femeescĭ și bărbătescĭ se fac tóte de însășĭ țĕranca.»

Ubicini (1856) descrie ast-fel îmbrăcămintea: «O cămașă de pânză grósă strînsă pe talie prin o încingĕtóre lată

de pele saŭ prin o bandă lată de lână, ce servesce în acelaşĭ timp de busunar; pantalonĭ de pânză largĭ de tot la cópse şi strîmtĭ dela genunchĭ până la nodiţe; opincĭ de pele crudă de capră saŭ de cal, tăiate după forma picioruluĭ şi legate cu curele înfăşurate până pe fluerul picioruluĭ; pe cap căciulă de miel, iar pĕrul pe spate. Altă dată înlocuesc căciula prin un bonet de lână scurt şi scund, iar locuitoriĭ dela munte pórtă pălărie rotundă cu marginĭ late. Iarna vestă de miel, încolo aruncă pe umerĭ un pardesiŭ de cojoc, care are la spate o peliţă négră de miel saŭ o manta de moldun (lână) alb, în formă de caban (1), făcută de soţia sa. Altă dată eĭ se mulţumesc cu o manta de pele de miel cu cojocul în afară, care îĭ feresce de plóie. Costumul femeilor e curat şi elegant. Ele pórtă cămaşă de pânză cu florĭ pe pept, la gât, etc.; încingĕtórea strînge cămaşa, care e fórte scurtă, la care se maĭ adaoge şi o fustă albă, ce nu acopere nicĭ odată nodiţele. Dinainte şi dinapoĭ catrinţa de stofă compactă cu fire, printre carĭ se vede fusta. Iarna saŭ în timp umed ele se îmbracă cu un cojoc saŭ surtuc cu mânecĭ largĭ. Pórtă opincĭ ca şi bărbaţiĭ saŭ botine iarna; dar vara înlocuesc aceste încălţăminte cu botine roşiĭ saŭ galbene, ca odinióră Polonesiĭ, pe carĭ însă le pórtă adese-orĭ subţióră, maĭ cu sémă când e de a trece vre-o apă. O maramă de stofă uşóră, legată pitoresc pe cap. Fetele, cu capul gol şi cu o códă pe spate etc.»

De Bouqueron (*La Roumanie*, 1869) dă următórea descriere: «Locuitoriĭ Principatelor descind din coloniile romane aduse de Traian la malurile Dunărieĭ, eĭ se deosibesc prin costumul, trăsurile şi datinele lor de popórele ce-ĭ încunjură, tóte de origine asiatică. Costumele nu s'aŭ schimbat de la acea epocă. Bărbaţiĭ pórtă pantalonĭ de pânză

(1) In Banat se numesce «cabaniţă».

grósă, sus largĭ, îngustându-se de la genuchĭ până la nodițe; o tunică din aceeași stofă strînsă pe talie prin o cingĕtóre largă de pele, ce servesce și de buzunar; opincĭ și căciulă de miel. Iarna maĭ pun pe de-asupra o manta de pele de óie puțin preparată cu pĕr cu tot. Costumul femeesc este simplu și totuși grațios; o cămașă de mĕtase decorată cu broderiĭ fórte fine; o fustă albă, preste care se încunjură o bucată de stofă cu dungĭ de diferite colorĭ și ornate la partea inferióră cu ciucurĭ pestrițĭ; ca coafură florĭ prin pĕr.»

W. Brennecke (*Die Länder an der unteren Donau*, 1870) crede, că întreg costumul unuĭ țĕran ordinar pentru anotimp bun póte să facă un taler prusian.

«*Aiva*» din 1875 caracteriséză ast-fel costumul românesc: «Pe cât e de simplu Moldovénul la mâncare, pe atâta îĭ place a se fălì cu îmbrăcămintea sa. Hainele luĭ sunt amestecate cu malo-rusesc și cu turcesc. Costumul bărbătesc se compune din caftan de micaton (demi-coton), dar la bogațĭ de mĕtase. Ceĭ bogațĭ se încing cu brîurĭ tărcate, de-asupra de brîŭ se maĭ încing și cu o curea latĕ impodobită cu bumbĭ și altele. Pantaloniĭ sunt saŭ de micaton saŭ de postav, și maĭ cu sémă albaștri și tare laț̆ĭ. De-asupra de caftan, peptar din materie pestriță cu blană. Hainele bărbătescĭ de iarnă sunt; peptar, cojoc de óie și cușmă de miel. Moldovenii de rînd pórtă pĕrul până pe spate, dar barba e tot-deauna rasă; peptul și gâtul sunt tot-deauna descoperite (1).

«Femeile obicĭnuit pórtă rochie de cit, de lână saŭ mĕtase. La sĕrbătorĭ îmbracă încă pe de-asupra rochieĭ o cațaveică cu blană. Femeile bĕtrâne légă capul, în loc

(1) Ruși, într'una din anecdctele lor privitóre la Românĭ, ḍic: «Când a făcut Dumneḍeŭ pe Moldovén, acesta erà așà de gros, în cât la căderea luĭ din cer i s'a rupt cămașa de pe el, și de atuncĭ umblă tot cu peptul gol.»

de tulpan colorat, cu pânză albă (ștergar, peșchir, năframă); fetele umblă cu capul gol.»

Bergner (*Rumänien*, 1887) arată portul național astfel: «Portul păstoruluĭ aduce cu al vechilor Dacĭ și Romanĭ, iar al țĕrancelor cu a celor din Romagna. Bărbațiĭ pórtă icĭ colea cisme, maĭ des însă originalele opincĭ din pele neargăsită, ismene largĭ, ținute cu un curmeiŭ, brîŭ roșu de lână și o praschie (chimir) de pele. Cămașa spânzură preste pantalonĭ în formă de fustă și de regulă e cu florĭ frumóse, negre saŭ roșiĭ, și formézĕ fala bărbatuluĭ, o jiletcă scurtă fără mânecĭ jucată cu postav tărcat (ilic), haină saŭ șubă lungă, și iarna un cojoc mic de miel, a căruĭ lână se întórce la plóie în afară. Și la femeĭ sunt în us opincile; florile cămășiĭ nu se acoper de giletca de vară și fără mânecĭ, pe cópse e învelită zevelca, sub asta cătrința saŭ pestelca; la fete maĭ încunjură mijlocul o bandă de 10 coțĭ de lungă. Adevĕrata brobódă a țĕranceĭ e făcută din o pânză albă de bumbac, cam de treĭ coțĭ de lungă și de unul de lată pentru tóte ḑilele și o alta maĭ mărișóră, de mĕtase roșie, albă saŭ galbenă, tórsă și țesută chiar de dînsa, pe care o scóte din gogoșĭ de mĕtase. Acéstă cârpă, maramă saŭ brobódă e adese-orĭ atât de fină și întrețesută admirabil cu florĭ și jucăturĭ de bumbac alb ceva maĭ gros, în cât cine o vede o admiră până și prin tóte expositiunile. Țĕranca înfășóră ușor acéstă cârpă pe după cap și bărbie, aruncând amîndouĕ capetele preste umerĭ, iar la orășencele în costumul național spânzură teatralicesce pe spate.»

In calendarul luĭ *Assachi* pe 1845 găsim: «Portul național. (cu o litografie). Țĕrancele aŭ început a se desgustà de catrință și de altiță, carĭ de abià unde și unde, în nisce crăpĕturĭ de munte, se maĭ întîlnesc câte odată, și în locul lor femeile și fetele de la țéră pórtă acum rochiĭ de falbalale, códă în peptene, șmisete și chiar mantelete. Lucru

curios, Ardélul cel locuit de atâtea amestecăturĭ de popóre, unde Românĭĭ, deși băștinașiĭ țĕrĭĭ, sunt desbrăcațĭ de drepturĭ politice și priviți numaĭ ca o națiune tolerată, Ardélul ḑic a păstrat obiceiurile naționale românescĭ mult maĭ bine decât ambele nóstre Principate, unde elementul românesc singur domnesce. In Valachia, maĭ ales în cea mică, costumurile și tóte semnele caracteristice naționale se țin destul de tare și d-l *M. Buchet* a avut înlesnire destulă spre compunerea frumosuluĭ sĕŭ album românesc. La noĭ în Moldavia acestașĭ artist, cu tótă buna sa voință, cu greŭ ar puté găsĭ încă costumurĭ naționale, dór numaĭ să se vîre în văile Carpaților. D-l Kaufmann, cu mare greutate și de abià la Pétra, a putut găsĭ modelurĭ ca să închipuiască alăturata scenă, pe care am litografiat'o înadins pentru calendar. Așà dar, de abià încă la surugiĭ aflăm ceva rĕmășiță de un costum original. Lucru maĭ vrednic încă de luat séma, cépcânele, carĭ odată eraŭ haina de paradă a oștenilor luĭ Vasilie Vodă, pentru cea maĭ de pe urmă dată s'aŭ purtat până în anul trecut de către zapciĭ desființateĭ Nazîriĭ a robilor ocârmuiriĭ. Tristă decădere!»

«*Aurora română*» din 1863 scrie între altele despre portul din Banat: «Capul se învelesce cu materie fină, rĕsucită în forma turbanuluĭ, chindesită cu fir de aur saŭ argint, cu un buchet saŭ ghirlandă de florĭ orĭ pană de struț. Pĕrul se împletesce în plete simple fără crețele, și apoĭ dându-se pe după urechĭ, se strînge în o cosiță. Pólele-s în colórea flamureĭ naționale. Asupra spațeluluĭ (spaticel, ca corset) se iea și tunică scurtă cu mânecĭ largĭ, scurte și deschise; marginile tuniceĭ se cos cu fir de aur și se înzestréză cu *pasaman;* pe umerĭĭ, peptul și dosul tuniceĭ se cos arabescurĭ cu fire de aur. Preste mijloc se încinge brîŭ tricolor.»

Notice sur la Roumanie, 1868 (Odobescu, *Opere,* vol. III):

«Vestmintele poporului român se alătură de o parte de costumele popórelor de origină latină (Italia și Spania), de alta de ale Slavilor, Maghiarilor și chiar Bretonilor; iar în anumite puncte de costumele pur orientale.

«Imbrăcămintea *femeeĭ* este o cămașă lungă de pânză. După cum acésta este la gât și la mână încrețită (strînsă) saŭ largă, se numesce cămașă saŭ iie, și se face de către țĕrance însăși din pânză de in, cânepă saŭ bumbac; dar adese-orĭ partea superióră a corpuluĭ e îmbrăcată în borangic. Broderiĭ sunt până și pe marginea de jos a cămășiĭ. Douĕ șorțurĭ de lână atârnă de la brîŭ în jos dinainte și dinapoĭ. Cel dinapoĭ e tot-deauna maĭ larg și se numesce vâlnic saŭ catrință, cel-lalt este un paralelogram numit șorț, fotă, zevelcă saŭ pestelcă.

«Brîul e obicĭnuit de lână, roșu, și ajunge maĭ de multe orĭ pe după talie. Tot acì se maĭ găsesc și betele decorate și purtate de ambele sexe, ca ornament pe după talie și la genuchĭ. Fetele umblă cu capul gol, cu douĕ códe pe spate, legate cu panglicĭ, cordele, florĭ în cap, salbă, mărgele.

«Femeile măritate își ascund pĕrul sub vĕl de in saŭ de borangic alb saŭ galben (maramă, ștergar, cârpă).

«In unele localităț maĭ pórtă pe sub ștergar conciŭ saŭ cunună. La tinerele măritate betéla îndeplinesce rolul. La acestea se maĭ adaoge opincĭ saŭ botine gróse de pele négră saŭ roșie, și câte odată chiar ciorapĭ de bumbac saŭ de lână.

«Pentru iarnă, după localităț, se îmbracă în palton cu vată și fără mânecĭ, de bumbac saŭ de lână (zăbun); un pardesiŭ de lână cu mânecĭ, îmblănit cu cojoc (scurteică), saŭ în fine în vestminte de pele de miel, brodate aprópe ca cele bărbătescĭ.

«Pentru a se convinge de originalitatea costumelor Românceloŕ, nu avem decât să le comparăm cu ale femeilor

vecine, d. e. Bulgare, carĭ pórtă o rochie închisă de lână, la talie strînsă, fără încreţiturĭ şi fără mânecĭ, cu un bonet mic saŭ fes roşu pe cap şi un pardesiŭ mare de postav.

«Vara *bărbaţiĭ* pórtă o cămaşă ce trece preste pantalonii de pânză, carĭ se strîng pe talie prin o încingĕtóre largă şi lungă de lână roşie; opincĭ cu curelele ţesute din lână şi bumbac şi o pălărie de pâslă négră cu marginĭ late, ce se aséměnă pălărieĭ bretone saŭ spaniole. Iarna schimbă opincile cu cisme marĭ şi pun saŭ pantalonĭ strîmţĭ de lână albă, pe carĭ îĭ maĭ acopere câte odată şi cu poturĭ, turecĭ saŭ cióricĭ, saŭ pantalonĭ largĭ, carĭ se îngustéză dela genuchĭ în jos. Incingĕtórea de lână e înlocuită câte odată prin un corset de pele larg, chimir. Vestmintele carĭ îmbracă partea de sus a corpuluĭ sunt de aba saŭ dimie albă, négră, verde-închis, vînĕt-închis, cenuşiŭ saŭ castaniŭ, saŭ de pele de óie, albă orĭ négră. Cele de postav maĭ apropiate de talie se chémă ghebă, zeghe, sucman, dulamă, etc.; iar cele de pele de óie: cojoc, mintén.

«Se pórtă şi jiletcă fără mânecĭ, care se chémă ilic saŭ peptar; în fine mantalele marĭ, carĭ învelesc corpul ca într'un sac mare, se fac saŭ de postav gros roşu (ipingea, bundă), saŭ de lână albă imitând pe din afară lâna oiĭ (sarică).

«Pe cea din urmă o pórtă maĭ mult păstoriĭ de pe munţĭ, împreună cu gluga. Iarna se pórtă în cap căciulă albă, cenuşie saŭ négră; formele eĭ variază de la mică, cum se pórtă pe malurile Oltuluĭ, până la cea mare, ţurcă, pe care o pórtă ceĭ dela munte şi care se vede şi pe columna luĭ Traian. In unele părţĭ, pe malul Dunăriĭ, fesul înlocuesce câte odată căciula.»

Obedenaru scrie în 1876: «Vestmîntul ţĕranuluĭ se compune vara din cămaşă, ce se pórtă ca o bluză, din pantalonĭ de pânză, din încingĕtóre de lână roşie, din opincĭ,

ce séměnă cu ale țĕranilor italienĭ, și din o pălărie de pâslă cu marginĭ late.

«In unele provinciĭ încingĕtórea e de pele, fórte latĕ, ca a legiónelor romane de pe columna luĭ Traian. Iarna pórtă țĕranul pantalonĭ de lână, o jiletcă și manta din aceeașĭ stofă.

«Dacă e și maĭ frig, el pune un cojoc de óie, căciulă (în Ungaria clăbăț), adesea și în mieḍul veriĭ. In unele localităț̦ĭ începe a se rĕspândi portul ghetelor saŭ al cismelor.

«Peptul este deschis vara-iarna, din ceea ce nu resultă indisposiț̦iune, căcĭ pelea pe sternum s'a întărit, fiind într'o iperemie habituelă, s'a cuirasat. Costumele femeescĭ din unele districte se aséměnă cu ale țĕrancelor italiene din unele părț̦ĭ; în alte județ̦e, cu costumele orientale purtate de femeile bulgare și sêrbe. O cămașă ț̦ine, cu partea cĭ superióră, locul uneĭ camisole saŭ corsagiŭ, broderiĭ fine pe marginĭ.

«Pe o fustă albă se desfășură un șorț̦ dinainte și altul dinapoĭ; la unele, aceste șorț̦urĭ sunt prinse de o parte. Unele femeĭ pórtă brîŭ la fel cu bărbaț̦ĭĭ, altele aŭ prim. prejurul rărunchilor o bandeletă de 3—4 metri de lungă și de 3 cm. de lată. Femeile pórtă opincĭ saŭ botine, adese-orĭ umblă și desculț̦e. Iarna pun mantaua de lână saŭ cojocul. Și prin coafură se apropie de femeile italience.»

Slavicĭ (op. cit.) spune, că catrinț̦a, opregul saŭ fota, sunt negre de alungul Oltuluĭ și pe la Sibiiŭ; bărbaț̦ĭĭ pórtă cămașa scurtă vîrîtă în pantalonĭ, mânecarul e de pânză grósă, iar cojoculuĭ îĭ maĭ ḍic și bitușă. Nu-șĭ bat capul ca să fie hainele comode, dar preferă a nu mâncà, numaĭ să se îmbrace frumos.

Despre îmbrăcăminte scriam între altele la 1882 în «*Familia*», și tot acĭ în No. 1 din 1883 despre curățenia corpuluĭ. Imbrăcămintea națională a fie-căruĭ popor corespunde

prea bine împrejurărilor în carĭ trăesco și nu-ĭ putem băgà vină luxuluĭ. Aŭ dóră să luăm femeeĭ române tótă bucuria cu care ea îșĭ decoréză opregul (catrința) saŭ îșĭ face acoperemîntul (pătura) de pe pat? In nisce anĭ începuse organele administrative cu asprime a pune pedecĭ acestor producte naționale. Orĭ-ce popor îșĭ află carĭ vestminte sunt pentru el maĭ corespundĕtóre, căcĭ necesitatea e cel maĭ bun croitor. O comisiune a expedițiuniĭ de nord s'a încercat să combine cele maĭ bune haine în contra friguluĭ, și totușĭ acestea sunt departe înapoĭ de îmbrăcămintele eschimoșilor. Cât rĕŭ face încingĕtórea absurdă, tare strînsă, pentru dobândirea talieĭ de vespe, ne pot spune anatomiștiĭ, carĭ vĕd destuĭ ficațĭ sugrumațĭ și stomacurĭ comprimate prin asemenea încingere prea strînsă. E ușor de înțeles că prin acésta se împedecă circulațiunea sângeluĭ și mișcările canaluluĭ digestiv, se produce multă sudóre subțióră, se strică forma sînuluĭ și alte neorîndueli.

In copilărie mĕ întrebam de multe orĭ, cum póte țĕranul umblà în doliŭ cu capul gol lunĭ, anĭ întregĭ saŭ preotul la botez prin sat? Igiena rĕspunde în acéstă privință, că dacă capul e preste tot acoperit cu pĕr, cum este la țĕranul ce «jelesce» și nu se maĭ tunde tot timpul cerniriĭ sale, saŭ la preoțiĭ cu pĕrul lung, și dacă stă la una și aceeașĭ temperatură, fie și în frig, capul nu sufere nimic. Din contra, acoperirea capuluĭ timp îndelungat împedecă perspirarea, prin urmare este bine ca la arĕtarea onóreĭ salutând prin ridicarea pălăriĭ, să se maĭ ventileze capul. Vara o pălărie lată și ușóră e fórte bună în contra arșițeĭ sóreluĭ. Materiile de lână, flanela, sunt bune, maĭ cu sémă pentru ceĭ înclinațĭ la bólă, pentru că acelea nu lasă să se adune sudóre pe corp fiind maĭ absorbitóre (igroscopice) decât pânza; pe de altă parte, pelea neputênd evaporà repede, omul e scutit de rĕcélă. Pânza ține vara maĭ rĕcóre, dar permite maĭ ușor rĕcéla, etc.

Leonescu (Starea țĕranului român, 1887, p. 12), scrie despre îmbrăcăminte, că în genere este aprópe aceea a Dacilor. In timp de iarnă suman orĭ manta, cojoc, meșinĭ, căciulă și ciobote; dar mare parte din țĕranĭ aŭ iarna numaĭ cojócele scurte până la brîŭ, suman, căciulă, iţarĭ, bernevicĭ saŭ numaĭ ismene de cânepă. In satele de primprejurul orașelor nu pórtă de loc blană, ci numaĭ nisce mintenașe cu mânecĭ scurte, până la brîŭ, vătuite unele cu lână, iar cea maĭ mare parte cu câlțĭ; suman, căciulă, ismene și ciobote.

Imbrăcămintea țĕranuluĭ în timp de vară este bună, afară de obiceiul unora de a purtà căciulă în mijlocul celor maĭ marĭ arșițe ale sóreluĭ.

Imbrăcămintea țĕranceĭ în timp de iarnă constă din o rochie saŭ fustă de cit, o cațaveică blănită, care nu se lipesce bine de corp și ale căreia mânecĭ sunt neblănite, un șălișor de lână pe cap, colțunĭ de ață și papucĭ în picióre.

Este de observat, că țĕrancele, afară de cele de la munte, nu aŭ obiceiul a purtà pantalonĭ în timp de iarnă, care le-ar fi de mare folos în privința sănătățiĭ. Cele maĭ sărace pórtă în loc de cațaveică un mintenaș vătuit cu lână saŭ câlțĭ; și pe cap, în loc de șălișor, un tulpan numit și tistimel.

Imbrăcămintea e rea, nu din sărăcie, ci din neîngrijirea de sine a țĕranuluĭ.

Țĕraniĭ dorm cu copiiĭ maĭ marĭ pe paturĭ saŭ laițe (care este maĭ lungă, dar maĭ îngustă de cât patul) pe care pun paie, apoĭ aștern un lăicer și cergĭ de cânepă saŭ de lână; uniĭ însă, în lipsă de cergă, se acopĕr cu hainele ce le pórtă ḑiua. Țĕranca dórme de regulă pe cuptor cu copilașiĭ ceĭ maĭ micĭ

Frâncu (*Moțiĭ*, 1888) descrie portul *Românilor de la pólele Munților Apuseni* ast-fel: «Cămașa e până la genuchĭ

de lungă și se pórtă preste ciórică, peptarele sunt din pele de óie croite pe trup și deschise. Șerparele sunt late din pele roșie.

«Țundrele sunt până din jos de genuchĭ și sunt croite cu clin din pănură de lână bătută în piuă. Pălăriile sunt late și drepte la fund. Maĭ de mult bărbațiĭ purtaŭ pĕrul împletit în chică, pe care o lăsaŭ să atârne pe la umĕrul stîng pe pept. Chica o purtaŭ și Moțiĭ și Mocaniĭ și chiar uniĭ din Mureșenĭ și Târnăvenĭ.

«Astădĭ acest obiceiŭ a început să dispară. Frumusețea și bogăția broderieĭ portuluĭ femeesc variază după cum e darea de mână a omuluĭ. Catrința, care se maĭ numesce zadiă, opreg și păstură, e din strămăturĭ, țesută și cusută cu fir, iar perpeta (șorț) e de creton saŭ de mĕtase din tîrg, alésă. De o admirabilă frumusețe sunt și brăcilele și brîurile, cu carĭ se încing fetele. Pĕrul nevestelor e împletit în cosițe late, trase preste o ureche și împrobodite cu o năframă mare, preste care atîrnă un potilat alb ca lebăda.

«Femeile nu pórtă decât așà numitele cisme pe ramă și dintre tóte hainele lor cea maĭ de podóbă este cojocul, care costă dela 40—60 florinĭ și fără de care nicĭ o fată nu se póte mărità. Țundrele *mocanilor* sunt numaĭ până la genuchĭ de lungĭ și cióricĭĭ sunt strîmțĭ și cu cusătură pe dunga picioruluĭ, iar la glesne sunt vîrîți în nisce colțunĭ (ciorapĭ) numaĭ de o palmă eșițĭ afară din opincă. Tóte aceste haine sunt din pănură albă de lână. Cămașa e scurtă și vîrîtă în cióricĭ atârnând de băirile eĭ câte o merindară vărgată țesută în treĭ colțurĭ și care, fiind vîrîtă după șerpar, servesce drept batistă de buzunar. Tot după șerpar e și téca cu cuțit și furculiță. Pălăriile sunt rotunde, preste carĭ sunt învîrtite nisce fire de aur fórte îngust împletite. Peptul fetelor și nevestelor e acoperit de șiruri dese de mărgele de granat și la brîŭ peste brăcile maĭ sunt încinse și cu curele cu ținte

de aramă, după care o punga din pele albă argăsită și cu băeri din fâșii de pele (ierbă) frumos împletite, care atârnă dela brîŭ în jos. Cel care asistă la un târg în Abrud (unde sunt băeșii) nu se mai satură a privi: ici la o móță cu portul și tipul ei deosebit, colea la o slătnénă cu cismele ei roșii și cu vîrful încârligat spre picior, și dincolea la o buciumănénă cu portul ei elegant și luxos lucrat. Asemenea contrast înfățișéză și bărbații: Moțul cu țundra lui scurtă și albă ca néua, cu leibĕrul (jiletca) de postav vînĕt, cu ciórici strîmți, croiți pe picior și cu șiret negru pe margini cusuți; Slătnénul cu cismele ca și ale mueriĭ sale, cu deosebire numai că nu sunt roșii, și în fine trufașul Buciumănén, cu cismele sclipicióse de lac cusute pe margine cu fir tricolor, cu peptar scurt, cusut cu mĕtase, cu pălărie mică, rotundă de mĕtase și cu fir de aur împodobită.»

Moții, ca și *Mocanii* și în parte ca și *Crișenii*, pórtă cămașa în ciórici, din care împrejurare scriitorii șoviniști Unguri vor să facă lumea să crédă că ar fi Sĕcui romanisați.

O asemenea încheiare e cât se póte de greșită, de órece și Olteniĭ din România-Mică pórtă cămașa în ciórici, și apoi sunt și unguri, d. e. Ciangăii, precum chiar și unii din Sași, cari pórtă cămașa peste ciórici saŭ peste nădragi săsești de postav vînĕt.

Precum mi se mai comunică, în Transilvania se pórtă iarna căciulă, pe când vara e de rîs cel ce o pórtă și îi dice: «ăsta e de aceia cari pórtă și vara căciulă». Se și observă pălăriile de paie vara la toți lucrătorii ardeleni trecuți dincóce. Tinerii împletesc horțop (códă), adecă mamă-sa ori vre-o femeie le-o face, mai cu sémă Duminicele, pe când bĕtrânii lasă plete pe spate. Cămașa de purtat este de câlți de fuior, iar în sĕrbători e de bumbac cu fuior până la genuchi și chindisită; tot așà și

ismenele de purtat sunt de câlți, iar cele de sĕrbătorĭ de bumbac. Nóptea ieaŭ câte o cămașă veche. Iarna pórtă cióricĭ de lână albă, țesută în casă, cămașa băgată în eĭ. Săracele torc altora în parte și tot fac cióricĭ bărbaților. Femeile pórtă pe cap zovon. Copila până la 14 anĭ pórtă numaĭ șorț dinainte, și dinapoĭ pólele încrețite; dela 14 anĭ în sus îĭ pune și cătrință dinapoĭ. Cojoc pórtă și femeile și bărbații și costă 90—100 florinĭ, care e tot încărcat în mĕtăsurĭ și lung până jos. Il pórtă numaĭ în umerĭ, rar pe mânecĭ. Mirésa când se mărită vara, crape lumea de căldură, ea tot e cu cojoc în umerĭ. Bărbații aŭ pentru lucru cojocele cu mânecĭ, saŭ și peptare pe sub suman. Vara pórtă pălăriĭ, cea maĭ mare parte de paie, și sunt în fie-care sat 2—3 carĭ sciŭ să le facă.

Un inginer român din *Basarabia*, care a trăit mult la țĕră, caracteriséză îmbrăcămintea română din acele părți cu cuvintele următóre: pânză de casă pentru cămașă și ismene, brăciri roșiĭ, jiletcă, opincĭ și căciulă, excepțional cisme și pălărie. Este câte un sat în care toțĭ pórtă numaĭ pălăriĭ. La tineret șlepe (pălăriĭ) rusescĭ, pantaloni la ceĭ maĭ de sémă ca la Bulgarĭ. Crede că sunt siliți a-și unifică portul, ca să nu se nască dese frecărĭ între rasele diferite (Ruși și Românĭ saŭ Bulgarĭ și Românĭ). Femeile în fustă de cit, îmbrobodite cu cârpă de dughénă. Ciupag din pânză de casă; desculțe, ghete (papucĭ) cu botforĭ (călcâie) înalte.

Un învĕțător român din comuna *Cecolteni* (Basarabia) spune că pantaloniĭ sunt largĭ, cu multe încrețiturĭ la brîŭ (modă ruséscă, póte bulgară?), dar ceĭ ce-ĭ pórtă declară că e port moldovenesc; maĭ mulți însă nu pórtă pantaloni, ci numaĭ ismene (cămașă și încins cu brîŭ). De opincĭ le e rușine să pórte, în cât le pórtă numaĭ văcariĭ; încolo maĭ mult tot ciobote, dar în ḑi de lucru umblă desculți tot-deauna. Femeile pórtă peștiman, adecă pestelcă

saŭ cătrință pe de-asupra fusteĭ, cea din urmă fiind ca la rusóice. Se maĭ pórtă și imineĭ în chip de ghete roșiĭ și ciobote roșiĭ.

Vedem și în «*Apĕrătorul sanătățiĭ*» (III, pag. 10 și 83) costume din Basarabia. Țĕranul are pe cap cușmă, la gât basma saŭ tistimel, cămașa e de cânepă, lungă, brîŭ roșu, preste care este chimirul de curea, cojoc și preste el manta de lână; bernevicĭ și ciobote cu turetcile rĕsuflecate (cum vedem și prin Moldova). Alt țĕran tot cu căciulă, cămașă de in, anteriŭ etc. Al treilea, un cioban, e cu iță, preste carĭ trece cămașa la încingĕtóre, cojoc etc. Se pretinde că haina de pe trunchiŭ n'are nume special. Un inginer hotarnic din *Moldova* descrie pe țĕran cu cămașă și ismene de câlțĭ, iar la sĕrbătorĭ de bumbac, iță de lână albă, carĭ iarna sunt groșĭ, saŭ bernevicĭ. In unele sate maĭ bogate se rușinéză să pórte ismene, ci iță. Cojocul se pórtă maĭ cu sémă iarna. Cojocelul fără mânecĭ se numesce bondiță, pe care o pórtă și femeia și bărbatul, vara și iarna. In cap pórtă vara pălărie, alțiĭ caciulă. Femeile pórtă tulpanurĭ saŭ barișurĭ pe cap. Sumanul se lucréză de femeie și în urmă îl dă la chiuă (pivă); rar care îl bate singur cu mânile, când piua e la mare depărtare.

Maĭ puteam adunà citate din autorĭ străinĭ (Raicevich, Gretzmüller, Dicționare enciclopedice, etc.) și românĭ (manuale de igienă, la carĭ maĭ revin), dar cele de până acì mi s'aŭ părut maĭ importante și sufiсiente pentru deslușirea cestiuniĭ de față. Rĕmâne numaĭ ca să vedem maĭ detaliat cum stă cestiunea îmbrăcămințeĭ prin județe, pentru care scop am consultat, ca și la locuință, rapórtele medicilor, carĭ s'aŭ publicat în «*Monitorul Oficial*» în ultima decadă, precum încă și alte câte-va descrierĭ.

Portul țĕrănesc prin județe.

Județul Argeș. Imbrăcămintea se lucrézĕ în familie, afară de bumbac tors, cojóce și încălțăminte mai de lux; femeile pentru podóba lor nu cumpĕră decât mĕtase colorată și fluturĭ pentru florĭ la cămașă. La Curtea de Argeș femeile pórtă cămașă saŭ iie, brîŭ saŭ bete, sub carĭ se cobóră fota de lână négră cu douĕ vărgĭ roșiĭ pe margine, carĭ le îmbrățișézĕ corpul pe la spate, avênd pe dinainte, preste locul lăsat întredeschis de fotă, zevelca ca un șorț de lână; în cap conciŭ, acoperit de maramă, care e din o țesĕtură subțire de in saŭ mĕtase, cu care se acopere capul. Drept pardesiŭ un capot de lână albă saŭ négră, numit anteriŭ, de este alb, zeghe, de este negru. In picióre saŭ pantofĭ saŭ cisme roșiĭ, în ḑilele de lucru opincĭ. Cumpĕră numaĭ pălăria saŭ căciula, cojocul dacă este de blană, și ilic dacă este de materie, ceea ce este o specie de jiletcă cu saŭ fără mânecĭ; curea, chimir (saŭ cingĕtóre, brîŭ de casă). In picióre cisme saŭ imineĭ, ceĭ din urmă sunt o specie de pantofĭ cu vîrful ascuțit; de tóte ḑilele însă opincĭ de pele crudă, carĭ sunt fórte bune la ger (*Analele statistice*, 1860).

Copiiĭ, adulțiĭ și bĕtrâniĭ umblă pe ger, zăpadă, ploĭ și vînt, desculțĭ saŭ cu opincile rupte, cu capul gol, numaĭ în cămașă și ismene saŭ cu câte o zeghe zdrențĕrósă pe dînșiĭ. Nu se primenesc decât în ḑi de sĕrbătóre, când ieaŭ o cămașă și haină mai bună.

Pe bolnav nu-l mută din locul și ţólele în carĭ s'a bolnăvit, din un prejudiciŭ vătĕmător, de care nu se despart decât cu marĭ greutățĭ (*Monitorul Oficial*, 1888, Iulie 27). Ţĕranul îmbrăcat cu cojoc, sub el peptar de blană, sub care cămașă de cânepă, încins cu curea lată, are cióricĭ, opincĭ, călțunĭ și douĕ obiele de cârpă de cânepă, căciulă;

femeia are marámă și pălărie, zeghe, fotă, brîŭ și preste el bete, opincĭ («*Apĕrătorul sănătățiĭ*», I, pag. 75).

Județul Botoșani. Copiiĭ umblă în cămașă și ismene, desculțĭ, cu un țol orĭ sac în spate. Curățenia corpuluĭ lasă de dorit, vara se scaldă în locurile unde este apă.

Județul Dîmbovița. Imbrăcăminte făcute în casă sunt: zeghile de lână, cămășile, ismenele de cânepă, ițariĭ, brînele, materiĭ de lână cadrilată pentru rochiĭ, ștergarele cu carĭ se îmbrobodesc femeile, ciorapiĭ. Cumpĕră: căciulĭ de óie, chimire de încins, cisme, pantofĭ, stambe, scurteicĭ (1860).

Județul Fălciŭ. Sucmanul de altă dată, țesut iarna de femeie din lâna oilor lor, trainic și călduros, potrivit și pe timp ploios, e înlocuit cu cel din pĕr de vită, orĭ prin o manta «de stof» bună numaĭ pe o iarnă; cămașa de tort, simplă dar largă și lungă, prin cea de americă, strîmtă și scurtă, dar împodobită; cătrințeĭ i-a luat locul fusta de cit orĭ altă materie, putredă, dar ochiósă prin amestecul colorilor și fasonată după modă; locul ștergaruluĭ alb l'aŭ prins barișul și șalurile putrede, dar scumpe.

Apele curg lungiș și curmeziș prin țĕră, dar eĭ nu se scaldă, pentru a-șĭ ținé trupul curat, ci pentru a se rĕcorĭ, de aceea se móie prin bălțĭ, heleștae și iazurĭ aprópe secate, din ce resultă bóle de pele. Portul obicĭnuit al țĕranuluĭ este: căciula de óie, o basma roșie la gât, cămașă, bernevicĭ de pânză, saŭ ițarĭ de lână, sucmanul și cojocul, opinca saŭ cisma. Femeia însă a renunțat la tradițională îmbrăcăminte. Dela cap până la picióre e îmbrăcată cu produse ale importuluĭ, abiă cămașa dacă o maĭ păstrézĕ, vĕdêndu-se cea de in și cânepă grósă maĭ adesea, iar cea de bumbac lucrată în casă saŭ de americă maĭ rar (*Monitorul Oficial*, 3 August 1888).

Județul Gorj. Imbrăcămintea la femeĭ și copiĭ e insuficientă; ceĭ din urmă, cu capul gol, aŭ numaĭ cămașă și brîŭ, femeile o simplă cămașă lungă încinsă cu brîŭ, de

care atârnă două micĭ velinţe vărgate; iarna îşĭ acopĕr peptul cu un mic cojoc. Bărbaţiĭ pórtă cămăşĭ înfrumuseţate cu cusăturĭ, ismene şi o pereche de pantalonĭ de dimie încinşĭ cu o curea, care-şĭ iea punctul de rézim, nu pe mijlocul corpuluĭ şi pe spinele iliace, ci mult maĭ jos, ast-fel că s'ar păré că cad în jos.

Iarna cojoc mic pe pept încheiat pe lăturĭ şi un sucman de dimie albă, ale căruĭ căpĕtâie în mers le introduc în găurile buzunarelor, precum fac dorobanţiĭ în marş cu capetele mantalelor, numaĭ că la eĭ se face în mod viceversa. Căciula în majoritate o pórtă şi vara şi iarna. Tot asemenea port aŭ şi ciobaniĭ ungurenĭ, numaĭ căciula e mult maĭ mare şi maĭ lânósă şi pe umerĭ pórtă un cojoc cu lână mare întórsă în afară şi iarna şi vara. Femeile muntene ungurene de asemenea nu diferă la port, dar velinţele lor dinainte şi înapoĭ sunt colorate în negru, pe cap aŭ două códe marĭ (nenaturale) cu carĭ aŭ aspect de a fi încoronate cu coróne împletite din foĭ. Capul este acoperit şi la unele şi la altele cu un vĕl alb numit vâlnic, ţesut cu multă mĕtase. Acest district erà renumit înainte prin frumuseţea îmbrăcămînteĭ, dar aḑĭ puţin maĭ aŭ acel port (*Monitorul Oficial*, 5 August 1888). Imbrăcămintea nu corespunde cu diferitele anotimpurĭ (*Monitorul Oficial*, 27 Septembre 1894).

Judeţul Ialomiţa. Vestmintele se fac în casă, femeile maĭ fac şi iiĭ saŭ cămăşĭ de mĕtase, cu fir şi fluturĭ, batiste şi fote; ceĭ avuţĭ cumpĕră postav gros de scurteicĭ şi îl îmblănesc cu miel negru, pentru femeĭ şi fete cumpĕră stămburĭ, lustreurĭ, tulpanurĭ, picheturĭ, mĕtăsăriĭ şi scurteicĭ de postav (1860). La 1887 se raportéză că îmbrăcămintea naţională în acest judeţ este aprópe dispărută şi este înlocuită cu portul obicĭnuit mahalalelor mărginaşe ale capitaleĭ.

Județul Iași. La iarmarocul de la Frumósa de lângă Iași, mai tot costume țărănescĭ săracute, poți observà opincĭ nu tocmaĭ des, dar maĭ des cisme, și tot așà și acoperemîntul capuluĭ, deși căciula pare că prevaléză înaintea pălărieĭ. Pantalonĭ de pânză, adecă ismene, rar de dimie. Femeile maĭ mult fuste și pestelcă; desculțe prin căldura mare, în cap tulpan și unele pe de-asupra năframă mare (v. și maĭ sus la *Leonescu*).

Județul Ilfov. Imbrăcămintea nu e nicĭ odată în raport cu anotimpul. Țĕranca tot maĭ puțin face industrie casnică, de óre-ce acum, sub formă de lux, cumpĕră materiĭ de americă, stambă și alte stofe putrede și próste din alte țĕrĭ. Portul bărbătesc e caracterisat prin șalvarĭ turcescĭ, iar cel femeesc prin fuste de cit etc. (*Monitorul Oficial* 27 August 1886). La 25 Septembre 1891 în *Monitorul Oficial* se scrie, că îmbrăcămintea țĕranuluĭ este convenabilă, suficientă și în raport cu anotimpurile. Dr. Ștefănescu spune în raportul sĕŭ (1894), că afară de câte-va sate din plasa Oltenița, unde femeile pórtă ceva dela munte, încolo s'a adoptat costumul bulgaro-turcesc. Bărbatul: căciulă, pălărie cu marginĭ late rar vara, cămașă și ismene de pânză, pe carĭ le pórtă numaĭ vara, pantalonĭ largĭ, pe une locurĭ nădragĭ de aba, flanelă, mintén, cojoc, ghebă saŭ ipingea. Femeia: cămașă lungă de bumbac, de cânepă saŭ de borangic, fuste, hăinuțe de stambă, șorț, basmale și scurteicĭ. Copiiĭ: cămașă, ismene, hăinuțe de lână și flanelă de casă, căciulă, cojoc, pantalonĭ de stofe gróse, prin unele locurĭ un șal saŭ o legătură de lână la gât. Decĭ sunt destul de bine îmbrăcațĭ.

Județul Mehedinți. Lipsesce adese-orĭ la îmbrăcămintea țĕranuluĭ strictul necesar. Precum arată *I. Ionescu* în *Agricultura județuluĭ Mehedinți*, pe la 1868, eraŭ în Cerneți preste 25 de cojocarĭ, în Severin și Baia câte 15 și prin sate, maĭ în fie-care 1—2, carĭ îndestulaŭ trebuința ce aŭ

Mehedinţenii de cojóce, cojocele, bunde şi căciulĭ. Pentru scurteicile ţĕrancelor se aduceaŭ peĭ de iepurĭ negri dela Lipsca. Cismarĭ eraŭ în Cerneţĭ vre-o 20, în Turnu vre-o 15, în sate câte 5—6 la unul, care făceaŭ cisme, papucĭ şi pantofiĭ. Abagiiĭ făceaŭ tuzlucĭ, pantaloni (nădragĭ), mintene scurte până la brîŭ, ipingele (mantale) şi şube (haine) din dimie de lână, făcută de femeile sătenilor. Scórţele se fac din lână pentru aşternuturĭ în casă şi pentru învelit nóptea. Chilimurile se deosibesc de covóre fiind-că aŭ douĕ feţe, iar covórele numaĭ una. Din pânză de bumbac de cânepă şi de in se fac cămăşĭ, ismene, şervete, ştergare etc., iar din pânză de lînă (dimie) se fac haine (şube) şi pantaloni. Aceste pânze se fac prin tóte satele de femeile locuitorilor. Hainele sunt: o şubă, o cămaşă şi ismĕne vara, iarna iţarĭ şi cojoc, pălărie vara şi iarna căciulă şi o căciuliţă mică de formă particulară judeţuluĭ Mehedinţĭ. Tótă îmbrăcămintea unuĭ muncitor nu ajunge la 150 leĭ.

In «*Apĕrătorul sănătăţiĭ*» (II, p. 16), vedem la un ţĕran în haine de sĕrbătóre: căciulă, haină, cojoc şi vestă de desubt, apoĭ nădragĭ şi bocancĭ, iar alt ţĕran pórtă pe sub dulamă, în loc de cojoc, un mintén scurt de dimie. O femeie are conciŭ cu învelitóre de borangic ce o numesce cârpă, cămaşă, brîŭ saŭ bete, opreg şi botinĭ. Altă femeie pórtă pe cap «legătură», care e mică, nu ca cârpa cea până în pămînt. Legătura e de madepolon, fără cusătură, brodată pe margine cu lânişóră. Cămaşa e cu altiţă, adecă chite gróse de lânuţă la umer; opreg încreţit, şorţ de pânză dinainte. Ghete gróse. O fată cu capul gol are cămaşa de bumbac cu rîurĭ, batistă cu rîurĭ, brîŭ, opreg (fotă), ghete. Altă fată pórtă peste cămaşe mintén, douĕ oprege înguste dinainte şi dinapoĭ. La mâneci cămaşa eĭ este încreţită strîns împrejurul mâneĭ; iar la cea-laltă, mâneca cămăşiĭ e largă. Aceste date (cu fotografiĭ) derivă dela medicul primar al judeţuluĭ.

Județul Muscel. O fotografie din «*Apărătorul sănătății*» (II, pag. 27) arată pe țăran în costum de sărbătóre, purtând: căciulă, cămașă, peptar (cojoc), zeghe, ciórici și opinci; iar femeia: maramă, basma, sub maramă cojoc cu lâna în afară, iie, fotă, cisme și sarică. La pag. 52, femeile sunt cu opinci; iar în anul III, p. 184, bărbații și unele femeĭ din regiunea Rucărului sunt fotografiați cu pălării în cap, femeile avênd sub pălărie câte un vĕl, saŭ și fără acesta, cu pălărie de-adreptul pe pĕr.

Ca industrie casnică, femeile produc scórțe de lână fină cu diferite colorĭ, imitațiune orientală, plocaturĭ, păturĭ pentru așternuturĭ și pentru caĭ, sarice de lână, dimiĭ albe pentru ițarĭ și negre pentru zeghe. Pe pereți pun materiĭ cu vărgĭ drept tapete. Bărbații nu cumpĕră din tîrg decât numaĭ cisme, căciulĭ și cojóce; tóte cele-lalte îmbrăcămințĭ le fac femeile lor.

Județul Némțu. Imbrăcămintea se póte numi în general miseră față cu asprimea și variațiunea climeĭ, unde $^3/_4$ din an e iarnă (*Monitorul oficial,* 22 Decembre 1889).

Județul Olt. Imbrăcămintea la bărbațĭ este destul de bună pentru a-ĭ apĕrà iarna de asprimea timpuluĭ, dar aŭ inconvenientul că vara toțĭ pórtă căciulĭ, carĭ le expun vederea la arșița sóreluĭ, de unde se nasc multele perderĭ de vedere prin formarea de cataracte, ce se observă fórte mult în acest județ. Introducerea pălărieĭ în port ar fi bună; cojocul e bun, dar nu se póte spĕlà. Imbrăcămintea copiilor și femeilor e insuficientă, căcĭ sunt maĭ mulțĭ copiĭ goĭ, în cămașă și ismene și cu piciórele góle; de acĭ provine difteria, scarlatina, tusea convulsivă, diarea, disenteria, etc.; curățenia corpuluĭ lasă mult de dorit, eĭ numaĭ vara fac băĭ recĭ, adesea în ape murdare ce produc bóle de pele. La femeĭ se pune iarna preste cămașa lungă de pânză o fustă de materie ușóră, iar vara vâlnic și șorț, și ast-fel diferența la ele între îmbră-

cămintea de vară este prea mică și de aceea sunt dese bólele uteruluĭ. Se îmbracă rĕŭ din lipsă de mijlóce.

Județul Prahova. (*Monitorul Oficial*, 23 August 1888). Imbrăcămintea e murdară și insuficientă, maĭ ales copiiĭ umblă în tot timpul anuluĭ numaĭ în cămașă. «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (II, p. 152) represintă pe țĕran în cămașă, care e scósă preste ițarĭ, mintén, peptar, căciulă și opincĭ. La pag. 189, în loc de mintén, este suman maĭ lung; în loc de peptar, jiletcă, vĕdêndu-se ast-fel și chimirul lat preste brîŭ.

Județul Putna. După «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (II, p. 27), țĕranul pórtă în sĕrbătóre: cămașa, brăcele, bernevicĭ (pantalonĭ) și ciobote; iar femeia: ștergar, cămașă, brăcele, cătrință (fotă) și ciobоțele. Medicul primar al acestuĭ județ ne spune (*Monitorul Oficial* 29 Octobre 1887): «Din causa îmbrăcămințeĭ insuficiente se nasc iarna afecțiunĭ reumatice ale aparatuluĭ respirator, congelațiunĭ; vara insolațiuĭ și congestiunĭ la centriĭ nervoșĭ. Băĭ nu fac, ci cel mult o spĕlătură la cap cu leșie și săpun, și acésta în ajunul căsătoriilor, ducere la nasceriĭ, cuscriĭ, etc.; vara fac băĭ la rîurĭ pentru a se rĕcorĭ, fără săpun.

Județul Rîmnicul-Sărat presintă în comunele de câmp portul câmpenesc: ițarĭ, sucmane și tot ce este de pânză făcută de soțiile lor; alțiĭ îșĭ fac singurĭ cojóce și chiar căciulĭ. Femeile maĭ fac scórțe frumóse, prosópe, ștergare, fețe de pernă brodate pe margiнĭ cu lână colorată (1860).

Județul Roman. Imbrăcămintea este miserabilă, primitivă, în sesónele cele maĭ aspre se compune din un suman adesea rupt. Ambele sexe umblă adesea desculțe prin noroiŭ și omĕt; copiiĭ pórtă în genere numaĭ o cămașă ruptă, de aceea se nasce bronșita, etc.

Județul Romanațĭ. (*Dicționar geografic*, 1889). Ceĭ dela baltă pórtă căciulĭ marĭ, cojóce cu multe florĭ, în cât

aduce cu portul din Vrancea, orĭ o scurteică lungă de postav negru, nădragĭ cu 2—3 găitane pe cusutură, jos resfrânțĭ. Adesea de pe port cunoscĭ din ce sat e omul.

Județul Sucéva. Imbrăcămintea este miseră față cu asprimea timpuluĭ (*Monitorul Oficial*, 7 Maiŭ 1894 și 20 Maiŭ 1895).

Județul Tecuciŭ. (*Monitorul Oficial*, 11 Octobre 1889). Imbrăcămintea e miseră în raport cu asperitățile și variațiunile climeĭ. Ea este cum nu se póte maĭ primitivă la cea maĭ mare parte de locuitorĭ, carĭ o cumpĕră gata de prin tĕrgurĭ, produs al fabricelor străine. Albiturile, cămașa și ițarĭ, nicĭ odată nu le maĭ spală; capul și corpul sunt pline de tóte necurățeniile (*Monitorul Oficial*, 19 Martie 1893).

Județul Teleorman. (*«Apĕrătorul sănătățiĭ»*, III, pag. 258). Femeia pórtă cam ca și în Vlașca, antiriŭ (zăbun) vătuit, care ține loc de blană, dar îĭ este inferior acesteia.

Județul Vasluiŭ. (*Monitorul Oficial*, 13 Novembre 1887). Iarna se îmbracă ceĭ maĭ mulțĭ fórte subțire, pe când vara cu suman și căciulă din causa ignoranțeĭ. Copiiĭ iarna insuficient îmbrăcațĭ, decĭ angine, tuse, etc.

Județul Vîlcea. Felul îmbrăcămînteĭ se póte deosebì în douĕ regiunĭ. La munte e maĭ grósă și se pórtă un mintén saŭ șubă făcută din dimie albă saŭ négră, iarna lungă, vara scurtă și maĭ strîmtă; pantalonĭ de dimie albă cu saŭ fără ismene dedesubt, după posițiunea locuitoruluĭ; căciulă de regulă, adesea și vara. Păzitoriĭ de vite, în loc de șube, pórtă cojóce marĭ, maĭ ales iarna. La vale minténul saŭ șuba este adesea înlocuit, iarna maĭ ales printr'un cojocel pe talie, cusut cu florĭ, și vara printr'un mintén de dimie albă și cu găitane negre; iarna căciulă de miel ușóră, vara maĭ adesea pălărie. Pantaloniĭ de dimie sunt înlocuițĭ la vale prin ismene de pânză, atât vara cât și iarna, și opinca prin ghete marĭ cu talpa grósă și țintuită, cămășile și ismenele se fac din pânză

de bumbac, căcĭ acésta cere maĭ puțină muncă decât cânepa, care se cultivă puțin pentru pânzărie, cu tóte că are o lungă durată, de 2—3 anĭ, pe când cea de bumbac se rupe după 2—3 spĕlăturĭ. Costumul femeeĭ e fórte elegant și bogat, după mijlócele de carĭ dispune. In plaiul Cozia și Horezu maĭ ales cusătura cu altiță este fină și îmbogățită cu fluturĭ. O cămașă cere lunĭ ca să fie lucrată și durata eĭ este scurtă, căcĭ pânza e de bumbac. Frumóse sunt și vâlnicele și zevelcele, acestea făcute din lână și cusute cu fluturĭ sunt fórte trainice. Vara e suficientă, dar iarna este săracă acéstă îmbrăcăminte. Țesĕturile de lână sunt abaua și dimia, iar cele de cânepă, de bumbac și borangic servesc pentru albiturĭ sătenilor.

Maĭ târdiŭ tot în *Monitorul Oficial* (11 Octobre 1891) se dice, că îmbrăcămintea este insuficientă. «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (I, p. 27) spune, că țĕranul pórtă căciulă, mintén, sub el peptar, cămașă, nădragĭ, opincĭ și obiele de dimie; iar femeia: peșchir pe cap, șubă, sub care cojoc fără mânecĭ (peptar), iie, brîŭ și bete preste el, zevelcă (fotă de lână), opincĭ, obiele.

Județul Vlașca. Materialul din care se fac vestmintele locuitorilor din acest județ este în prima linie lâna, apoĭ vine bumbacul și în fine cânepa; mĕtasea e fórte rar întrebuințată ca lux la ceĭ carĭ dispun. In cap se pórtă maĭ tot căciulă, rare-orĭ se vede pe la finele primăverii și vara purtându-se pălăria, și adecă maĭ mult de ceĭ tinerĭ și în ḑile de sĕrbătóre. Căciula, de regulă négră, e potrivită cu mărimea capuluĭ, rare-orĭ iea o dimensiune fórte mare; la muncă și în timpul căldurilor e lăsată jos, acoperindu-și mulțĭ capul cu o cârpă albă de bumbac. La femeĭ acoperemîntul este un ștergar lung de colóre albă, de bumbac; rar sunt cu capul gol și acésta o fac cele tinere și în timpul veriĭ. Gâtul e maĭ la toțĭ desco-

perit; rar la sĕrbătorĭ saŭ iarna aŭ legată o basmă. Pe trunchiŭ este cămașă albă de bumbac saŭ de tort și acésta din urmă fiind ceva maĭ grósă și aspră. Acésta este în timpul de vară singurul acoperemînt de ḑi al muncitoruluĭ și ar trebui numaĭ schimbată maĭ des. Adesea se vede vara pe de-asupra cămășiĭ o ușóră flanelă cu vată, o vestă de postav saŭ un mic cojocel. Pe timp maĭ aspru se întrebuințéză și cojocul, o dulamă négră de lână, a căreĭ lungime maĭ în tot-deauna trece în jos de genuchĭ. Iarna se observă adesea un cojoc maĭ subțire, de-asupra acestuia un alt cojoc maĭ gros și la unĭi chiar și o dulamă. La femeie în timpurĭ călduróse, se vede numaĭ cămașa, iar când e maĭ rece, un zăbun lung, adesea până în dreptul maleolelor, dar la multe se observă scurteica îmblănită; tóte acestea servesc de îmbrăcăminte și în timpul ierneĭ. Copiiĭ pórtă iarna mare parte flanele vătuite saŭ cojóce bine strînse la pept. Vara numaĭ cămașă, saŭ și o ușóră flanelă. Bărbațiĭ maĭ pórtă vara pantalonĭ albĭ de casă, iar în timpurĭ rĕcoróse și iarna maĭ adaoge o pereche de pantalonĭ groșĭ de lână de o mare lărgime și numaĭ jos fiind maĭ strîmțĭ. Pântecele se înfășură cu brîŭ la femeĭ și mare parte din bărbațĭ; la unĭi din bărbațĭ se vede chimir (*Monitorul Oficial*, 13 Novembre 1887). In «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (I, p. 65) vedem la bărbațĭ: căciulă, cojoc, poturĭ, cămașă lungă grămădită în poturĭ și ismene croite tot ca poturiĭ. La femeĭ: maramă, sub ea bariș care încunjură fruntea; zăbun, hondroc și șorț, cămașa lungă cât hondrocul; preste mijloc de-asupra hondroculuĭ un brîŭ. In câte-va comune pun după măritiș pe cap un cerc de lemn «conciŭ», preste care îmbrobodéla.

Aprecierĭ igienice.

Portul ţĕranuluĭ şi al ţĕranceĭ din orĭ-ce parte locuită de Românĭ are în fond tot acelaşĭ tip şi numaĭ croiala, formele, coloritul şi decoraţiunile variază după diferite regiunĭ şi părţĭ de ţĕră. Singurĭ Macedonenĭĭ diferă maĭ esenţial în acéstă privinţă (compară colecţiunea *I. Nenițescu*, «*Apĕrătorul sănătăţiĭ*», III). Iată acĭ tipul general:

Tip de îmbrăcăminte ţĕrănéscă.

Pentru bărbat:	*Pentru femeie:*
In contact cu pelea: Cămăşă, ismene de pânză, rar pantaloni.	Cămaşă, iie, saŭ ciupag şi póle.
Incingĕtóre: Brîŭ, brăcele, curea, chimir.	Brăcele, brîŭ.
Haine scurte de trunchiŭ: Peptar (ilic), suman, zeghe, ghebă, dulamă, cojocel.	Peptar, cojocel, scurteică, giubeică.
Haine lungĭ: Manta, şubă, bundă, sarică, ipingea, anteriŭ, cojoc.	Zăbun, bundă, anteriŭ, cojoc.
De la brîŭ în jos: Pantaloni, (nădragĭ), iţarĭ de lână, bernevicĭ.	Fotă, fustă (sucnă), saŭ dinainte: şorţ, zevelcă, pestelcă; dinnapoĭ: vâlnic, catrinţă.
De la genuchĭ în jos: Poturĭ, tuzlucĭ, turecĭ, cióricĭ. Despre încălţăminte s'a vorbit în alt capitol.	Ciorapĭ fără căpută.
Acoperemîntul capuluĭ: căciulă, pălărie, fes.	Maramă, cârpă, ştergar, pălărie, conciŭ şi alte decoruri.
Pe mânĭ: mănuşĭ de lână iarna.	
Curăţenia corpuluĭ: Spĕlarea, scăldatul.	Sulimanurile.

Patul: Póte fi tractat şi ca îmbrăcăminte şi ca sculă de casă, precum şi hainele pot fi considerate ca o casă ce o purtăm cu noĭ.

Observăm în privința numirilor de haine, pe carĭ le vom specifică la capitolele lor în parte, cum că sensul variază în cât-va după regiunĭ, d. e. Bănățeniĭ dic cătrință la sorț și opreg la catrința din țéră și a Ardelenilor; iar uniĭ Românĭ numesc pantaloniĭ nădragĭ și cióricĭ; conciul o cel de lemn, în alte părțĭ însă cârpa, împreună cu monetele făcute cerc, constitue conciul. Ca igieniștĭ, cată să trecem cu vederea asemenea distincțiunĭ, scopul fiind numaĭ a evità neînțelegerile.

Imbrăcămintea copiilor micĭ și a celor neajunșĭ în aniĭ pubertățiĭ, precum și a soldaților noștri, încă trebue luată în considerare din punct de vedere igienic.

In ordinea în care înșiraiŭ hainele țĕrănescĭ, în aceea le voiŭ și aprecià.

Cămașa este nu numaĭ un bun apĕrător în contra friguluĭ, a arșițeĭ sóreluĭ, a vîntuluĭ și a ploilor, ci e și un regulator al perspirațiuneĭ prin pele, e chiar un curățitor al peleĭ, e așà dicênd un mĕsurător destul de temeinic al traiuluĭ igienic saŭ neigienic al purtătoruluĭ eĭ.

Maĭ tot-deauna poțĭ judecà după cum e cămașa, cât ține purtătorul eĭ la curățenie și aproximativ și cât mijlócele îĭ permit a trăi igienic și gingaș. Dacă scrutăm după istoricul cămășilor, aflăm că în anticitate ele nu se purtaŭ, și numaĭ dela August, Impĕratul Romanilor, încóce s'a introdus purtarea lor, ceea ce a pricinuit o revoluțiune în privința băilor, căcĭ ele dispenséză pe om în mare parte de desele îmbăerĭ, ba cele aspre țĕrănescĭ maĭ și frécă, despóe epiderma, ce este gata a se desbină de corp. Cânepa, se crede, că abià prin secolul XII-lea saŭ XIII-lea s'a întrebuințat pentru facerea pânzeĭ și din acésta a cămășilor. Se maĭ face cămășĭ la noĭ, precum se scie, și din in, bumbac și borangic. Pânza de cânepă nu-ĭ așà fină ca cea de in, dar e trainică și cea de cânepă este în general pânza de casă a țĕranilor; pânza de in, numită și

de olandă, fiind-că în Olanda se cultivă mult in, e fină, bună, dar la noi inul se cultivă mai mult pentru sĕmînță și pânza ce se face la noi din el nu ese așà fină ca în străinătate. Dintre tóte județele nóstre, Constanța și Tulcea cultivă mai mult, Iașii mai puțin in. Primul județ a recoltat la 1888 sĕmînță de in 209.285 hectolitri, al doilea 81.801, și al treilea numai 6 hectolitri. Cânepă s'a recoltat mai mult în județul Muscel, adecă preste 18.000 de hectolitri (1). Trebue să deosebim între pânza din partea mai bună a cânepei, adecă fuiorul dobândit la peptenat, și între câlții ce rĕmân de la peptenat, cari se mai numesc și sgrebeni. Tot așà și la lână se scóte prin peptenat lână de prima calitate fire lungi numite pĕr, și de a doua fire mai scurte (canură). La tors ese firul din cea dintâiu neted și egal de gros; la a doua cu noduri, gâlcuros; de acì urméză că și pânza se face în casul prim mai regulată, cu spațiurile dintre fire egale, pe când în casul al doilea într'un loc sunt găurele, într'altul noduri, ceea ce permite o înrîurire inegală a rĕceleĭ, căldureĭ, ploiĭ, etc., la care este expus omul; apoi la ridicări de sarcine grele saŭ la frecări din partea cămășii cea sgrunțurósă atacă mai tare pelea, pe care ar trebui să o protégă. Se mai fac apoi cămăși și de bumbac (2), și nu ne-am opune lucrăriĭ tot mai întinsă cu acéstă materie a țĕranceĭ nóstre, dacă în schimbul timpuluĭ câștigat prin scutirea de semĕnatul și preparatul cânepeĭ până în starea de tors, precum e bumbacul cumpĕrat, s'ar ocupà în timpul câștigat cu altă industrie saŭ muncă, ce-ĭ póte aduce mai mult câștig decât cultivarea cânepeĭ. Lumea progre-

(1) Krupenski, *Asupra agriculturei române*, Bucurescĭ 1895, arată că mai multă cânepă s'a cultivat în Gorj, Vîlcea, Argeș, etc.

(2) La țĕră există superstițiunea, că înainte de Crăciun vine sf. Ignat și caută pe ferĕstră și prin cuie dacă sunt multe fuse de tort și multe motche (scule), și de nu găsesce, pedepsesce pe femeile leneșe.

séză, mașinele își bat joc în timpul de adĭ de munca migălósă a singuraticelor mânĭ omenescĭ. Din rapórtele medicilor de plasă sosite la Direcțiunea serviciuluĭ sanitar, se vede că țesĕturile sunt cea maĭ generală ocupațiune a Românceĭ în tóte județele.

Parkes (op. cit.) dă următórea părere asupra pânzelor: Firul (fibra) de bumbac e fórte trainic, purtăreț, la spĕlat nu se strînge, e fórte neabsorbitor de apă și conduce căldura ceva maĭ încet decât pânza de cânepă saŭ in, dar mult maĭ repede decât lâna, maĭ e apoĭ și eftin bumbacul; firele de in sunt maĭ fine și maĭ moĭ și decât ale bumbaculuĭ, absorb apa ceva maĭ bine, și la alegerea pânzeĭ de in să căutăm la netezimea firuluĭ și la finețа și densitatea țesĕturiĭ; lâna conduce rĕŭ căldura și póte absorbi fórte multă apă, ceea ce este important când asudăm, căcĭ degajézĕ corpul de apa produsă, și făcêndu-se evaporațiunea încet, numaĭ la stratul exterior, corpul nu resimte așà tare rĕcéla produsă prin evaporațiune. In contra friguluĭ ne feresce maĭ bine lâna; în contra căldurĭĭ, stofe de colóre albă; iar în contra vînturilor friguróse, în locul prim pelea (cojoc) și cauciucul, apoĭ lâna și în fine bumbacul saŭ pânza de in.

Borangicul stă pe aceeașĭ trĕptă cam ca pânza de cânepă.

In privința formeĭ cămășiĭ este de observat, că la purtarea pantalonilor de dimie este maĭ rațional portul cămășiĭ în pantalonĭ, pentru că ast-fel dimia aspră nu vine direct în contact cu pelea.

Nu putem numi, afară de jupuelĭ și bĕșicuțe, anumite bóle ce s'ar produce de frecările cu materiĭ aspre; dar în general se póte ḍice, că unde există deja o predispositiune pentru bóle de pele, frecăturile daŭ ușor impulsul la nascerea lor. Tot aceste motive pledézĕ și pentru unificarea ciupaguluĭ cu pólele femeescĭ, prin ceea ce îndoiturile pólelor ieaŭ o formă maĭ puțin nodurósă. Apoĭ mânecile largĭ ce

le aŭ maĭ cu sémă moșnegiĭ la cămășile lor și femeile la iie, sunt impropriĭ pentru timpurile recĭ, când maĭ cu sémă ceĭ bĕtrânĭ rĕcesc atât de ușor, decĭ maĭ bine să fie cu bentițe.

La gât sunt așà de largĭ, că nu sufer ca alte popóre de strangularea gâtuluĭ, ba adese-orĭ sunt de tot deschise vara-iarna și peptul s'a obicĭnuit cu asprimea ierneĭ și cu arșița sóreluĭ, de unde și are acel aspect numit de *Obedenaru* iperemie habituelă și care a făcut probabil pe Peneș Curcanul să enunțe, că «Românul are șépte viețĭ în peptul sĕŭ de-aramă!». Și în anticitate se purtà gâtul gol, pe când cravata actuală e de tot modernă, abià dela începutul secoluluĭ XVIII-lea. Dr. *Urechiă (Igiena,* p. 208) susține, că e bine a umblà cu gâtul gol. Când cămașa e udată fie de sudóre, fie de apă din afară, trebue numaĭ decât schimbată, saŭ dacă nu se póte, trebue omul ce o pórtă, să se înveléscă în o haină maĭ grósă pentru ca evaporațiunea să nu se facă prea repede; saŭ când e frig, să nu vină rĕcéla în contact cu cămașa udată, și prin acésta cu corpul. La femeĭ cămașa prea grósă póte frecà pelea maĭ delicată a peptuluĭ, causând inflamațiunĭ, dar și în timpul alăptărĭĭ e supĕrătóre și pentru noul născut.

Afară de bumbac, cânepă, in, borangic, ce se întrebuințézà la pânzeturĭ, se maĭ cumpĕră și materiĭ gata pentru cămășĭ saŭ haine femeescĭ, ca creton, pichet, stambă, carĭ neavênd însă tăria celor fabricate în casă, aduc cu sine modificarea portuluĭ într'acolo, ca să li se maĭ adaoge și alte haine, un surtucel și altele maĭ trainice și maĭ resistente la intemperiĭ.

Ismenele, cu încrețiturile aspre dela încingĕtóre, sunt de asemenea supĕrătóre. In Francia aŭ mers unĭĭ autorĭ până acolo de afirmă că ismenele, fiind croite prea sus între picióre, comprimă testiculiĭ, îĭ fac să se atrofieze și prin

acésta rasa degenerézâ. De n'ar fi alte cause pentru degenerarea raseĭ decât acésta, atunci nu m'aș neliniști de viitorul poporuluĭ român. Femeile române de la țéră în general nu pórtă pantaloni; totuși în anumite împrejurărĭ, anume în timpul menstruațiunii, maĭ cu sémă cele ce o aŭ în abundență, îĭ pórtă. Maĭ ales femeile carĭ se duc la cărăușie (mână boiĭ) pórtă la drum ițarĭ.

Admir resistența lor față cu gerurile marĭ, când umblă numaĭ în cămașă cu o catrință saŭ cu șorț și opreg, care protege fórte incomplet unele părțĭ ale extremităților inferióre.

In unele locurĭ sunt apoĭ în us póle cu așà numite «cheĭ» (ciuruite) aprópe cât latul mâneĭ, frumóse pentru ochĭ, dar expunétóre la frig.

Aceste ochiurĭ, carĭ lasă să se strĕvadă pelea cópseĭ, dar maĭ cu sémă fota, ce se deschide de o parte la pășire, îți simbolisézâ pe vechile matróne romane, representate ast-fel și acum în unele piese teatrale (1). *Dr. Negură* susține în *Igiena* sa (pag. 154), că țĕrancele nóstre pórtă ițarĭ. *Lconescu* (op. cit, p. 13) susține, că numaĭ țĕrancele dela munte pórtă pantaloni în timp de iarnă, ce le sunt de mare folos sănătățiĭ.

Incingétórea la bărbați cred, că este de acord cu felul munceĭ lor; brîul lat și brăcelele sunt potrivite pentru ómenĭ carĭ n'aŭ ridicăturĭ grele; iar ceĭ dela munte ridicând lemne și petre grele, dar și câmpeniĭ la sacĭ, etc., aŭ trebuință de încingétóre maĭ solidă, care să nu permită formarea de hernĭ saŭ alte dislocărĭ în pântece. De aceea nu vĕd pentru ce unĭĭ doctorĭ *(Codrescu)* critică purtarea chimiruluĭ saŭ a șerparuluĭ.

---

(1) Poesia poporală dice:

Stațĭ feciorĭ și vĕ uitațĭ
La póle din patru latĭ
Cusute cu găurele,
Să trécă vîntul prin ele.

In timpul sarcinei este bine ca femeile să pórte brîŭ cât mai lat; încolo brîurile sunt îndestulitóre pentru femeĭ și copiĭ, presupunênd, bine înțeles, că nicĭ femeile nu ridică greutățĭ marĭ. Incinsul cu curmeie, cu brăcinare de sfóră și strîngerea prea tare preste mijloc sugrumă, în timp îndelungat, organe importante din pântece (cavitatea abdominală).

Moda de a avé talie subțire a pătruns până și la mare parte din țĕrance, mai cu sémă tinere, și ar trebui desvĕțate dela acésta.

Imbrăcămintea destinată mai mult pentru *trunchiul* superior este în general igienică în felul cum o are țĕranul nostru. Suman saŭ șubă pentru timpurĭ rĕcoróse, ploióse, și cojoc pentru cele friguróse; dar cum țĕranul le ține descheiate dinainte, chiar și pe frig mare, îĭ mai trebuesce giletcă de lână, saŭ peptar de cojoc. Valórea acestuĭ din urmă în privința apĕrăriĭ de frig este mare la țĕran, și el se dispensézĕ mai bucuros de haina de de-asupra decât de acesta, mai cu sémă când are și mânecĭ; când e fără mânecĭ, se încheie obicĭnuit de o latură de-asupra umĕruluĭ și pe subțioră, ceea ce este fórte practic și igienic, căcĭ locul întredeschis se acopere apoĭ de haina de pe de-asupra, pe care astfel nu mai are trebuință a o încheià la pept.

Femeile carĭ pórtă pe acéstă parte de corp haină ca a bărbaților recurg la industria casnică, altmintrelea alérgă la haine dela negustătorĭ saŭ daŭ cojocul să li-l coloreze și ast-fel diferă de al bărbaților.

Scurteicele sunt cele mai practice, mai economice pentru femeĭ, iar în ger cojócele, pe carĭ în unele locurĭ le îmbracă cu materiĭ cumpĕrate. Sunt sate în carĭ și iarna fac «joc», când o mulțime de lume se adună într'o cârciumă mică, în care asudĭ ca în bae, și tocmai fetele carĭ asudă mai mult în joc și carĭ s'ar rușina de flăcăĭ

să-şĭ aducă de acasă haine gróse, eşind afară, sunt prea uşor expuse la rĕcelĭ. Asemenea petrecerĭ ar trebui oprite în timpul ierneĭ.

Haine (strae) *bărbătescĭ scurte* sunt: peptar, cojocel (bundă, Mehedinţĭ), vestă, jiletcă, ilic, leibĕr şi iancăr (Banat), ghisluc (Dobrogea), mintén, zeghe, ghebă, surtuc.

Femeescĭ sunt: peptar, cojocel, zea, scurteică (până la şolduri saŭ genunchĭ), reclu (Banat), spaţel.

Ceea ce este pentru un călĕtor *blana mare*, este pentru ţĕran la cale maĭ îndepărtată cojocul mare (păcliaș), care deşi îĭ dă un aspect cam fioros, dar îĭ ţine prea bine de cald; e regretabil că nu sunt la multe case asemenea cojóce marĭ.

In Polonia am vĕdut la ţĕranĭ şi ţĕrance, preste hainele până acĭ descrise, încă o haină de pânză grósă, lungă dela gât până sub genunche şi curată, albă, care se póte uşor spĕlà; croiala eĭ e potrivită chiar şi la talie. O găsesc practică, căcĭ protege cele-lalte haine de a se murdări, dintre carĭ unele, ca cojocul, nicĭ odată nu se spală, şi e şi de un aspect frumos; îţĭ place a vedé toţĭ ţĕraniĭ albĭ, curaţĭ. Francesul îl are vînĕt, în cât nu prea sciĭ când e curat, când nu; de asemenea este o haină de pânză uşor de spĕlat, Némţul pórtă adese-orĭ o pestelcă vînĕtă pe dinainte, când se duce la lucru; la Român prea rar se întîmplă să vedĭ că iea precauţiunĭ în acéstă privinţă, bunăóră cum o face la tăiarea de porcĭ aprópe de Crăciun, pe la sf. Ignat.

Cojocul saŭ mantaua de lână purtată la noĭ este lăudată chiar şi pentru timpurĭ călduróse de unĭĭ autorĭ străinĭ (*Bourdon, Notions d'hygiène*, 1860, pag. 79).

Haine lungĭ bărbătescĭ sunt: zeghe, suman, sucman, şubă (Oltenia şi coloniĭ bănăţene), dulamă, anteriŭ, ţundră (Ardél), burcă, căbăniţă şi chepenég de dimie (Banat), gubă (Ardél), mantă, saricĭ, palton, cojoc, păclie.

Femeescĭ sunt: zăbun, scurteică, burnuz (Basarabia), bundă, cațaveică (Moldova și Basarabia), giubeică (Banat), cojoc (1).

Țĕranul în mare parte pórtă pe *membrele inferióre* numaĭ ismene saŭ ițarĭ de pânză. Pantaloni groșĭ de lână, saŭ în părțile dunărene nădragĭ largĭ numițĭ și șalvarĭ, se potrivesc iarna; nu e tocmaĭ igienic a se purtà și vara în căldurile cele marĭ, când e grea omuluĭ aprópe și cămașa de pe el, cu atât maĭ mult acești șalvarĭ de câte un chilogram și jumătate și chiar maĭ mult (compară «*Apĕrătorul sănătățiĭ*», I, pag. 65).

Când pantaloniĭ sunt groșĭ, haina de pe trunchiŭ póte fi și numaĭ pănă la șolduri. Ar fi rațional ca croiala orientală a șalvarilor să se prefacă în aceea a pantalonuluĭ românesc; apoĭ ar fi de dorit ca tot țĕranul să aibă iarna pantaloni, căcĭ lipsa lor denotă o mare sărăcie, o miserie, iar la cel ce are de unde să-șĭ facă, și nu-șĭ face, arată un semn de neghiobie, pe care adese-orĭ o plătesce cu durerĭ simțitóre în urma rĕcelilor și înghețăriĭ organelor rĕŭ îmbrăcate. Afară de dimie, uniĭ îșĭ maĭ fac pantaloni și de cojoc, deși numaĭ excepțional. La județul Vîlcea s'a arătat că uniĭ pórtă pantaloni fără

(1) Ca să vedem diferența în înțelesul numirilor de haine, daŭ aci un exemplu din dicționarul ce mi l'am alcătuit la studiarea hainelor.

Zăbunul este o haină scurtă de sucman, de dimie grósă, ce pórtă bărbațiĭ și femeile țĕrance (*Dicționar*, Constantinescu); fustă țĕrănéscă, haină de pânză grósă, care se purtà odată și de soldați (Codrescu, *Dicționar frances*); tot scurtă și de pânză scrie și *Dicționarul* de Polizu și Iser; în *Dicționarul Academieĭ*: vestmînt superior al țĕranilor, toga, țogulă; la Pisone: toga, vestă de pânză la țĕranĭ; la Barcianu: fustă țĕrănéscă; în fine la Petri: tapet de lână saŭ și fustă. Eŭ îl ieaŭ în înțelesul dat de *Notice sur la Roumanie*: palton lung de bumbac saŭ lână (v. și județul Vlașca). După «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» de Dr. Manolescu, zăbunul saŭ anteriul este ca și un cojocel purtat de femeĭ, dar și de mulțĭ bărbați. Fața e de stambă, de bumbac, căptușéla de amelică, vătuit cu bumbac în pale. E prin Vlașca și Teleorman, apoĭ Brăila (numit ghiobec), Ialomița și o parte din Buzĕŭ și Rîmnicul-Sărat. Anteriul este o haină ușóră, dar ține puțin, nicĭ nu e călduros ca cojocul. Intre cojoc, zăbun și scurteică, cea din urmă e de ales.

ismene, ceea ce este neigienic pentru pele, mai cu sémă când sunt de dimie aspră; de flanelă ar mai merge.

Despre învelitórele fluerelor (țurlóelor) piciórelor, am vorbit la capitolul încălțăminteĭ.

Femeile aŭ în unele părțĭ fuste pentru iarnă așà de trainice, făcute de ele, că servesc pentru tótă viéța. Colórea aceea roșie cam închisă, lâna aceea bună numită canură, par a fi neperitóre; iată o haină din industria națională pentru care mĕ dóre inima că se schimbă cu cele din stofe cumpĕrate, d. e. moldun, care adese se deșiră în câte-va lunĭ.

Barchetul (fustană, materie de bumbac și lână) dă o îmbrăcăminte urîtă, și femeile nu o pórtă cu plăcere; se și critică una pe alta, când unele aŭ fuste de acestea în loc de cele de casă.

Acéstă critică o vedem și în poesia poporală (Jarník p. 424):

Bine-ĭ stă mîndreĭ gătată
Cu veștminte de la șatră,
Dar mai bine i-ar ședea
De-ar fi țesute de ea,
Săracele șetrele,
Cum mărită fetele! . . . .

Dar la pag. 215 ḑice:

Horă mare de cucóne
Tot cu șorțurĭ de cartóne,
Tot cu baierĭ de planticĭ,
Cum le place la voinicĭ.

Haine pentru membrele inferióre bărbătescĭ sunt: pantaloni, iţarĭ de lână, nădragĭ, șalvarĭ, bernevicĭ, ciórecĭ. Femeescĭ sunt: fotă, fustă, sucnă (Transilvania), hondroc (Vlașca); iar separat este dinainte: șorț, zuvelcă, pestelcă, perpetă (Transilvania), pestiman (Basarabia), cătrință (Ba-

nat); dinapoĭ: vâlnic, cătrinţă, păstură (Ardél), zadie, zevelcă' chiţălĭ (Banat), opreg (Oltenia).

Pentru *mânĭ* se fac în multe părţĭ mănuşĭ de lână, de obiceiŭ numaĭ degetul mare aparte, în colo cele-lalte patru la un loc.

In lipsă de altele maĭ perfecţionate, sunt şi acestea bune pentru ferirea mânilor de a îngheţa în gerurĭ marĭ.

Acoperemîntul şi gătéla capuluĭ nu sunt tot-deauna raţionale; bărbaţiĭ pórtă adese-orĭ şi în căldurile cele marĭ *căciulĭ*, şi mi se pare că maĭ mult neaverea decât nepriceperea îĭ face se umble cu căciula, căcĭ efectele eĭ în căldurile marĭ le resimt eĭ prea bine şi am vĕdut pe uniĭ punêndu-şĭ frunze verdĭ pe sub căciulă, spre a-şĭ maĭ rĕcori faţa şi a o ferĭ de razele arzĕtóre ala sóreluĭ. Autoriĭ se cam contrađic în privinţa căciuleĭ. *Dr. Condemin* (*Câte-va cuvinte asupra îmbrăcămînteĭ soldatuluĭ în armata română*, Pitescĭ 1890) pledéză pe lângă căciula tradiţională a căciularilor ca pe lângă ceva sacru, cerênd numaĭ ca să i se facă nisce găurele pentru ventilare. Pentru iarnă cred şi eŭ că e bună, dar vara trebue negreşit schimbată cu o pălărie orĭ capelă cu visieră. *Dr. Petrescu* (*Imbrăcămintea militară*, p. 52) scrie: «Căciula Dorobanţilor nicĭ nu póte formà obiectul uneĭ critice igienice; acéstă coafură n'are decât calitatea de a fi tradiţională şi defectul de a fi fórte incomodă, insalubră şi. . . . . puţin susceptibilă de întreţinut în stare curată.» *Pălăria* (ḑisă în Ardél şi clop) de asemenea aparţine portuluĭ român (*Negură*, *Igiena*, p. 152 şi *Rizu*, *Igiena*, p. 131). Poporul polon încă pórtă mult căciula, precum am observat la un tîrg mare într'un orăşel din Galiţia (1). Relativ la cestiunea căciuleĭ *Dr. Codrescu*

(1) Despre ţĕranul german scrie *Riehl* (*Meyer's Geschichts-bibliotek*, 1855, VIII, p. 106) că ţine la istoric şi unde raţiunea ar dictà să se lase, d. e. în Schwarzwald şi Hüttenberg pórtă căciulă şi în căldurile tropicale, pentru că o purtà şi moşĭ-strămoşiĭ lor. In Wetterau fata care pórtă cele maĭ multe fuste una preste alta, până şi şépte, la munca câmpuluĭ, aceea trece de cea maĭ elegantă.

scrie: (*Igiena*, ed. I. p. 157): «Obiceiul de a purtà căciulă este o trebuiuță reclamată de asprimea ierneĭ; în timpul veriĭ cea maĭ mare parte rad capul preste tot, lăsând numaĭ un smoc de pĕr în crescet, care, fiind lung, acopere restul capuluĭ și-l protege în contra rațelor sóreluĭ. Moda și exigențele sociale aŭ introdus pălăriile și șepcile, carĭ pot fi bune dacă sunt făcute din materie ușóră, elastice, aerate și rĕŭ conducĕtóre de căldură.»

Dr. Felix (Manual elementar de igienă, p. 13) povățuesce apĕrarea capuluĭ cu o pălărie saŭ capelă largă în timpul veriĭ, și maĭ ales când lucrăm la câmp în arșița sóreluĭ; iar în timpul ierneĭ cu căciulă. *Dr. Vuia (Igiena*, ed. II, p. 111), arată că poporul numesce «Sóre sec» insolațiunea provenită vara din prea mare căldură la cap, iar după *Dr. Rizu (Igiena*, p. 88) «bătae de sóre».

Dr. Vasiliu a observat, că malaria se numesce de popor «sóre sec».

Pălăria cu streșinĭ (marginĭ) late este fórte bună contra sóreluĭ; iar la plóie, acestea date în jos feresc gâtul, cel puțin în parte, de a fi udat.

Pentru căldurile veriĭ sunt excelente pălăriile de paie. Invĕțarea împletiriĭ de pălăriĭ de paie prin șcóle, cum vĕdurăm maĭ sus că se practică în unele județe din țĕră (Iașĭ, Buzĕŭ, Roman, etc), dar și în Bucovina și Transilvania, este un lucru fórte bun. Ba un învĕțător din Brăila dice (*Casa rurală*, 1890, p. 59), că nu e județ în țĕră, unde să nu vedĭ țĕranĭ purtând pălăriĭ de paie naționale. In Botoșanĭ am vĕdut la uniĭ dintre țĕranĭ pălăriĭ albe de pâslă fórte ușóre pentru vară și maĭ bune ca cele negre.

Ar fi de dorit, ca și țĕranul să-șĭ exprime cernirea după morțiĭ sĕĭ (jalea) prin modul adoptat de societatea maĭ de sus, prin bande de stofă négră la mână orĭ la pălărie.

De observat este că un alt semn de doliŭ este și ne-

tunderea pĕruluĭ, ceea ce-șĭ are rațiunea sa igienică, căcĭ protege bine capul iarna de frig, iar în căldură de sóre.

Femeile se péptĕnă adese-orĭ cu pĕrul fórte strîns legat, și maĭ mult fetele marĭ, după părăsirea portuluĭ de fete micĭ, se péptĕnă, în loc de douĕ códe, într'una singură, ce se lasă pe spate și acésta se strînge așà de tare, că pricinuesce durerĭ de cap. Odată măritată, i se maĭ atârnă de pĕr un cerc și conciŭ, cel dintâiŭ de monete de argint în valóre până la 20 francĭ, ce sunt legate pe sîrmă cu pânză, de care apoĭ maĭ atîrnă și câte un peșchir (conciŭ) cât spatele de lat. Cu acésta le vedĭ că se maĭ învîrtesc în jocul «De doĭ» de nenumĕrate orĭ. Durerile de cap nu lipsesc, și e o norocire că după punerea luĭ în 2—3 Dumineci, se satură tînĕra nevastă de acest port greoiŭ.

Fórte nerașionale sunt apoĭ cercurile de lemn, carĭ se pórtă prin multe județe centrale ale Românieĭ și prin Banat și carĭ nicĭ măcar ca gătélă nu pot servì; unele apar cu aceste conciurĭ, puse pe sub maramă, ca și cum ar stà gata (cu oblanicul în cap; de a pune și a duce vre-o sarcină grea în cap, altele se arată ca și cum ar avea córne. De altmintrelea, femeile se imbrobodesc destul de bine. Pentru cele măritate este de rigóre să aibă pe cap cel puțin o cârpă mică, iar între străinĭ încă una maĭ mare. De aceea și ḑice sócra rea către fiică-sa: «La culcare fată mare, lasă nora să tórcă, că-ĭ trebue cârpă capuluĭ și ismene bărbatuluĭ». Fetele pot fi cu capul gol fără sfială. In părțile muntóse, ca Muscel și Argeș, am vĕḑut că pórtă și pălăriĭ, ceea ce aprobă și igiena maĭ curînd decât fesurile turcescĭ saŭ potcapiul monachesc. Insă fetele es prea adese-orĭ în timpul ierneĭ cu capul gol și maĭ mult se feresc de arșiță, de înegrirea din partea sóreluĭ, decât de rĕcélă; deprinderea le este însă o pavĕză în contra acestor intemperiĭ, presupunênd că sunt sănătóse de la natură, căcĭ alt-fel cele slabe de constituțiune

și predispuse la bóle îșĭ hazardéză și puțina sănătate ce o maĭ aŭ; dar și cele sănătóse numaĭ ele vor sci ce dureră de dințĭ, de urechĭ, guturae, amigdalite și altele aŭ de a îndurà din nepăzire de răcélă.

Cununa ce o pórtă femeile tinere și fetele ca gătélă a capuluĭ în sĕrbătorĭ întru atâta póte fi criticată de igienă, întru cât prin mirosul prea tare al unor florĭ póte causà dureră de cap. Poporul are credința; că dacă miróse cine-va flóre căḑută din capul alteĭ persóne, îl va apucà durerea de cap (1).

Femeile cu brobóde marĭ sunt dispensate de *glugă,* care bărbaților le este de mare trebuință pe gerurile marĭ. Pĕcat că cojócele marĭ (păcliĭ) nu aŭ asemenea glugă, ci numaĭ o pele de miel negru pe spate, care e numaĭ de fudulie, nu și de folos. In Basarabia, când sucmanul de lână cafenie are glugă (cucĭmă), se numesce mantă, și gluga eĭ se pune în vremĭ rele în cap; iar femeile pórtă pe cap tistimele, pe când fetele basmale albe, saŭ casincĭ (cu florĭ) cumpĕrate. In părțile muntóse ale țĕrĭĭ nóstre, se pórtă glugĭ jucate frumos cu florĭ, carĭ pe timp frumos nu se întrebuințéză pe cap și servesc de traistă, fapt remarcat și în secolul trecut de *Raicevich. Dr. Condemin* (op. cit.) scrie, cum că gluga a făcut soldaților noștri fórte bune servicĭĭ în campania din 1877—1878.

Fața este de a se acoperĭ numaĭ în gerurile marĭ la câmp, însă nu cu ceva gros, ci cu vre-un șal se acopere nasul și gura, pentru ca respirațiunea să nu fie împedecată. *Ochiĭ,* ceĭ maĭ delicațĭ dintre organele omenescĭ, sunt singurĭĭ carĭ resistă la tóte gerurile din ținuturile nóstre.

(1) Acoperemintele capuluĭ la femeĭ aŭ maĭ multe numirĭ decât ale bărbaților, ce le-am numit maĭ sus. Așà este: cârpă, maramă, năframă, chindeŭ (Ardél), tistimel, basma, batistă, bariș, casincă, peșchir, ștergar, ștergură (Ardél.), șervet, prosop, șal, tulpan, conciŭ, bértă (podóbă pe cap în Transilvania), betélă, polilat, zăvon (Banat), cimbele (Dobrogea), pambriŭ, dirmea, buéma.

când însă o parte este mai expusă curentului de ger de cât cea-laltă, se întîmplă și aci răcelĭ, carĭ daŭ nascere la nevralgiĭ, reumatisme. *Urechile*, neprotegiate în gerurĭ marĭ, chiar înghéță. Pentru *gât* este bine a se deprinde cu el desvelit la răcéla ordinară, dar ceĭ predispușĭ la scrofulosă să și-l acopere, ca să nu facă gâlcĭ. Aceeași părere vĕdurăm mai sus la *Dr. Urechiă.*

Patul. Cum am spus, a mai fost tractat și la alt loc; aci îl voiŭ considerà ca haine. Până va ajunge țĕranul să aibă saltea, și acésta acoperită cu cearșeaf alb, ușor de spĕlat, va mai trece, cred, multă apă pe Dîmbovița. Cu tóte acestea, acolo trebue să ne fie ținta.

Multe bóle s'ar evità cu ajutorul cearșafuluĭ de pe saltea și de pe plapomă, că după ce a dormit un bolnav saŭ om suspect pe ele, se pot ușor luà și da la spĕlat.

Parasitele din pat, carĭ fug de lumina ḍileĭ și numaĭ nóptea se reped spre a suge sângele din om, pe albiturĭ lasă urme mai vĕdite de cât pe saltelele gróse saŭ rogojinĭ în cât și în acéstă privință sunt un bun indiciŭ. Când acele parasite sunt în numĕr enorm de mare, îĭ răpesc liniștea și celuĭ mai obosit om și îl silesc să fugă saŭ să gonéscă după ele. Spĕlatul patuluĭ cu apă ferbinte și unsul crăpăturilor cu petroleŭ, dar destul de des mai cu sémă vara, aŭ de efect stîrpirea acelor lighióne scârbóse. Pereții de bârne sunt greŭ de curățit de aseminea viețuitóre; trebuesc decĭ crăpăturile tencueleĭ — presupun că fie-care casă este tencuită cel puțin pe dinăuntru — să se astupe bine cu var și să se văruiască des.

Intre hainele patuluĭ numĕrăm : Țolul, cerga, pătura, ponéva (Banat), scórța, covórele, chilimurile, velința, straele de lână (Banat), vâlnicul, plocatul, dosul de pernă, fața de perna, plapoma (oghél), cérșaful (lepedeŭ), prostirea, masaĭ (fața de masă), rogojina, etc.

Cea mai mare parte din ele sunt haine de lux, că țĕ-

ranul nu dórme pe ele, ci cum s'a arătat mai sus, pe laiță cu o rogojină saŭ pe vatră saŭ cuptor; când însă țĕranul se află la drum, atuncĭ unde a desprins boiĭ din jug, acolo se culcă cu capul sub inima caruluĭ, neavênd nicĭ măcar o lespede de pétră sub cap. Când rĕcesce aci saŭ când se paraliséză dormind cu capul maĭ jos decât corpul, și prin urmare fiind expus la congestiunĭ cerebrale, atuncĭ ḍice că a trecut peste dînsul «Ielele» «Rusalele», «Cele miluite», «Zînele».

Este rĕŭ obiceiul acelor țĕranĭ carĭ dorm încălțațĭ, încinșĭ și îmbrăcațĭ, prin ceea ce se împedecă mult circulațiunea, iar părțile asudate saŭ devenite necurate în urma munceĭ, a prafuluĭ, a jupuiriĭ peleĭ și a hainelor, rĕmân îmbîcsite, pe când prin desbrăcare s'ar maĭ ventilà și uṣurà. Precum rĕŭ este a dormì cu capul prea jos, așà este și când e prea sus, cum obicĭnuesc Ruṣiĭ, aprópe șeḍênd în pat, prin ceea ce nu toțĭ muṣchiĭ se odihnesc de o potrivă, ci staŭ încordațĭ, maĭ ales ceĭ ce țin a nu alunecà corpul jos de pe perne.

Aș sfătuì pe țĕrancele nóstre de a-șĭ păstrà din porumbul ce-l culeg o saltea plină de frunze (pănuṣe), pe care să o aibă de așternut în decursul întreguluĭ an, până vine iar frunza nouă; de almintrelea și câte 2—3 anĭ póte fi bună o umplutură de frunză, dacă nu se calcă de multe persóne.

A muncì din greŭ și a se odihnì rĕŭ, neîndestulător, este a nu fi în stare a doua ḍi de a muncì cu destulă vigóre și energie. Ce să maĭ ḍic despre fragedele óse ale copiilor, despre fragilele cóste și membre ale bĕtrânilor, și maĭ mult încă despre durerósele părțĭ ale corpuluĭ bolnavilor de la țĕră, despre carĭ țĕraniĭ maĭ resonabilĭ înșișĭ ḍic: «i-s'a luat pelea de pe óse», saŭ «i-aŭ trecut ósele prin scânduri» (alegoric, căcĭ în asemenea casurĭ e maĭ vîrtósă scândura decât osul bolnavuluĭ). In privința

patuluĭ vedem sfaturĭ maĭ amĕnunțite la igieniștiĭ noștri *Felix* și *Codrescu*. Ómeniĭ cu dare de mână se culcă într'un pat cu saltea, preste care se așterne o prostire (cérșaf) curată; eĭ se acopere cu plapomă orĭ cu plocat (pătură), avênd de desuptul capuluĭ o perină; omul sărac îșĭ așterne patul cu o scórță saŭ cu rogojină cu paie orĭ cu fîn; el cată să aibă însă cel puțin o pătură, cergă saŭ altă scórță (țol) de învelit, pentru ca să se apere nóptea în contra friguluĭ.

Tóte obiectele de așternut să se scóță adese-orĭ afară în curte, să se bată cu un bețișor și să se aeriséscă, (*Dr. Felix, Manual de igienă*, p. 14). *Dr. Codrescu* scrie, că igiena respinge ca vătĕmătóre și laviția vîrtósă a săraculuĭ, ca și patul molatic al bogatuluĭ. In casul dintâiŭ greutatea corpuluĭ apĕsând asupra unuĭ plan vîrtos, mușchiĭ se măcelăresc și somnul nu póte fi reparator; în casul contrar, molătatea patuluĭ congestionéză organele interne, causéză agitarea sistemuluĭ nervos și slăbirea corpuluĭ. Maĭ susține în fine, că lipsa uneĭ învelitóre igienice este una din causele cele maĭ marĭ de mortalitate a pruncilor și a persónelor debile. Dormirea pe jos saŭ pe câmp nu e tocmaĭ igienică, când aerul stricat și umed stă tocmaĭ în apropiere de pămînt. Proverbul ḑice: «Cum îțĭ așternĭ, așà dormĭ», și țĕranul de regulă îșĭ așterne rĕŭ; se maĭ ḑice apoĭ: «Rogojina nu te învelesce».

Curățenia corpuluĭ se póte stimulà la sătenĭ prin școlă și biserică.

Invĕțătorul are facultatea și obligațiunea de a inspectà pe școlarĭ dacă sunt cu unghiile tăiate, dacă și-aŭ tuns pĕrul, și tot așà ar puté să-ĭ îndemne a cere dela mamele lor să-ĭ spele, ca să nu vină la școlă, cu urechile, mânile, gâtul murdare. Preotul cere, ca pentru împărtășirea cu sfînta comunicătură omul să nu mănânce în acea ḑi nimic, nicĭ măcar apă în gură să nu fi luat, să nu-ĭ fi curs sânge

din gură în ḍilele precedente, să nu fi bĕut vin de timp maĭ îndelungat, etc.; de ce n'ar puté cere și aceea, că în orĭ-ce presară de a venì la biserică, să-șĭ spele capul cu săpun și leșie, să-șĭ spele piciórele, etc.

Sfînta Scriptură e bogată de pilde, carĭ pot indemnà pe om la fapte bune; de esemplu Christos a spĕlat piciórele Apostolilor și ca simbolul acestuĭ fapt religios, Impĕratul Austrieĭ spală și în ḍiua de aḍĭ piciórele a 12 săracĭ; este prin urmare și creștinesc și igienic ca Românul să-șĭ spele și el piciórele sale. Sfînta Scriptură maĭ ḍice: «spală-ți fața ta și unge-ți capul tĕŭ, ca să nu te arăți ómenilor că postescĭ.» Càt privesce ungerea capuluĭ, igiena nu o prevede.

Am remarcat că Românul se primenesce fórte cu greŭ, și insistările în acest scop ale nevesteĭ harnice remân prea adese-orĭ fără resultat; dar dacă maĭ e și femeia nepăsătóre, atuncĭ s'a isprăvit cu curățenia corpuluĭ (1). Este justă părerea *Druluĭ Becquerel* (*Igiena,* 1864, p. 478) că aḍĭ nu maĭ sunt băile atât de indispensabile ca pe timpurile Grecilor și Romanilor, de óre-ce albiturile des schimbate contribuesc mult la curățirea peleĭ. Spĕlatul capuluĭ odată pe sĕptĕmână, maĭ cu sémă la ceĭ cu pĕrul lung, este necesar; cine vrea să se dispenseze de acéstă sarcină, să-șĭ tae pĕrul scurt și să se peptene ḍilnic cu pepten des, de corn, căcĭ cele de metal pot rănì pelea capuluĭ.

Românul consideră peptenul de necurat și ḍice despre câte o femeie că e de acelea, care vîră peptenul în coșă.

In secoliĭ trecuțĭ se acățà în Germania, la marginea câte unuĭ sat, un mare peptene comun și se dedeà ordin ca sătenĭĭ să vină să se peptene.

In Rusia, Petru cel Mare făcuse la bariera orașelor

(1) Copilul imbecil ḍice: «La-mĕ, mamă, tĭ pe mine, că aḍĭ ete Tàmbătă.»

bărbierii și croitorii, de tundeau părul și tăiau pólele hainelor prea lungĭ, și ast-fel, maĭ civilisațĭ, îĭ lăsà să între în oraș.

Aḍĭ igiena e maĭ liberală, nu restrînge atât de mult libertatea personală a omuluĭ. Tunsul scurt pe căldurile cele marĭ ale veriĭ este fórte recomendabil, și dacă pletele tradiționale ale Românuluĭ dispar cu încetul, igieniștiĭ nu pot decât a incuviința. Rasul barbeĭ, cum de obiceiŭ se pórtă Românul, este la locul seŭ, căcĭ numaĭ cel ce are destul timp a și-o îngriji, o póte ținé curată. Ca semn de doliŭ o lasă și mulțĭ dintre țĕranĭ să créscă.

In general, țĕranul este maĭ curat decât cum se crede, abstrăgênd de la felurile munceĭ prin praf, la treerat (arie) saŭ prin noroiŭ, unde fără voia luĭ se face necurat; altmintrelea în mare parte, nu bagă diminéța mâncare în gură fără a se spĕlà pe față și pe mânĭ și a se închinà. Trăind apoĭ cu alimente maĭ mult vegetale, nu este expus la marĭ neregularități din partea scaunuluĭ. După părerea luĭ, vitele ce se hrănesc cu ierburĭ și grăunțe (boĭ, caĭ) sunt maĭ curate ca cele ce mănâncă cărnurĭ și orĭ-ce spurcăciunĭ (câniĭ, pisicĭ, porcĭ).

Trebue să fie de tot scăpătat cel ce ajunge în grad mare de murdărie, cum se observă icĭ colea câte un cas, bunióră dacă privim tineriĭ de la recrutare. Femeile le cunoscĭ maĭ bine de pe spĕlatul piciórelor, cât țin la curățenia corpuluĭ lor.

In obiceiul țĕranuluĭ român intră de a dà de pomană *hainele mortuluĭ* pe la persóne de séma aceluia. Sunt casurĭ de bóle *molipsitóre* carĭ aŭ pricinuit mórtea, ca choleră, tifos, oftică, difterie, scarlatină, vărsat, antrax, etc., saŭ carĭ existaŭ la mórte, ca bóle de pele etc., unde igiena se opune ca hainele purtate în asemenea bóle să le pórte alțiĭ, carĭ pe calea acésta se îmbolnăvesc și eĭ.

Albiturile bine spĕlate se pot considerà ca desinfectate, deșì pericolul, maĭ cu sémá la bólele de tot virulente, ca cholerá, tifos și vĕrsat, amenințá pe aceia carĭ le spalá. In casa unde zace ofticosul de asemenea trebuesce a se întreținé o curățenie strașnicá, și cum acésta în casa țĕranuluĭ nostru nu se póte esecutà cu destulá promptitudine, maĭ avêndu-se în vedere exigențele de ocupațiune în unele timpurĭ, sfatul cel maĭ bun este a internà pe asemenea bolnavĭ în spital, unde tótá cáutarea și hrana este maĭ rațională

In asemenea casurĭ este de dorit, ca și Românul sá maĭ calce pe sentimentalitatea sa și sá asculte de rațiune. Sciința de profilaxie merge acum așà de departe, cá ofticoșilor li se daŭ batiste de hârtie, pe carĭ după întrebuințare le arde; dar li se dá a purtà și scuipătórea în buzunar, ca materiile molipsitóre din scuipatul lor sá nu ajungá a fi inspirate de semeniĭ lor. Este acésta o mĕsurá din cele maĭ salutare, prin ceea ce casurile de molipsire se vor rărì și omenirea va fi din ce în ce maĭ puțin amenințatá cu lățirea ofticeĭ.

Scăldarea în lacurĭ, unde intrá și vite bolnave împreunà cu ómenĭ bolnavĭ, este vătĕmătóre pentru ceĭ sănătoșĭ. De altmintrelea mulțĭ, când sciŭ cá se petrec asemenea lucrurĭ, se feresc. In ape curgĕtóre se schimbá lucrurile, cá apa mereŭ se primenesce. Ómeniĭ marĭ nicĭ unde este apá destulá nu se scaldá, cu atât maĭ mult însá tineretul. Ceĭ marĭ cred a perde din demnitatea lor, dacá îĭ vĕd alțiĭ desbrácațĭ; iar ca sá-și facá bae acasá, nu sunt aprovisionațĭ cu cele trebuincióse.

Maĭ aŭ apoĭ și credința cá bunáórá covata de lemn, în care se scaldá fie și numaĭ un copil, se spurcá prin acésta și nu maĭ vor sá facá de ale mâncárеĭ într'însa, d. e. pâne.

In privința scăldatuluĭ, Românul are în părțile muntóse

o regulă care ḍice: «să nu te scalḍĭ până nu mănâncĭ caș dulce și puiŭ de mierlă», ceea ce în adevĕr este un bun directiv calendaristic în acéstă privință, și principalul este că ambele trufandale trebue să fie consumate, că alt-fel una singură, și maĭ ales cașul, póte să fie mult precoce.

Imbrăcămintea și curățenia copiilor micĭ cere o atențiune mare pentru a se puté împuțină bólele și morțile numeróse ale acestor ființe nevinovate.

In general ḍis, mama română îșĭ iubesce mult copilul sĕŭ. Sciința ne spune, că în durerile nascerĭĭ mamele pot devenì atât de furióse în cât, de ar fi lăsate în voia lor, ar sugrumà pe noŭ născutul, care i-a pricinuit atâtea chinurĭ; la mamele române nu sunt cunoscute asemenea accese. Totușĭ în crescerea copiilor se fac multe greșale din partea mamelor, și de aceea opurĭ ca: *Crescerea igienică a copiilor* de *Dr. Cantemir*, saŭ *Instrucțiunĭ populare pentru mume* de *Dr. Felix*, ar trebuì rĕspândite (bunăóră de către Societatea pentru învĕțătura poporuluĭ român) printre popor în numĕr cât maĭ mare, ceea ce însă nu este de ajuns, ci trebue ca să li se și cetéscă. Semnalez acì câte-va greșale ce se comit față cu noul născut. Maĭ întâiŭ de tóte este botezul în apă rece-ghéță. Să presupunem, că printr'o minune dumneḍeéscă mititelul cu prea cruda luĭ peliță se schimbă la față în timpul botezuluĭ și se preface într'un voinic de 20 — 30 anĭ, cu deplină judecată și putere de a arătà reacțiunea causată prin rĕcéla apeĭ de botez: în acest cas sunt sigur că scena ce s'a petrecut acì e de ajuns pentru a exoperà pe viitor încălḍirea apeĭ de botez saŭ a vre-unuĭ alt expedient maĭ practic. Mamele greșesc des, că ridică pe copil din bae ținêndu-l numaĭ de cap, și acésta, ḍic ele, cu scop de a se întinde ósele copiluluĭ, de a cresce maĭ bine. Deși póte fi ceva adevĕrat în acéstă manoperă,

dar capul fiind încă neîncheiat, cartilagele încă neosificate, póte să-ĭ strice la acele părțĭ moĭ (mólele capuluĭ) ceea ce unele și prin legăturĭ îl comprimă cu scop de a-ĭ «potrivi capul». Capul trebue tot-deauna îmbrobodit cu o cârpă móle. Zgăibile din cap, cea maĭ mare parte din mame nu îndrăsnesc a le atinge și le lasă acolo cu lunile, cu aniĭ. Ca orĭ-ce murdărie, trebuesc îndepărtate, după cum arată instrucțiunile notate maĭ sus.

Hrana copiilor de țîță de asemenea trebue adusă în acord cu prescripțiunile igieneĭ, și atuncĭ mortalitatea copiilor va scădé. Fórte neigienic este a îndopà copiiĭ micĭ, numaĭ de câte 2—3 lunĭ, cu mămăligă și alte nutrimente greŭ de mistuit.

Rea este strîngerea prea tare în fașe a mânilor și piciórelor copiilor, sub cuvînt că acestea să créscă drepte, pe când ele numaĭ strînse nu se pot desvoltà cum se cade, și apoĭ strîmbarea piciórelor și a mânilor nu provine din nelegare strînsă și nicĭ nu póte fi împedecată prin acésta, căcĭ originea acesteĭ strîmbărĭ zace în diferitele bóle, maĭ cu sémă ale óselor. Curățenia scutecelor rĕmâne la bunul simț al mameĭ. Ca așternutul de sub copil să fie maĭ puțin deteriorat de umedelele ce se produc, este bine ca o salteluță potrivită să fie umplută cu paie orĭ frunză de fag și alte asemenea, putêndu-se ast-fel schimbà maĭ des.

Despre îmbrăcămintea soldaților, a uneĭ poporațiunĭ tinere și viguróse ca de 150 000 suflete, încă trebue să vorbesc în special, maĭ cu sémă fiind acésta flórea și viitorul națiunĭĭ române.

Peptarele fiind în mare preț la țĕranĭ, de aceea ar fi de dorit să se introducă și la soldațiĭ noștri pe timpul de iarnă, și atuncĭ rĕcelile dorsale și lombare, de carĭ se plâng așà des soldațiĭ noștri, s'ar maĭ rărì. *Parkes* cere pentru armata englesă peptarul cu mânecĭ, pe care îl

póte purtà în casarmă și la instrucțiunile simple cu arma, fără tunică; acésta din urmă nu e de ajuns, căcĭ nu póte fi bună iarna o haină ce se pórtă și vara, dacă nu i se adaoge nimic pe dedesupt. S'a fost introdus acest peptar la armata englesă, dar din nefericire numaĭ decât s'a și oprit. O plagă este încălțămintea defectuósă, care róde un numĕr considerabil de soldațĭ la picióre, maĭ cu sémă pe ceĭ obicĭnuițĭ a purtà opincĭ.

Autoritățile respective se silesc a introduce îmbunătățirile necesare. Românul maĭ are o bólă, în grad maĭ mare decât alte popóre, *nostalgia*, dorul de căminul părintesc. Ceea ce dice poesia: «Fie pânea cât de rea, tot maĭ bine în țéra mea», acésta medicul militar are ocasiunea a o vedé des trecută în formă de bólă. Este bine ca autoritățile să dea atențiune acestuĭ simptom și să nu depărteze prea mult pe recruțĭ de locurile lor natale. Un defect maĭ sunt și unele bóle ce militariĭ pot duce în poporațiunea civilă, maĭ cu sémă sifilisul și conjuctivita granulósă, cea dintâiŭ maĭ mult prin soldațĭ gradațĭ, iar cea de a doua prin ceĭ negradațĭ. Relativ la cea dintâiŭ, mĕsurile sunt bune dacă se execută esact, anume neliberarea din armată până ce nu este vindecat, și chiar și atuncĭ însciințarea autorităților unde se stabilesce, care lucru se practică și pentru conjuctivita granulósă. Cu privire la acésta, mi-se pare că nu se face destul. Sunt peste cincĭ miĭ de bolnavĭ de ochĭ anual, carĭ numaĭ încurcă serviciul militar cu eșire și cu intrare prin spitale, pe când facultățile nóstre de medicină nicĭ n'aŭ strictul necesar pentru a inițiă pe viitoriĭ doctorĭ în cautarea bólelor de ochĭ.

In colo n'avem decât să aprobăm formarea ce primesce un soldat în armată. Vine din creeriĭ munților cu pĕrul netuns, sperios, plecat ca cum ar eșì din o vizunie; iar după doĭ saŭ treĭ anĭ ese infățișător, deprins cu o locuință maĭ rațională (păcat că nu tóte casarmele sunt ireproșabile), invĕțat

a cunósce folosul pâneĭ, al băilor, al doctoruluĭ în cas de bólă, cu cunoscinţe maĭ largĭ despre ómenĭ şi lume, ceĭ nevaccinaţĭ ca şi ceĭ vaccinaţĭ, feriţĭ din noŭ de a se îmbolnăvi de vĕrsat, şi póte într'un timp apropiat desvĕţaţĭ de bĕuturĭ alcoolice, cu ajutorul cafeleĭ saŭ ceaiuluĭ ce se dă diminéţa.

Precum se cere de la ţĕran a rĕsturnà glia de pământ, ca acesta să ne dea rodul sĕŭ necesar pentru prosperarea ţĕriĭ, aşà se adreséză militaruluĭ român cuvinte de apĕrarea pământuluĭ românesc, ca de exemplu acestea:

Fraţĭ Românĭ, păziţĭ moşia,
Prindeţĭ arma de vitéz;
Reîntocmiţĭ iar România,
Măriţĭ némul românesc.

In schimb însă, trebuesc găsite mijlócele cele maĭ practice spre a îmbunătăţi sórtea unuia ca şi a celuĭ-lalt.

O chestiune de care erudiţiunea învĕţaţilor în vecĭ se va isbi este *sulimenirea* saŭ dresul femeilor, care în mare parte nu este decât un atentat la curăţenia corpuluĭ omenesc, a căruĭ pele are trebuinţă de a maĭ fi uşurată de grăsime şi necurăţenia de prin poriĭ eĭ, iar nu de a se îmbîcsi cu alifiurĭ şi prafurĭ albe şi colorate, albele şi rumenele, adecă foiţă roşie (1), din carĭ femeile fac un secret, fiind materiĭ cumpĕrate în mod nelegal.

Dar cum nu se póte oprì acest obiceiŭ, va trebuì înfrînată după putinţă şi împedecată vînd̦area materiilor vătĕmătóre. Bine ar fi când ţĕrancele ar întrebuinţà o materie nevinovată, ca praful de orez; dar ele obicĭnuesc albelele (dres) cu ştiubete, ce conţin săruri de plumb, şi rumenele cu săruri de mercur. Săricica (argint viŭ cu

(1) *Dr. Ştefănescu* în *Raportul* sĕŭ, 1894, p. 64, opinéză, că se compun din mĕduvă de boŭ şi mercur, apoĭ din carmin şi anilină. Lucrare maĭ detaliată despre dresurĭ a publicat clinicianul nostru *Dr. Kalinderu* la 1879. V. şi «*Apĕrătorul sănătăţiĭ*», IV, p. 198.

apă tare și biclorat de mercur) și știubetele (plumbul) sunt preparatele ce le întrebuințéză femeile sciutóre la facerea dresurilor (1). Bismutul, dacă nu e amestecat cu acid arsenicos, este cel mai puțin vătemător. Ar trebui să se țină de scurt farmaciștii și droghiștii, să nu vîndă otrăvuri pentru facerea sulimanurilor.

De cănirea pěruluĭ și de sulimanurĭ de cocóne marĭ mě dispensez de a vorbì. Multe femeĭ sciŭ, că le negresc dinții de sulimanurĭ, pentru că atât spirit de observațiune se găsesce și la țéră pentru a vedé că femeile, carĭ mai mult s'aŭ sulemenit la tinerețe, aŭ ceĭ mai negri și stricați dinți pe dată ce încep a îmbětrâni. Și poesia poporală critică obiceiul dresurilor (2).

Uniĭ cred, că hainele n'aŭ alt scop decât de a ne împodobì, dar se vede că acești scriitorĭ se referă la timpurile luĭ Adam, când lumea erà restrînsă în o mică zonă; de îndată ce omul a început a se rěspândì preste tóte zonele pămîntuluĭ, a trebuit să se înzestreze cu hainele necesare la resistarea intemperiilor din acele locurĭ. Și Ro-

---

(1) In Moldova se numesce sarea de lămâe «săricică», iar arsenicul «șoricésă».

(2) Prin chiotele din Ardél audim multe de acest soiŭ:

Vaĭ, mîndruță albă, eștĭ,
Dar eștĭ albă de albele,
Roșie de rumenele!

Apoĭ

Te cunosc lele pe frunte,
Că puĭ rumenele multe;
Nu sciŭ cum dracu le-aĭ pus,
De la nas nu ți s'ajuns.

Și maĭ ḑice:

Iar când nu eștĭ rumenită,
Eștĭ ca dracul de urîtă;

saŭ

Dar când se desrumenesce,
Nicĭ doĭ banĭ nu maĭ plătesce.

In alt loc

Firea-l boltă sănătósă,
Multe fete facĭ frumóse;
Tu potică să trăescĭ,
Că pe multe rumenescĭ!

mâniĭ aŭ trebuit, dacă nu maĭ mult, dar pentru iarnă, să modifice din hainele cu carĭ aŭ venit ca coloniĭ «e toto orbe romano», unde aveaŭ climă maĭ dulce. Și Pettenkofer (op. cit., p. 18) ḑice, că hainele sunt mult maĭ indispensabile pentru sănătatea nóstră ca pentru virtutea și frumusețea nóstră. *Arnould* în *Igiena* sa înșiră între calitățile hainelor: înrîurirea lor asupra căldurieĭ corpuluĭ; asupra umidităților, aerărieĭ, insolărieĭ și electricităților peleĭ umane; în fine protegiarea în contra loviturilor, frecăturilor și oboseleĭ.

De mult îmĭ formasem dejà axioma, că de-ĭ veĭ luà omuluĭ scuturile în contra intemperiilor natureĭ, i-aĭ luat sănătatea.

Hainele ne păstréză căldura proprie, ferindu-ne ast-fel de rĕcelĭ; ne proteg în contra marilor călduri și a umidității.

Se nasce acum întrebarea, dacă putem *îndreptà* defecte din costumul țĕranuluĭ român? Eŭ cred că prea puțin și în timpurĭ prelungite (1). Am vĕḑut exemple de con-

---

Apoĭ

Rumenele în potică
Face mucósa voinică.

Și

Fetele sulemenite și cu dracu potrivite.

Cât pentru cucónele de la orașe ne cântă bardul de la Mircescĭ:

Dragĭ îmĭ sunt oițele,
Iubesc un cioban,
Nu ca cuconițele,
Ce daŭ suliman.

In fine

Care fată-ĭ rumenită,
Trebuĭ bine ocărită,
Cu ocară țigănéscă,
Să nu se maĭ rumenéscă.

Profesorul Dr. Horvat din Romanĭ mĕ asigură, că în Crișana sunt regiunĭ unde țĕrancă română drésă pe obraz nu se află; și la acest resultat s'a ajuns prin școlă, unde profesóra și-a desbărat elevele de la acest viciŭ.

(1) In «*Tribuna*» din Sibiiŭ, 3 Iunie 1890, se arată într'o corespondență din Sasca, cum parochul a sfătuit pe ómenĭ să-și facă pantaloni și ciobote ca să aibă pentru biserică și să nu maĭ vină în cămașă, cum erà portul. Toți s'aŭ supus.

servatism și la poporul german, nu mai puțin însă țin și Românii la cele apucate dela moșĭ-strămoșĭ. Este bună acéstă însușire pentru materiile de lână și cojoc, ce sunt fórte bune în portul țĕranuluĭ. Lâna primesce multă sudóre și o dă în afară încet, dar necontenit, pe când pânza primesce puțină sudóre și o transmite mai repede; prin urmare în cea din urmă rĕcim mai ușor ca în cea dintâiŭ. Trebue să scie acésta și Românul, că-l audĭ dicênd: «Bună e de tóte sĕrmana óie». Din alte douĕ proverbe ale Românuluĭ vedem că ține la haine bune, dar mai mult la caracter, că dice: «Vrednicia omuluĭ se cunósce după port»; apoĭ: «Hainele nu fac pe om mai de trébă».

Mi-a mai rĕmas, cu privire la îmbrăcăminte, tractarea uneĭ cestiunĭ de o importanță capitală, și acésta întru cât igienistul este ținut a protegià industria națională.

Mai toțĭ medicĭi noștri, câțĭ aŭ scris despre acest punct, în frunte cu profesorul nostru de igienă *Dr. Felix* (*Monitorul oficial*, 3 Martie 1888), țin la ocrotirea frumosuluĭ costum național.

Și comitetul proectatuluĭ congres de Iașĭ voià să tracteze cestiunea în acest sens.

Aplaud și eŭ aceste frumóse simțeminte, dar când negândim câte nopți sacrifică Românca pentru a puté tórce și țese, ca să nu lipséscă nicĭ dĭua de a-și însoți bărbatul la munca câmpuluĭ, când ne gândim că i s'ar puté ușurà și eĭ viéța, să nu fie vecĭnic sclavă a munciĭ, ci să se bucure și ea de progresele lumiĭ de pe tóte terenele, atuncĭ trebue să ne îngrijim a-ĭ ușurà pe cât se póte munca. Acéstă tendență o vedem și la economiștiĭ noștri.

La Ministeriul Domeniilor se lucréză pentru întroducerea uneĭ mașine-răsboiŭ, cu care se va ușurà mult lucrarea țesĕturilor de casă. De mult se simțià necesitatea pentru așà cevà.

Fostul Ministru *Aurelian* (*Țĕra nóstră*, 1875, p. 145) dice

despre arta țesutuluĭ: «Trec anĭĭ și noĭ stăm unde ne aflam la începutul véculuĭ, adecă fără ca să posedăm nicĭ o industrie manufactóre».

Cu ajutorul numiteĭ mașine menținem și industria națională și ușurăm și greutățile muncĭĭ casnice ale țăranceĭ nóstre.

Atuncĭ chiar numaĭ femeeĭ lenește póte să-ĭ strige bărbatul:

Harnică-ĭ nevasta mea!
Intr'un an
Țese un suman!

Mașina pentru ciorapĭ încă ar fi bine să se răspândéscă și pe la țéră, și chiar introducerea de fabricate străine, când sunt igienice și economicos câștigate, pe igienist nu-l póte jenà. Layet (op. cit., p. 299) scrie: «Pitorescul costumelor tinde a dispăré și n'avem decât să ne felicităm de o transformare, ce pune la dispoșițiunea orĭcuĭ stofe și articole de îmbrăcat eftine. Pentru usul de tóte ḑilele cel puțin, să fie haina maĭ ușor de aprovisionat, căcĭ pentru sĕrbătorĭ și la munte, costumul național nu póte dispăré».

La câmpie, maĭ cu sémă în apropierea Dunărĭĭ, și așà a dispărut în mare parte pitorescul port național, fără a se maĭ ascultà părerile doctorilor igieniștĭ.

In fine, maĭ am o dorință de exprimat în privința portuluĭ național, anume pentru noĭ, ca și pentru visitatorĭĭ străinĭ aĭ țĕrĭĭ nóstre, ar fi bine să posédă Musĕul nostru și o secțiune etnografică cu costume din diferite regiunĭ ale țĕrĭĭ, adunate, fie prin donațiunĭ, fie din fondurile Statuluĭ, ca ast-feĭ să nu fim representațĭ atât de șubred cum s'a vĕḑut pe la maĭ multe exposițiunĭ din străinătate. Pestrițarea de costume dela Moșiĭ din Bucurescĭ ar rĕmâné de tot pe jos pe lângă diferitele costume, maĭ cu sémă dela munte.

Acestea le-am ḍis nu ca igienist, de óre-ce igiena renunță la pitoresc când e vorba de partea practică și sănătósă a lucrurilor.

Pe igienist maĭ puțin îl importă felul ciudat cum se îmbracă și cum mănâncă omul, dar îl importă fórte mult dacă ceea ce pórtă și mănâncă îĭ priesce sănătățiĭ luĭ. Acest principiŭ ne-a condus în studiarea numitelor douĕ puncte, primul de care s'a vorbit și al doilea de care urméză a vorbì.

PARTEA II.

ALIMENTAȚIUNEA ÎN DIFERITE REGIUNĬ ALE ȚĔRIĬ ȘI ÎN DIFERITE TIMPURĬ ALE ANULUĬ.

Talpa țĕriĭ este țĕranul, iar basa alimentațiuniĭ sale este mămăliga.

I. Istoric. II. Descrierea hraneĭ Românuluĭ. III. Alimentele în diferite părțĭ ale țĕriĭ. IV. Alimentele în diferite timpurĭ ale anuluĭ. V. Aprecierĭ igienice

I. Istoric.

Câte-va date relative la acest punct am găsit de pe la începutul Romanilor în Dacia, dela năvălirea Ungurilor și apoĭ tocmaĭ dela descoperirea Americeĭ încóce.

Xenopol în *Istoria* sa (I, pag. 76) scrie: «Pe timpul luĭ Lisimac armata luĭ Alexandru cel Mare este nevoită să se dea prinsă din causa lipseĭ de hrană, ceea ce rar se întîmplă în o țĕră agricolă și așezată, dar este îndestul de firesc lucru în una locuită de un popor ale căruia avuțiĭ de căpetenie sunt turmele de animale.»

La pagina 77: «Ceĭ maĭ mulțĭ din nomadĭ și din Geți aŭ fost numițĭ mâncătorĭ de lapte. Dar Geții, încă din primele timpurĭ ale strămutăriĭ lor în Muntenia, cultivaŭ grâul, ca și maĭ târdiŭ poporul dac; pe columna luĭ Traian

găsim legionarĭ secerând grâŭ pe ogórele dace, și s'aŭ găsit grâne de către Romanĭ în un lagăr părăsit de Dacĭ. Credem însă că hrana națională a Dacilor erà meiul saŭ mălaiul. Plinius scrie: «Popórele pontice preferă meiul tu-«turor celor-lalte mâncărĭ.» Pe timpul luĭ Attila, locuitoriĭ *indigenĭ* aĭ Banatuluĭ ofer luĭ Priscus «meiŭ» în loc de grâŭ și «mied» (1) în loc de vin. Meiul pare a fi fost temelia hraneĭ locuitorilor din țĕrile române până adînc în timpurile moderne, când popușoiul vine să înlocuiască acéstă antică cereală.»

Teutsch (*Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Kronstadt 1858, pag. 126) scrie, că la 1342—1382 Sașiĭ cultivaŭ: grâŭ, ovĕz, meiŭ și cânepă; pe când cele-lalte națiunĭ eraŭ inculte și apĕsate de jugul nobilimiĭ; dar agricultura dedeà rod slab. Nu spune cu ce se nutrià cele-lalte popóre. La 1670 aŭ fost siliți a mâncà pâne de ovĕz, iar la 1695 erà mare sărăcie pentru cultivarea prea multă a viilor.

Bielski, descriind arta militară la Moldovenĭ dela 1530—1570, spune, că a vĕdut în bătălia de la Obertin cum lănceriĭ moldovenĭ se hrăniaŭ cu brânză de burduf și pâne albă (*Archiva istorica*, I, 2, p. 161).

Ostermayer scrie în *Chronica* sa că la 1554 Voevodul Moldoveĭ și al Muntenieĭ n'a lăsat să intre grâŭ în Transilvania, iar la 1603 erà fómete din causa lipseĭ marĭ de grâŭ (*Kemény, Deutsche Fundgrube der Geschichte Siebenbürgens*, Klausenburg 1839 p. 54 și 191).

Strykovski spune, că la 1574—1575 erà fómete mare în Moldova și că a mâncat aci și în Muntenia pepenĭ verdĭ, (harbujĭ), marĭ, dulcĭ și apoșĭ, carĭ se produc în Bulgaria și Dobrogea, de unde eraŭ aduși (*Archiva istorică*, II, 1, p. 6 și 10).

(1) In Transilvania «mied» e miere topită în apă.

Languet scrie la 1576, că pe când Batori călătoriă prin Moldova cea devastată de către Turcĭ și Tătarĭ, Voevodul, care scià lipsa generală, îĭ trimise ca un dar prețios o pâne de secară! (*Archiva istorică*, I, 2, p. 30).

După *Documentele* de *Hurmuzaki* (III, 1, p. 114), erà în Moldova la 1588 atâta abundență în grâne, maĭ cu sémă însă orz și miere, cum de 40 anĭ n'a maĭ fost.

Baksicĭ găsesce la 1640 la Pitescĭ *o pâne fórte frumósă, albă și bună*, și în special la colonia catolică din Câmpulung. Imprejurul Bucurescilor sunt pădurĭ marĭ, grâul nu se cultivă decât numaĭ atâta cât este trebuincios pentru consumațiuneaanuală (*Revista nouă*, III, p. 448 și 449).

Paul de Aleppo (1650—1660) scrie, că Româniĭ pun la ospețe mâncările una peste alta și așà rĕmânŭ până la finitul prânduluĭ. In călĕtoria sa în acéstă țéră, li s'aŭ oferit mâncărĭ, dar în Moscova nu! (*Archiva istorică*, I, 2, p. 109).

Xenopol (la locul citat în acest capitol) maĭ amintesce de un misionar catolic, care visitéză Muntenia pe la 1670 și care dice, că «tot acel popor se hrănesce de pâne de «meiŭ», iar Michaiŭ Vitézul este poreclit de Sașĭ în bătae de joc «Mălaiŭ-Vodă», sub mălaiŭ înțelegêndu-se meiul.

Relativ la bĕutură găsim în *Archiva istorică* (III, p. 278) următorul pasagiŭ de pe la începutul secoluluĭ XVIII-lea: «Am cinstit pe ómenĭ și femeĭ cu o ocă de *horilcă*».

Porumbul s'a introdus la noĭ în Muntenia sub Șerban Cantacuzino (1678—1688), după cum ne spune un document din posesiunea d-luĭ Gh. Cantacuzino (vedĭ *Archiva de Iași*, I, p. 135), iar în Moldova sub N. Mavrocordat, deși «*Sĕptĕmâna*» pe 1853, p. 68, spune că s'a adus de C. Mavrocordat la 1710. Maĭ mulțĭ anĭ trec după acest fapt, fără ca documentele să conțină ce va despre porumb (popușoiŭ), precum se vede din cele următóre.

Numaĭ într'un isvor istoric străin (*Teutsch*, loc. cit. maĭ sus), se maĭ spune că la 1686 stăpânirea a interdis

în Transilvania de a se plantà agrul de grâŭ cu porumb, fixând o pedépsă de 6 florinĭ, din ceea ce putem conchide că pe atuncĭ erà, ca și în Muntenia, începutul semĕnărieĭ porumbuluĭ în Transilvania (1). Din fómetele ce adese-orĭ suferiaŭ Româniĭ când usaŭ de cele-lalte cereale se póte explicà, de ce aŭ îmbrățișat eĭ în timp relativ scurt acéstă plantă venită din America, pe când în alte puncte sunt atât de conservatorĭ, țin atât de mult la ce aŭ apucat din moșĭ-strămoșĭ (2).

Del Chiaro, fiind la 1709 prin Muntenia, descrie masa ce se pune obicĭnuit în sală, care se chémă de Românĭ casa mare. Cu tóte acestea, orĭ-ce casă de nobil are un fel de terasă saŭ de belvedere, care are o vedere deliciósă în grădină și unde se prânḍesce vara la rĕcóre. Româniĭ nu întrebuințézà mese ovale saŭ rotunde în mijlocul caseĭ, cì una lungă ca în refectoriile religioșilor, cu albiturĭ de pânză de bumbac fórte subțire. Dacă se află vre-un preot de față, ḍice *Tatăl nostru* în limba gréca saŭ ilirică și întinge o bucată de *pâne* în vre-un fel de bucate, etc.

Cantemir, fácênd pe la 1716 *Descrierea Moldoveĭ*, ḍice: «Semĕnăturile carĭ nu se pot semĕnà la munte pentru rĕcélă, cresc atât de frumos pe câmpiĭ aceștĭ neteḍi, în cât grâul în aniĭ ceĭ bine roditorĭ îșĭ dă sĕmînța sa locuitorilor cu douĕ-ḍecĭ și patru de părțĭ maĭ mult, secara cu treĭ-ḍecĭ de părțĭ, orzul cu șése-ḍecĭ de părțĭ, iar meiul de nu va vedé cineva însușĭ, cu greŭ va crede, căcĭ asemenea îșĭ dă sĕmînța sa cu treĭ sute de părțĭ maĭ mult decât semĕnătura. Meiul cresce atât de frumos în Țéra-

(1) In Germania, după cum arată *Scherr* (op. cit., p. 260), s'a introdus porumbul pe la 1650, și deși Columb l'a adus în Europa, totuși a venit în sudul Germanieĭ prin înconjur, anume din Italia.

(2) In *Letopisețe*, ed. 2, II, 40, scrie: «Se împuținase boiĭ, decĭ cu sapa puneà popușoiŭ adus din Turcia, unde erà cunoscut maĭ de demult.» *Raicevich*, etc. îĭ și ḍice «gran turco».

de-jos cât este cu putință, pentru aceea și aŭ țĕraniĭ acest proverb: «Meiul în Țéra-de-jos, și merele în cea de sus, nu aŭ cójă.» Pre acesta măcinându-l, îl frămîntă și îl fac pâne și-l mănâncă maĭ vîrtos cu unt când este cald.»

La 1729 *Amiras*, traduce grecesce *Chronica anonimă a Țĕreĭ Moldoveĭ* ce începe dela 1662 (*Chronicele Românieĭ* saŭ *Letopisițe*, III, p. 135), unde dice că la al treilea an al domnieĭ a treia a luĭ Michaiŭ Racoviță Vodă a fost fómete în Moldova și în Țéra Muntenéscă și s'aŭ risipit țĕrile, fugénd ómeniĭ unde aŭ putut ca să găséscă *pită*, făcêndu-se scumpete mare; că nicĭ de un fel de rod nu s'a făcut, neființd ploĭ tótă vara; și mulțĭ din sărăcime mâncaŭ rădăcinĭ de papură și umblaŭ pe drumurĭ cerênd pită, ca să-și hrănéscă viéța lor; vĕdênd dar Domnul lipsa săracilor, i-aŭ strîns la un loc și le-a dat o sumă de pânĭ. Iar ceĭ maĭ bogațĭ aduceaŭ grâŭ din Țéra Leșéscă și mălaiŭ, și aduceaŭ de vindeaŭ la Iașĭ merța de mălaiŭ câte 10 leĭ. Dat-a Dumnedĕŭ de s'a făcut iarna ușóră... și aŭ săpat ómeniĭ papură și alte burueni ce găsiaŭ prin păduri și ciulinĭ, și cu acelea aŭ trăit tótă iarna. De primăvară aŭ fost ploĭ fórte multe. Fost-a belșug..... pânĭ, vin mult, póme, miere; cine a semĕnat un sac de mălaiŭ, a luat 100 de sacĭ; iar maĭ puținĭ de 50 de sacĭ nime n'a luat, cât maĭ îmbelșugat an nime n'a maĭ apucat... și s'a făcut pâne cât omul.»

Tot în *Letopisițe* (III, p. 214) spune, că în a treia domnie a luĭ Constantin Vodă Mavrocodat, ajunsese dimerlia de orz un leŭ; iar la Cernăuțĭ mâncaŭ în loc de pâne mălaiŭ de ghindă. Tot acĭ pomenesce grânele, via, mălaiul și *păpușoiul*.

La 1759, pe când venise *Peyssonel* în țĕră (*Sur le commerce de la Mer Noire*, Paris 1787, II, p. 185) și pe timpul luĭ Raicevich, se strîngeaŭ, atât în Valachia cât și în Moldova, cirediĭ însemnate de boĭ, vacĭ, oĭ și capre, carĭ se tăiaŭ pe tómnă; carnea se ferbeà până se alegeà seul

pe de-asupra, care se strîngeà și se puneà în burdufĭ de pele de boŭ, apoĭ se expedià în Turcia, împreună cu unt, brânză, céră, pastramă și alte producte (v. *Aurelian, Schițe asupra stăriĭ economice a Românieĭ*, p. 100).

Sulzer (op. cit., 1781, p. 52) descrie zalhanaua și prepararea pastrameĭ. Carne de vițel maĭ de fel nu se mănâncă. Chila de porumb numaĭ un florin, pepenĭ mulțĭ, pătlăgele; pânea de grâŭ e fórte albă, dar prea crescută cu drojdie, spongiósă, mălaiŭ de meiŭ; dar maĭ obicĭnuită este mămăliga, care orĭ e *crudă* tăiată cu ață, orĭ *boerésca* cu unt; carne și pesce se consumă rar, ci lapte, brânză, cépă, usturoiŭ, linte acră și fasole.

Martini Lange, Rudimenta doctrinae de peste, Offenbach 1791, arată că Româniĭ se nutriaŭ pe acel timp (1785) în Transilvania cu meiŭ, porumb și hrișcă (cibi ex milio, frumento turcico et fagopyro parati, quibus his locis valachi nutriuntur). Generalul *Enzenberg* scrie din Bucovina la 1786 (*Hurmuzaki, Documente*, VII, p. 464 și 471), că se cultivă mult *meiŭ*, care după *păpușoiŭ*, este cel maĭ plăcut nutriment al țĕranuluĭ; acesta îșĭ ferbeà până aci un fel de bere ușóră, dar acum s'aŭ deschis fabricĭ de bere și acésta se bea mult și la țéră. Rachiŭ beaŭ până și copiiĭ țĕranuluĭ și femeile lehuze. Afară de porumb se maĭ cultivă orz, hameiŭ, cépă și tutun. Se fac în țéră postav, păturĭ și cergĭ, haine de pat și de îmbrăcat ordinare. Și cartofiĭ se vor maĭ generalisà (vedĭ maĭ jos la Vârnav).

Raicevich scrie la 1788 despre Muntenia și Moldova, cu privire la hrană, că locuitoriĭ preferă făina de porumb, fiind-că le vine maĭ ușor să facă ḑilnic o mămăligă decât să dospéscă și să cócă pânea de grâŭ. Eĭ mănâncă mămăligă cu sare, lapte, brânză próspĕtă, saŭ cu pesce sărat, care le place fórte mult, fiind-că le face poftă de vin și de rachiŭ.

La acești trei autorĭ din urmă vedem că în jumătatea a doua a secolului XVIII-lea Românii sunt deja deprinși mult cu porumbul.

Incă și un alt document (*Reise der russischen Gesandschaft an die otomanische Pforte* im Jahre 1793, Petersburg 1803, p. 81) se spune, că porumbul cresce pretutindenĭ și formézĕ un articol principal pentru nutrirea poporuluĭ. *Wolf* (op cit., I, p. 34) spune, că Românii transilvăneni numesc grâul de primăvară «crâmpiță». In Moldova nu se sciă de bere înainte de 20 de anĭ, când s'a importat bere engleséscă, dar la 1793 s'a înființat o berărie aprópe de Iași. Meiulŭ (și de cel roșu importat din Rusia) servesce pentru hrănirea păsĕrilor, dar și ca nutriment la diferite bucate, ca mămăligă cu apă orĭ lapte saŭ păsat cu carne de óie, saŭ cu mălaiŭ. Hrișca dă o mămăligă négră, de unii preferită mămăligeĭ de popușoiŭ, dar acésta din urmă e maĭ nutritóre, digestibilă și nu négră și cleiósă ca cea-laltă.

Pe vremurile de demult, Moldovenii nu prea sciaŭ de cultivarea grâuluĭ, secareĭ și a multor alte soiurĭ de grâne, dar eraŭ și prea leneși pentru așà ceva, de aceea nu vedeaĭ maĭ în tótă țéra alte bucate decât acéstă hrișcă, pentru care scriitoriĭ vechĭ aŭ numit Moldova «Comania négră» și Turciĭ «Carabogdanicĭ». Popușoiul póte fi considerat ca mana Românilor, carĭ cred că fără el n'ar putea trăi; când însă nu-l aŭ, mănâncă meiŭ.

Pregătirea mâncării din popușoiŭ nu este grea, căcĭ și un copil de ḑece anĭ o póte nimerĭ perfect. Ciobanul, avênd pe lângă acésta și lapte, nu schimbă cu un Principe.

Toriton arată la 1812, că grâul este fórte bun în amîndouĕ Principatele, porumbul se lucréză mult, atât pentru bunătatea sa hrănitóre, cât și pentru îmbelșugarea rodiriĭ sale, și ĭĭ trebue maĭ puțintel lucru. Fáina porumbuluĭ se întrebuințézĕ la o fertură grósă, care o numesc mămă-

ligă; acésta este temeiul hraneĭ în amîndouĕ Principatele.

Bariţiu scrie în *Istoria* sa: «Intre 1815—1817 a căḑut preste Transilvania o fómete din cele maĭ înfricoşate, causată prin ploĭ necontenite, care în acéstă ţéră muntósă şi rĕcorósă întârḑie fórte tare cócerea cerealelor, pe când aicĭ un timp maĭ secetos priesce fórte bine. Până ce şi cocenii de popuşoiŭ se tăiaŭ mărunt şi se măcinaŭ de mămăligă. Intre Rusaliĭ şi sf. Petru sărăcimea adună diverse plante: ştir, lobodă, urzicĭ, limba bouluĭ, măcriş, podbal şi alte buruene, le ferbeà şi înăcriá cu mere acre saŭ cu ce maĭ aveà prin grădiniĭ, şi aşà îşĭ maĭ astâmpĕrà fómea.»

Vârnav se ocupă la 1836 de nutrimentul Românilor ceva maĭ pe larg în tesa sa inauguralĕ: *Rudimentum Physiographiae Moldaviae.*

Hrana boerilor şi celor avuţĭ aḑĭ abià se maĭ deosibesce de aceea a vecinilor lor apuseniĭ. Carne de viţel maĭ rar, dar maĭ des de miel, grăsun (pingui), mămăligă cu brânză, unt, lapte. Poporul se hrănesce cu mâncărĭ indigestibile, numaĭ prin obicĭnuinţă compatibile cu sănătatea, dar de bĕuturĭ spirtóse abuséză.

E restrîns aprópe numaĭ la mămăligă, fără care nu póte existà, nicĭ fără zéma acră numită borş, pe care o iubesc şi boeriĭ.

Pe timpul postuluĭ nu mănâncă decât mămăligă fără lapte, unt şi ouĕ, cu varză, pepenĭ muraţĭ (crastaveţĭ), fără legume, apoĭ usturoiŭ, cépă şi altele asemenea. Vara se mulţumesc cu fructe de vară, castraveţĭ, pepenĭ verḑĭ, zemoşĭ. Totuşĭ maĭ mult decât tóte cultivă Moldoveniĭ popuşoiul, din care fac mămăliga şi alte bucate, adăogindu-se carne de porc şi de păsĕrĭ.

Dintre legume, lintea e maĭ rară, dar maĭ des se pun mazărea şi fasolea. Cartofiĭ, cunoscuţĭ abià din acest deceniŭ — *Wolf* (1805), nu-ĭ pomenesce, — se găsesc maĭ cu sémă

în părțile muntóse ale Moldoveĭ (1). Varza se află în tóte părțile Moldoveĭ; ceĭ maĭ avuți mănâncă pătlăgele, bame, zarzavaturĭ, mere domnescĭ, miere, pelin, etc. «*Săptămâna*» de C. Negruzzi, 1853, p. 199 scrie că cartofiĭ sunt aduși de Domnul Calimach pe la 1816, deși crede în posibilitatea de a fi fost aduși în fómetea dela 1770.

Ubicini (L'Univers, 1856) arată că hrana țĕranuluĭ român e fórte simplă, pentru a nu dice fórte miserabilă.

Mămăliga în loc de pâne e temelia hraneĭ, la care se maĭ adaoge în ḑilele bune, lapte, unt saŭ smântână, și aceste adaosurĭ fac din ea o mâncare atât de plăcută. Insă trebue să fiĭ obicĭnuit cu ea din copilărie, ca să o poțĭ mâncà cu ridichĭ saŭ cu cépă, rachiŭ, bragă.

Și la *N. Negură (De fevre moldaviensi*, 1856) găsim despre hrană tot ce scriaŭ și antecesoriĭ sĕĭ: mămăligă cu unt și cu brânză próspĕtă, iar pe post, în loc de brânză, varză acră și pepenĭ murațĭ (castravețĭ).

Derblich (Land und Leute der Moldau und Valachei, 1859) vorbesce de mămăligă, brânză, verdețurĭ, între carĭ și usturoiul, cépa, varza, ardeiul, fructele și rar carne de mascure. Rachiul și vinul nu-l disprețuesc, dar nicĭodată nu beaŭ peste mĕsură.

II. Descrierea hraneĭ Românuluĭ în unele părțĭ locuite de Românĭ.

A. Despre *Basarabia*, «*Niva*» din 1875 scrie: «Ceea ce tot gospodarul moldovenesc trebue să aibă, este popușoiul, care formézĕ principalul sĕŭ nutriment.

«Moldovénul în genere nu e lacom, căcĭ dacă are popușoiŭ destul, este îndestulat.

(1) Samurcaș traduce la 1829 o cărticică în care arată întrebuințarea, semĕnarea, etc., cartofilor. Aurelian (*Schițe economice*, p. 73) arată, că s'aŭ introdus la 1812.

«Mămăliga este un simplu aluat dulce, care este mâncarea națională a Moldovenilor și se gătesce din făină de popușoiŭ; ea înlocuesce pânea și adesea alcătuesce întréga cuhne a Moldovénuluĭ. Se mănâncă cu unt topit, orĭ cu slănină topită, saŭ cu brânză de oĭ. Alte mâncărĭ le-a luat parte dela Malo-Ruși, parte dela Turcĭ. Moldovenii iubesc a pune în bucate fel de fel de mirodeniĭ iuțĭ, cépă. In general cuhnea lor e grasă, grea și nedigerabilă pentru un stomac nedeprins. Pe cât mănâncă Moldovénul de prost, pe atât el iubesce a se mîndrì cu îmbrăcămintea sa.»

Invĕțătorul Vladimir Dumbravă, din comuna Cecoltenĭ, județul Orheiuluĭ, îmĭ descrie traiul românuluĭ *basarabén* ast-fel: «Mâncarea este mămăligă, borș măcar limpede saŭ cu cépă, cu verdéță, pepenĭ verdĭ (castraveți), cireșe saŭ vișine cu mămăligă; fac și pâne de casă din grâŭ, dar numaĭ la ḑile marĭ, când aŭ și zémă de găină, plăcinte, gălusce, adecă păsat cu jumărĭ și cu cépă; când însă adaoge și orez și carne, le numesc sarmale și le fac orĭ în frunze de viță, orĭ de curechiŭ. Ceaiŭ nu beaŭ ca Rușiĭ. Fac mămăligă de treĭ orĭ pe ḑi, fasole, pesce sărat fript pe cărbunĭ, linte, borș cu linte, pepenĭ murațĭ, curechiŭ murat, móre de curechiŭ cu mămăligă, brânză. Țĕraniĭ nu fac ochișorĭ, cum fac boeriĭ ci scrob (jumărĭ), pentru că pot întinge cu mămăligă. Fac și mălaiŭ, iar din făina de grâŭ azimă; turte fac cu mac saŭ varzar cu vișine, cu cireșe, saŭ cu cépă; apoĭ plăcintă cu brânză în vatră, iar la ḑile marĭ în tavă; pe cele din vatră le unge apoĭ cu grăsime, cine are! Lapte cu mămăligă saŭ cu tocmagĭ; chișlég, adecă lapte acru de pe care s'a luat smântâna. Peste iarnă maĭ toțĭ aŭ curechiŭ murat, pepenĭ, pădurețe uscate, fasole, nucĭ, alune, cireșe, perje (prune) uscate.

«Mulțĭ nu aŭ grâne de ajuns pe tot anul și atuncĭ ieaŭ înainte (se împrumută).

«Se fac nunți mari, prasnice des, și acestea nu pentru săraci ci pentru egali; puțini sunt cari poftesc pe saraci. Pomeni la morți, cofe la fântâni, unde aruncă și câte o monetă (capecă).

«Invățătura e la voia părinților; mazilii și țăranii plătesc trei ruble pe an, iar țăranul cât îi vine; răzeșii nu plătesc și sunt dvoreni și mișceni (acești din urmă sunt d. e. jidanii).»

B. In *Moldova,* îmi spunea soția unui inginer din Iași, care a trăit mult la țéră, că «se nutresce țăranul în genere cu mămăligă saŭ mălaiŭ, făcute din făină de popușoiŭ; unii, mai rar, amestecă și făină de secară saŭ hrișcă, și amestecătura acésta se numesce *chitan; verdețuri* multe, ca usturoiŭ, leuștén, cépă, ridichi, popușoiŭ fert saŭ fript vara; iar iarna legume: fasole cu borș, cu usturoiŭ, bob, mazăre, cartofi, curechiŭ; în *primăvară:* știr, urzici, lobodă, curpen (hemeiŭ), podbal, drăgăvei, macriș, ștevie. Aceste buruieni le fac borș și le dreg cu un oŭ. Pesce sărat próspĕt, brânză; rar cărnuri, mai cu semă de óie saŭ câte un puiŭ. Murături: castraveți și curechiŭ. Brânza o aŭ numai ceĭ cu oi; aŭ unii și bucate de lux, d. e. strudel de mere (învîrtită), plăcinte «pólele 'n brîŭ». Popușoiul cel mai bun îl vinde, cel mai prost îl ține, uscându-l și în sobă. Unui om singur nu-i ajunge pe ḑi un mertic de o ocă, dar făcându-se pentru mai mulți, de persónă câte o ocă se prea ajunge, căci unii mănâncă mai mult, alții mai puțin. Grâŭ pun puțin și-l vînd, numai la Crăciun își fac turte, vărzare (cu curechiŭ), gălusce cu crupe, bob fert, cârnați, slănină, carne prăjită; la ajun perje ferte; pe postul Crăciunului pesce, pe al Pascelor nu se mănâncă pesce, ci bostan (dovléc), care tocându-se, se pune și în mălaiŭ, scrumbie. Vara se mănâncă rar carne, câte un puiŭ.

«Miel se mănâncă la Pasce și în ḑiua de moși (Dumi-

neca mare, 7 sĕptĕmânĭ după Pasce). *Tómna* taie oĭ, fac cojóce din pieĭ pentru iarnă.

«Oile cu gălbézĕ (Distoma hepaticum) le mănâncă. Curechiŭ, cartofĭ, piper; udătură: carne, brânză, borș etc. Dresura o fac cu oŭ și cu grăsime; mănâncă maĭ mult unt de óie, fiind-că pe cel de vacă îl vînd. Fac scrob. In grădinĭ aŭ pomĭ roditorĭ nealtoițĭ: cireșĭ, vișenĭ, perjĭ, agudĭ, etc. Vin beaŭ puțin, rachiŭ mult. *Mămăliga* se scie cum o fac în céun orĭ căldare. *Mălaiŭ* fac cu cartofĭ, cu bostanĭ albĭ (turcescĭ), de óre-ce ceĭ galbenĭ se daŭ numaĭ la porcĭ. Mălaiul se maĭ numesce în Moldova și un fel de crupe (griș mare), mălaiŭ tătăresc, din care se fac măturile (tatarce).

«*Mujdeiŭ:* usturoiŭ pisat cu făcălețul și turnat cu borș orĭ cu apă, căcĭ oțet nu prea aŭ.

«*Pâne* mănâncă puțină la țéră, amestecată cu făină de păpușoiŭ; nicĭ nu prea sciŭ să facă pâne, dar nicĭ alte mâncărĭ maĭ deosebite; un puiŭ îl curăță o dĭ, îĭ jupóe peleа și totușĭ nu-s curățite penele. O dĭ întrégă face un borș.

«*Borșul (umplut)*: Se ieaŭ tĕrîțe pentru putina de 4 cofe, câte treĭ oca de tărîțe de grâŭ (orĭ și de păpușoiŭ), se móie ca să fie jilave, dar să nu se opăréscă de odată, pe urmă tórnă apă clocotită până se umple putinica.

«Acésta o are pentru 10—12 dile, ținêndu-se la rĕcóre, și de se mănâncă maĭ înainte de 10—12 dile, se umple iar cu apă.

«Husce sunt tărîțe acre din alt borș carĭ se pun în cele próspete, ca să se înacréscă.

«Porc, pastramă, brânză, pesce, legume, fasole, cartofĭ; vara: lobodă, știr, castravețĭ verdĭ, frunze de sfecle (borș); grăsime: unt de óie, uleiŭ din sĕmînță de cânepă, de nucĭ, de bostan, fac și cu fasole, ba tórnă și pe curechiŭ crud, saŭ mănâncă curechiŭ crud, acru, nepreparat cu nimica.

«Covașă (cum e braga) se face la sf. Tóder, în postul mare: aluat dospit de grâŭ saŭ alte făinĭ, pune la foc și ĭĭ dă un clocot și mănâncă cu mălaiŭ acéstă covașă umplută.»

C. In *Ardél,* după spusa mameĭ unuĭ profesor, care a trăit printre țĕranĭ, iar acum trăesce în Iașĭ, se cultivă popușoiŭ maĭ mult la munte, iar la câmpie maĭ mult grâŭ. Pesce sărat nu se mănâncă așà mult ca prin Moldova. *Tocmagiĭ* se numesc în unele părțĭ tăițeĭ și se fac și de post cu uleiŭ, iar de frupt cu ouĕ, orĭ cu slănină saŭ cu unt topit. *Urechiușĭ,* tot din aluat, cu borș, de post. *Aluat* pe spată cu găină. *Castraveți verdĭ* nu se mănâncă așà cruḍĭ, nepregătițĭ; și Rușiĭ în 1848 eraŭ de minune când ĭĭ mâncaŭ. *Salată* în ólă cu zer e fórte gustósă; borș numaĭ pe post. *Pastramă* nu e în Transilvania, nicĭ în Banat. *Supă* de carne de óie cu mere (acre), pe care o și drege. Maĭ fie-care țĕran îșĭ taie câte o óie și face *bujeniță,* adecă o pune la murat cu usturoiŭ și verdețurĭ, dar maĭ înainte o ferbe; după ce dă frigul, póte sta tótă iarna. Vara, mâncare de picior de porc tot cu zer (ca salata); alt-fel fără carne, dumică pâne în strachină cât ĭĭ trebuie, presară o mână de brânză, apoĭ tórnă apă fértă și o astupă să stea puțin; asta se numesce *zama cosașuluĭ.* Odată pe ḍi trebue să aibă sorbitură și tot așà odată pe ḍi și mămăligă. Pe la munte mămăligă, dar la câmp pâne, care se face și amestecată cu mălaiŭ; maĭ toțĭ fac așà, jumătate făină de popușoiŭ și jumĕtate de grâŭ. La munte se maĭ face și mălaiŭ în țest.

Plăcinta, friptă pe pétră (pe lespede); rar țĕrancă care să nu aibă o lingură de unt pentru Duminecă să facă asemenea plăcintă (cu brânză la mijloc). Cu o lingură de unt face și 20 de plăcinte. Pétra e mare și o are de zestre de la mamă-sa. Și în Moldova fac plăcinte pe lespeḍĭ. De post fac plăcinte cu uleiŭ de sîmbure (de nucă) orĭ de sĕmînță de cânepă, la munte din jir (sĕmînță de

fagi și cu cépă prăjită în uleiŭ. Mai fac de post plăcinte umplute și cu jufă, saŭ tăițeĭ cu jufă. *Jufă* (1) este aceea, când storc uleiŭ din sĕmînță de bostan, rĕmâne turtă (ca un malaiŭ), preste care pune apă, stórce și ese ca un lapte, pe care îl strecóră și-l pune la foc, când se face de asupra luĭ ca o urdă, care ca și zéma se numesce jufă; din acésta se fac tocmagĭ cu jufă. Se face și plăcintă cu *borcut*, când aluatul e ușor, cresce ca bumbacul și are un gust minunat. Pentru post aŭ altă pétră. Uleiul îl păstréză și pentru vară, punêndu-l în ulcele și făcênd gaură în pămînt, îl îngrópă. Fac plăcinte cu brânză și în cuptor pe vatră, după ce s'a copt, o șterge de cenușă și o unge cu smântână orĭ cu unt. La *Crăciun*, *Anul noŭ* fac colacĭ și duc la cumetri. La Pasce fac țĕraniĭ pască (plăcintă mare) cu ouĕ, brânză de vacă orĭ și de oĭ próspĕtă din primăvara aceea și cu unt topit.

Intâiŭ o duce la biserică, unde lasă jumătate popiĭ și jumătate o iea acasă; tot așà duc și ouĕ, atâtea câțĭ sunt în casă, și lasă acolo popiĭ jumătate, aducênd acasă pe cea-laltă jumătate.

Vărzar fac cu curechiŭ murat orĭ cu dulce, și de post și de dulce (ca și în Basarabia). Vărzarul ardelencĕĭ îl mănâncă și Vodă, așà de bun îl face.

Părțile locuite de Românĭ *transilvănenĭ* sunt studiate în privința hranei de *Keleti* (*Die Ernährungs-Statistik der Bevölkerung Ungarns*, 1887) din care vedem că alimentațiunea Românuluĭ este maĭ pretutindenea aceeașĭ, afară de casurĭ excepționale de bună stare maĭ osebită, când și mâncarea e maĭ bună d. e. comitatul Făgărașuluĭ, care are mulțĭ cărăușĭ, unde se consumă multă pâne alăturĭ de mămăligă și se bea mult vin alăturĭ de rachiŭ. Cartofĭ, sarmale, tăițeĭ, linte, mazăre, prăjiturĭ, de asemenea

(1) In Moldova numită *julfă*, din sĕmînță de cânepă.

se vĕd în părțile maĭ bine nutrite. Până și în prepararea făineĭ de porumb se vede deosebire, cel maĭ avut făcêndu-și mălaiŭ în țest, la care amestecă uniĭ și făină de grâŭ, iar săracul numaĭ mămăligă.

Se acusă Româniĭ că sunt leneșĭ, de aceea trăesc rĕŭ. Iarna aŭ mâncărĭ maĭ bune, carne de porc, slănină, iar vara maĭ mult legume, carne de óie, rar de vacă și de păsĕrĭ, uleiŭ de flórea sóreluĭ, maĭ rar untură. In sĕrbătorĭ trăesc bine. Rachiŭ se bea pretutindenĭ. Se acusă femeea română că nu prea scie gătì bucatele. Extraordinar mi s'a părut raportul din Huniedóra(1), unde se ḑice că nu se mănâncă slănină, că mâncarea lor cea maĭ bună este supa de pâne și că primăvara ajung ómeniĭ de trăesc din mâzgă de arborĭ!

Practic mi s'a părut că Făgărășeniĭ săracĭ emigrézâ în România și Dobrogea, iar ceĭ ce rĕmân trăesc bine. Lapte mănâncă maĭ mult copiiĭ, pómele necópte le mănâncă, pe cele cópte le vînd, puiĭ îĭ vînd; brânză próspĕtă și sărată pretutindenĭ, ouĕ, pesce sărat pe post. Intre legumĭ sunt: fasolea uscată și verde, varză, cépă, castraveţ̦ĭ, murăturĭ, urzicĭ, maĭ rar ardeĭ verḑĭ; în unele părţ̦ĭ chiar spanac și varză nemţ̦éscă, cartofĭ, pere sĕlbatice (iarna), zarzavat, salată cu slănină, mazăre, linte, morcovĭ. Despre carne ḑice într'un loc, că se mănâncă la 3—4 sĕptĕmânĭ odată; în altul, că abia al sutelea om mănâncă carne și al treĭ-sutelea grăsime.

Maĭ precis determină variațiunile de consumare a diferitelor alimente principale următorul tabloŭ:

(1) Acest comitat, caracterisat de raportor ca avènd ţ̦ĕranĭ ceĭ maĭ leneșĭ a dat odinióră Ungarieĭ pe un Ioan Huniade și Mateiŭ Corvin. Acum se potrivesce vorba luĭ Raicevich: «Ecco in quale stato de avvilimento riduce l'uomo l'oppressione e la tirannia».

In 11 comitate, în carĭ majoritatea locuitorilor e de națională românĕ, se consumă de persónă:

No. curent	Comitatul	Majoritatea absolută de Români la 100	IN KILOGRAME							LITRURI	
			Pâne de grâŭ și de secară	Pâne de orz și ovĕz	Porumb	Cartoĭ	Brânză	Carne	Slănină și unturĕ	Vin	Rachiŭ
1	Făgăraș . .	88.74	121.13	6.41	12.82	82.96	36.64	31.04	27.24	61.43	26.63
2	Huniedóra .	87.50	26.83	6.65	101.57	93.49	27.51	26.42	19.54	2.20	36.63
3	Alba de jos .	76.09	81.69	—	52.57	94.25	34.66	31.78	27.11	14.36	25.31
4	Caraș . . .	76.01	29.32	—	117.67	106.17	34.94	24.60	21.88	10.03	23.19
5	Dobâca . .	75.45	37.23	—	114.19	95.33	57.32	22.25	26.68	8.54	25.25
6	Turda . . .	70.65	111.28	—	41.59	112.89	39.90	25.29	27.61	17.05	25.59
7	Năsĕud . .	65.30	28.23	39.16	94.97	98.29	58.48	26.61	27.74	6.71	22.99
8	Sibiiŭ . . .	64.11	84.51	—	41.99	95.70	40.53	29.34	22.87	5.10	32.90
9	Arad . . .	60.94	94.09	—	45.37	106.60	35.56	27.25	25.03	10.71	23.01
10	Selagiŭ . .	60.37	71.44	—	85.17	108.18	28.53	17.70	18.54	5.04	25.87
11	Cluj	57.37	86.24	2.95	61.62	100.10	49.16	29.45	29.40	12.65	23.95
	Media	71.14	70.18	5.01	69.92	99.44	40.11	26.52	24.88	13.98	26.48

Vedem că Făgărașul consumă porumb minimal, vin apoĭ Turda, Sibiiŭ, Arad, etc.; în acelașĭ timp însă consumă maĭ multă pâne. Interesantă este și proporțiunea între vin și rachiŭ, ca și la celelalte producte.

D. Din *Banat* nu am de înregistrat altă deosebire de la acéstă descriere de până acĭ, decât că în părțile dintre munțiĭ Orșoveĭ și aĭ Caransebeșuluĭ, grâul neajungênd la maturitate și fiind locurĭ slabe, nu se séměnă nicĭ odată, ci numaĭ porumb, ce se potrivesce cu productele alimentare ale multor oĭ ce se află în acele locurĭ. Uséză de sare în bucate relativ fórte puțină. Pe câmpie se séměnă și grâŭ mult, odinióră se numiă Banatul grânarul Austrieĭ, dar grâul se vinde și țĕraniĭ trăesc maĭ mult cu porumb. *Mălaiul* se face și acĭ în țest de tuciŭ, în «cirină» de pământ saŭ turtă în spuză. Singurĭ locuitoriĭ montaniștĭ (dela mine și alte lucrărĭ maĭ bănóse) se hrănesc maĭ

mult cu pâne de grâŭ, cumpĕrând făină albă de la morĭ de foc saŭ spĕlând grâul, apoĭ îl dă de-l macină morile românescĭ. La câmpie, și când se mănâncă pâne, este négră ca pământul. Acești montaniștĭ maĭ aŭ și înlesnirea că există societățĭ de consum, de unde pot luà marfă bună și maĭ eftină, ca grăsime, zahăr, cartofĭ, unt-de-lemn, tărîțe de grâŭ pentru vite, cafea, etc.

La praznic și la pomană se dă, afară de pâne saŭ mălaiŭ (mămăligă nu), încă și o franzelă («jumișcă») saŭ colac de pomană fie-căreĭ persóne presente. La nunțĭ nu se daŭ asemenea colacĭ de pâne, ci se fac colacĭ-prăjitură (cozonacĭ). Zarzavaturile le aduc acĭ Sêrbiĭ, ca cépă, ardeiŭ verde, pĕtrunjel, morcovĭ, castravețĭ, pepenĭ verdĭ și zemoșĭ, iar hrean și usturoiŭ îșĭ séměnă și țĕranul. Spre munte sunt maĭ multe póme, prune, pădurețe, bureți, iar în apropierea apelor maĭ marĭ pesce próspĕt, cel uscat fiind pretutindenĭ. Linte și mazĕre se mănâncă acĭ maĭ puțin de Românĭ.

Tot pe locurĭ colinóse se găsesc maĭ ușor și drăgăveiul, fragile, mure, vre-un stup, etc. Bame, pătlăgele, măsline, țîrĭ, covrigĭ sunt necunoscute locuitorilor bănățenĭ. Varza este una din legumele de temelie ale țĕranuluĭ și se face la câmpie pe locurĭ apătóse; prunele pentru țuică, magiun și uscate, sunt maĭ aprópe de munte.

Aguḑiĭ s'aŭ maĭ împuținat, căcĭ gândacĭ de mĕtase nu se maĭ cultivă.

Datele din urmă le trecuiŭ acĭ, spre a nu trece cu vederea modul de viețuire al Românilor din afară de Regat și pentru că întru cat-vă posedem în statistica de *Keleti* date maĭ precise despre unele articole consumate de Românĭ, ast-fel vom puté face ușor comparațiunea în privința cantităților unor alimente.

III. Alimentele în diferite părți ale țării.

Județul Argeș. La 1860, un raportor scrie: «Nutrimentul este în ḍilele de post: fasole, póme uscate, legume de grădină (?), póme cópte cu mămăligă; în ḍilele de dulce: ouĕ, lapte, puțin unt, rare-orĭ carne, de care se maĭ adaoge puțin la nutriment și din vînătóre, anume de căprióre.»

Tot pe atuncĭ scrie un alt raportor din Curtea-de-Argeș: «Cultivatoriĭ românĭ nu aŭ lăptucĭ, varză, ridichĭ, brójbe, sfecle, morcovĭ, cartofĭ, castravețĭ, cépă, usturoiŭ și praz, pĕtrunjel, etc.»

La 1886 se arată, că se consumă porumb stricat și ar fi bine să se oprésckă poporațiunea de a întrebuința asemenea porumb ca nutriment (*Monitorul Oficial*, 5 August). In colo se mănâncă: cépă, știr saŭ poșircă cu mămăligă; iar fasolea, lintea, cartofiĭ și alte legume maĭ hrănitóre, fórte rar; productele de la păsĕrĭ saŭ vacĭ maĭ mult le vînd, rar le mănâncă; carnea, pastrama, pescele próspĕt saŭ sărat, etc. constituesc nisce alimente excepționale. Săteniĭ avuțĭ tot așà se hrănesc, pe motiv că așà s'aŭ hrănit și părinții lor.

Pâne mănâncă rar, iar mălaiŭ stricat, și atuncĭ când nu-ĭ lipsă, când ar avé de cel bun (*Monitorul Oficial*, 27 Iulie 1888).

Județul Bacăŭ. Hrana țĕranuluĭ rĕmâne aceeașĭ, dacă nu se amelioréză starea sa materială (*Monitorul Oficial*, 16 Novembre 1893). Hrana e aprópe vegetariană și fórte puțin substanțială, numaĭ la sĕrbătorĭ mănâncă carne, ouĕ, lapte, etc. Săracul, chiar de are o vacă, găină, speculéză productele lor (*Monitorul Oficial*, 7 Aprilie 1894).

Județul Botoșanĭ. Să se înființeze câte o comisiune în fie-care plasă (un membru al Consiliuluĭ general, sub-pre-

fect, medic de plasă, cu primarii), ca să constate și distrugă saŭ să oprésca întrebuințarea porumbuluĭ stricat, pe care nu-l consumă nicĭ păsĕrile domestice și nicĭ mascuriĭ. Acésta se va face maĭ cu sémă în timpul culesuluĭ și primăvara; iar în schimb să se procure locuitorilor lipsiți de hrană porumbul necesar, ca ast-fel să preîntîmpinăm pelagra (*Monitorul Oficial*, 24 Iunie 1887).

Locuitoriĭ vînd productele nutritóre de la animale și consumă rare-orĭ carne și slănină, bunăóră la Pasce și la Crăciun.

Porumbul stricat se macină de către morarĭ, nu ca în județul Iașĭ unde nu-l primesc morariĭ; mĕsurile prescrise de a uscà porumbul care n'a ajuns bine la cócere nu s'aŭ executat sub pretext că n'aŭ cuptóre. Copiiĭ sunt lipsiți în timpul ierneĭ de lapte, pentru că vitele n'aŭ nicĭ coșare, nicĭ nutreț suficient. Alimentațiunea e obicĭnuită, grâŭ, legume, porumb, brânză și puțină carne; mămăliga e vara principalul aliment (*Monitorul Oficial*, 11 Septembre 1891 și 2 Novembre 1893). In *Monitorul Oficial* din 20 Iulie 1894 cetim: «La alimentațiunea rea nu pare a jucà primul rol sărăcia materială, căcĭ se observă țĕranĭ cu dare de mână, gospodarĭ bunĭ, nutrindu-se tot așà de frugal ca și ceĭ maĭ săracĭ. Pe post nu daŭ de frupt nicĭ bolnavilor. De-ĭ întrebĭ de ce nu se nutresc maĭ bine, rĕspund că așà s'aŭ nutrit și părinții și strămoșii lor.»

Județul Brăila. Prin multe comune se mănâncă mămăligă de porumb și de meiŭ cu legume, pânea de grâŭ saŭ secară nu servesce țĕranuluĭ decât numaĭ la nunți, cumetriĭ și arare-orĭ la sĕrbătorĭ (*Monitorul Oficial*, 30 Iulie 1888).

In genere, locuitoriĭ acestuĭ județ se hrănesc cu substanțe vegetale: fasole, cépă, mămăligă etc. Mămăliga de meiŭ se obicĭnuesce numaĭ în satele limitrofe județuluĭ Ialomița; în cele-lalte comune porumbul este alimentul

principal, mămăliga și oțetul sunt singurele carĭ nu lipsesc ḍilnic de la masa țĕranuluĭ. Oțet pun în tóte mâncările lor obicinuite; pescele sărat le este o mâncare de predilecțiune; carnea se mănâncă rar, și maĭ cu sémă în comunele maĭ poporate, ca Ianca, Vizirul, Sutescĭ, se mănâncă de cea de óie. Alimentațiunea e aprópe ca a țĕranuluĭ în genere: legume, brânzeturĭ și pesce. Eĭ prefer să vîndă untul, păsĕrile și ouĕle, ca să-și cumpere pesce și legume, ca fasole, varză, oțet etc. După înțărcare copiiĭ se hrănesc nerațional cu covrigĭ, fasole, murăturĭ etc., de aci gastro-enterite etc.; mămăligă de meiŭ nu se maĭ mănâncă maĭ de loc, iar cea de orz fórte puțin. In multe comune s'aŭ înființat brutăriĭ (*Monitorul Oficial* 11 Septembre 1891 și 3 Iunie 1895).

Județul Buzĕŭ. Alimentele sunt fórte puțin nutritive, constând în cea maĭ mare parte din leguminóse próste (*Monitorul Oficial*, 31 Iulie 1888). Alimentele de carne, ca pastrama și pescele, sunt în mare parte stricate. Porumb alterat (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1894). Chiar familiĭ avute, carĭ dispun de vite cu lapte și păsĕrĭ, nu se alimentézĕ decât cu mămăligă și vegetale; laptele, untul, păsĕrile și ouĕle le vînd (*Monitorul Oficial*, 18 Maiŭ 1895).

Județul Constanța. Influența stabilirĭĭ Românilor în Dobrogea se cunósce de departe, căcĭ lanurile de porumb sunt imense, de pe carĭ se și cunosc comunele locuite de Românĭ, pe când Bulgarul cultivă puțin porumb. Câmpiile întinse și odinióră necultivate, aḍĭ sunt pline de bucate, precum grâŭ și meiŭ. Turciĭ și Tătariĭ n'aŭ semĕnat porumbul nicĭ odată. Sĕmînța întrebuințată e maĭ preste tot cincantin și s'a dat și de către stat. Se maĭ cultivă mult grâul și secara, iar inul aprópe de Babadag, apoĭ fasolea și puțin cânepa. Cartofiĭ maĭ că nu se vĕd cultivându-se. Icĭ și colea începe a se cultivà părânga, plantă de nutreț fórte productivă și nutritivă. Cu introducerea

culturiĭ porumbuluĭ, încep a se ivi unele casurĭ de pelagră.

In general, hrana variază după naționalităță. Așà Tătarul mânâncă pâne de orz, supă de meiŭ amestecată cu seŭ de óie, carne de berbece și de cal. Mortăciunile nu sunt excluse din alimentațiunea luĭ. Turcul rar mănâncă pânea de secară, maĭ des pe cea de meiŭ și orz, uneorĭ carne de berbec, lăpturĭ, ouĕ și orez.

Creștinul se hrănesce cu legume, zarzavat, mămăligă și rar pâne de secară și de grâŭ. Românul în acest cas o întrebuințéză sub formă de azimă. Apoĭ ouĕ, lapte, brânză, păsĕrĭ și pesce, maĭ rar carne de berbec și pastramă; căcĭ plugarul de acĭ e maĭ bogat, are vite multe. Porcul, ce nu se vedea pe aci maĭ înainte, se observă și el prin comune. Musulmanul se hrănesce mult maĭ rĕŭ și e maĭ debil ca Românul, iar timp de 40 ḑile, cât ține Ramazanul, el nu mănâncă decât séra. Așà dar hrana Românuluĭ și Bulgaruluĭ este identică cu a celor de preste Dunăre. Basele eĭ sunt vegetalele, pe post mămăligă cu cépă și usturoiŭ, adesea și lapte, brânză și ouă, rare-orĭ carne. Mămăligă și adesea pâne de secară amestecată cu grâŭ. Postul se păzesce aspru. Tătarul mănâncă pâne de orz saŭ meiŭ fert (ciorbă), carĭ sunt greŭ de mistuit; apoĭ carne de óie și de caĭ morțĭ.

Județul Covurluiŭ. Țĕranul e sobru în alimente, am puté ḑice vegetarian, mănâncă mămăligă cu câte o plantă aromatică, ca usturoiŭ, cépă, etc., puținĭ îșĭ permit câte o varză acră și fasole din când în când. Substanțele albuminóse ca ouĕ, lapte, brânză, etc., și păsĕrile le vînd, și pe aceste parale cumpĕră articole de mercerie, boele (albele și rumenele) dacă sunt fete marĭ la casă, va să ḑică vinde hrană și cumpĕră otravă. In comunele Șerbescĭ saŭ Braniștea, Pechea și tîrgul Pechea, locuitoriĭ se hrănesc aprópe exclusiv cu porumb și totușĭ pelagră e puțină.

Județul Dîmbovița. Alimentele sunt adesea verdețurĭ crude saŭ uscate cu mămăligă, ca urzicĭ, ștevie, cépă, varză, murăturĭ, etc., carne rare-orĭ, ca și lapturĭ și derivatele lor, pe carĭ le vînd. Mănâncă mămăligă stricată cu bureți, cu oțet, saŭ cu ardeiŭ și cépă, beà o jumĕtate ocà basamac care îĭ iea mințele (*Monitorul Oficial*, 22 Septembre 1883).

In acest județ sunt zalhanale pentru producțiunea de pastramă și seŭ, din carĭ unele sunt insalubre. Pelagra e întinsă, căcĭ recolta nu prea ajunge la maturitate; afară de aceea porumbul se pune în pătule și coșare neaerisite. Consiliul județian a decis proibirea porumbuluĭ alterat pus în consumațiune.

La 1860 se scrià din plaiul Dîmbovița al acestuĭ județ: «Nutrimentul este mălaiul făcut din porumb, fasole, varză, sfecle, ridichĭ, cépă, usturoiŭ, castraveți, țelină, ardeiŭ și pătlăgele. In ḑile de dulce: lapte, unt, ouĕ, păserĭ; iar ceĭ maĭ avuțĭ: Carne de rîmătorĭ saŭ de óie. Dintre fructe: pere, cireșĭ, vișine, zarzăre, prune opărite cu apă, prune uscate. Ciupercĭ și bureți din partea munteluĭ, carĭ aŭ un gust plăcut. Zarzavaturĭ: cartofĭ, lăptucĭ, morcovĭ, păpădie, untișor, urzicĭ, leuștén, cimbru.»

Județul Dolj, are pămîntul fertil, luncile mlăștinóse și băltóse, însă produc paludism. Sunt multe felurĭ de recolte și de bună calitate. Băltile de pe lângă Dunăre aŭ și ele partea lor bună, fiind-că daŭ o hrană bună și suficientă locuitorilor mărginași, producênd mult pesce. Pometurile aŭ maĭ dispărut, iar plaiurile de viĭ sunt multe și se face comerciŭ însemnat cu produsul lor. Eftinătatea vitelor a făcut ca mulțĭ locuitorĭ să mănânce care de vacă (*Monitorul Oficial*, 2 August 1888). La câmpia maĭ productivă, poporațiunea e maĭ avută, prin urmare se și nutresce maĭ bine; pe când la pădure e maĭ săracă și se nutresce maĭ prost. Alimentațiunea e mixtă, la câmp se mănâncă maĭ multă pâne,

la pădure mai mult mălaiŭ (*Monitorul Oficial*, 26 Septembre 1889).

In *județul Dorohoiŭ* (*Monitorul Oficial*, 7 Octobre 1887), hrana e rea, popușoiul stricat și excesul de bĕuturĭ spirtóse, făcute din cartofĭ și pâne stricată, înmulțesc fórte mult casurile de pelagră («leprică»). *Dr. Felix* propune cultivarea porumbuluĭ «hangăŭ» și să se încurageze cultura de legume și în special de cartofĭ, pentru ca sătenii să introducă puțină variațiune în alimentațiunea lor monotonă; în unele comune se cultivă dejà cartofĭ pentru consumațiune, în altele pentru fabricațiune de alcool (*Monitorul Oficial*, 3 Martie 1888).

La 1894 (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie) se scrie, că alimentațiunea țĕranuluĭ este maĭ puțin decât strictul necesar: mămăligă, brânză, pesce sărat, etc. Laptele, ouĕle, lux pentru țĕran, carne rar în cursul anuluĭ, ci la Pasce, Crăciun, ḑile marĭ orĭ prasnice (*Monitorul Oficial*, 11 Iunie 1895). Țĕranul se alimentéză fórte frugal, dar spirtóse bea în abundență.

Înainte cu douĕ deceniĭ se scriă despre acest județ: «Popușoiĭ ocupă întinderea cea maĭ mare de pămînt, fiindcă eĭ formézĕ basa principală a alimentării poporațiuniĭ. După popușoiŭ vine grâul, care se cultivă maĭ mult pentru exportațiune decât pentru consumațiunea interióră. Secara se cultivă maĭ mult pentru a se preface în rachiŭ, decât pentru a servi în alimentarea poporațiuniĭ; asemenea orzul, maĭ mult pentru rachiŭ decât pentru vite, cărora se dă maĭ cu preferință ovĕz. Se maĭ cultivă: meiŭ, hrișcă, cartofĭ, cânepă, in, fasole, bob, mazĕre, linte. Fasolele ológe se cultivă în țĕrinĭ și cele de arac în grădinĭ și s'a recoltat, în 1860, 996 de chile, iar cartofiĭ 100.000 de chile, se maĭ cultivă și anasonul care servesce la prefacerea rachiuluĭ în rachiŭ ḑis de anason, și când timpul îĭ priesce, raportézĕ dintr'o falce un product ce ajunge

și până la 150 de galbeni *(I. Ionescu)*. Se vede că raportul între producerea de grâu, secară și porumb, s'a schimbat. La 1860 era: popușoiu 40 la sută, grâu 24 și secară 20; iar la 1888 era grâu împreună cu secară 65, popușoiu 12,6 la sută. La 1890—1891 aprópe îndoit porumb cât grâu și secară, dar ovĕz a produs mai mult ca orĭ-care județ *(Buletinul Ministerului Agriculturei)*.

Județul Falciu. Mămăligă cu borș de buruene, murătură orĭ mujdeiu. Popușoiu, curechiu, fasole, lapte, slănină de purcel, e hrana țĕranuluĭ cu gospodărie întemeiată. Se cultivă popușoiu vĕratic: cincantin, hangău, portocaliu; când nu rodesce se mănâncă și orz. Primăvara: ștevie, urzicĭ, apoĭ cépă orĭ usturoiu, borș cu prune verdĭ, mai târdiu cireșe și vișine cópte cu mămăligă. Când pot, îndulcesc copiiĭ cu lapte, brânză, ouĕ etc., pe carĭ în genere le speculéză. Carne mai mult de mascurĭ, óie și pasĕre, fórte rar de vacă (*Monitorul Oficial*, 3 August 1888).

Județul Gorj. Țĕranul se nutresce exclusiv cu mălaiu, adecă turtă făcută din făină de porumb cu apă și cóptă repede sub un capac de fer numit țest; dar mănâncă și mălaiu de 2—3 dile saŭ mămăligă adesea mucedă și veche, cépă, usturoiu, fasole, azimă *crudă*, varză acră etc. și prea puțină carne de porc, de ordinar afumată. Cócerea mălaiuluĭ nu se face complet decât în părțile superficiale; mazĕrea și lintea sunt rare, ca și cartofiĭ. Se cultivă porumbul numit tomnatic, cu bóbele marĭ, pe când cincantinul nu este cultivat decât de câțĭ-va proprietarĭ. Pătulele locuitorilor sunt mult ridicate de la pământ; cu tóte astea porumbul se alteréză, de óre-ce nu ajunge la completă maturitate (*Monitorul Oficial*, 27 Septembre 1894). Mâncare próstă, nesuculentă și puțină în comparațiune cu munca excesivă a țĕranuluĭ nostru.

Județul Ialomița. Țĕraniĭ se nutresc substanțial cu pesce,

brânzeturĭ și carne. Alimentațiunea în general e abundentă și porumbele nealterate; în mare parte însă se mănâncă pâne, căcĭ la fie-care 2—3 comune din județ se află o brutărie. Se mănâncă apoĭ și mălaiŭ și mămăligă din făină de meiŭ; pesce mult și brânzeturĭ, carne maĭ puțină. Mămăligă, fasole, varză, bureți de munte, prune uscate și alte fructe, lăptucĭ, păsĕrĭ. Și în «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (I, p. 211) ḑice: mămăligă, rar pâne (azimă), căcĭ grâul îl vinde. De dulce: puiŭ orĭ găină ca ciorbă, rar ca friptură, lapte, brânză, ouĕ când are, dar în sĕptĕmâna brânzeĭ cumpĕră, dacă n'are; la Crăciun carne de porc cu varză, cartofĭ prăjițĭ în grăsime de porc, pesce, ciorbă; iar în postul Pasceluĭ, în douĕ ḑile deslegate, numaĭ pesce, în colo cépă cu oțet, adese-orĭ usturoiŭ, ardeiŭ, castraveți. Pe post: varză acră crudă și fértă, cépă, murăturĭ, fasole, linte une-orĭ, mazĕre și bob nu, dovlecĭ, urḑicĭ, ștevie, fasole verde, susaiŭ, știr, lobodă cu borș, cu oțet, cu zarzăre saŭ cu prune verḑĭ, hameiŭ, ghebe (ciupercĭ) ca ciorbă cu borș, lăptucĭ, praz. Pătlăgele vinete, rar, roșiĭ maĭ nicĭ odată, mere cumpĕră.

Județul Iașĭ. Nutrimentul este vegetal: mămăligă și legume. Morariĭ nu primesc porumb stricat, că le strică petrele. Cuptóre pentru uscarea porumbuluĭ nu există, nicĭ nu sunt necesare, că la Podul-Ilóeĭ d. e. locuitoriĭ cultivă porumb cincantin, care ajunge de timpuriŭ la maturitate; vecinĭĭ ḑic: că mămăliga de cincantin nu-ĭ dulce, nu se póte vinde verde ca să fie mâncat, dar e maĭ spornic și maĭ sățios. Mămăliga este cea maĭ nutritivă din câte servesc locuitoriĭ și chiar e igienică, căcĭ îĭ preservă de bólele căilor urinare; experiență s'a făcut că asemenea bóle se vindecă ușor, prin un tractament cu mămăligă. Ca poporul să aibă carne ar trebui să fie în fiecare sat măcelărie (*Monitorul Oficial*, 15 Iulie 1884); carne, lapte, brânză, rar și în micĭ cantități (*Monitorul Oficial*,

27 Septembre 1889). Cépă, usturoiŭ, borș de legume, castraveți murați, mujdeiŭ (usturoiŭ pisat cu sare și apă). Cine are lapte, brânză, unt, găinĭ, ouĕ, le vinde (veḑĭ și *Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1895).

Județul Ilfov. Femeile se îngrijesc de a produce puĭ de găină, gâsce, rațe, curcĭ, dar le vînd, ca să cumpere adesea sulimanurĭ; carĭ aŭ o vacă cu lapte, îl vînd. Pe post: verdețurĭ, castraveți acri saŭ numaĭ presărați cu sare, cépă, usturoiŭ cu oțet, ardeiŭ; pescele îl mănâncă maĭ des, dar puțin și sărat; borș și lapte bătut; carne de vacă saŭ de óie, de miel rar și puțină. Mămăligă, fasole, linte des. Iarna taie porc. Ar fi de dorit să se țină predicĭ asupra bunuluĭ traiŭ Dumineca și în sĕrbătorĭ. Alimentațiune este pe alocurea bună, consistă în general într'un regim ... (*Monitorul Oficial*, 18 Martie 1893).

In *Monitorul Oficial* din 22 Iulie 1894 se scrie: «Hrana locuitorilor a început să se amelioreze, deși în multe locurĭ este insuficientă; mămăligă saŭ pâne, feculente, legume uscate saŭ verḑĭ, rare-orĭ carne, etc. Pânea se vede maĭ des pe masa țĕranuluĭ, decĭ și pelagra scade; ține la legume în cât douĕ treimĭ din locuitorĭ sunt vegetarianĭ. Varză, dovlecĭ, castraveți, țelină, morcovĭ, cépă, usturoiŭ, murături. Lapte se consumă puțin, că nu le place, iar ceĭ aprópe de capitală îl vînd; în colo puținĭ aŭ vacă, oĭ și maĭ puținĭ bivolițe.»

Județul Mehedinți. Nutrimentul e în general insuficient.

Iată ce scrie în acéstă privință agronomul cel maĭ binevoitor pentru țĕranul român, I. Ionescu: «Maĭ jumătate din ḑilele anuluĭ Românul postesce; și ce post? Legume ferte și mămăligă: un regim vegetal înadins comandat pentru a slăbi puterile, a mortifică corpul! Câțĭ însă postesc mâncând numaĭ mămăligă cu cépă saŭ oțet și mujdeiŭ, adecă oțet în care s'a pisat usturoiul! Castraveții acri și varza murată în sare jócă rol însemnat în mâncarea de post

a omuluĭ muncitor. Dar și când mănâncă de dulce, el tot maĭ mult postesce în înțelesul popórelor occidentale; căcĭ el mănâncă ouĕ, lapte și brânză.

«Cu un oŭ muncitorul nostru face un prânz! Carne mănâncă rar și când mănâncă atuncĭ primăvara este de miel, tómna de vacă și iarna de porc. Obicĭnuit, carnea o mănâncă sub formă de pastramă, adecă svîntată de tóte sucurile eĭ și uscată.»

Hrana e restrînsă, puțin substanțială, abià de sĕrbătorĭ marĭ, lapte, brânză, ouĕ, carne. Pe post, maĭ ales vara, pesce sărat. Porumbul se culege prea de timpuriŭ (*Monitorul Oficial*, 16 Novembre 1893).

In *Monitorul Oficial* din 17 Septembre 1894 se scrie: «Pânea e puțin întrebuințată și alimentele rĕŭ preparate. Carnea, ouĕle, laptele etc. nu intră în regimul sĕŭ alimentar, chiar când nu postesce; porumbul, ca și altă dată, se culege înainte de timp. Alimentațiunea copiilor se face din rea deprindere, chiar din primul an al vieței, cu substanțe indigeste.»

Județul Muscel. Locuitoriĭ acestuĭ județ se ocupă cu lemnăria și cu brânzeturĭ, eĭ se hrănesc fórte prost și puțin, în comparațiune cu munca ce fac. Zona muntósă cumpĕră porumb dela câmp, că la munte maĭ nicĭ odată nu ajunge la maturitate. In regiunea podgorénă și intermediară se nutresc miserabil, numaĭ cu vegetale și cu deosebire iarna cu varză, murăturĭ, dovléc fiert și prune fermentate și mămăligă, care e basa alimentară. In regiunea muntósă, în care se cuprind plășile Dîmbovița, Nucșóra și o parte din Argeș, cu o cultură de vite maĭ rĕspândită, poporațiunea face mult us și de alimente animale pe lângă cele vegetale, căcĭ și starea lor economică este maĭ înflorită, așà d. e. lapte, brânză și carne, de la vitele crescute în maĭ mare numĕr pe déluri (*Monitorul*

Oficial, 17 Novembre 1893, 24 Iunie 1894 și 23 Iunie 1895).

După «*Analele economice*», 1860, No. 2, munteniĭ din plaiul Nucșóra mănâncă caș, urdă, lapte, brânză. Ceĭ de la munte se nutresc și cu substanțe animale, mănâncă mult maĭ bine decât ceĭ de la vale, fiind-că se ocupă de speculă și de meseriĭ.

De dulce: brânzeturĭ, lăpturĭ, ouĕ, carne afumată, dar postesc și în ḑilele de dulce.

Pe post: póme afumate, prune, pere, mere, vișine și alte legume. Iarna dovlécul fert și mămăliga sunt basa nutrimentuluĭ țĕrănesc.

Pânea rar îĭ lipsesce, deși căldarea de mămăligă se pune în tóte ḑilele; dar la vale se mănâncă mămăligă cu cépă. Femeile orășene pun în grădină și cea maĭ mică legumă, ba și femeile din popor se ocupă cu grădinăria.

Județul Némțul. Nutrimentul e prost, nu din causă că țĕranul ar fi atât de nepriceput, în cât să nu scie și el ce va să ḑică a mâncà o bucățică bună, ci din causă că nu o are. Mămăliga și puțină udătură este hrana obicĭnuită. In timpurĭ grele Guvernul a trebuit să procure și acel mălaiŭ. Hrana este aprópe vegetariană; numaĭ locuitoriĭ maĭ cuprinșĭ se nutresc maĭ des cu substanțe albuminoide și grase, de óre-ce le prisosesc. Țĕranul sărac, de are o vacă saŭ óie, le vinde (*Monitorul Oficial*, 22 Decembre 1889, 18 Novembre 1893 și 27 Martie 1894).

Județul Olt. Hrana e săracă, maĭ mult vegetală. Bulgariĭ din unele comune ale acestuĭ județ se hrănesc maĭ bine decât Româniĭ. Și bolnaviĭ postesc. Ar trebuì să se facă o lege, care să oblige pe locuitorul rural a cultivà și legume pentru hrană, și să fie luminațĭ prin șcóle asupra îmbunătățiriĭ hraneĭ. Sunt vegetarianĭ, pentru că prepararea bucatelor e ast-fel maĭ ușóră (*Monitorul Oficial*, 24 Octobre 1887, 20 Novembre 1890 și 19 Iunie 1892).

Județul Prahova. Deși e póte cel mai bogat județ din țéră, totuși hrana e insuficientă, viciósă. Porumb aprópe exclusiv, rare-orĭ carne, și atuncĭ alterată sub formă de cârnațĭ orĭ pastramă. Se scie că porumbul este cel mai sărac în materiĭ azotate, orezul numaĭ ĭĭ este inferior în acéstă privință.

Apoĭ mămăliga este un aliment greŭ de mistuit, care încurcă căile digestive mai mult decât le hrănesce.

Pentru consumațiunea normală se cer 130 gr. materiĭ azotate; decĭ ca să compenseze perderile pe 24 ore, ar ar trebui aproximativ 1.200 gr. + 3.600 gr. apă la mămăligă = 4.800, pe carĭ nimenĭ n'ar puté să le ingereze fără pericol de sufocațiune; prin urmare în acéstă imposibilitate de a mânca mămăligă în cantitate de ajuns, hrana sătenuluĭ nostru devine fatalmente insuficientă *(Monitorul Oficial,* 23 August 1888).

Județul Putna. Poporațiunea rurală din acest județ se hrănesce cu porumb, mămăligă, cépă, praz, fasole, murăturĭ, oțet cu usturoiŭ, puținĭ cartofĭ ferțĭ, și în apa lor puțină cépă și sare, pesce sărat; carne excepțional, pentru că simțemîntul de milă pentru animale(?) ĭĭ opresce de a le tăià; vara se intrebuințéză mai mult carnea de óie, iarna cea de porc. Fie-care sătén hrănesce așà cum póte un porc; după postul Crăciunuluĭ ceĭ mai cu dare de mână tae și purcel. Obiceiul de a ferbe și frige fórte mult cărnurile ĭĭ feresce de bóle; se întrebuințéză câte odată și păsĕrĭ de curte, dar de nevoe le vinde; în comunele depărtate de oraș laptele rĕmâne în sat, brânza este mai singurul adiuvant pe lângă mămăligă, care se întrebuințéză mai des.

Mult se mănâncă și pastrama și pescele sărat, carĭ sunt însă adesea putrede.

Fasolea e rĕspândită la sat.

Pânea de grâŭ și secară este un aliment numaĭ pe la

nunți, cumetrii, saŭ petreceri de fruntași; dar covrigeii vechi din timpuri uitate aduși de pe la oraș sunt un aliment delicios pentru copii.

Județul Roman. Alimentațiunea e insuficientă; se face mămăligă din popușoiŭ stricat, care causéză pelagră; fasole, varză, cépă, etc., fórte rar pesce sărat saŭ vre-o pasĕre. Carnea se întrebuințéză fórte rar, când merge în tîrg, saŭ când se taie în sat vre-o vită; tótă vara mănâncă exclusiv fructe, cari daŭ nascere la enterite, disenterii. Laptele, ouĕle, brânza, dacă le posedă, le vînd în tîrg spre a-și procurà alte necesare, adesea însă în profitul cârciumaruluĭ (*Monitorul Oficial,* 3 Iulie 1888). In Iulie și August, neavênd în câte un an ce màncà, sunt siliți a face mămăligă din orz, deși acesta este greŭ de mistuit ast-fel preparat. Li s'a dat sfatul a face pâne din orz, cóptă la cuptor, ceea ce constitue un aliment maĭ ușor de digerat, putênd ast-fel scăpà de pelagră. In unele comune ca Galbinĭ, Brăniștenĭ, mâncaŭ mămăligă cu drojdii de vin. Cu acéstă ocasiune s'a ivit o serie de maladiĭ caracterisate de *Dr. Teodori* sub numele de *intoxicațiunĭ alimentare,* carĭ s'aŭ ivit maĭ cu sémă la copiĭ până la 10 anĭ, în Ianuarie și Februarie, cu simptome de sufocațiune și asfixie, fără reacțiunĭ febrile și fără a avé măcar vre-o amigdalită, care să determine acea sufocațiune. Copiĭ cu bună poftă de mâncare, după 3—4 ḍile de o debilitate causată prin ușóre desordine gastro-intestinale, presentaŭ fenomene de sufocațiune și muriaŭ în asfixie, saŭ că venià vindecarea, care urmà repede. Medicul primar al județuluĭ *Dr. Oncescu,* în raportul sĕŭ pe 1892, p. 19, și pe 1893, p. 22, spune că pentru țĕran calitatea nutrimentuluĭ nu are o mare valóre, căcĭ la el totul este cantitatea, basându-se pe mămăligă și vegetale, iar pânea și carnea sunt puțin întrebuințate. Copiilor micĭ se daŭ nutrimente indigeste, de acĭ bólele gastro-intestinale și marea mortalitate a copiilor

în primiĭ anĭ aĭ vieţeĭ. Apoĭ femeia la sate e nepricepută în arta culinară. Propune rĕspândirea de instrucţiunĭ poporale pentru femeile de la sate.

Judeţul Rîmnicul-Sărat. Poporaţiunea rurală se nutresce cu mămăligă, vegetale şi puţine substanţe animale; se găsesc câte odată pastramă infectă, pâne mucegăiósă şi pesce stricat, pe carĭ însă nicĭ locuitoriĭ nu le prea consumă, căcĭ le cunosc dacă sunt stricate. Ţilnic se mănâncă mămăligă, cu tóte acestea pelagra se observă numaĭ în plăşile podgorene. Să se înfiinţeze brutăriĭ în fie-care comună, subvenţionate de comună orĭ judeţ, spre a se vulgarisà usul pâneĭ (*Monitorul Oficial*, 6 Aprilie 1894). Usul pâneĭ a început a se introduce în unele comune, în carĭ s'aŭ şi înfiinţat brutăriĭ (în 14 comune), carĭ fac pâne bună, dar tot aşà de scumpă ca şi în oraş (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1895). Tot acì se ţice, că nu e leneş ţĕranul, ci muncesce maĭ mult decât puterile îl ajută.

La 1860: lapte, brânză, unt, mămăligă, legume şi zarzavaturĭ, ca cépă, etc.

Judeţul Romanaţĭ. Nutrimentul e prost, insuficient şi maĭ cu sémă în unele părţĭ ale judeţuluĭ, precum în plasa Oltul-de-sus şi Olteţul. Ar fi de dorit a se concentrà la un loc maĭ multe cătune isolate. Hrana este insuficientă, compusă aprópe exclusiv din mălaiŭ şi vegetale şi susţinută prin alcool, ce le slăbesce cu totul organismul, maĭ cu sémă al copiilor (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1895).

Judeţul Sucéva. Plăşile unite Şomuz-Moldova, cu toţiĭ: mămăligă de popuşoiŭ cu o udătură compusă din mujdeiŭ cu usturoiŭ, chisăliţă de prune verdĭ în timpul veriĭ, şi chisăliţă de prune uscate pe lozniţe în timpul ierneĭ, rareorĭ se hrănesc cu carne, iar legumele: fasolea, lintea, mazĕrea, bobul le cultivă pentru a le vinde. Laptele şi untul sunt asĕmenea o producţiune de speculă şi cu baniĭ ce prind după aceste producte îşĭ fac iarna castraveţĭ

și varză murată, hrană luxósă în cea mai mare parte a locuitorilor acestei localități.

Plasa Siret are câmpii fórte producetóre, dar frugalitatea există totuși, căci sunt deprinși cu ea. In plasa Muntele, locuitorii se ocupă cu plutăria și cultura vitelor, singurele lor mijlóce de existență, cari aŭ devenit cu totul insuficiente (*Monitorul Oficial*, 5 Novembre 1887). In comuna Baia primarul ḍiceà: «De géba sěmĕnăm popușoiŭ, nicĭ cel moldovenesc, nicĭ cincantin, nicĭ hangăŭ nu se cóce aicĭ».

In multe alte comune, nevoia a făcut pe țĕran ca să mănânce mălaiŭ și pâne de orz și de secară; în altele se cultivă cartofi (*Monitorul Oficial*, 10 Novembre 1888).

Multe comune rurale cultivă «barabule» (cartofi) și le mănâncă cu cantități considerabile de lapte și de brânză, și mănâncă și carne; iar porumb consumă în cantități micĭ, pe care îl cumpĕră, decĭ e de bună calitate; nu'l cultivă înșișĭ pentru că în munți nicĭ nu s'ar cóce (*Monitorul Oficial*, 1 Iulie 1886). Hrana țĕranilor e de o frugalitate completă (*Monitorul Oficial*, 3 Octobre 1891). Ea este puțin substanțială și uniformă.

Pe post: mămăligă, borș cu fasole saŭ cu plante; in restul anului tot aceeași hrană, variată cu lapte și pescării; carne la sĕrbătorile Crăciunului, iar la Pascĭ numaĭ pască cu brânză și ouĕ; ceĭ maĭ avuți își permit luxul de cârnățărie, slănină, etc., ce le-aŭ rĕmas de la sĕrbătorile Crăciunului. Să se încurajeze cultivarea cartofilor (*Monitorul Oficial*, 7 Maiŭ 1894 și 20 Maiŭ 1895).

Județul Tecuciŭ. Pe post: castraveți acri, varză acră, fasole, felurite preparate din buruenĭ, știr, lobodă, susaiŭ, măcriș și altele, tóte acestea se gătesc în mod primitiv, în cât este de mirare cum acéstă poporațiune póte trăi; deși parte din eĭ aŭ la vatra lor păsĕrĭ și animale domestice diferite, vacĭ, porcĭ, oĭ, totuși numaĭ de 5—6 orĭ pe

an întrebuințéză carnea la sĕrbătorĭ marĭ, căcĭ necesităților îĭ fac de vinde tot pentru cheltuelĭ, la carĭ se maĭ adaoge și excesul de bĕuturĭ alcoolice (*Monitorul Oficial,* 5 Novembre 1887 și 11 Octobre 1889). Alimentațiunea le este cu totul redusă, mămăliga constitue principalul aliment; udătura e: verdețurĭ, legume și pesce sărat, rare-orĭ carne (*Monitorul Oficial,* 19 Martie 1893).

Județul Teleorman. Hrana este aprópe în general fórte insuficientă și nesățiósă, fiind maĭ mult vegetală, din timp în timp se face o mică excepțiune de se consumă și lapte și ouĕ. In timpul ierneĭ se uséză într'un mod maĭ frecuent de carne de rîmător, pe când în timpul veriĭ vegetalele sunt basa nutririĭ, cu porumbul în frunte; excepțiune fac comunele situate pe marginea apelor, carĭ, deosebit de lapte și ouĕ, întrebuințéză și pesce sub diferite forme, dar în general tot vegetalele formézĕ basa alimentațiuniĭ pe timpurĭ călduróse (*Monitorul Oficial,* 6 Novembre 1887).

Județul Tulcea. Alimentațiunea variază după gradul de cultură și după mijlóce. Lapte, ouĕ, brânză, păsĕrĭ, pesce, de dulce; iar pe post: fasole, murăturĭ, cépă, mămăligă.

In tot casul însă, majoritatea se hrănesce bine; mămăliga, afară de locuitoriĭ comunelor Luncavița, Garvăn, Grecĭ, Pisica și Văcărenĭ, este exclusă și înlocuită prin pâne, preparată în casă și cóptă în cuptor, dar de multeorĭ rĕŭ dospită și nu de ajuns cóptă; mămăliga este întrebuințată în comuna Cataloiŭ de către colonia italiană; carnea este maĭ mult consumată de poporațiunea germană și mahometană; pescele de cea slavă. Parte din poporațiunea tătară (Nohaĭ) consumă și carne de cal. Pelagră nu există în județ (*Monitorul Oficial,* 21 Novembre 1893, 17 Maiŭ 1894 și 15 Aprilie 1895).

Județul Tutova. Hrana este în multe comune suficientă. Măcelăriĭ și brutăriĭ sunt chiar prin multe sate, iarna tae

porcĭ, primăvara mieĭ și tómna oĭ (*Monitorul Oficial*, 6 Maiŭ 1894). In *Monitorul Oficial* din 21 Novembre 1893 se propune ca sub-prefectul, primarul, preotul, învĕțătorul să facă inspecțiunĭ dese, spre a observà hrana dată de proprietarĭ și posesorĭ locuitorilor angagiațĭ la muncă. Adesea se dă porumb stricat.

Județul Vasluiŭ. Hrana locuitorilor consistă maĭ mult din verdețurĭ și legume din cele maĭ puțin nutritóre, precum cartofĭ, praz, varză, fasole, cépă, usturoiŭ cu mămăligă, din causa lipseĭ și sărăcieĭ unora și din obiceiul și bigotismul tuturor. Ce produce mica luĭ gospodărie vinde, precum ouĕ, lapte și păsĕrĭ.

Județul Vîlcea. Porumb se pune și la munte, unde nu se cóce, pe când dacă ar pune orz, ovĕz saŭ cartofĭ, cum fac locuitoriĭ de la Bărbătescĭ, și carĭ adesea se vînd maĭ scump decât porumbul, saŭ dacă ar face fîn saŭ ar lăsà vitele de pășune și ar cresce vite, ar fi mult maĭ folosițĭ.

Uniĭ aŭ părăsit dejà cultura porumbuluĭ și s'aŭ dedat la meșteșugurĭ ca dogăria, rotăria, facerea de șiță, comerciŭ cu sare, și le merge mult maĭ bine.

S'ar puté dedà și la facerea de căruțe, de brânzeturĭ, unt, crescerea vitelor etc.

Locuitoriĭ din părțile muntóse aŭ puțin pămînt de hrană, și porumbul, unica producțiune agricolă în aceste părțĭ, este adesea vătĕmat de timpul rece, așà că acești locuitorĭ, în cea maĭ mare parte a anuluĭ, sunt nevoițĭ să cumpere porumb de la vale.

Spre a puté satisface aceste necesități, eĭ fac comerciŭ, duc la vale cartofĭ, nucĭ, mere, sare și le daŭ pe porumb (*Monitorul Oficial*, 10 Novembre 1887).

Porumbul se culege, de sigur prin obiceiŭ, la dată fixă, fără a se ținé socotélă dacă e copt orĭ nu. Porumbul cules verde se pune în pătule de construcțiune vițiósă (sunt

prea largĭ, ceea ce împedecă circulaţiunea acelui) şi mucedesce. Mămăliga făcută din asemenea porumb e amară la gust şi are un miros displăcut. Accesoriile mămăligeĭ, ca lintea şi mazĕrea, carĭ aŭ o putere hrănitóre maĭ mare, nu se întrebuinţézĕ, ci numaĭ fasole, varză, praz, cépă şi usturoiŭ şi prea puţin cartofiĭ, carĭ se cultivă în câte-va localităţĭ, însă maĭ mult pentru speculă. Sfecle nu se mănâncă; varză acră, castraveţĭ verdĭ, usturoiŭ se găsesc la toţĭ ţĕraniĭ.

Tómna şi iarna se mănâncă dovléc copt. Din fructe: prune afumate, rar mere tăiate şi uscate la sóre, care ca şi cele-lalte legume, se ferb cu zémă şi se mănâncă cu mămăligă.

In postul Crăciunuluĭ se cam isprăvesc provisiunile alimentare; iar în postul mare mănâncă mămăligă cu terciŭ saŭ mălaiŭ copt în ţest şi amestecat cu apă, până când apar primele verdeţurĭ. Carne se mănâncă puţină, şi tocmaĭ când ocupaţiunile sunt maĭ puţine, atuncĭ e hrana maĭ abundentă. Intre posturĭ (carnaval) mănâncă carne de porc şi atuncĭ şi femeile aŭ maĭ mult timp de menagiŭ, că nu aŭ trébă la câmp.

Mănâncă mămăligă cu cépă, dar îşĭ face rochie ca la oraş şi muncesce pentru facerea eĭ o vară; porumbul îl mănâncă bogatul ca şi săracul. Pesce próspĕt rar şi numaĭ în ḑilele permise de post; pesce sărat, în schimb, se consumă fórte mult, şi dacă nu se cumpĕră alterat, se strică la ţĕranĭ, fiind rĕŭ conservat (*Monitorul Oficial*, 21 Novembre 1893).

Judeţul Vlaşca. Ca basă a alimentaţiuniĭ în acest judeţ servesce porumbul, întrebuinţat ca mămăligă. Deşĭ conţine maĭ puţin gluten ca alte cereale şi prin urmare e maĭ puţin nutritiv, totuşĭ n'ar fi nimic de ḑis în contra-ĭ, dacă ar fi în tot-deauna ajuns la perfecta sa maturitate;

vegetalele sunt în prima linie, iar cele animale în a doua la compunerea hraneĭ.

Carnea se mănâncă numaĭ în timpul dulceluĭ și atuncĭ cu cumpĕtare, căcĭ maĭ mult în timpul ierneĭ se mănâncă maĭ multă carne de porc, tăiat la Crăciun. Maĭ tot-deauna se frige, cu varză, saŭ o ciorbă, rar se scie a face o altă preparațiune. Carnea de păsĕrĭ e fórte rar mâncată, de óre-ce păsĕrile se cresc maĭ mult pentru speculă. Ouĕle, când sunt, se mănâncă făcute cu untură. Laptele, care este maĭ la toțĭ, lipsesce tocmaĭ în timpul ierneĭ; adesea se mănâncă bătut, iar untul ce-l scóte îl vinde.

Laptele, ouĕle și brânza se daŭ fórte mult copiilor, unora și pe post.

In plasa Néjlov se scóte pesce din rîul cu acelașĭ nume și din Drîmbovnic și se prepară din el tot ciorbă.

Fasole, varză, praz, cépă, pe alocurea și cartofĭ, dar nu li se adaoge nicĭ o substanță unsurósă. In timpul vereĭ: urzicĭ, ștevie și castravețĭ (*Monitorul Oficial*, 13 Novembre 1887).

Aceste rapórte, fiind scrise de doctorĭ, conțin tocmaĭ cât este necesar la apreciarea din punct de vedere igienic a alimentelor, la carĭ vom revenì.

IV. Alimentaţiunea în diferite timpurĭ ale anuluĭ.

După cum omul este dăruit saŭ nu de natură cu productele eĭ, și după cum beneficiază saŭ nu de ele conform prescriptelor religióse, ast-fel și hrana luĭ este maĭ substanțială saŭ maĭ precară.

La împrejurarea dintâiŭ se maĭ amestecă câte-odată și capriciul naturiĭ, denegând ființelor vețuitóre rodul dorit; dar și aceea e sfînt, că cel ce n'a semĕnat, nu are de unde recoltà. Vom vedé acì, că anotimpurile cu di-

feritele lor producte își aŭ influența lor asupra hranei țĕranuluĭ.

Cu privire la *post* însă, chiar și avênd, nu póte mâncà lucrurĭ oprite. S'a remarcat de către mulțĭ medicĭ românĭ că, țĕranul postind, se hrănesce rĕŭ tocmaĭ pe timpul când are cea maĭ grea muncă a câmpuluĭ, pe postul Pascheluĭ; și iarna, când nu lucréză maĭ nimica, mănâncă maĭ bine. Maĭ toțĭ aŭ cerut modificarea feluluĭ de postire. O cer și eŭ, cu tóte că sciŭ greutățile ce sunt de preîntîmpinat, căcĭ biserica nóstră, orĭ-cât de independentă este în România, moralmente totușĭ depinde de patru Patriarchĭ aĭ bisericeĭ ortodoxe.

Posturile sunt prevĕdute în legile bisericeĭ ortodoxe de către Sinóde generale (sobóre a tótă lumea); ast-fel nu sciŭ dacă Sinodul restrîns al bisericeĭ nóstre va îndrăsnì a le reformà.

Papa Grigorie le-a modificat pentru biserica catolică, admițênd pentru ḑilele de post produsele alimentare ale vitelor și păsĕrilor domestice. *Dr. Ionescu-Buzĕŭ* scrie *(Igiena rurală*, 1887, p. 94) că în Rusia Impĕratul a dispus ca măslina și untul-de-lemn grecesc să se înlocuiască cu pescele rusesc.

Eŭ în Basarabia n'am observat acéstă schimbare.

Pentru soldațiĭ românĭ postul este ca și abrogat. Rĕmâne ca Sinodul bisericeĭ nóstre autocefale să iea în desbatere acéstă cestiune cerută de spiritul timpuluĭ și nu numaĭ de doctorĭ! Aḑĭ, ca să ne ținem de lumea civilisată, se cer forțe multe, se cere o producțiune înḑecită față de secoliĭ trecuțĭ, și prin urmare țĕranul trebue pus pe cale de a-și puté reculege aceste forțe.

Și Sfîntul Sinod nu maĭ póte amână acéstă cestiune. Pentru ca apoĭ să trécă în obiceiurile poporuluĭ, trebuesc să se primenéscă câte-va generațiunĭ; tóte cărțile bisericescĭ, carĭ arată ḑilele legate și deslegate, trebuesc modificate în

sensul decisiunilor ce le va luà Sinodul. Cunosc fórte multe sate unde preotul și mai cu sémă dascălul nu postesc; țĕraniĭ o sciŭ acésta, și eĭ totuși postesc, pentru că eĭ sciŭ din moși-strămoși că la cartea din biserică scrie să postéscă. Proverbul ḑice: «Să nu facă satul, ce face popa.»

Dr. Felix (*Anale economice*, 1861 p. 50) taxéză postul, în modul cum se observă de țĕran, de rătăcire.

In descrierea hraneĭ de preste an a țĕranuluĭ român, mĕ voiŭ orientà după epocele de post și de dulce ale anuluĭ. Poruncile bisericescĭ opresc de a mâncà de frupt și Mercurile și Vinerile din sĕptĕmânile de dulce, afară de cele prime după Pasce, Rusaliĭ și Crăciun; uniĭ ținde la sine și Luńea. Iată acele epoce:

EPOCA	Ḑile de dulce		Ḑile de post		LUNA ȘI ḐILELE
	Minim	Maxim.	Maxim.	Minim.	
Carnaval	32	67	—	—	Intre 25 Decembre și între 26 Ianuarie — 1 Martie.
Sĕptĕmâna albă	7	7	—	—	Intre 26 Ianuarie—1 Februarie și între 1—7 Martie.
Postul Pascelor	—	—	49	49 (1)	Intre 2 Februarie—22 Martie și între 8 Martie—25 Aprilie.
De la Pasce la postul sf. Petru	56	56	—	—	Intre 22 Martie—16 Maiŭ și între 25 Aprilie—19 Iunie.
Postul de sf. Petru.	—	—	42	8	Intre 17 Maiŭ—28 Iunie și între 20 Iunie—28 Iunie.
Sf. Petru la postul sf. Măria.	33	33	—	—	De la 29 Iunie—31 Iulie.
Postul sf. Măria.	—	—	14	14	». » 1—14 August.
De la sf. Măria la postul Crăciunuluĭ.	90	90	—	—	» » 14 August—13 Novembre
Postul Crăciunuluĭ.	—	—	42	42	» » 13 Novembre—24 Decembre
Total . .	218	253	147	113	365 saŭ 366 de ḑile.

(1) Dr. în teologie Horvat din Roman observă, că acĭ e de scădut o ḑi.

In dulcele ierneĭ: Carne de porc, cârnaţĭ groşĭ şi subţirĭ, slănină, piftiĭ (rĕcĭturĭ), varză acră; rar se întîmplă să fie la casă şi vacă cu lapte, oile însă şi găinile nu produc iarna alimente, şi puţinele ouĕ ce se maĭ ouă, le păstrézĕ pentru sĕptĕmâna albă; taie câte o pasĕre la sĕrbătóre, uniĭ gătesc şi fasole cu grăsime de porc, rar cartofĭ. Prăjiturĭ fac ceĭ maĭ cu dare de mână la sĕrbătorĭ. Tăeţeĭ scurşĭ cu untură. Zémă de pâne drésă cu grăsime. Mămăligă cu unt, cu brânză, lapte, ouĕ.

In sĕptĕmâna albă (a brânzeĭ) se gătesce, în loc de grăsime de porc, cu unt de vacă saŭ de óie, capră. Se póte mâncà şi pesce.

Pe postul mare al Pascelor, din care se ḑice că e rupt şi al sf. Marieĭ, legumele păstrate preste iarnă se cam isprăvesc; varză acră de ar fi, se móe şi strică în primăvară.

Acesta este cel maĭ greŭ post, şi e resonabil sărutatul de la lăsatul seculuĭ ce se obicĭnuesce pe la ţĕră, sub cuvînt că cine scie cine va maĭ ajunge Pascele!

Ceva medicină antică încă pare a fi contribuit la înăsprirea acestuĭ post. Pentru ceĭ graşĭ este chiar bun, ca şi obicĭnuita luare de sânge în primăvară, căcĭ ast-fel nu-ĭ apucă prea graşĭ căldurile marĭ ale vereĭ; dar pentru ţĕraniĭ săracĭ de sânge, e o crimă duplă luarea de sânge şi postul în acelaşĭ anotimp.

Maĭ preferabil ar fi, dacă s'ar pune în căldurile marĭ din mieḑul verĭĭ, când sunt şi fructe maĭ multe, carĭ înlesnesc postul.

In părţile cu liveḑĭ de prunĭ se face *magiun* (povidlă) de prune, ce maĭ îndulceşce pânea saŭ mălaiul ţĕranuluĭ în acest post. Se face şi zémă din magiun şi pâine, numită *lapte de boŭ*, care în Moldova se maĭ numesce şi terciŭ. Magiunul de boḑĭ (sambucus ebulus) se consideră la popor de bun pentru ceĭ slabĭ de pept.

Melciĭ cu casă (culbecĭ, Moldova) iar nu ceĭ ţigănescĭ, negri (carĭ nu se mănâncă) aŭ o carne dubiósă, pe care uniĭ o mănâncă pe post, alţiĭ în dulce, frigêndu-se în untură. Une-orĭ cresc deja urzicile şi ştirul pe acest post, şi maĭ variază cu fasolea şi varza, de carĭ i s'a cam leşiat «inima» ţĕranuluĭ (1). Uniĭ aŭ şi castraveţĭ muraţĭ, iar prin Moldova şi mere murate.

Rar maĭ scapă câte un dovléc turcesc (alb) saŭ şi porcesc (galben) de pe postul Crăciunuluĭ. *Păsatul* de mălaiŭ în apă fértă este ca şi mălaiul gol, numaĭ că e cald şi se socotesce de udătură. *Păsat* e şi cel de griş cu lapte. Pesce se mânâncă numaĭ la Bunavestire şi Floriĭ, în colo nicĭ măcar scrumbiile nu sunt permise, cum sunt pe postul Crăciunuluĭ; până şi untul-de-lemn este oprit în prima şi ultima săptĕmână a postuluĭ mare.

Ciorbă saŭ borş de măcriş, cépă, usturoiŭ, leordă; unde nu este borş la casă, îĭ ţine locul oţetul, care cu usturoiŭ dă mujdeiul. Poşirca se face din rĕmăşiţele de la friptul ţuiceĭ.

Fasole la puţinĭ se maĭ ajunge şi pentru postul Pascelor, linte şi mazĕre se mănâncă în puţine locurĭ, ca şi cartofĭ, bureţĭ muraţĭ, pădureţe păstrate prin fîn, deşi nu să prea conservă până pe acest post.

Cocoşeĭ saŭ floricele din bóbe cópte de porumb, seminţe de dovléc, de flórea sóreluĭ (la Evreiĭ din Moldova). La prasnice grâŭ fert, *colivă*.

Mierea de stup, la 40 de sfinţĭ, pe turtă cu ţéva.

In *Vinerea Patimelor* nu se ferb legume, nicĭ nu se face foc în vatră.

La *Pasce*: ouĕ ferte tarĭ, cozonacĭ, pască, carne de miel,

(1) In Crişana, umblând băeţiĭ cu Iroḑiĭ în ajunul Crăciunuluĭ, nu cer banĭ, ci cârnaţĭ, căcĭ spun în oraţie, cu alusiune la postul trecut:

De móre capul mĕ dóre,
De curechiŭ sórele mi se vede prin urechĭ, etc.

brânză, caș, lapte. La care se mai găsesce varză, fac sarmale; ca să se mai pótă ținé varza, trebue pritocită și o póte duce până la Rusalii.

Acum urzicele (cele ce mușcă, Urtica ureus, căcĭ cea mătăcine saŭ mórtă nu se mănâncă) se fac cu grăsime, și este un soiŭ numite grecescĭ, carĭ se fac maĭ în urmă, maĭ mititele și se găsesc până la postul luĭ sf. Petru; vin apoĭ știrul, loboda, spanacul, fasolea verde, ștevia, lăptucile, susaiul; salată cu oțet, sare și usturoiŭ, se face din grâușor, lăptucĭ, susaiŭ și din fasole verde, care însă maĭ des se face ciorbă acrită cu zarzăre (corcodușe) saŭ prune verdĭ pentru Mercurĭ și Vinerĭ.

Pe postul sf. Petru: știr, fasole verde, spanac, lobodă, dragaveĭ, măcriș, pesce, mere de sf. Petru, mănâncă și puțin cópte, deși femeile nu gustă până nu dă a doua di de sf. Petru de pomană (când sf. Petru scutură mĕrul), tot așà aștéptă și cu cireșele, cașul și fragele, până în diua de Rusalii. Acest post nu se ține de toțĭ țĕranii.

Pe acest timp mănâncă copiiĭ maĭ multe erburĭ și fructe ca Barba Caprii (o érbă mare, lată, când o rupe dă lapte din ea) de care le negresc și crapă buzele; apoĭ măceșĭ, mure, fragĭ, smeure, căpșune, porumbe, căline (roșiĭ), de carĭ îĭ vine rĕŭ copiluluĭ care le consumă pentru prima óră, dude (agude), córne, cócăze, agriș (ambele prin grădiniĭ boerescĭ), aguridă cu care acresc și știrul etc. De fragĭ îĭ dóre pântecele pe uniĭ și capĕtă nisce bubulițe roșiĭ pe pele (idiosincrasie, blândă, urticarie).

Porumbul este bine-venit țĕranuluĭ român, căcĭ pe când e încă în lapte, necopt, dejà îl mănâncă cu mare mulțumire; și țĕranul basarabéan dice: «Când a dat popușoiul, nu maĭ móre Românul de fóme!»

De sf. Petru e data ca să se facă și pâne nouă.

După sf. Petru: carne de puiŭ, de miel, ouĕ, lapte, brânză, sunt maĭ cu îmbelșugare, verdețurile maĭ sus numite se dreg,

bine înțeles cine mai are grăsime, că rar ține de iarna până la acest timp, în cât cel ce n'are cu ce-și cumpĕră, o duce rĕŭ, chiar și găsindu-se în epocă de dulce.

Omul trebue de altmintrelea să mai și varieze cu bucatele.

Un inginer din Basarabia, fiind tocmit cu țĕranii a-i da pe timpul cât le lucrézĕ o anumită sumă de puii, se săturase de ei și adese-ori preferà a da țĕranilor puii și a mâncà mămăligă cu cépă, când îi vedeà cu ce poftă nespusă mănâncă ei acéstă mâncare prea frugală.

Țĕranul, dacă are ce vinde, pe paralele acelea își cumpĕră pastramă saŭ și carne próspĕtă de vacă, pesce, carne de miel, brânză, etc.

Pe postul sfinteĭ Mariĭ e mai ușor de postit; deși oprirea de mâncărĭ este întocmai ca pe postul Pasceluĭ, totuși belșugul verdețurilor și al fructelor fac ușor acest post; merele de sf. Marie, pere, prune, ridichĭ de lună, cartofĭ, porumb copt și fert, în unele locurĭ varză nemțéscă saŭ chiar și varză tînĕră de tómnă, fasole verde, castraveți verdĭ, praz, cépă, usturoiŭ, pătlăgele roșiĭ, vinete, etc.

La *Schimbarea la față* se aduc dejà struguri copți la biserică de se sfințesc (1); mai apoi vin și persice, nucĭ, alune, dovlecĭ, prune.

In dulcele tómneĭ se mai taie și oĭ și capre, berbecĭ, a căror carne fiind și eftină, o consumă și țĕranii; e și timpul zarzavaturilor, ca ardeiŭ, castraveți, pătlăgele roșiĭ, vinete (rar), dovlecĭ, cartofĭ, mere (2), pere, prune, strugurĭ, per-

(1) Cerealele se sfințesc în unele locurĭ pe câmp la fața loculuĭ, unde ese tótă obștea din biserică cu crucea și cu stégurile, de regulă la întâiŭ Maiŭ, ḑiua diveĭ Ceres; dar uniĭ, ca decedatul membru al Academieĭ *Mangiuca*, susțin că sf. Paraschiva cu spicul verde în mână represintă pe Ceres.

(2) In România sunt merele «crețescĭ» și «domnescĭ» cele mai bune, și le iubesc toți, ca și Romaniĭ, carĭ aveaŭ de regulă a începe masa cu ouĕ și a o terminà cu mere; de acĭ proverbul: «Ab ovo ad malum». Séra, înainte de culcare, încă e sănătos a mâncà un mĕr. Soiurile de mere se numesc și după unele sĕrbătorĭ, d. e. de sf. Petru, sf. Ilie, sf. Maria.

sicc, păsĕrĭ sburătóre și vînat (iepurĭ), ultimele soiurĭ maĭ mult pentru vînḍare. Iepurele se scie că are metoda sa specială de gătire, dar țĕraniĭ fac din el, fără multă preparare, ciorbă și friptură. Grăsimea de porc sfîrșindu-se, se îngrijesce a-și face oleiŭ de ,rapiță, apoĭ de flórea sóreluĭ, de sĕmînță de bostan și de nucĭ. Curechiul se pune la murat pentru tótă iarna.

Se adună în părțile păduróse bureții negri, ce se pun pentru iarna în oțet. Cu un cuvînt țĕranul gospodar adună ca furnica de vara ce-ĭ trebuesce pentru iarnă și acestea sunt: mălaiŭ și grâŭ, fasole uscată, varză în cadă saŭ în putină, cartofĭ, cépă, usturoiŭ, nucĭ, alune, pădurețe, strugurĭ, póme de prune, rachiŭ, vin, magiun, brânză sărată, castraveți murați și pe de-asupra mărar, dovlecĭ, etc. La multe case sarea se cumpĕră în drobĭ marĭ, maĭ cu sémă că în primăvară se dă și la vite de ling sare, pe când le mână la iarbă.

Carĭ aŭ stupĭ, îșĭ maĭ țin și miere și céră, din cea din urmă făcêndu-și lumînărĭ subțirĭ de dus la biserică saŭ și prin casă. La uniĭ. carĭ mănâncă multă miere, le ese pe pele bĕșicĭ ca vĕrsatul, un fel de blânde, bĕșicĭ roșiĭ ca banul de 2 parale; țin câte 2 ḍile, pe urmă dispar; iar durerea de stomac causată prin mâncare prea multă de miere trece maĭ înainte. Proverbul ḍice:

Mierea 'n gură e plăcere,
Dar la inimă durere.

In postul Crăciunului. Fasolea și varza sunt principalele udăturĭ, rar castraveți murați, cépă, dovlecĭ, rar magiun, nucĭ, alune, struguri conservați, pădurețe, pesce, unt-de-lemn pentru dres, măsline, cartofĭ, linte, mazĕre pe la care se găsesce, magiun de prune, zémă de pâne; rar se găsesc póme de prune, mere, pere uscate.

* * *

Acesta este tabloul nutririĭ ţĕranuluĭ român, care, cu variaţiunĭ prea micĭ, există orĭ-unde veĭ întrebà de hrana sa. Că uniĭ mănâncă lobode în loc de urzicĭ, linte în loc de fasole, unt-de-lemn de nucĭ saŭ flórea sóreluĭ în loc de altă grăsime, acésta nu schimbă atât de esenţial traiul uniform al Românilor. Maĭ mult schimbă influenţa părţilor de locuit, precum la Dunăre şi bălţĭ, rîurĭ cu pesce, unde se consumă acesta maĭ cu înlesnire, la părţĭ cu pomĭ roditorĭ, póme maĭ multe şi aşà maĭ departe, precum s'a putut observà în cât-va la descrierea alimentelor pe judeţe.

Trecem acum la cel maĭ important punct asupra alimentelor, care este *timpul mâncării de preste ḑi* şi care variază mult la ţĕran. Vara de treĭ orĭ şi de patru orĭ. Un proverb românesc ḑice: «Mâncarea de diminéţă, ca însurătórea de tînĕr». Cum însă şi stomacul trebue să aibă repausul necesar, ca să pótă apoĭ funcţionà bine, nu mĕ pot împăcà cu aceĭ arendaşĭ saŭ proprietarĭ carĭ la 4 ore diminéţa trântesc mămăliga cât róta caruluĭ şi pun pe lucrătorĭ a mâncà. Ceva uşor, un covrig, o bucăţică de pâne în timpurĭ periculóse pentru stomac (la epidemiĭ) e bine a luà ţĕranul şi înainte de a se ocupà de lucru; apoĭ după 2 — 3 ore de muncă, pe la 8 diminéţa, cum obicĭnuesce el şi acasă la dînsul, să i se dea o mâncare, la 1 — 2 după amiaḑă alta şi séra cină. Iarna se mulţumesce şi numaĭ cu douĕ mâncărĭ pe ḑi, fiind ḑiua mică şi lucrând maĭ puţin.

Cantitatea bucatelor consumate de ţĕran o putem taxà aproximativ la 530 kilograme pe an, socotind 360 kilograme cereale, 150 kilograme legume, 10 kilograme carne de porc, 5 de alte animale şi 5 grăsime. Merticul sĕŭ de făină de porumb este de un kilogram (1). Pentru Mol-

(1) *Dr. Rigani* socotesce în tesa sa de doctorat douĕ kilograme şi jumătate de mălaiŭ la o masă de cincĭ persóne, din care doĭ sunt copiĭ. *Dr. Mendonidi* în tesa sa crede, că acéstă cantitate este dintr'un an de belşug.

dova s'a arătat mai sus că întrece acéstă cantitate. *Dr. Istrati (O pagină din istoria contimporană* etc, p. 231) tot de mertic de o oca pe ḍi vorbesce, iar *Dr. Manolescu (Apĕrătorul sănătăţii»*, I, p. 194) de 800—1000 gr.

Pentru muncitoriĭ de pe la spitale se fixéză la 1885 în loc de una oca (1.200 gr.) numaĭ douĕ treimĭ, adecă 800 gr., dar acĭ nu putem scăpà din vedere legumele, carnea şi grăsimea ce le primesc în o cantitate ce ţĕranul nu şi-o póte permite, chiar de ar avé.

Vegetarianiĭ aŭ vrut să considere pe lucrătorul italian ca făcênd parte din tagma lor, fiind-că consumă pe ḍi câte un kilogram de făină de porumb, dar eĭ aŭ uitat şi brânza de preste 300 grame pe ḍi ce o maĭ consumă (*Strohmer, Die Ernährung des Menschen,* 1889, p. 333).

Aurelian arată că în România se consumă de locuitor pe an cam 246 oca de cereale, 3 de fasole, linte, bob, 18 oca de carne, 9 de vin şi 17 rachiŭ; sare 3 ocale. (*Ţéra nóstră,* 1875, p. 206).

Dintre soldaţiĭ diferitelor popóre, cel rusesc consumă cea maĭ mare cantitate de pâne, şi apoĭ vine cel românesc, căruia intendenţa voesce să-ĭ maĭ facă o mică reducere la pâne, făcênd'o de 1.100 gr. (*Mineiŭ, Hrănirea trupelor*, 1893, p. 31) (1).

Despre cantitatea de legume ce se potrivesce pentru ţĕranĭ, ne daŭ óre-carĭ lămuririĭ şi regimele alimentare ale diferitelor spitale din ţéră, carĭ prevĕd aceste cantităţi pentru muncitoriĭ sănătoşĭ din acele spitale; dar cum ţĕ-

(1) După experienţele cele maĭ acreditate se cere la hrana ḍilnică a unuĭ muncitor: 118 gr. de albumină, 50 gr. grăsime, 500 gr. idrocarburĭ şi 30 gr. sare; iar la a uneĭ femeĭ cu muncă maĭ uşóră: 90 gr. de albumină, 40 gr. grăsime, 400 gr. idrocarburĭ şi sare maĭ puţină.

Albumină este: 17 gr. în *una sută* gr. de carne de vacă, 12 în cea de porc saŭ de óie, 16 în cea de viţel, 11 în cea de pasĕre 16 în cea de pesce, 17 în vînat, 13 în cârnaţĭ, 8 în slănină, 4 în lapte, 33 în brânză, 16 în ouĕ, 8 în pâne de grâŭ, 6 în cea de secară saŭ orz, ovĕz, 7 în cea de porumb, 9 în griş saŭ

ranul pe de parte nu consumă ceea ce ar puté și ar trebui, renunț de a mai reproduce aci acele prescripțiuni. Mare parte din Români sunt și prevĕdĕtorĭ și păstrătorĭ în legume, din bună vreme pentru timpul muncii grele de primăvară, și am dorì ca să fie toți așà.

Costul hraneĭ țĕranuluĭ în genere este minimal. Făina de mămăligă pe ḍi să-l coste 10 banĭ, borșul de buruenĭ cu sare 5 banĭ, face 15 mult 20 banĭ pe ḍi. In *Notice sur la Roumanie* (p. 55), se taxéză hrana unuĭ lucrător pe ḍi de la 30—40 banĭ, după localitate.

Sciința de a gătì bucate. Este de mirat cum femeile române, din ale căror mânĭ es lucrurĭ de mână așà de gingașe în genere, să nu fie tot atât de istețe și la gătirea bucatelor. Este justă observațiunea luĭ *Sulzer*, cum că țin mai mult la haine decât la bucate, și vom vedé acésta mai jos și din vederile propriĭ ale poporuluĭ, exprimate în unele proverbe. Mai în tóte părțile se acusă femeile române, că nu sciŭ pregătì bucate. Nu mai citez aci autorĭ, ale căror opiniuni le-am vĕḍut la descrierea alimentațiuniĭ în diferite părțĭ ale țĕrĭĭ și locuite de Românĭ. Am vĕḍut însă și excepțiunĭ, bună óră din Ardél, unde se ḍice că vărzarul țĕranceĭ nóstre îl póte mâncà și Vodă. Știŭ și eŭ din propria mea experiență sate numeróse, unde Romăncele gătesc minunat.

Trebue însă să ne întristeze un fapt ca acela, că un preot

---

meiŭ, 23 în mazĕre, linte, fasole, 3 în verdețurĭ, murăturĭ și 0.3 în unt saŭ grăsime.

Grăsime este: în carne afumată de porc 36 gr. la sută, în slănină 76, în carne de porc próspĕtă îngrășată 49, în unt 91, în cărnurile fripte 15, în brânză 24, în smântână 26, în ouĕ 11, în carne de vacă saŭ de óie 8, în pâne 1.5, în porumbul românesc 8—10 *(Felix)*, în orez 0 8, în macaróne 0.3 la sută etc.

Idrocarburĭ se găsesc în varză și lapte 5 8 și 4.8 la sută, în cârnurĭ, unt și ouĕ nu se găsesc. In orez sunt 83.2, în grâne, legume uscate și porumb 50—70, iar în cartofĭ 21 la sută. De idrocarburĭ se țin zahărul și scrobéla.

mi se plângeà că baba luĭ nu scie nicĭ cum se cóce o cépă în foc. Apoĭ în câte locurĭ nu se póte observà și faptul, că țĕranca lépădă zéma de la rasolul de găină, acea zémă care și pe bolnav îl póte ridicà de pe patul de bólă.

Despre Moldova relatézĕ acéstă stare deplorabilă, între alțiĭ și *Spiridon Popescu* («*Archiva din Iași*», 1893, p. 220), care maĭ spune, că în casa unuĭ țĕran se fac cel puțin 300 de borșurĭ pe an, în cât socotind treĭ ocà borș pentru patru persóne, face 90 de vedre pe an. Despre lapte ḑice țĕranul, că e mâncare copilăréscă, și slăbesce importanța aceluia care îl mănâncă, ḑicênd că e un «papă-lapte».

Pentru deprinderea țĕranceĭ de a face bucate maĭ bune, maĭ raționale, ar trebuì ca să învețe dejà de micĕ principiĭ de valórea alimentelor. Prin școlele poporale, alăturĭ de tabelele de istorie naturală, etc., să maĭ fie și una despre valórea alimentelor, și la predarea igieneĭ să le vorbéscă învĕțătorul cu un interes viŭ despre acest subiect. Numaĭ așà se póte maĭ general înrîurì asupra pregătiriĭ maĭ raționale a bucatelor de hrană la țĕră. Sĕmînța bună trebue sădită, adecă a i se da îndemnul spre a se gândì țĕranca românĕ la ameliorările cerute de sciință, și apoĭ cu timpul va nimerì ea însășĭ metodul cel maĭ bun, căcĭ priceperea nu-ĭ lipsesce. Pentru scopul instruiriĭ ușóre ce propun, va trebuì și un manual potrivit, pe care să-l rĕsfoiască ca pe orĭ-ce abecedar. Chiar state maĭ civilisate decât țĕra nóstră aŭ simțit necesitatea de a introduce materiĭ de învĕțămînt pentru bucătărie în cursurile didactice școlare. La noĭ s'a introdus de curînd curs de bucătărie la Asilul Elena Dómna. *Dr. Drăgescu* (*Maternologia*, p. 203) doresce, ca în fie-care județ să se înființeze școle de bune menagere pentru fiicele poporuluĭ.

Arendașiĭ și proprietariĭ încă aŭ un interes incontesta-

bil ca țăranii să se nutrească bine în tot cursul anului și nu numai când lucrează pământurile, pentru că munca ce o desfășură lucrătorul bine hrănit, valorează, pe basa experimentelor făcute, simțitor mai mult decât a celor rău hrăniți.

Să întórcem însă cestiunea și pe cea-laltă față. Pentru a avé din ce face mâncări bune, trebue ca țăranul să aibă din munca sa și un câștig destul de rentabil; vedem deci că munca și hrana se condiționéză reciproc una pe alta; prin urmare, odată cu învățarea viitórei mame de familie țărănesci de a pregăti bucate nutritóre, trebue să ușurăm căile țăranului la o muncă rodnică.

Să deschidem ochii în patru, pentru a vedé cum țările altor continente, necăutând la distanțele mari ce ne separă de ele, ne fac o concurență cu producte, cari la noi s'ar puté realisà așà dicênd cu forțe copilărescî în raport cu sforțările ce acele țări întrebuințéză.

Dacă exportăm materii brute cu prețuri modeste, să nu le mai importăm cu prețuri de lux, și acésta cu producte atât din regnul animal cât și din cel vegetal. Cuno scințele ce le câștigă unii soldați în bucătăriile regimentare, deși acestea sunt prea simple, totuși sunt întru cât-va în favorul îndreptării moduluî de a preparà bucate, căci întors la vatra sa, va stimulà pe ai săi la o nutrire mai substanțială, ceea ce și de la orî-care fost soldat putem să ne așteptăm. Prin bucătăria proprietarilor, arendașilor și preoților din sat, dacă aceștia nu sunt tot așà de înapoiați în ale bucătăriei ca și țăranii, femeile pot vedé multe îndegetări bune la pregătirea bucatelor. Cât pentru mămăligă, cunosc multe casuri unde bărbatul o mestecă, fie pentru că se cere mai multă putere, saŭ fie că îi scie meșteșugul mai bine și reușesce perfect.

Prepararea pânei ar trebui învățată de femeile de la țéră, ceea ce nu e lucru așà de ușor ca a mămăligei. Chiar

și brutarii pun prea mult aluat, cu scop de a cresce pânea bine, și țăranului nici nu-i place ast-fel, dicând că e ca iasca; preferă mai mult deci azima saŭ lipia.

V. Aprecieri igienice despre alimente.

(Cereale, vite și productele lor nutritóre, legume, fructe și condimente).

Porumbul este temelia hranei țăranului. Din rapórtele de mai sus ale medicilor primari vedem, că se mănâncă de către Români pretutindeni și micile excepțiuni, unde nu se mănâncă, încep a dispăré cu timpul (județele Constanța, Tulcea). *Dr. Dujardin-Beaumetz* (*L'hygiène alimentaire,* 1889, p. 76(încă constată tendența de a se înlocui făina de grâŭ prin cea de porumb. Din America aflăm (*Die Maispflanze in ihrer vollen Verwerthung,* Wien 1863, p. 19), că bucatele mai bune din cele 50 de soiuri de preparate din făina de porumb se găsesc la mesele cele mai bune. Este sciut apoi cât își iubesce și Italianul polenta sa. Și Bulgarul cunósce mămăliga sub numire de «cacĭamac» (1).

---

(1) Românul cântă:

Pe un dél îndelungat,
Fuge-un puiŭ de mălaiŭ cald.
Stăi malae nu te duce,
Că te-oiŭ scălda 'n lapte dulce,
Și te-oiŭ unge cu smântână,
Și te-oiŭ pune la slăbină.

In *Columna lui Traian* (1871, p, 43), cetim următórele:

Stăi mălaiŭ și nu te duce,
Că te-oiŭ scălda 'n lapte dulce.
Mămăligă nu fugi,
Că cu unt te-oiŭ îndulci
Și cu caș te-oiŭ răcori!

Poesia populară mai dice:

Decât să mănânc mămăligă cu unt,
Și să mĕ uit în pământ,
Mai bine pâne cu sare,
Și să mĕ uit la ea ca la sóre.

Dar abstracțiune făcênd de la poesie, să rĕspundem la întrebarea, de ce este Românul așà de mare adept al porumbuluĭ ?

Uniĭ ḑic că de lene (1), pentru că e maĭ ușor a face mămăligă decât pâne; alțiĭ din contra se miră, cum nu preferă a face odată pânea pentru 2—3 ḑile, în loc de a face ḑilnic de 2—3 orĭ mămăligă. Aceștĭ din urmă cred că gónele dușmănescĭ l'aŭ făcut a adoptà o preparare maĭ expeditivă, dar se întrébă apoĭ de ce n'o aŭ și Bulgariĭ? Relativ la pretinsa lene pot rĕspunde, că între facerea unuĭ mălaiŭ saŭ a uneĭ pânĭ în țest, nu este mare diferință.

Prin tóte părțile locuite de Românĭ, aceștia mi-aŭ spus că numaĭ cu porumb se sciŭ sătuĭ (Moldovenĭ, Bănățenĭ); în Muntenia mi se ḑiceà: «Noĭ când mâncăm pâne într'o ḑi, nu putem ține mâne ḑi la sapă.»

In Basarabia, ḑic Românii că de pâne îĭ dóre pântecele. Am și observat că pânea se face acolo, la țĕră și pe la mănăstirĭ, atât de acră, în cât celuĭ nedeprins cu ea îĭ cade cu greŭ. Sărăcia încă nu o putem invocà de causă care să fi determinat pe Român a se hrăni cu porumb, căcĭ adese-orĭ e maĭ scump porumbul decât grâul.

In partea istorică a acesteĭ teme am vĕḑut, că póte și unele fómete aŭ contribuit la repedea adoptare a porumbuluĭ de către Românĭ, dar factorul principal după mine unul a fost, că-ĭ place.

Apoĭ :

Dragă mi-ĭ lelea bălae,
Că face bune mălae,
Că le bagă cu lopata
Și le scóte cu covata.

Infine:

Eŭ la joc, mîndra la joc,
Mălaiul de joĭ la foc.
Cu mîndruța jucăușă
Mâncĭ mălaiul tot cenușă.

(1) Până și la un bun observator, la *Raicevich* (p. 249), cetesc: «Costa molto minore fatica a fare giornalmente una grossa polenta che serve di pane che non è quella d'impastare ed infornare il pane di frumento....»

Până și ómeniĭ cu gustul rafinat în ale mâncăriĭ — și gustul la om este, după cum ḑicea *Hyrtl* singurul sens perfecționabil — pe dată ce aŭ făcut cunoscință maĭ de aprópe cu porumbul, l'aŭ îndrăgit. Așà în plebiscitul publicat maĭ aniĭ trecuțĭ de presa nóstră despre mâncarea maĭ plăcută, douĕ somităților medicale române (*Dr. Felix* și *Kalindero*), arată că mâncarea lor de predilecțiune este mămăliga; se bazéză decĭ pe un motiv fisiologic preferirea porumbuluĭ, maĭ cu sémă cu anumite feluri de bucate. Așà d. e. cine s'a deprins odată a mâncà lapte, brânză și unt cu mălaiŭ saŭ mămăligă, aceluia nu-ĭ maĭ place cu pâne; tot așà și varza acră, care în calitatea eĭ acră, nu se potrivesce cu pânea acră așà de bine ca cu mălaiul dulce; ouĕle, cârnațiĭ, șunca se împrietenesc prea bine cu mălaiul, dar din contra cine ar fi în stare a mâncà d. e. cafea cu lapte cu mămăligă? Intr'o lucrare maĭ recentă (reprodusă și în «*Buletinul publicațiunilor militare*», 19 Iunie 1894) se exprimă și *Dujardin-Beaumetz* ast-fel: «Nu este de ajuns a cunósce cantitatea alimentelor carĭ sunt necesare vieții omuluĭ, trebue asemenea ca aceste alimente să fie bine asimilate și bine digerate. Trebue să placă, să fie gustóse»; iar proverbul românesc ḑice:

Omul de ce-ĭ place,
D'aia se îngrașă.

Pe post însă, în o casă bine îngrijită veĭ găsì și pâne alăturĭ de mălaiŭ, dacă nu pentru că se potrivesce maĭ bine cu vre-una din precarele bucate de post, apoĭ cel puțin pentru a maĭ schimbà monotonia de hrană cu mălaiŭ (1).

---

(1) Pânea e lăudată: *Jarnik* (p. 462):

Decât țipăŭ (pâne mică) și cu unt cu urĭt,
Maĭ bine mălaiŭ sguros cu frumos.

Din publicările statistice despre recolta anului 1888, am calculat raportul dintre grâul și porumbul din tóte județele și am găsit: Dorohoiŭ, grâŭ 5,1:1 porumb; Covurluiŭ 2,5:1; Romanațĭ 2,2:1; Teleorman 2:1; Tutova 1,8:1; Constanța, Tulcea și Ialomița 1,7:1; Dolj 1,6:1; Argeș 1,5:1; Buzĕŭ, Ilfov și Rîmnicul-Sărat 1,4:1; Botoșanĭ 1,3:1; Fălciŭ 1,2:1; Tecuciŭ 1,1:1; Iașĭ 1:1,02; Vlașca 1:1,07; Olt (1) și Mehedinți 1:1,1; Prahova 1:1,2; Vasluiŭ 1:1,3; Putna și Brăila 1:1,4; Roman 1:1,87; Némțul 1:2,2; Dîmbovița 1:2,3; Bacăŭ și Sucéva 1:2,6; Muscel 1:3,1; Gorj 1:3,3; și Vîlcea 1:3,5.

Va să ḍică județul Dorohiŭ produce de cincĭ orĭ maĭ mult grâŭ decât păpușoiŭ, iar Vîlcea de treĭ orĭ și jumătate maĭ mult porumb decât grâŭ.

Cantitatea de porumb calculată în hectolitri pentru fiecare locuitor este:

Tecuciŭ 8,36; Fălciŭ 8,26; Vasluiŭ 7,33; Ialomița 7,06; Brăila 6,92; Roman 6,17; Tutova 6,16; Dîmbovița 5,91; Teleorman 5,25; Romanațĭ și Dolj 4,97; Iașĭ 4,46; Mehedinți 4,36; Sucéva 4,34; Ilfov 4,32; Némțul 4,20; Botoșanĭ 4,13; Putna 3,83; Buzĕŭ 3,52; Rîmnicul-Sărat 3,49; Bacăŭ 2,87; Constanța 2,77; Prahova 2,66; Tulcea 2,52; Gorj 2,34; Covurluiŭ 2,31; Vîlcea 2,17; Muscel 1,72; Argeș 1,41; Vlașca 1,09; Dorohoiŭ 0,96.

Studiul asupra agriculturiĭ de *Krupenski* găsesce cifre maĭ marĭ pentru anul 1892 cu privire la porumb.

Nu voiŭ să deduc din aceste date de-adreptul cum că în județul Tecuciŭ s'ar mâncà maĭ mult porumb decât în; județul Dorohoiŭ, pe motiv că acolo s'a recoltat de opt

---

Iar maĭ departe (p. 413):

Copiliță cu briŭ roșu
Vin'încŏce, vin la moșu;
Ca moșu nu-ĭ nime 'n țĕră,
Că-țĭ dă pită de secară.

(1) Din studiul statistic asupra agriculturiĭ de Krupenski, Bucurescĭ 1895.

orĭ maĭ mult porumb de persónă decât aci, pentru că hrana depinde de multe împrejurărĭ; pe de o parte Românul, iubind mălaiul, póte să vîndă grâul, să-l exporteze și să-șĭ cumpere porumb, pe de altă parte póte da porumb la vite și el să mănânce grâŭ; apoĭ maĭ sciŭ că în orașe nu se prea consumă mălaiŭ, copiiĭ de țîță de aseminea nu comptéză între consumatoriĭ de mălaiŭ, și altele.

Mĭ-a fost numaĭ ca să aflu proporțiunea între diferîte județe, ca să pot apoĭ face comparațiune cu rapórtele medicale din județe despre hrana țĕranuluĭ.

Din rapórtele medicilor primarĭ, vedem că și în județul Dorohoiŭ, unde se cultivă de 5 orĭ maĭ mult grâŭ decât porumb, tot se consumă mult porumbul și încă de cel stricat. Cifre în privința consumațiunĭĭ nu avem cum sunt acele despre Transilvania, unde există maĭ marĭ diferențe între producțiunea de grâŭ și porumb decât acì în țéră. Acolo numaĭ într'un comitat (Făgăraș) preponderéză consumațiunea de pâne îndecit pe a porumbuluĭ; încolo în douĕ comitate se egaléză, în patru comitate e de douĕ orĭ maĭ mult porumb, în treĭ de treĭ orĭ și în unul (Caraș-Severin) de patru orĭ maĭ mult porumb decât grâŭ.

Comparațiunea ce o putem face între județele nóstre cu părțile transilvănene, este numaĭ în privința producțiunĭĭ, nu și în a consumațiunĭĭ, și vedem că Dorohoiul, cu recolta cea maĭ mică de porumb (96 kilograme de om), totușĭ produce îndoit maĭ mult porumb decât este cel consumat de unul din comitatele cu mică consumațiune, d. e. Turda saŭ Sibiiŭ (Făgărașul să-l lăsăm la o parte ca excepțiune).

Prin urmare îĭ maĭ rĕmâne țĕranuluĭ din Dorohoiŭ a da la vite saŭ a vinde jumătate din recolta sa; în asemenea condițiunĭ, este cel puțin de atâta ferit, ca să nu ajungă a se hrăni cu mâzgă de pe copacĭ, cum vĕdurăm că se întîmplă în Transilvania.

Valórea nutritivă a porumbuluĭ este recunoscută de maĭ toțĭ igieniștiĭ. Numaĭ uniĭ îl acusă de contrariŭ, chiar și dintre doctorĭ românĭ, și îĭ atribue calitatea de a fi greŭ de mistuit; alțiĭ din contra, susțin că vindecă chiar bóle. *Dr. Felix (Igiena la exposițiunea universală de la Paris,* 1890, p. 9) arată, că mămăliga râșnită aspru este maĭ grea de digerat, iar finețа făiniĭ înlesnesce digestibilitatea porumbuluĭ.

Cât privesce experiența mea, sciŭ că porumbul este un nutriment bun când nu este stricat și îĭ maĭ adaogĭ și legumele necesare.

Din făina luĭ se face mămăligă, turtă în spuză, mălaiŭ în țest, mălaiŭ în tavă și jumărĭ cu lapte acru; mămăliga încă póte fi pripită saŭ fértă mult. Cea pripită, la care se pune făina în apă ferbinte puțin câte puțin, e maĭ egal fértă în tóte părțile eĭ, dar nu e mult fértă; pe când la mămăliga fértă timp îndelungat, se pune făina tótă deodată și se ferbe atât de mult până se încércă maĭ de multe-orĭ a da în foc ca laptele, cu care ocasiune se maĭ sparge înadins mijlocul făiniĭ ca să nu stea neamestecat cu apa ce ferbe; cu tóte astea unele părțĭ rĕmân neatinse de apa clocotită și se fac gogolóșe, maĭ cu sémă la cine nu scie să o amestice bine. Mălaiul e în genere mult maĭ bine copt și maĭ asimilabil, iar cója luĭ e maĭ dulce decât mieḍul și el întreg maĭ dulce decât mămăliga, care întîmplându-se să maĭ aibă și gogolóșe, e și maĭ grea de mistuit.

Dacă porumbul este umed și îl macină, făina se aprinde, de cumva n'are omul precauțiunea să o întinḍă pe ceva; în casul prim, băgând mâna în ea, dogorésce, te arde, iar fumul ce-țĭ vine în obraz face pete pe față.

Pretinsa indigestibilitate se observă la ceĭ ce nu sunt deprinșĭ cu porumbul și cu mirosul sĕŭ propriŭ, pe când făina de grâŭ, e fără miros; trebue decĭ să te obicĭnuescĭ cu acel miros. Ast-fel fiind, nu cred că este necesitate

de a zori pe țĕranĭ să-și schimbe acest aliment cu grâul, decât numaĭ când el este stricat saŭ pentru copiĭ micĭ și pentru bolnavĭ. In adevĕr singurul dar și însemnatul defect al porumbuluĭ, este că, stricat, causéză pelagra, ce aŭ constatat atâțĭ observatorĭ indigenĭ și străinĭ, d. ex. în județul Tulcea unde nu s'a cultivat porumb și al Constanțeĭ cu puțin porumb, nu este de fel pelagră saŭ este fórte puțină.

Să vedem acum părerile unor autorĭ de aĭ noștri relativ la grâŭ și porumb.

Dr. Urechiă în *Igiena* sa (p. 145) ḍice, să căutăm să înlocuim mămăliga rea prin mămăligă bună, dar nicĭ decum mămăliga bună prin pâne rea. Mămăliga făcută bine și din făină bună constitue un aliment excelent, maĭ bun ca pânea négră pe care o cumpĕră poporațiunea săracă.

Dr. Negură susține, că pânea de grâŭ și de porumb sunt de o potrivă bune în privința nutririĭ, diferența între aceste douĕ este numaĭ în privința digestibilitățiĭ și asimilațiuniĭ. Cine este deprins cu mămăligă, este maĭ bine nutrit decât cu pânea de grâŭ. Cine are stomac slab se va simți maĭ bine cu pânea de grâŭ. Pânea de secară și cele-lalte felurĭ sunt maĭ puțin folositóre.

Dr. Făunescu conchide, din împrejurarea că porumbul conține multă substanță azotată și mult oleiŭ, cum că este un aliment complet; dar oleiul și sărurile în porumb se găsesc în scórța lemnósă și glutenul în celulele dodecaedrice, afară de acésta multul oleiŭ îl face greŭ de măcinat și când facem mămăliga scótem tocmaĭ tărîța, scórța lemnosă și din celulele dodecaedrice, este dar rĕŭ ceea ce facem.

Dr. Roth (*Causele mortalităţii*, etc.) susține, că valórea nutritivă a mămăligeĭ este cu mult maĭ inferióră pâneĭ din punct de vedere fisiologic și igienic; căcĭ făina de

grâŭ are 20 azot și mălaiul 12.5, la ce se maĭ adaoge și inferioritatea digestibilității celeĭ din urmă.

Dr. Codrescu se exprimă ast-fel: «Acusarea ce se face mămăligiĭ că ar fi indigestă nu pote fi justificată, decât pentru persónele acelea carĭ nu sunt deprinse cu ea, saŭ carĭ sufer de bóle de stomac, ce favoriséză desvoltarea acrimilor prin transformarea materiilor amiloide conținute în mare cantitate în făina de porumb. Singurul inconvenient este că grăunțele porumbuluĭ cât și făina lor se alteréză ușor sub influința umedeleĭ (pelagra).

Dr. Istrati e de părere, că mămăliga bine făcută și din făină bună este un aliment bun și igienic, deși pânea bună de casă e maĭ hrănitóre și maĭ ușor de digerat. Un fel de pâne din făină de porumb, numită în Moldova *malaiŭ*, este caramelisată pe din afară, fórte gustósă, umedă, lesne de conservat și de digerat. Maĭ ales copiiĭ de la țéră găsesc într'însul un aliment fórte bun și plăcut. Mămăliga se mănâncă și prăjită pe cărbunĭ, ceea ce-ĭ dă un gust și o aromă plăcută; în acest cas adesea se pune în mijlocul eĭ brânză și în urmă se prăjesce, atuncĭ se numesce boț saŭ urs. Mămăliga cu lapte, carne saŭ brânză, este alimentul cel maĭ reconstituant.

Păpara încă e fórte sănătos și complet aliment, și se face feliĭ de mămăligă, printre carĭ se pune brânză, se așéză în tigae, se pune unt próspĕt și se cóce acoperită de capac.

Dr. Popescu-Takénu scrie, că calitățile nutritive ale făiniĭ de porumb nu sunt maĭ inferióre ca ale altor făiniĭ, și maĭ cu sémă că conține proporțiunĭ mult maĭ marĭ de materiĭ grase; ast-fel că mămăliga, fiind fórte bogată în materiĭ idro-carbonóse, constitue pentru muncitorul nostru un excelent aliment respirator și reparator.

Dr. Vuia scrie: «Marea valóre nutritivă a porumbuluĭ nu se póte trage la îndoială; el deși conține maĭ pu-

țină substanță albuminósă decât cele-lalte cereale, în cantitatea amidonuluĭ și a grăsimeĭ le covîrșesce pe acestea. Din causa grăsimilor, mălaiul și mămăliga trebue să se mănânce tot próspete, căcĭ stând, ușor se strică. Porumbul este atacat în unĭĭ anĭ de o bólă numită «*verdeț*» etc. Bucatele gătite din făină de porumb, dacă nu sunt prea vîrtóse, se digeréză destul de ușor; bolnavilor însă nu se póte recomendà decât doar mămăliguță cu lapte.»

Pelagra este hidósă bólă, care este causată de consumarea porumbuluĭ stricat, deși sunt autorĭ carĭ se năzuesc a scăpà acest nutriment sățios de o asemenea invinuire.

Dar fie direct, fie indirect, avem probe destule chiar la noĭ, că pelagra este legată de porumb. *Dr. Felix* (*Prophilaxia pelagreĭ*, 1883, pag. 31) arată că în județul Constanța și Tulcea nu este Pelagră, iar în Ialomița și Brăila, unde se consumă mult meiŭ este rară. Acelașĭ raport îl daŭ medicĭĭ primărieĭ despre județele Constanța și Tulcea și în urmă cu cincĭ anĭ (*Dr. Sergiu*, *Raport general asupa Pelagreĭ*, 1888), ceea ce vĕdurăm și maĭ sus la descrierea alimentelor pe județe, unde se arată și aceea în vre-o douĕspre-dece județe, că se mănâncă porumb stricat; dar este sigur că acesta se mănâncă în asemenea stare și în județele unde medicĭĭ n'aŭ notat acéstă împrejurare.

Ar fi bine ca, cel puțin la câte 10 anĭ, d. e. la 1897, iarăși să se maĭ céră medicilor din tótă țéra un recensĕmînt despre pelagră, ca să se vadă dacă numĕrul lor de preste 10.000 a scăḑut ,orĭ s'a urcat?

Și în genere sunt de părere, ca în fie-care an să se indice medicilor primarĭ cestiunea pe care să o tracteze de preferință în raportul lor anual, cum a făcut acésta în timpul din urmă Direcțiunea serviciuluĭ sanitar în pri-

vința apeĭ de bĕut, și atuncĭ sunt sigur că nu se vor repetà aceleașĭ rapórte, unele în serĭĭ de maĭ mulțĭ anĭ. Tot de odată ar trebuì găsit mijlocul de a pune la ambițiune pe autoritățile comunale să lucreze într'acolo, ca până la alt recensĕmînt, să se împuțineze saŭ să dispară din comuna lor acéstă bólă. Scriind la 1890 despre pelagră în «*Amicul agricultoruluĭ*», am luat de maximă cuvintele proprietaruluĭ italian *Dr. Ballardini*, care ḍice că «dacă țĕranul plânge, proprietarul nu rîde».

In numita lucrare am ajuns la conclusiunile următóre. Pentru ca țĕraniĭ în genere să se pótă hrănì maĭ bine trebuesc îmbunătățirĭ sociale și economice, dintre carĭ sunt: 1. Hrana țĕranuluĭ ar trebui să fie amestecată, pâne și malaiŭ; cel puțin pe timpul postuluĭ, pânea este indispensabilă, precum în adevĕr țĕranul cu dare de mână se și îngrijesce a avé pâne pe timpul postuluĭ. 2. Să se încurageze și la țĕră pitărĭile (cuptóre), pentru ca țĕranul să ajungă maĭ lesne la o bucățică de pâne. Covrigiĭ prea uscațĭ sunt greŭ de mistuit, dar pentru copilul de țĕran sunt ceea ce sunt pentru copilul de boer prăjiturile de cofetărie, și cu numitele pitărĭĭ vor fi tot-deauna próspețĭ. 3. Pentru ca porumbul să nu fie expus așà de ușor stricăciunĭĭ și ca să se cócă la timp și pe deplin, ar trebuì alese soiurĭ de acelea carĭ se coc maĭ iute și sunt maĭ resistente stricăciunĭĭ. 4. Porumbul trebue semĕnat la timp; țĕranul din bĕtrânĭ ḍiceà: «Să semenĭ porumbul după ce înflorește persicul și până când poțĭ să aruncĭ cu porumbele în boiĭ de la plug.» 5. In anĭĭ rĕĭ, ploioșĭ, când porumbul nu póte scăpà de stricăciune, să se usuce la sóre saŭ în cuptor înainte de a se pune în hambar (pătul, coșar), care trebue să fie bine clădit, ca să nu se altereze porumbul într'însul. Puțin maĭ am de adaos la acestea, și anume să repet ce am maĭ ḍis și la alt loc, cum că este interesul proprietaruluĭ ca țĕranul să fie bine nutrit.

Soiul de porumb care se cóce mai repede este cel vâratic. Autoritățile să nu permită a se începe culesul porumbului prea de timpuriŭ, prin ceea ce toți sunt siliți a culege, că le intră vitele în porumb, carĭ pasc pe agrul cules. Cine are udăturĭ multe și bune pe lângă mălaiŭ, póte ușor să se dispenseze de pâne. Proprietarul mărinimos să înlesnéscă țĕranuluĭ schimbul porumbuluĭ cu grâŭ. Alcoolul brut, ajutând desvoltarea turburărilor nervóse, să se excludă din consumațiune. In cas de ivirea bóleĭ, să nu maĭ întârdie cu vindecarea eĭ, care la început se face cu ușurință. Cine a vĕdut sbuciumările pelagroșilor maniacĭ, de ar avé o inimă de fer totuși se va întrebà, óre într'atâta să fi dispărut iubirea aprópeluĭ, în cât sciind că prea puține mijlóce ajungeaŭ pentru a ferì pe acel nenorocit de a ajunge în starea aceea de miserie, totuși nimenĭ nu l'a povățuit și ajutat de a remâné sănătos? Din partea suferinduluĭ este indolența și nescirea că ajunge în așà stare. Lucrând, să sperăm într'un viitor maĭ bun.

Pânea este una dintre cele maĭ vechĭ base de hrană a tuturor popórelor europene, precum cred că adeverésce și frasa din rugăciune: «pânea nóstră cea de tóte dilele.» Acum însă la țĕranul român nu maĭ e pânea de tóte dilele, și ar trebuì să fie, cel puțin pentru dilele de post. Statul ar puté face un regulament de hrană pentru muncitoriĭ de pe moșiile sale, și precum în căsărmĭ, penitenciare, școle, spitale, hrana e reglementată, așà s'ar puté face și pe moșiile dependinte de stat, și atuncĭ póte că și proprietariĭ vecinĭ vor introduce îmbunătățirĭ în hrana muncitoruluĭ, că de nu, acesta va preferì a lucrà statuluĭ, care îĭ retribuesce maĭ rațional munca sa.

Hrana soldatuluĭ încă contribue a deprinde pe Român cu pânea, și venind acasă, se va îngriji să aibă maĭ des

și pâne în casa sa; nu trebue însă a merge prea departe în distribuirea pâneĭ, a nu da soldatuluĭ român timp de treĭ anĭ nicĭ măcar odată mămăligă, cu care el de mic copil e deprins și ast-fel ducêndu-ĭ dorul, la întórcerea luĭ acasă, să o găséscă chiar maĭ gustósă decât pânea. Trebue variate și în armată aceste feluri de bucate fundamentale, cu tóte că pânea are favorul de a nu se desgustà omul așà de ușor de dînsa. Repet despre pânea bună ceea ce am maĭ dis, că grâul cu pământ, cu multe grăunțe de plante nefolositóre nutririĭ, neghină și tecĭ (ghije) de grăunțe, trebue spĕlat când e vreme bună, uscat bine și apoĭ măcinat, prin ceea ce dobândim o pâne igienică. Am semnalat și rĕutatea pâneĭ prea acre.

Pe la Focșanĭ se numesce «țaĭc», «țaĭcĭ», drojdiile ce se pun la facerea pâneĭ ca să créscă.

In orașe scim, că și în timpurile trecute se mâncà pâne albă, cum mâncaŭ și soldațiĭ. Pânea dospită (cu aluat, maià saŭ drojdiĭ de bere) cresce bine și e maĭ digestibilă decât cea azimă (covrigĭ) saŭ necóptă, vîscósă. Și pânea caldă cade greŭ la stomac. Am arătat maĭ sus cum judecă poporul în poesia sa despre pâne și maĭ adaog în acéstă privință strofa ce urméză (din *Jarník*, *Poesiĭ*, pag. 79):

Dragostele dintr'alt sat,
Ca pita de cumpĕrat:
Când o cumperĭ
Te îmbucurĭ;
O mănâncĭ,
Dar nu te saturĭ.

Pânea rĕŭ ținută, maĭ cu sémă la umedélă, mucedésce (penicillium glaucum), care mucedélă, când este observată de țĕran, se lépĕdă, ca să nu pricinuiască otrăvire. Fapt îmbucurător este, că pităriile se lățesc și la țĕră (județul Tutova).

Prăjiturile, cum bine dice *Moleschott*, aparțin mai mult cărții de bucate decât celei de medicină. Greutatea mistuirii lor zace în prea multă grăsime, ce adese-ori conțin.

Voiŭ amintì acì despre ele numaĭ atâta, că la Crăciun, în case maĭ bune, se fac colacĭ cu mac, nucĭ, magiun, în Moldova *pelince* (turte saŭ fașele luĭ Christos); la Pasce: pască cu brânză și ouĕ, colacĭ; pentru cumetriĭ, saŭ la alte sĕrbătorĭ: vărzar cu varză dulce, cu cépă, cireșe, vișine, prune, mere, etc; minciunĭ (uscățele, pancove) din turtă de tăețeĭ; clătite (scoverdĭ) din făină de grâŭ și lapte, ouĕ. Vărzarul se numesce în Banat «suviac»; în Ardél s'a arătat că se fac prăjiturĭ pe lespede și urechiușe; în Basarabia «nalavance» (nume rusesc); în Moldova «papanaș», «cu pólele în brîŭ»; dar acestea le aŭ maĭ mult ceĭ cu dare de mână. Gogoșĭ (crafle, crófne) se fac și în unele sate maĭ bune. Gălușcĭ de făină de grâŭ se fac cu untură, ca și tăețeiĭ și trahanaua (frecățeĭ, colărețĭ), saŭ în supă, nu însă și cu lapte, ca bună-óră tăețeiĭ saŭ colărețiĭ. Ómeniĭ avuțĭ saŭ ciobaniĭ cu lapte mult ferb chiar mămăliga, în loc de apă, în lapte. Uniĭ numesc păsat grișul cu lapte, alțiĭ pe cel de mălaiŭ. Cornurĭ cu unt de la pitărie. Afară de pâne (pită) maĭ sunt preparate ordinare din făină de *grâŭ*: lipie (azimă, pogace), colac (țipaŭ), covrigĭ, trahana (colărețĭ), frecățeĭ, tăețeĭ, tocmagĭ, macaróne, gălusce, turtă cu țéva (la 40 de mucenicĭ) și pesmețĭ. Colivă se face din grâŭ saŭ făină, zémă de pâne (cu magiun numit lapte de boŭ); din *tărîțe*, «hușce» pentru borș. La pâne maĭ póte servì în a duoa linie secara saŭ și orzul; acesta din urmă se consumă, după cum arată și mediciĭ de plasă, numaĭ când li s'aŭ sfîrșit porumbul saŭ grâul.

Din *porumb* (popușoiŭ, cucuruz) se face mămăligă (colésă), turtă în spuză, mălaiŭ în țest, rar la tavă. Pupoiul de făină de porumb are mărimea colaculuĭ de grâŭ. Terciŭ

saŭ păsat de mălaiŭ, jumeră de făină de porumb cu lapte acru și untură.

Din *meiŭ* încă se face mămăligă saŭ mălaiŭ, maĭ cu sémă în județele Ialomița, Romanațĭ și Brăila, precum și în unele părțĭ din Ardél, dar este maĭ greŭ de mistuit și maĭ puțin nutritor de cât porumbul. La partea istorică a lucrăriĭ de față am vĕdut, că până la finele secoluluĭ XVIII-lea meiul rivalisà încă cu porumbul. Din meiŭ se face braga.

Din *hrișcă* fac în Ardél, Moldova, pe lângă Brăila și în Basarabia, mămăligă, pâne, păsat saŭ cașă, care oferindumi-se și mie la o mănăstire din Basarabia, mi s'a părut destul de gustósă. Rușilor le place mult, dar se mănâncă și în Italia, Tirol și Stiria. Despre hrișcă dice țĕranul din Moldova: «pânea eĭ scóte pe om din nevoie», și e nutritóre, dar nu dospesce ca cea de grâŭ. Crupele de hrișcă sunt prea bune. Pentru porcĭ este ca și orzul (*Septĕmâna*, 1853, pag. 115).

Orezul, care în multe țĕrĭ calde servesce de basă alimentară, la noĭ se întrebuințéză în cantitățĭ marĭ. Reușià odinióră cultura luĭ în unele părțĭ ale Banatuluĭ, dar trebuindu-ĭ apă multă, se întrețin bălțĭ și ast-fel se măresce numĕrul victimelor suferinde de friguri palustre.

* * *

Legumele sunt pentru țĕranul român adaosul cel maĭ usitat și tot odată plăcut pe lângă pânea saŭ mălaiul de tóte dilele. Dar acestea nu se cultivă în de ajuns în raport cu cerința ce o are Românul pentru ele. Neajunsul lor e remarcat și de mediciĭ primarĭ. O propunere salutară pentru îndreptarea acesteĭ lacune în traiul țĕranuluĭ avem dejà de la 1862 (*Marțian, Analele economice*, trim. III, pag. 5) unde se dice: «Comuna să dea în cultivarea învĕțătoruluĭ cel

puțin treĭ pogóne de loc de grădină, în care să cultive 300 de pomĭ roditorĭ, din carĭ 100 să-ĭ altoiască; să maĭ cultive apoĭ prin ajutorul elevilor și legume: fasole verde, varză, morcovĭ, cartofĭ și altele.» Se maĭ impun legumele la nutrirea nóstră, nu numaĭ pentru a alungà monotonia în alimente, ci și pe motiv fisiologic, anume că ușuréză eșirea din corp a resturilor de alimente nedigerate. Din acéstă causă se adaoge și la bucatele de cărnurĭ.

Cele maĭ nutritóre dintre legume sunt cele feculente, ca lintea, mazĕrea, bobul, fasolea; iar între cele erbóse este varza și ciupercile maĭ nutritóre. Feculentele, altfel numite «carnea săraculuĭ», când sunt verdĭ, hrănesc numaĭ cât legumile erbóse. *Moleschott* dice, că dacă am împărți alimentele în douĕ grupurĭ: nutritóre și maĭ puțin nutritóre, ar socotì feculentele, cu carnea și pânea, în grupa dintâiŭ, iar în privința mistuirĭĭ crede, că mâncate fără capsule (cójă), ocupă locul între carne și pâne. Cum însă țĕranul nostru nu maĭ trece fasolea fértă saŭ lintea, mazĕrea prin sită, digerarea lor este maĭ grea decât a cerealelor *(Felix)*. Pentru bolnavĭ ar fi bine să scie și țĕranca română felul maĭ artificial de preparat; cel puțin dacă Românul nu vrea sĕ se lase de post nicĭ când e bolnav, apoĭ hrana aceea de post să fie maĭ puțin supĕrătóre pentru stomac.

Fasolea (făsuĭ, păsŭle) este maĭ general întrebuințată ca aliment de țĕranul român, rar lintea saŭ mazĕrea, pe care avênd'o, o dă boeruluĭ. Prepararea uneĭ legume atât de importante trebue să se facă cât se póte de rațional. Se póte gătì și de dulce cu grăsime orĭ cu carne de porc, dar Românul și-o păstréză maĭ mult pentru ḑile de post. Se întîmplă și cu fasolele că zéma se lépĕdă, cum am vĕḑut că se petrece și cu zéma de puiŭ, și anume pentru a face fasole sleită (făcăluită, Moldova).

Fasolele ferte și cu un fel de sos cu cépă prăjită se

numesc iachnie, care încă e bună, însă e o perdere alimentară zéma lepédată, care conține multe substanțe hrănitóre. O gospodină bună, care vrea să aibă fasole sleită, face în acelaș timp și fasole zémă, din care scóte cât e de trebuință spre a o slei (făcăluì).

Mazérea saŭ bobul se fac bătute, trecute prin sită și cu uleiŭ; sunt fórte nutritóre.

Se scie că fasolea veche de câțï-va anï rémâne tare la fert, decï și folosul eï nutritiv e scădut. Acelaș lucru se petrece și când se ferbe în apă vărósă. Unde sunt casele țĕrănescï acoperite cu material de acela și aprovisionate cu jghiab, care să dea țĕranuluï apă de plóie curată, acolo e bine a se ferbe în acéstă apă. De altmintrelea și unde se póte avé acésta, Românul totuș o crede spurcată și n'ar folosi-o la fertul bucatelor. In apa móle de rîŭ încă se ferbe bine fasolea. A tractà apa vărósă cu bicarbonat de sodă înainte de a ferbe fasolea în ea este un lucru prea incungiurător și nu ne putem așteptà de la gospodina română ca să-l adopteze. Uniï pun puțină cenușă curată în apă, ca să férbă bine fasolea și maï ales mazérea. Fasolea verde încă își are meșteșugul eï ca să fie bine fértă, ceea ce nu tóte țĕrancele sciŭ, anume punerea eï în vasul de fert când apa ferbe în clocot și puțină câte puțină. Cum că de-a dreptul în borș pusă nu ferbe bine, se scie, în mare parte.

După *Aurelian* (*Țéra nóstră*, p. 83), acum 20 de anï s'aŭ produs în tótă țéra aprópe 13 milióne ocale fasole și linte. In județul Iași *(Alexandrini)* venià la 1883 de familie: 19 kgr. de fasole, 2 de mazere și 1,26 de linte; în județul Tecuciŭ la 1884: fasole 3 kgr. și linte indivisibilă pe persóne, adecă total 327.642 kgr. fasole, 516 kgr. linte și 9.460 bob (*Monitorul Oficial*, 10 Octobre 1885).

Recolta legumelor uscate pe 1891 o dă *Buletinul Statistic al Ministeruluï Agriculturei*, 1892, pag. 90.

Varza (curechiŭ) este a doua legumă de căpetenie pentru țĕranul român. Pe timpul Romanilor se cultivà maĭ mult decât aḑĭ la noĭ, deși *Raicevich* ḑice, că odiniórà Românii cunosceaŭ numaĭ varza, și că numaĭ de câțĭ-và anĭ s'a maĭ introdus de către grădinariĭ transilvănenĭ tot felul de verdețurĭ. Pe cât e de esențial acest aliment, maĭ cu sémă pe timpul postuluĭ, când țĕranul mănâncă varza murată drept salată la fertura de fasole saŭ o ferbe cu cevà arpacaș, este de mirat că se cultivă relativ prea puțin. Intâiŭ, fiind-că se cer locurĭ propriĭ pentru ca verzeĭ să-ĭ mérgă bine, maĭ cu sémă să fie umede; al doilea, fiind-că Românul nu știe, ca Bulgarul saŭ ca Sêrbul, să-și producă artificial acel loc necesar plantărieĭ de varză, prin udărĭ dese.

Tómna se consumă și varză dulce, fértă saŭ crudă, dar în forma din urmă se aséměnă cu un aliment pentru animale. In general însă se face murată, căpĕțînă (bună de sarmale) saŭ tăiată mărunt. Zéma de varză (mórea) cu cât este maĭ sărată, cu atâta este maĭ purgativă, și se iea de către mulțĭ drept doctorie, iar la rănĭ pun frunză verde de varză, ceea ce este o veche tradițiune de medicină poporală. De întrebuințarea verzeĭ la vărzar am vorbit în alt loc.

Ca și bureții, varza este ceva maĭ nutritóre decât celelalte legume erbóse. Ca să fie maĭ nutritóre, îĭ trebue grăsime, în post unt-de-lemn saŭ uleiŭ, dar prăjit, nu cum îl tórnă unele țĕrance crud; de dulce, grăsimea póte fi substituită și maĭ bine prin carne grasă. Când însă grăsimea e prea multă, varza e maĭ greŭ de mistuit. Varza în sine are puține părțĭ tarĭ, celulóse, maĭ cu sémă ciocanul eĭ, carĭ sunt greŭ de mistuit și umflă intestinele; când e stricată de-asemenea supĕră stomacul, ca și când se consumă în cantitate prea mare.

Varza acră să nu stea în vase saŭ unelte ce coclesc.

Ar fi de dorit să nu lipséscă din nicĭ o casă țĕrănéscă, precum este și plăcută maĭ tuturor popórelor. Se pare că pe nedrept o declară unĭĭ autorĭ de indigestibilă, ce în sine singură nu este. Stomacurĭ slabe bine înțeles n'aŭ decât să se feréscă de ea, pentru că se póte întîmpla, cum dice anecdota, ca un bolnav să se vindece, altul să móră de varză.

Castraveții și *ardeiĭ* îĭ mănâncă țĕranul vara crudĭ cu sare. Maĭ sus am vĕdut cum în 1848 Româniĭ ardelenĭ se miraŭ de Rușĭ că mâncaŭ castraveți crudĭ, nepreparațĭ cu nimic. Nu de mult am vĕdut și pe piața Dresdeĭ un sĕrman de muncitor hrănindu-se cu un castravete crud.

Maĭ bine este a-ĭ face pe ceĭ crudĭ salată cu sare și cu oțet și a stórce apa ce ese din eĭ. In case maĭ de sémă se pun la murat și unĭĭ îĭ aŭ până și în postul de primăvară. Sunt bunĭ la mâncărĭ grase saŭ la fasole, ca un fel de salată, ca și varza murată. Valórea lor nutritivă însă e minimă.

Unĭĭ speculanțĭ, ca să le dea castraveților muraților colórea frumósă verde, le adaoge pétră vînĕtă, ce este otrăvitóre și care se descopere pe cuțitul cu care îĭ tăiem, luând o culóre arămie, deși se exagerézĕ mult cu privire la asemenea otrăvirĭ (v. *Weyl, Die Gebrauchsgegenstände*, Jena 1894, pag. 375).

Efectul feliilor de castraveți puse pe frunte la durere de cap, ca și al feliilor de cartofi, se póte atribui rĕceleĭ lor și sugestiuniĭ. *Aurelian (Țéra nóstră)* arată că pepeniĭ, castraveții și dovleceiĭ se cultivă relativ maĭ mult decât în orĭ-care altă țéră din Europa.

Cartofiĭ încă sunt prea puțin nutritorĭ, dar aŭ însușirea bună că sunt ușorĭ de mistuit. Se dice că în fómetea de la 1770, când numaĭ în Boemia ar fi perit 180.000 de ómenĭ, cartofiĭ aŭ prins bine la multă lume; se maĭ scie apoĭ că din America sunt aduși în Europa ca și fasolea,

tutunul, etc. Cartofiĭ stricaţi, carĭ aŭ şi miros urît, apoĭ ceĭ cu muguriĭ saŭ prea fragedĭ, sunt vătĕmătorĭ sănătăţiĭ, nicĭ cója lor nu e bună, maĭ cu sémă când e grósă. Deşi sunt puţin hrănitorĭ, dar pentru variaţiunea alimentelor, ca adaus la alte bucate, sunt fórte de recomendat. Proprietariĭ ar puté desvoltà gustul ţĕranilor pentru a-ĭ cultivà, dându-le cu împrumut sĕmînţa. Mediciĭ primarĭ de judeţe raportézà că prea puţin se cultivă cartofiĭ la ţĕră.

In judeţele Dorohoiŭ, Sucéva, Botoşanĭ, Roman, etc., aŭ început maĭ mulţĭ a-ĭ cultivà, dar în mare parte pentru fabricele de spîrt. Despre judeţul Iaşĭ ne dă *Alexandrini* (*Studiŭ statistic asupra agriculturiĭ*, Iaşĭ 1884) următórele date: La 1876: 260.000 kilogr.; la 1877: 150,000; la 1882: 1.600.000; la 1883: 2.165.000 kilograme de cartofĭ, din carĭ numaĭ pe proprietatea M. S. Regeluĭ Poenĭ s'a cultivat jumătate de milion. La 1885 s'aŭ cultivat în Muscel 225 hectare de cartofĭ, iar în judeţul Némţul 226 fălcĭ, în judeţul Tecuciŭ 390 hectare saŭ 380.895 de kgr.; iar în 1886 în judeţul Bacăŭ 1.276 kgr. de cartofĭ. Pentru anul 1890 — 1891 ne dă cifre exacte din tóte judeţele *Buletinul statistic general al Românieĭ*, 1892, pag. 90.

Verdeţurile ce le consumă ţĕranul din grădină şi liveḑĭ sunt fórte numeróse. Unele sunt acrişóre de la sine, pe cele maĭ multe însă le-acresce la pregătire cu fructe crude, cu borş (maĭ cu sémă în Moldova) saŭ cu oţet. De óre-care acid sunt obicĭnuiţĭ a usà, ceea ce se explică prin faptul că acesta ajută mistuirea, le face maĭ gustóse, că alt-fel sunt prea leşióse, deşi cu dresură de grăsime saŭ cu carne, cu smântână, sunt prea bune şi dulcĭ. Valórea lor nutritivă este minimă, cum s'a ḑis şi maĭ sus, dar se combină bine cu alte alimente. De ele omul se simte numaĭ scurt timp sătul, pentru că se digeréză repede. Se întrebuinţézà mult urzicele, dintre carĭ este un soiŭ maĭ

mic numite grecescĭ, carĭ se fac maĭ în urmă până și în postul sf. Petru; apoĭ știrul, care ca și urzicele, se mănâncă maĭ mult nedres, bătut numaĭ cu o mână de făină de porumb. Maĭ alese bucate daŭ loboda, spanacul, dragaveiul și fasolea verde. Steghia cresce în luna Maiŭ și hăcuită cu carne o mănâncă și boeriĭ; maĭ sunt apoĭ susaiul, lăptucele, grâușorul, carĭ se fac salată cu oțet, sare și usturoiŭ, saŭ ciorbă, ca și fasolea verde, acrită cu zarzăre (corcodușe), cu prune, măcriș saŭ alte fructe verdĭ și acre.

Dovlécul galben se face fert, maĭ rar copt; cel turcesc tot-deauna copt. Rar se întrebuințéză de țĕranĭ guliile, țelina, napiĭ (brójbe), morcoviĭ (ce conțin mult zahăr), ridichile, sfecla, hrénul, dovleceiĭ, bamele, pătlăgelele vinete și roșiĭ, alunelele (cu conținut de uleiŭ), etc.

Cu atât maĭ mult însă ține Românul la cépă, praz, leordă (cea din urmă în primăvară, când se cam sfîrșesce cépa, îĭ ține acesteia locul) și înfine la usturoiŭ (aiŭ), din care face mujdeiŭ cu oțet saŭ cu poșircă (liverj) ce resultă din rĕmășițele de prune din carĭ s'a destilat țuica. *Oțetul* de vin este cel maĭ bun, pe când cel făcut din esență (și cel făcut cu acid sulfuric) este prea înțepător la gust și miros și e fără de aromă. Oțetul ajută întru cât-va digestiunea, dar cel de esențe rele póte fi chiar vătĕmător sănătățiĭ, de aceea s'a și luat mĕsurĭ în cestiune (*Buletinul Direcțiuniĭ serviciuluĭ sanitar*, VI, p. 18). Romaniĭ nu aveaŭ alt acid decât oțetul și de aceea numirea «acid» însemnéză oțet și acrélă.

Pĕtrunjelul se pune numaĭ în bucate maĭ bune de carne etc.; tot rar se întrebuințéză și mărarul, anume la castravețiĭ murațiĭ. Hemeiul saŭ curpen saŭ sparanghel, ardeiŭ verde și roș, cimbru, untișor și limba bouluĭ (anchuza) ca și a óieĭ (plantago) se fac salată; apoĭ leuștén,

păpădie, potbal (umbra iepureluĭ, spanac); pepenĭ galbenĭ (zemoșĭ) și verdĭ (lubenițe).

Intre *fructe*: zarzăre, corcodușe, mere, pere (și pădurețe), gutuĭ, prune, cireșe, vișine, dude, fragĭ, smeură, căpșune, struguri, aguridă, porumbe etc.; tóte acestea sunt prea puțin nutritóre (1).

Nucile și alunele aŭ valóre maĭ mult pentru oleiul ce conțin. Afară de *oleiŭ* de nucĭ, cu care mulțĭ dreg bucatele în loc de grăsime, Românii maĭ fac oleiŭ și din sĕmînță de cânepă, de flórea sóreluĭ, de jir, în general însă întrebuințéză untul-de-lemn (zaichin) de măsline; în Moldova maĭ mult oleiŭ. Unde a fost vorba de nutrire în Ardél, am vĕdut că restul de la oleiŭ se numesce jufă. In unele părțĭ se pune mac pe turte, pe cozonacĭ (colacĭ); mirodenie este și piperul ca și ardeiul roșu pisat saŭ bucățele, ce are defectul că irită somacul și-l excită la bĕutură.

Aliment destul de nutritor, deși greŭ de mistuit, sunt *bureții*, carĭ nutresc cam a dĕcea parte cât carnea. Pe când rĕutatea fructelor zace în consumarea lor în stare necóptă, putredă saŭ în cantitate prea mare, la bureți trebue să ne ferim ca să nu fie otrăvitorĭ. *Dr. Păunescu* (*Igiena*, pag. 123) spune că minătărcile ce vin din Rusia uscate sunt multe otrăvitóre, dar țĕranul de sigur nu ajunge la acestea; afară de aceea Românul e bun botanist, în cât în practica nóstră medicală nu ne vin otrăvirĭ cu bureți din partea țĕranilor, cum se vĕd prin capitale marĭ. Afirmă și *Dr. Cihac*, că n'a vĕdut cas de asemenea otrăvire în 35 de anĭ; crede însă că odată cu civilisațiunea, va perde și Românul din cunoscințele sale botanice (2).

(1) Am stat ca copil o ți la vie, mâncând numaĭ struguri, ce conțin destul zahăr; dar séra, când am dat de pâne, mi se păreà că e maĭ bună ca mierea.

(2) Se consumă: ciuperca de băligar (agaricus campester) saŭ burete de luncă, bureți de pruni (a. prunulus, mousseron), păstrăvul de salcie (alb) și

Bureții suspecți să-ĭ punem în sare înainte de a-ĭ găti pentru mâncare, prin ceea ce otrava eventuală se mai perde. *Dr. Popescu-Takénu* (*Igienă*, pag. 242) arată, că la noĭ se obicĭnuesc ciupercile albe (trufele țĕriĭ nóstre), minătărcile în oțet (ghebe), bureți de Odessa etc.

Strohmer (op. cit., pag. 242) observă, că în Alpĭ se găsesc mulți bureți, dar locuitoriĭ se tem de ceĭ otrăviți și nu consumă de nicĭ unii.

Pesce se consumă mult în țéra nóstră, cum am vĕḑut din rapórtele medicilor și cum póte observà orĭ-cine pe la tîrgurĭ cantitățile în carĭ se cumpĕră de țĕran. Próspĕt e nelipsit în douĕ sĕrbătorĭ ale postuluĭ Pascelor, Bunavestire și Florii; și cel ce n'are próspĕt, mănâncă de cel sărat, fert saŭ fript (în case mai bune la tavă) cu orez și cu unt-de-lemn, ceea ce este o recreațiune în acel lung post. Cel sărat este tot-deauna prea sărat, decĭ orĭ să stea câte-va ore în apă înainte de a fi fript, orĭ să se férbă, prin ce mai perde din sarea ce conține.

Unele soiurĭ de pesce sunt aprópe așà de nutritóre ca carnea și cu cât e pescele mai gras cu atât e mai nutritor, dar în acelașĭ timp și mai greŭ de mistuit, în general însă nu atât de greŭ precum se crede. *Munk (Einzelernährung und Massenernährung*, Jena 1893, pag. 77) laudă scrumbia ca eftină, gustósă și nutritóre.

---

bureți de salcie (gălbuĭ), bureți de zăvoiŭ saŭ de plop și de cireș; ciuciulete, ce se face pe câmp, înalt, alb și în forma cortuluĭ; nane, tot în forma ciuciuleteluĭ, dar negru de desubt, de-asupra alb, códa subțire (pe la Găescĭ); buretele de mărăcine, gălbuiŭ, cresce la rădcina porumbaruluĭ saŭ prin mărăcinĭ, ferți se mănâncă cu usturoiŭ; bureții negri (de tómnă), de colóre vînătă, pălăria de-asupra netedă, de lățimea palmeĭ saŭ mai mare, cresc pe lemne în pădure, se opăresc și se pun în oțet pentru iarnă; primăvara cresc bureții păstrăvĭ, roșiĭ preste tot, și tot atuncĭ pe vremea fragilor, bureții nemțescĭ, încrețiți la vîrf; sbîrciocĭ (morchella esculenta); bureții lăptoșĭ, marĭ, albĭ, ce cresc în pădure sub frunză; rîșcovul (cantharellus cibarius) care ca burete de brad este un aliment călugăresc; hrib saŭ minătarcă saŭ pitóncă (boletus edulis): minătărcĭ micĭ, minătarcă mare, cărnósă; bureți galbinĭ, bureți iuți, etc.

Țĕranul vinde *racĭĭ* și nu-ĭ prea mănâncă însuși, de óre-ce abià mulți pot da óreșĭ-care cantitate de hrană. Audiam în Basarabia proverbul acesta:

C'un rac, tot sărac,
C'un chipic, tot calic.

Pescele vine adese-orĭ stricat în comerciŭ și consiliile de igienă trebue să aibă cea maĭ mare grijă pentru a fi confiscat; de aceea pe post, maĭ cu sémă la început, să se inspecteze băcăniile de medicĭĭ în drept, ca să nu se vîndă pesce stricat, căcĭ țĕranul sĕrman lăcomesce și la acesta, pe motiv că e maĭ eftin. Tot asemenea se póte întîmplà și vara cu pescele próspĕt, când pentru transporturĭ maĭ îndepărtate nu se ieaŭ mĕsurĭ de a fi pus în ghéță. Pescele prea sărat, ca și măslinele și alte materiĭ excitante, de carĭ se face abus la noĭ, maĭ cu sémă de ceĭ cu stare, póte causà adese-orĭ bóle de stomac. Fert saŭ fript pe cărbunĭ, dă o carne maĭ móle, maĭ digestibilă și gustósă, decât este când se mănâncă crud, ceea ce mulți o fac, deși numaĭ la popórele primitive se póte vedé asemenea hrănire. Sardelele, țîriĭ, icrele se consumă cum sunt saŭ ca salată; cele dintâĭ aŭ o carne fragedă de la natură și, stând tot-deauna în oleiŭ, nu se usucă nicĭ odată. Intre bolnaviĭ de stomac vor fi destuĭ, carĭ aŭ făcut excese în mâncarea de țîrĭ și icre sărate, etc (1). Acestea sunt cele maĭ *sărate* bucate ce consumă țĕranul, că altmintrelea nu consumă sare din cale afară multă; brânza încă este maĭ tot-deauna prea sărată.

---

(1) După *Dr. Codrescu* (*Igiena*, 1880, p. 101), maĭ ușor de mistuit și nutritor sunt: păstrăvul próspĕt, apoĭ carasul, șalăul, știuca, crapul, svârluga; iar maĭ greŭ de mistuit sunt: linul, somnul, morunul, etc. *I. Ionescu* enumeră: saldău, (Cerna), nisetru, păstruga, cega, sinul, odovița, mihalț, fusar, flórea, rĕspîrul, mréna, scrumbia, săbióra, tiscovul și porcușoriĭ (Dunăre). In Argeș: ciortan, clén, caracudă, murgoĭ, soréță, bórță, sglăvócă, biban, costrîș, rĕspîr, șalăŭ. In Rĕstóca din Găescĭ: ciparĭ, vîrlarĭ și mărginarĭ, racĭ, scoicĭ; dar brósca țestósă Românĭĭ de pe acĭ nu o mănâncă. Lacherdă încă mănâncă uniĭ țĕranĭ.

în ale *brânzeĭ, untuluĭ, lapteluĭ,* etc., Românii sunt destul de meșteri. Nu mĕ pot împăcà însă cu brânza făcută din laptele din care s'a ales smântâna, care brânză presărată și cu negruscă (sĕmînță de cernușcă) are aspectul uneĭ bucățĭ de var, fără ochiurĭ, fără grăsime, adese-orĭ prea sărată și iute.

Telemea (brânză de putină, brânză bulgărescă) se face din laptele din care s'a scos untul.

Brânza de vacă póte avé un gust și miros displăcut în casul când gospodina n'a sciut, saŭ a fost prea lenósă, să spele bine ólele de lapte (cu apă fértă și cenușă) și să le usuce. Untul topit deasemenea se face iute, dacă nu sunt curate vasele prin carĭ a trecut.

Istoria ne spune că Geto-Dacii sciaŭ a scóte unt din lapte, prin urmare și smântână și brânză.

Se maĭ strică (rânceḑesce) untul-de-lemn ca și slănina, când aduc turburărĭ consumatorilor carĭ din spirit de economie nu le evită. Românul ḑice: «i s'a întors» (aplecat) de vre-o mâncare și-l trage pe mânĭ cu usturoiŭ și pe corp, ca să-ĭ trécă derangiarea de stomac. Usturoiul este și un mijloc preventiv pentru acest soiŭ de îmbolnăvire, de aceea îl mănîncă mulțĭ cu slănină.

Laptele este un aliment complet, maĭ cu sémă în primul an al vieții omuluĭ, și țĕranul îl și numesce «mâncare copilărésca»; la muncă grea nicĭ n'ar puté ținé cu el, de óre ce nu dă în cantitate relativ mică destulă putere.

Pentru copiĭ însă este indispensabil, și lipsind copiilor de înțărcat, îĭ expune pe aceștia în mare numĕr la mortalitate. Veḑĭ mame alăptându-și copilul și până preste etatea de doĭ anĭ, pentru că-ĭ lipsește «hrana copilărésca» de la vacă; care o are și îșĭ înțarcă copilul înainte de a-ĭe și dinții, greșesce în sens contrariŭ (1). Cărticica igienistuluĭ nostru

(1) *Marian, Nascerea la Românĭ,* 1892, pag. 422, arată că în România se înțarcă copiiĭ la un an și jumătate, iar când mama a pornit grósă, la 7—9 lunĭ;

amic al copiilor ar trebui cetită de mame ca o carte de rugăciune. Ele trebue să scie la ce vîrstă ce fel de grosime (densitate) de lapte se cere, ceea ce multe și sciŭ, învețându-se una pe alta. Laptele e bine suportat și de stomacurile slabe ale bolnavilor. Despre laptele amar, crede Românul că e causat de vre-o buruiană din pășune, în realitate însă e o putredire în lapte, care pricinuesce urdinări (diaree) rele la copii. Laptele vitelor bolnave de gură și copite transmite un fel de stomatită aftósă și la om.

In privința mistuirii, brânza e contrară de la ce este laptele și se socotesce între alimentele cele mai greŭ de mistuit, dar este fórte nutritóre, conținênd materii azotate, neazotate și grase. Nu mai trebuie să laud cașcavalurile nóstre, brânza de burduf și sburată, mai cu sémă când sunt și curat făcute. Urda este mai puțin nutritóre, dar mai ușor de mistuit.

Laptele bătut (zara), perdênd untul, este încă nutritor prin brânza ce i-a mai rĕmas. Are gust plăcut și se bea mult în Muntenia, d. e. în Vlașca; ne spune acésta și medicul de acolo. Iaurtul e mai nutritor și bun pentru stomacuri lenește la mistuit. Corasta (colostrum), ce se face la 2—3 dile după ce fată vaca, se dă fértă la copii, iar în post o dă la porci; conținênd mult zer și brânza din ea avênd puțină grăsime, este puțin nutritóre.

De cafea cu lapte țĕranul nostru nicĭ nu viséză, cum vedem la alte popóre, d. e. în comuna Miroslava din județul Iași, o colonie de Italieni trăesc în condițiuni fórte rele, dar cafea cu lapte totuși sunt obicĭnuiți a luà. Pe cea négră o aŭ și soldații români în locul rachiuluĭ de diminéță.

în Bucovina la 2 ani fără o lună; în Transilvaula se crede că e bine ca copilul să sugă 2 păresimi; în fine în Banat: unele înțarcă copilul înainte de a se împlini anul, altele la 1 an și jumătate saŭ la 2 ani, iar din dragoste mare către copil la 2—5 ani (asemenea păcat igienic se afirmă că a comis și autorul). Cele mai multe femeĭ dic, că nu trebue sugă copilul 2 ani încheiați

Ouĕle daŭ într'un volum mic o cantitate mare de n
triment. Pentru păsĕrĭ ele sunt un aliment comple
nu însă și pentru om. Se găsesc multe la țĕran, ca
găinĭ, însă le vinde în mare parte, precum ne spun
mediciĭ de județe. Acelașĭ lucru face și țĕranul franc
cu ouĕle (*Layet*). Numaĭ la Pasce se consumă multe
ferte tare, ast-fel că sunt grele de mistuit și multora
strică stomacul.

Importantul aliment, *carnea*, pentru țĕranul nostru
póte socotì ca aliment de sĕrbătóre. Vor fi mulțĭ țĕra
și de aceia, carĭ numaĭ de 5—6 orĭ pe an mănâncă carn
cum arată medicul primar al județuluĭ Tecuciŭ, și acés
maĭ cu sémă ceĭ ce n'aŭ avut porc la casă.

Dejà la 1861 (*Analele economice*, pag. 50). *Dr. Felix* tractâ
despre nutrimentul țĕranuluĭ nostru, între altele scrià
frigurile intermitente este cea maĭ răspândită bólă în țe
nóstră, și jumătate din mortalitate i se póte atribuì acest
bóle, trebue decĭ ca carnea să fie maĭ bine representa
între alimentele țĕrănimiĭ. La 1890 (« *Voința Națională* », 1
Martie) economistul nostru *Aurelian* își exprimă părere
de rĕŭ că n'avem date statistice relativ la consumațiune
carneĭ; iar la 1875 calculà tot d-sa câte 18 ocale (2
kgr.) de carne de locuitor pe an, dar observà că în oraș
consumațiunea preponderéză. *Layet* (op. cit., pag. 212) arat
că în Francia consumă orășanul 64, țĕranul 7 kgr. de carn
pe an. La noĭ țĕranul care taie un porc de Crăciun pót
avea cam 10 kgr. de carne de suflet; maĭ mânâncă apoĭ și pu
și carne de óie, de miel, în cât cred că întrece îndoit sa
maĭ mult pe a țĕranuluĭ frances; ceĭ ce nu taie porc, na
tural că nu se apropie de acéstă cantitate.

Valórea carneĭ stă în aceea că se digeréză maĭ mult de
cât vegetalele și conține cantitățĭ marĭ de materiĭ azotós
de grăsimĭ și sărurĭ importante; ĭĭ lipsesc numaĭ materiil
amiloide. *Parkes* și încă unĭĭ autorĭ nu sunt siguri, dac

carnea măresce mai mult puterea corporală și spirituală decât alte alimente azotóse. Carnea de vacă e cea mai nutritivă, urméză apoi cea de porc, de óie, de păsĕrĭ etc., dar digestibilă în grad mai mare este cea din urmă, apoi cea de viţel, de óie, de vacă, căprióră, etc. Carnea de cal nu o mănâncă Românul, cu tóte că unii doctorĭ o recomandă (d. e. *Drăgescu)*; și *Moleschott* dice că Papa Grigorie III în secolul VIII-lea a făcut rĕŭ de a interdis consumarea acesteĭ cărnĭ. La noĭ viţelul se mânâncă numaĭ la oraș, dovadă și proverbul: «trăesce ca viţelul la oraș».

Carnea de bivol nu este așà de bună ca cea de boŭ; la noĭ bivoliĭ sunt maĭ numerosĭ prin Teleorman, Vlașca, Ilfov, Romanaţĭ, Dolj și Ialomiţa. Maĭ preferită este de Român carnea de porc, pentru că și crescerea acestuĭ animal este maĭ lesniciósă, dar și mielul și óia sunt maĭ accesibile Românuluĭ decât carnea vitelor marĭ. Și cel sărac, care n'a putut ţiné porc îșĭ cumpĕră carne de Crăciun saŭ îĭ dă vecinul sĕŭ orĭ rudele sale de pomană.

Carnea grăsunuluĭ îngrășat cu jir și a celuĭ ţinut pe câmp la erburĭ și rădăcinĭ, nu este așà de bună ca a celuĭ îngrășat acasă, dar slănina, fiind cu straturĭ de carne printre grăsime, este maĭ gustósă. Cârnaţiĭ groșĭ, caltaboșiĭ (traista luĭ Crăciun) făcuţĭ cu sânge închegat, cu bojoc etc., se strică ușor și trebuesc consumaţĭ în scurt după facerea lor, căcĭ altmintrelea consumatorul se póte îmbolnăvì.

Din fericire porciĭ la noĭ n'aŭ trichină, cum d. e. în Chicago la fie-care 40 de porcĭ unul e bolnav de trichină. Carne de porc cu cisticerc (măzĕrică) s'a confiscat în capitală în 1892 preste treĭ miĭ de kgr. cum ne spune raportul mediculuĭ șef al capitaleĭ. Ţĕranul însă mânâncă carnea «cu linte». Se fac și cârnaţĭ subţirĭ, carĭ pentru conservare se pot afumà ca și carnea de porc. Acest mod

de preparare e mult mai avantagios decât muratul cărnei în sare, care scóte unele părți nutritóre din carne.

La facerea *pastramei*, cu trecerea ei prin apă, de asemenea se perd multe substanțe din carne. Apoi, cum am observat în rîul Ialomița, bucățile de carne destinate a deveni pastramă, erau mai réu tractate decât nisce pei de óie, aruncate prin nisip și noroiu. Ar fi de dorit ca să se facă îmbunătățiri în acéstă privință, fie din partea statului, fie din a particularilor, până a nu ajunge America și alte țări a ne concurà chiar și în principalele nóstre producte. Odată se exportau multe producte cărnóse de ale nóstre, adi însă se exportéză mai mult vite. Facerea de pastramă își trage originea din Orient și numai în acéstă parte de lume vom mai puté exportà pastrama, căci în cele-lalte gusturile sunt mai rafinate și trebue să ne conformăm lor. Mai sus am vědut că în Transilvania nu se mănâncă pastramă. În Dobrogea (*Călĕtoria* de *Burada*, 1880, pag. 255) Românul cântă: «De-aș trăi până la tómnă să beau vin, să fac pastramă.»

După calculul *Druluĭ Felix* (*Anale economice*, 1861, pag. 50) cumpĕrătorul de pastramă e înșelat în privința valorii ei nutritive în raport cu a cărnei próspete, căci ocaua pe prețul de 2 lei abià valoréză cât carne próspétă de un leu. Mai are apoi și vegetațiuni nu tocmai prielnice sănătății. Fabrica de conserve din Câmpulung a produs conserve de carne pentru armată de o bunătate însemnată, în cât începutul bun ne póte încuragià pentru continuarea în acéstă direcțiune. Este costul mărișor, care împedecă pe țerani de a-și procurà asemenea preparat alimentar, de alt-fel mai accesibil decât carnea de vită mare. Cel puțin de s'ar înlesni pentru bolnavi consumațiunea de asemenea carne conservată. Alături de gramul de chinină să fie și cutia de carne bine conservată. Cele neînchise ermetic se strică și nu se pot consumà. Pe la sate am vědut

cutiĭ cu sardele tóte sfărâmate. Ce bune ar fi în loc de acestea conservele de carne, căcĭ ţĕranul nu prea consumă sardele.

In loc de a-şĭ asvîrli ţĕranul paraua sa greŭ câştigată pe tutun şi rachiŭ, maĭ bine ar luà asemenea preparat, fórte compensator pentru munca ce a desfăşurat la câştigarea banuluĭ sĕŭ. Prevĕd însă greutatea cu care primesce ţĕranul orĭ-ce inovaţiune. Să căutăm a-l luminà asupra tuturor cestiunilor de igienă şi cu timpul, convingêndu-se că-ĭ sunt de folos, le va adoptà.

Păsĕrile de casă (hórele, orătenii), cum vĕdurăm, le vinde ţĕranul; ar trebuì însă ca să consume şi el dintr'însele, pentru care scop să le prăséscă în numĕr şi maĭ mare, să-şĭ îngrădéscă curtea, ca să le îngrijéscă maĭ sigur; vitele marĭ de asemenea să le îngrijéscă maĭ bine, să le facă grajd igienic, o păşune bună să le fie asigurată, reproducţiunea să fie alésă etc. Românul are proverbul: «găina bĕtrână face zéma bună», dar igiena nu dă atâta importanţă zemeĭ cât dă cărneĭ.

Vitele tăiate prea tinere daŭ carne uşor de mistuit, dar maĭ puţin nutritóre; a celor maĭ bĕtrâne presintă condiţiunĭ inverse. Proverbul ḑice: «Carne tînără şi pesce bătrîn.» Fiind unele vite bolnave de vermĭ (parasiţĭ) aşezaţĭ în musculatură şi în alte organe, saŭ de oftică, de aceea este bine ca productele şi carnea lor să nu se mănânce crudă.

Greutatea de a se tăià la ţéră vite maĭ marĭ este lipsa de consumatorĭ suficienţĭ. Şi în acéstă privinţă ar fi bine ca cătunele să fie concentrate în comune marĭ. Se taie vite marĭ numaĭ când şi-aŭ rupt vre-un picior, ceea ce nu alteréză valórea cărneĭ, dar e rĕŭ când se taie de cele bolnave, cum s'a arătat d. ex. că în Moldova se mănâncă oile cu gălbéză.

Alte păsĕrĭ decât cele domestice se consumă puţin de

țĕranul român, iar unele de fel nu le mănâncă; chiar un proverb ḑice: «Nu tot ce sbóră se mănâncă» (1).

Felurile de prepararea bucatelor obicĭnuite sunt puține la țĕranul român, de regulă numaĭ un fel la o mâncare, anume orĭ un borș saŭ ciorbă (zémă acră), orĭ altă fertură (udătură); în sĕrbătorĭ și friptură, rar și prăjitură. In părțile unde nu e borșul obicĭnuit, îl înlocuesce oțetul, mórea de varză saŭ fructe verḑĭ acre. Mâncările și numirile turcescĭ ca: ghiudem, ciulamà, pilaf, iachnie, ghiveciŭ național, nu se prea află la țĕran.

Relativ la succederea bucatelor, proverbul ḑice:

Dacă aducĭ întâiŭ terciul,
Pe urmă aducĭ de surdă
Óspeteluĭ caș și urdă.

Dacă *recapitulăm opiniunile medicilor* primarĭ de județe din rapórtele lor de maĭ sus, vedem, cu privire la hrană, că d. ex. în județele Buzĕŭ, Prahova, Putna și Rîmnicul-Sărat, se consumă pesce și pastramă alterate; productele vitelor și pasĕrilor, precum și pe acestea le vînd în județul Botoșanĭ, unde iarna nu prea este lapte, pentru că vacile sunt rĕŭ ținute; în județul Brăila, cumpĕră pesce și alte legume pe baniĭ din vînḑare și în județul Vasluiŭ, unde trăesc rĕŭ din causa sărăcieĭ și a bigotismuluĭ. Tot din causa neaverĭĭ se nutresc rĕŭ și în județul Némțul pe când în județele Ilfov, Ialomița și Tutova se ḑice că e hrană bună, suficientă. In Dolj și Teleorman se hrănesc ómenĭĭ mult cu pesce din bălțĭ și din Dunăre. De cartofĭ se vorbesce la județele Iașĭ și Sucéva că se cultivă, pentru județul Vîlcea maĭ cu sémă

(1) Iată lista unora vrabie (deși în puține locurĭ), prepeliță (pitpalac), potîrniche, rață sĕlbatică, găină s., gâscă s., curcan s., dropiĭ (dropică), porumbel (golumb), mierlă, sturz, grangure (coțofenesc și românesc), cîrsteiŭ, bibilică (pichire), cocor, lebĕdă, leșiță, lostun, pescar, sitar (becaț) și turturea. Intre animale de vînat: iepure, căprióră, porcĭ sĕlbaticĭ etc. Nu se mănâncă: ciocârlie, șérpe, bróscе, pe carĭ alte popóre le mănâncă.

la munte și pentru județul Constanța, se cere cultura lor. Vilceniĭ, ca să combată neajunsurile, s'aŭ apucat de meșteșugurĭ și de comerciŭ. In județul Brăila oțetul este ceea ce e pentru Moldovén borșul. In județul Roman fructele causéză o mulțime de enterite, iar mămăliga cu drojdiĭ de vin dă intoxicațiunĭ alimentare la copiĭ până la etatea de 10 anĭ *(Dr. Teodori)*. Carnea se consumă rar în județul Tecuciŭ, iar în județul Tutova sunt căsăpiĭ prin multe comune rurale, cum se propune a se înființà și în județul Iașĭ. In Dolj carnea e eftină.

Intre *propunerile* ce s'aŭ făcut pentru ameliorarea hraneĭ țĕranuluĭ, vedem că din județul Argeș se cere o lege care să opréscă consumarea porumbuluĭ stricat, ceeace se și face la 1893; iar în județul Rîmnicul-Sărat se cere a se înființà brutăriĭ în fie-care comună, carĭ să fie subvenționate de comună orĭ de județ; pe când în județul Ilfov se exprimă dorința de a se ținé Dumineca predicĭ instructive pentru poporenĭ. Mĕ asociez la acéstă propunere, ca ast-fel să se dea igieneĭ o desvoltare însemnată nu numaĭ prin școle, ci și pentru adulțĭ. Un om de stat celebru, Lordul *Derby*, dice: «Invĕțămîntul igieneĭ este maĭ important și decât legislațiunea de igienă».

Trebue însă pe tóte căile să căutăm a ridicà posițiunea materială a țĕranuluĭ nostru, pentru că se póte observà că unde ceva ceva câștigul sĕŭ e maĭ lesnicios, acolo se și nutresce maĭ bine.

Pe lângă îmbunătățirile necesare, ce le-am arătat maĭ sus, maĭ numesc și cultivarea albinelor în dimensiunĭ maĭ marĭ, că de unde exportam odinióră miere și céră, adĭ importăm. Schimbarea relațiunilor economice ne explică de alt-fel acest regres într'o specie óre-care de industrie. Astădĭ locul lumînărilor l'a luat petroleul, locul miereĭ, zahărul de fabrică. Va trebuì decĭ să ne acomodăm spiritului timpuluĭ, să cultivăm productele ce se

caută astădĭ. Sfeclele și napiĭ, întrebuințațĭ și la fabricarea de zahăr și la cea de alcool, s'ar puté cultivà în cantitățĭ marĭ și la noĭ. Rapița, care dă primul ban țĕranuluĭ din recolta anuală, ar trebuì apreciată în destul și la noĭ; hameiul, cânepa, inul, mĕtasea, brânza, păsĕrĭ domestice, fructe din pomĭ roditorĭ altoițĭ, oĭ, porcĭ și alte vite, să le cultive țĕranul nu numaĭ pentru mărginitul sĕŭ usufruct, ci să fie înmulțite, spre a puté fi exportate, căcĭ dejà avem în căile ferate mijloc maĭ lesnicios de transport.

Nu cerem ca țĕranul să-șĭ iea de la gură ceea ce are și să vîndă, să exporteze, ci maĭ nainte să cultive aceste producte în mod rațional și abundent și apoĭ să beneficieze de ele în mod folositor. Sciința de economie și cea de igienă îșĭ tind acì mâna una alteia spre a luminà pe țĕran și a-l ridicà la un nivel de bună stare maĭ înalt.

Să vedem acum și cum judecă Românul însușĭ despre hrana sa:

— Uită-te la față, și mĕ'ntrĕbă de viéță.
— Imbucătura mare strică stomacul.
— Lângă cuhnia cea bogată, sărăcia gata.
— Gura omuluĭ e iad, cât să-ĭ daĭ tot ḑice ad.

Saŭ:

— Burta n'are feréstră, să se vaḑă ce e în ea.
— Omul trăesce cu ce bagă 'n gură.
— Omul, de ce-ĭ place, de aceea se îngrașă.
— Cel înțelept îșĭ gătesce încă pân' nu flămândesce.

De *mălaiŭ:*

— Umblă pe drum cu alaiŭ, ș'acasă n'are mălaiŭ.
— Și cu păsat la masă omul se 'nveselesce.
— Când fertură 'n ólă, și când mămăligă góla.
— Bună e mămăliga, când ne lipsesce pânea.

De *chisĕliță:*

— Pe uliță Chiriță, ș'acasă chisĕliță.

De *terciŭ:*

— Cine are piper mult, bagă și în terciŭ.

De *carne:*

— După ce e carnea grasă, maĭ pune și sĕŭ.
— Găina bĕtrână face zéma bună.
— Carnea tînĕră și pescele bĕtrân.
— Ușurelu's ușurel,
C'am mâncat carne de miel
Și costiță de purcel.

— Dragostea de Ungurói e
Ca și carnea cea de óie,
Cum o puĭ la foc, se móie;
Iar dragostea de Românc ă
Ca carnea cea de junincă,
Că și domniĭ o mănâncă.

De *pâne:*

— Tot din grâŭ se face și sĕcara.
— Cel flămând nu maĭ cunósce dulcéța pâniĭ calde.
— Pâne cu sare e gata mâncare.
— Pânea uscată sgîrîe la gât.
— Mălura din grâŭ se alege la rîŭ.
— Câte pite rele, tóte ale nurorii mele.

De *ridiche:*

— Dintr'o ridiche patru feluri de mâncare face: rasă și nerasă, cute și feliĭ.

De *fasole:*

— Dragostea de fată mare, ca fasolea în căldare, când îĭ puĭ un pumn de sare.

Despre *șofran:*

— Scie mocanul ce e șofranul? când îl vede pe tavă, gândesce că e otravă.

Despre *iepure:*

— Iepurașu-ĭ bun de zémă, iepuróica de friptură.

De *pesce:*

— Frunză verde clocoticiĭ, bun îĭ borșul cu chiticĭ.

De *miere:*

— Mierea 'n gură e plăcere, dar la inimă durere.
— Când daĭ preste miere, nu mâncà preste mĕsură, că și ce n'aĭ mâncat îți scóte din gură.

De *chișléĝ*:

— Că nimica nu-ĭ sub sóre ca chișlégul cu mălaiŭ.

Despre *sare*:

— Nu e meșteșug a gătì o mâncare, ci e meșteșug a o potrivì din sare.

— Copilița ne'nvĕțată face pita nesărată, și-o mănâncă cum o face, și tot ĝice că îĭ place.

— Sarea e bună la fertură, însă nu preste mĕsură.

In fine:

Fac un prasnic și pomană
Cu friptură și cu zémă.

Și:

Pe pîrîŭ cu lemne verdĭ
Vine mîndra cu scoverdĭ,
Pe pîrîul cu răchite
Vine mîndra cu plăcinte.

* * *

In câte-va cuvinte voiŭ analisà însemnătatea din punct de vedere igienic a *vaselor și uneltelor* de bucătărie și gospodărie, ce servesc pentru conservarea, prepararea și introducerea în organism a diferitelor alimente și bĕuturĭ necesare pentru întreținerea vieții. La locuință și în special la bucătărie, a maĭ fost vorba de unele dintr'însele. Le ieaŭ în considerare după materialul din care se compun, și în general maĭ observ că țĕranul nu posedă multe, pentru că nicĭ nu gătesce de odată multe soiurĭ de bucate.

Pétra, după descrierile anterióre, numaĭ în Transilvania se întrebuințéză la facerea unor prăjiturĭ; apoĭ petre grele se maĭ pun și preste fundurile ce acopĕr și apasă în putine varza acră saŭ murăturile. Rar se găsesc în acest scop putine cu șuruburĭ, cum aŭ uniĭ, în dimensiune mare, și pentru storsul vinuluĭ. Igiena n'are nimic de obiectat dacă numitele petre sunt curate. Petrele moriĭ, numaĭ când se ferecă móra, lasă din ele fărîmăturĭ, carĭ amestecân-

du-se cu făina, o fac neconsumabilă pentru om și se și dă la animale. Cu *cărămida* vine pânea saŭ mălaiul în contact, când acestea se coc în spuză saŭ în țest, ceea ce însă e maĭ bine decât la tavă.

Porțelana este fórte bună pentru vasele de gospodărie, ca și *sticla*. Nu tot așà e *lutul*, căcĭ nesmălțuit și poros, permite lichiduluĭ a străbate afară, deși de altmintrelea vasele nesmălțuite sunt maĭ bune decât cele rĕŭ smălțuite, în casul din urmă putênd fi smalțul vătĕmător sănătățiĭ. In «*Buletinul Direcțiunii serviciuluĭ sanitar*», V, pag. 163, sunt ordine în acéstă privință; în Germania prevede legea, ca glazura să fie fără plumb, dar pentru olarĭ este greŭ a face smalțurĭ fără amestec de plumb trebuind a consumà mult material de ars. Ce însă technica n'a isbutit a face adĭ, va isbuti mâne, și igiena tot progreséză.

In părțile cu isvóre saŭ șipote, sunt ulcióre închise la gură, avênd numaĭ 3 găurele pentru umplut și bĕut, apoĭ la tórtă, cu saŭ fără țîță, prin care le place copiilor a bea apă. Acestea sunt făcute așà, pentru ca să nu intre în ele frunze, lipitorĭ și alte asemenea și țin apa răcorósă, dar la spĕlatul lor întîmpină omul dificultate și reușesce numaĭ cu apă caldă saŭ leșie, adecă apă fierbinte cu cenușă. Gospodăria cu lapte mult are trebuință și de óle multe, pe carĭ le spală tot ca pe ulcióre, dar uscatul lor se face la aer, sóre și vînt, adecă rĕsturnate pe pariĭ garduluĭ saŭ pe spițele unuĭ cuer propriŭ de lemn.

Lemnul este mult întrebuințat la uneltele de bucate și este fórte bun. Lingurile de lemn, maĭ cu sémă cele de teiŭ, sunt fórte bune de a mâncà cu ele, dar când sunt de lemn așchios, marginele lor pot rănì buzele copiilor saŭ chiar ale ómenilor marĭ.

Aserțiunea că o fleică este maĭ bună pe un fund de lemn decât pe o farfurie mi-o explic astfel, că lem-

nul este mai rĕŭ conducĕtor de căldură decât materiile de pămînt, porțelană saŭ metale.

Vasele de bĕut făcute din lemn, precum și butóele saŭ putinele de varză, de borș și de castraveți, mai cu sémă când sunt nouĕ, pot colorà lichidele dintr'însele, cele de gorun le transmit tanin.

Spĕlatul vaselor de lemn înfundate, cum sunt buriul, plosca și butóele, întîmpină greutăți și reușesce mai bine numaĭ cu apă clocotită. Butóele se tractézà de către mulți cârciumarĭ cu puciósă aprinsă, după povața mareluĭ Pasteur, ceea ce nu póte vătĕmà dacă butoiul se spală bine după acéstă manoperă. Donițele (cofele) de apă aŭ un miros fórte neplăcut, dacă rĕmân nespĕlate timp îndelungat. Așà reținacestea și mirosul unor lichide ce aŭ fost într'însele, din care causă butoiul saŭ plosca de vin remâne pentru vin, cea de rachiŭ pentru acesta și așà mai departe. Trăgacea cu care se scóte bĕutură, precum și canaua, mĕsurile, etc., sunt mai bune cele de lemn decât cele de metal.

La puțurĭ (fântânĭ) vadra legată de prăjina cumpeneĭ se întrebuințézà și la adăpatul vitelor, afară dacă nu e cu gratiĭ de fer pe de-asupra, și în casul prim se pot transmite unele bóle de la animale la om, deși numaĭ în casurĭ rarĭ; dar și de la om la om se pot transmite unele bóle pe acéstă cale. Caucul mic, prins de o nuia mai lungă, cum am vĕdut pe lângă mai multe fântânĭ mai superficiale din Moldova, nu permite cel puțin adăpatul vitelor dintr'însul, căcĭ numaĭ omul își póte scóte apă de ajuns cu acesta.

Vasele de *metal* pot fi stricătóre sănătățiĭ în grad mai mare decât cele discutate până aci. Atât ferul cât și arama, dacă nu sunt smălțuite, trec în cantități micĭ în bucate, le coclesc, și mai cu sémă arama face, în atingere cu acrimĭ, compositiunĭ vătĕmătóre sănătățiĭ.

Ţiganiĭ spoitorĭ îşĭ fac meseria destul de bine, dar viéţa lor nomadă nu permite a fi găsiţĭ orĭ de câte-orĭ necesitatea i-ar cere.

Farfuriĭ de cositor, precum s'a ḑis în descriere. se maĭ întrebuinţéză numaĭ în Transilvania, pe care, întrebuinţarea la mâncare a furculiţelor şi cuţitelor, cred că le va face să dispară de tot (1).

Sulzer (op. cit.) spune, că la finele secoluluĭ trecut şi Domnul ţĕriĭ nóstre mâncà bucatele fără furculiţe, şi atuncĭ puteaŭ să-şĭ aibă rostul lor farfuriile de cositor saŭ chiar şi de plumb. In timpul actual a început a se introduce vase de aluminiŭ şi nichel, carĭ sunt igienice. Caféua négră fértă, stând mult timp în vase de tinichea, se face amară, coclită, şi tinichéua, ca şi ferul, dacă nu se şterge bine de umeḑélă, ruginesce. Plumbul saŭ cositorul întrebuinţat la mĕsurĭ stă puţin timp în contact cu lichidul mĕsurat şi nu póte fi stricător, dar se afirmă acésta despre sifónele de plumb de la apa gazósă, pe care însă industria le înlocuesce tot maĭ mult cu metal nesupĕrător. Spĕlarea sticlelor cu alice de plumb încă ar fi stricăciósă sănătăţiĭ, dar de obiceiŭ, după scóterea alicelor, se maĭ clătesc încă sticlele spĕlate cu apă curată.

Românul scie de altmintrelea destul de bine să se păzéscă de asemenea otrăvirĭ, şi literatura nóstră de medicină nicĭ nu prea are înregistrate asemenea casurĭ (2).

* * *

Munca stă în legătură strînsă cu alimentaţiunea. Corpul omenesc este ca o maşină, la care alimentele represintă combustibilele. Se scie, că cu cât alimentezĭ maĭ mult

(1) *Scherr* (op. cit.) arată că în Germania ţĕraniĭ aŭ început a se servì de furculiţe pe la finele secoluluĭ XVII-lea.

(2) Despre modul cum să se ferésca omul de otrăvirĭ, am scris înainte de 7 anĭ în fóia luĭ Eminescu «*Fântâna Blanduziei*».

mașina cu cele necesare, bine înțeles în limitele capacității sale, cu atât desvoltă mai multă forță, muncă. Același lucru se întîmplă și cu omul și alimentele sale, rămâindu-i organele în stare de a muncì, pe cât timp i se restituesc materiile perdute.

Frumósele cercetărì mai nouĕ în acéstă privință, calculând munca omuluì în kilogrammetri și în calorii (1), ne permit a face bilanțul aproximativ asupra puteriì omuluì, care se mai taxéză la omul sănătos ca fiind egală cu a șéptea parte din puterea caluluì (și acésta este 75 kgr. ridicate la 1 m. în o secundă), și a deduce câte alimente trebuesc pentru o anumită cantitate de muncă. Acestea ne lasă a face conclusiunea că forța desvoltată în mașina omuluì prin alimente se preface numaì în a cincea parte în muncă, restul se consumă de mașină. Tot aceste studiì arată, că hrana de întreținere a omuluì în repaus trebuesce mărită încă cu jumătate din cantitatea eì, pentru ca muncitorul să pótă desvoltà o muncă moderată (de 270 calorii), fără ca să consume părticele înmagasinate în corpul sĕŭ, cu alte cuvinte fără a slăbì. La o muncă încordată (adecă alte 270 calorii), hrana de întreținere a corpuluì trebuesce aprópe dublată pentru ca organismul să nu sufere scăderì. Dacă nu facem acésta, atuncì nicì munca nu póte fi desfășurată în gradul de la început, ceea ce s'a și observat la lucrătoriì noștri.

Un exemplu clar în acéstă privință ne dă *Dr. Obedenaru* (*La Roumanie*, pag. 385), când arată observațiunea unuì distins mare proprietar, că la lucrărì grele Românul face de treì orì mai multă trébă decât lucrătorul bulgar orì maghiar, dar după treì ḑile de asemenea muncă, Românul se móie pentru restul săptĕmâneì. De altmintrelea și stră-

(1) O calorie este cantitatea de căldură necesară pentru a ridicà la 1° centigrad de temperatură 1 kilogram de apă și este egală cu 425 kilogrammetri, adecă cu forța care ridică 425 kilograme de apă la un metru.

inii aŭ constatat că Românii se pot aplică fórte bine la orĭ-ce soiŭ de muncă.

Dr. Meinert (*Armée-und Volks-Ernährung*, 1880, II, pag. 361) ḑice: «Posiṭiunea economică a unuĭ muncitor nu se amelioréză pe departe așà de bine prin mărirea plățiĭ de muncă, ca prin procurarea de alimente eftine și bune, carĭ să-ĭ maĭ măréscă puterea de a munci, etc.»

Puṭine gospodine române ṭin socotélă de aceea, ca pentru muncă greà să-și păstreze din bună vreme hrană puternică, nutritóre. Rĕŭ de tot este și aceea, când proprietarul saŭ arendașul nesocotesce asemenea sentințe date de sciință. Este un calcul de neguṭitoraș, când se ḑice că fie-care 5 banĭ economisiṭĭ la hrana argaṭilor scade câte 50 de banĭ din munca stăpânuluĭ, dar bine judecate lucrurile și luate în dimensiunĭ marĭ, daŭ cifre impunĕtóre. La taxarea hraneĭ ṭĕranuluĭ român, am vĕḑut că obicĭnuit îl costă 20 de banĭ pe ḑi; pentru ca să desvolte o muncă moderată, trebue să maĭ adaoge jumătate din acéstă porṭiune, face decĭ 30 de banĭ; dar de vreĭ să desfășure o muncă grea, trebue aprópe îndoită hrana, adică 35—40 banĭ, cum prevede și *Notice sur la Roumanie*. Cred decĭ că o muncă voinicéscă valoréză mult în agricultură.

Din tarifa de rechisiṭionare pentru armată pe 1890, vĕḑ pentru judeṭul Dorohoiŭ, că hrana unuĭ muncitor se socotesce cu 80 de banĭ, adecă cam îndoit cât este alocaṭiunea soldatuluĭ. Tot în acéstă tarifă comparată și cu cea din 1894, vĕḑ că preṭul munceĭ este în vre-o 13 judeṭe, maĭ cu sémă de munte, câte un leŭ și 50 banĭ pe ḑi, în alte 13 este câte 2 leĭ în judeṭele Brăila, Covurluĭ, Rîmnicul-Sărat, Tulcea și Vlașca, câte 2 leĭ și 50 banĭ, iar în judeṭul Putna 3 saŭ 4 leĭ pe ḑi.

Pot însă varià aceste preṭurĭ chiar în acelașĭ judeṭ după împrejurărĭ; de e. în judeṭul Dîmboviṭa (*Monitorul Oficial*,

7 și 12 Martie 1886) la câmpie 1.20—2, în podgorie 1—1.50, la munte 0.80—1 leŭ pe ḍi; în județul Vîlcea 1.50—2, iar în plasa Olt 3 leĭ. Apoĭ când muncitorul are 1.20, femeia primesce 0.90 și copilul 40 banĭ și hrană, la seceriș însă 2.50—3.40 (*Notice sur la Roumanie*, pag. 55). Felul munceĭ încă hotăresce prețul eĭ, ast fel în județul Prahova, la vie, se plătesc 60 banĭ, iar cósa 2 leĭ.

Din prețul munciĭ putem face conclusiune *a posteriori*, că în părțile unde țĕranul îșĭ vinde brațele scump, trebue să stea maĭ bine economicesce și să se hrănéscă maĭ bine, de ex. în județul Putna, meseriașiĭ sunt mult maĭ bine plătiți, chiar și ceĭ ce nu desvoltă multă putere fisică: de aceea trebue să îndemnăm pe țĕranĭ a-și da copiiĭ să învețe meseriĭ. La munte, fiind rodul câmpuluĭ maĭ precar, uniĭ dintre țĕranĭ s'aŭ apucat de meseriĭ. Pentru timpul ierneĭ ar trebui maĭ toțĭ să facă acésta.

Cu cât maĭ mult concuréză puterea intelectuală a muncitoruluĭ pe lângă cea fisică, cu atât câștigul sĕŭ e maĭ ușor și maĭ bănos; tot din acest punct de vedere trebue să considerăm de mare progres al omenirĭĭ, când se iea din spinarea omuluĭ acțiunĭ mecanice, spre a le transmite vre-uneĭ mașinĭ și a-ĭ lăsà numaĭ ocupațiunĭ de ființă liberă și rațională. De la plugul primitiv de lemn și până la cel sistematic de fer nu este mare săritură, și totușĭ trebue să ne bucurăm și de asemenea micĭ progrese, cum erà d. ex. în județul Tecuciŭ la 1883: pluguri de fer 1.837 și de lemn 5.553, iar la 1884: de fer 2.122 și de lemn 5.793 (*Monitorul Oficial*, 31 Iulie 1884 și 10 Octobre 1885), saŭ și maĭ mult ne-am bucurà de pluguri cu aburĭ.

Am fost de față la un concurs de pluguri ce s'a arangiat cu ocasiunea uneĭ exposițiunĭ a județuluĭ Lașĭ și, ca toțĭ ceĭ presenți, m'am convins că plugul de fer este incomparabil maĭ îndemânatic la lucrarea câmpuluĭ; însușĭ

țăraniĭ cu pluguri de lemn se uitaŭ cu invidie la vecinul lor cu plugul de fer și la brasdele adîncĭ făcute cu maĭ mare repețiciune decât cu plugul de lemn. Asemenea expositiuni și concursuri, fórte instructive și stimulante spre perfecționare, ar trebui să se repete maĭ des și în tóte județele.

Când vețĭ pe marginele șoseleĭ unele câmpiĭ ca marea de întinse, semĕnate d. ex. cu porumb, te întrebĭ de unde s'aŭ luat atâtea brațe ca să semene, să prășéscă, să îngrópe, apoĭ să culégă atâta loc imens. Tóte aceste manopere trec prin mânile țăranuluĭ român și puțin prin ale muncitorilor străinĭ. Cifre esacte în acéstă privință aflăm în citata statistică de *Alexandrini* și în acĭ menționatele locurĭ din *Monitorul Oficial*. La 1883 aŭ lucrat în județul Iașĭ 44.600 de ómenĭ localnicĭ și 1.650 din Bucovina; iar în județul Tecuciŭ în numitul an 53.493 din județ și 1.344 din Bucovina și Galiția; în anul 1884 localnicĭ 56.855 și de preste frontieră 988. Din cele 56 miĭ, 15.265 aŭ lucrat la proprietarĭ și arendașĭ, ast-fel că și din recolta acestuĭ județ maĭ bine de a patra parte este a proprietarilor și arendașilor.

Din câte-va județe sunt sciri de muncă prea excesivă și hrană insuficientă, precum Némțul, Rîmnicul-Sărat, Putna, Muscel, etc., în județul Vîlcea e și necalculată; în județul Constanța plugarul român muncesce într'un mod îngrozitor, câte 30—100 hectare pe an; bărbatul, femeia și copilul sunt la muncă (*Monitorul Oficial*, 17 Iunie 1887). Pentru județul Iașĭ, *Alexandrini*, în studiul sĕŭ statistic asupra agriculturiĭ, constată că de fie-care douĕ hectare cultivate la 1883, vine câte o putere omenéscă (de om sănătos și bine făcut), ceea ce ne-ar lăsà în nedumerire față de munca colosală dîn județul Constanța, dacă n'am luà în considerare că, pe lângă acéstă putere omenéscă, maĭ sunt și ale vitelor (calculate $2^1/_2$ de boŭ și 7 de cal;

vedĭ și maĭ sus), pe când la Constanța maĭ este și femeia și vre-un copil și vitele. Am alcătuit și o chartă pentru arătarea pe județe a numĕruluĭ de hectare, ce vine de fie-care cultivator, servindu-mĕ de datele din *Studiul statistic asupra argiculturiĭ* de *Krupenski*, 1895, pag. 141.

In Rusia de sud munca excesivă a țĕranuluĭ consistă din cositul în douĕ luniĭ a 20—30 hectare fîn saŭ grâŭ (*Layet*, op. cit., pag. 377).

Munca prea încordată póte produce crampe, amorțire și chiar bóle grele. Adese-orĭ mi s'aŭ plâns femeĭ de țĕrani de durerĭ la încheeturile mânilor, de amorțelĭ prin mânĭ și picióre, maĭ cu sémă după ce aŭ isprăvit săpăturile grele. Din asudărĭ marĭ la lucru pot să se nască rĕcelĭ, de aceea este bine ca lucrătorul să aibă cu sine și vara o haină maĭ căldurósă, ca în timp de repaus să și-o pótă aruncà în spinare. Rĕcéla póte provocà reumatism, iar sórele arzĕtor insolațiune. La muncă silnică se activézĕ și plămâniĭ și inima, ceea ce pentru ómeniĭ suferinzĭ de aceste organe nu este indiferent. S'aŭ vĕzut casurĭ când ceĭ obosițĭ preste mĕsură aveaŭ pulsul fórte neregulat, acĭ prea frecuent, acĭ iarășĭ rar, și dacă acești ómenĭ se forțaŭ din noŭ a lucrà, îșĭ perdeaŭ cumpĕtul, ba și muriaŭ.

Un alt soiŭ de muncă încordată, așà zicênd instantanee, este *opintéla*, care se observă la ridicarea sacilor prea greĭ, a caruluĭ încărcat, a petrelor marĭ, a lemnelor din pădure și alte asemenea. Urmările pot fi rele; herniĭ (surpătură, boșorogélă, vătĕmătură), varice (noduri în vine); la ceĭ cu vasele sângeluĭ slabe: vărsărĭ de sânge, apoplexiĭ, saŭ cum zice poporul «i se rupe băerile inimeĭ». Chimirul lat de curea feresce întru cât-va asemenĭ vătĕmărĭ, nu însă d. e. herniile inguinale, sucirile la mânĭ, strivirile etc.

Intre bólele frecuente la țĕră se maĭ amintesce și chi-

fosa (ghebosia), causată de muncă în posițiune aplecată, la ochĭ cherarite prin lovĭturĭ cu spice și cocenĭ (tulei), cataracte etc. Mașinele agricole își aŭ cele maĭ multe victime între copiĭ, carĭ se jócă cu pericolul, și între femeĭ cu haine nestrînse pe corp; tot copiiĭ și femeile sunt și maĭ expușĭ la aprindere de foc.

La noĭ nefiind, ca în străinătate, fabrice pe la țéră, nicĭ lipsa uneĭ legĭ de a ferĭ pe copiĭ de muncă prea încordată nu se resimte; rĕul este numaĭ că nu se aplică, dar adesea nicĭ se póte aplicà legea pentru frecuentarea regulată a școleĭ, prin care omul se înalță de la mecanism (mașină) la ființă intelectuală cu activitate de muncă maĭ rațională decât cum este a uneĭ simple mașinĭ.

Copiiĭ să se supravegheze însă și să se povățuiască a nu se supune eĭ de la sine la sforțărĭ marĭ, la ridicărĭ saŭ sărituri, ce ar întrece capacitatea puterilor lor. Fetele prea tinere merită o cruțare și maĭ mare. Fisiologia ne spune, că bărbatul póte purtà maĭ mult decât duplu al greutățiĭ sale, femeia numaĭ jumătate din acésta, iar copiiĭ pot purtà o treime maĭ mult decât fetele (1). Se scie și aceea, că exercițiul măresce capacitatea de lucru a mușchilor.

Femeile de la țéră nu se cruță maĭ de fel după nascere, apucându-se îndată de lucrărĭ grele, de unde resultă varice și ulcere la picióre, herniĭ etc.

In genere însă, le putem considerà de bune născĕtóre, pentru că vedem cum civilisațiunea îngreunéză tot maĭ mult acest important act fisiologic al femeeĭ, iar la popórele necivilisate vedem contrariul. Despre femeia indiană se povestesce, că venindu-ĭ a nasce, se furișéză din trupă ca pentru altă trébă, nasce și alérgă cu copilul în brațe

(1) După cercetările de *Henry*, expuse Academieĭ francese de sciințe la 18 Novembre 1895, femeia este capabilă de o muncă de 4 orĭ maĭ puțină decât bărbatul.

ca să-și ajungă tovarășii. In satul meŭ natal cunosceam o femee bĕtrână ce născuse 18 copiĭ și se lăudà că maĭ ușor nasce un copil decât să bage un mălaiŭ în țest, că acì o dogoresce focul.

In privința muncieĭ, repet că este de dorit ca să fie rațională, proporționată hraneĭ și cât se póte maĭ cruțătóre pentru om.

Cum că lipseĭ de hrană în timpul muncieĭ trebue atribuită lenea de care l'aŭ acusat pe țĕranul român mulțĭ autorĭ străinĭ; acésta s'a relevat dejà de unĭ scriitorĭ de aĭ noștri (între medicĭ *Dr. Obedenaru* și în urmă *Dr. Urechiă*), ceea ce reese însă evident și din faptele arătate până acì.

Acum să vedem cum judecă Românul însușĭ despre muncă și lene.

Munca :

— Munca când ți-o cauțĭ bine,
Și Dumnezeŭ e cu tine.
— Ară, macină, mănâncă.
— Mergĭ, muncesce ca să aĭ
Și la un sărac să daĭ.
— Munca e comóră.
— Cine șade códa îĭ cade, cine mișcă tot maĭ pișcă.

Apoĭ:

— Munca e blagoslovită, când te țiĭ de ea aĭ pită.

Și:

— Dintr'o muncă cât de mică, dacă nu curge, tot pică.
— Omul care este harnic, tot-deauna are prasnic;
Iar nevoiașul și prostul și în ḑiua de Pascĭ postul.
— O *meserie* plătesce cât o moșie.
— Orĭ-ce fel de meserie,
Nu e rĕŭ omul să scie.
— Dacă nu sciĭ să văpsescĭ,
Nu te pune să mînjescĭ.
— După muncă și odihnă.

— Femeia care iubesce
Spală nóptea și cârpesce,
Iar ḍiua se primenesce.

Lenea:

— Care nu lucră, să nu mănânce.
— Bun de gură și rĕŭ de lucru.
— Numaĭ cu vorba nu se face ciorba.
— Mamă, ḍi să vie nenea,
Să-mĭ maĭ scuture lenea.
— Vara întins la umbră dórme,
Și iarna móre de fóme.
— La plăcinte înainte,
Și la răsboiŭ înapoĭ.
— La mâncare lup,
Dar la lucru codaciŭ (vulpe).
— Lenea jupânésă mare.
— E lenos de pute pământul sub el.
— Nu plătesce apa ce o beà.
— De-aĭ fi mîndro lucrătóre,
Precum eștĭ de bĕutóre,
Nu te-aĭ maĭ băgà datóre
Pe sare și pe fuióre.
— Iia nu ți-o sciĭ cóse,
Că ți-o cóse făina,
Și ți-o cóse slănina.
Iia de la brîŭ în sus
Cusută-ĭ pe cucuruz;
Iia de la brîŭ în jos,
Cusută-ĭ pe grâŭ frumos.

Și apoĭ:

— De cât să nu sciŭ jucà,
Maĭ binĭ să nu sciŭ lucrà,
Că cu jocul mĕ cinstesc,
Cu lucrul mĕ ostenesc.
Mărita-m'așĭ, mărità....
Cu suveica nu sciŭ da,
Cu badea nu sciŭ jucà,
Pita n'o sciŭ frămîntà,

Pe lopată n'o pociŭ pune,
De n'oĭ legà-o cu fune!

In fine:

— Eŭ jucaiŭ pe cea maĭ hîdă,
Că aveà cămașa mîndră,
Necusută de-a eĭ mână,
Ci cusută de-o vecină
Pentr'un căuș de făină.
I-a dat brânză și cârnațĭ,
I-a 'ncrețit-o la grumaz;
I-a dat brânză și slănină,
I-a 'ncrețit-o și la mână.

In legătură cu aceste sentințe poporale despre muncă, și ca să nu maĭ revenim la proverbe, iată și unele despre căștigul munceĭ și spiritul de economie:

— Buna economie a caseĭ, temelia caseĭ.
— Cine cheltuesce preste ceea ce câștigă, n'are în casă mămăligă.
— Cine nu e dator, e destul de bogat.
— Strînge mișină de cu vreme.
— Avere din munca ta, iar nu de la altul de-agata.
— Banul muncit nu se prăpădesce.
— Strînge banĭ albĭ pentru ḑile negre.
— Când îțĭ intră paraua în mână, légă-o în nouĕ noduriĭ.
— Sacul de la gură se păstréză.
— Sacul sgîrcituluĭ gură n'are,
Și al risipituluĭ fund n'are.
— Lăcomia sparge sacul.
— Sărăcia învață pe om
Ca să fie econom.
— Casa săracul o are
Tótă ca melcu 'n spinare.
— Săracul n'are nicĭ haină
Nicĭ la inimă vr'o taină.
— Omul *risipitor* nicĭ odată stare are.
— Bărbatul să aducă cu sacul, muierea să scóță cu acul, tot se isprăvesce.

— Risipitorul, până ce tot nu istovesce, nu se odihnesce.
— Risipitoruluĭ tótă marea de-ĭ veĭ da-o, tótă o scurge.
— Risipitorul în urmă cunósce și se căesce.

Câștigul anual din muncă al uneĭ familiĭ de cincĭ membri ar fi după *I. Ghica* (*Convorbirĭ economice*, 1871) de 500 de leĭ; după *Aurelian* (*Țéra nóstră*, 1875, pag. 84) de 875 leĭ, ceea ce *Dr. Obedenaru* crede că este cam exagerat (op. cit., pag. 232).

Din «*Românul*» (24 Februarie 1890) věd că în Moldova între anĭĭ 1832—1864 se socotià 313 acest câștig; în județul Bacăŭ la 1890 venitul brut anual s'a calculat 984 leĭ, iar în comuna Otopenĭ (Ilfov) 1.058 leĭ, pe când suma de 200 leĭ ce ar fi numit'o *G. Maior* de la Școla de agricultură Herestrĕŭ, se taxéză de ridiculă. Personal mi-a spus d-l Maior că venitul țĕranuluĭ nostru în multe părțĭ se póte urcà la 1.000 de leĭ. *Mendonidi* (*Tesă*, pag. 13) crede de optimistă suma de 400 leĭ câștig anual al unuĭ țĕran, din care să întrețină femeia și vre-o patru copiĭ.

Millo (op. cit., 1881) arată că țĕranul fruntaș cu familia sa póte avé 617 leĭ, cel mijlocaș cu doĭ boĭ 297 leĭ, pălmașul 194 leĭ, și dacă la câmpie rĕmân în deficit față cu dările ce li se cere, cu atâta maĭ mult la munte. Un administrator din județul Putna mi-a calculat câte 500 leĭ pe an venitul țĕranuluĭ.

Din aceste câte-va date, se vede că este greŭ a precisà asemenea cifre, de óre-ce puținĭ Românĭ de la țĕră pórtă comptabilitate despre veniturile și cheltuelile lor. Din rapórtele economice ale Legațiunilor și Consulatelor pe 1888, am calculat pe județe prețul productelor cereale, al mierei, cereĭ, vinuluĭ, rachiuluĭ și vitelor tăiate prin comunele urbane, și am găsit de familie (5 membri): Némțul și Sucéva câte 325 leĭ anual, Argeș 335, Bacăŭ 395, Prahova 440, Dorohoiŭ 430, Roman 455, Gorj 490, Muscel 525, Mehedințĭ 535, Covurluiŭ 645, Dîm-

bovița 665, Ilfov 735, Putna 785, Vilcea 695, Vasluiŭ 780, Botoșanĭ 840, Fălciŭ 855, Buzĕŭ 860, Iașĭ 880, Tecuciŭ 900, Constanța 915, Tulcea 945, Teleorman 950, Tutova 970, Rîmnicul-Sărat 1.065, Ialomița 1.100, Romanațĭ 1.130, Vlașca 1.200, Brăila 1.225 și Dolj 2.180 de leĭ anual. Din județul Olt lipsesc datele despre cereale, îl putem însă pune cu venit cam de 1.000 leĭ anual de familie. In județul Dolj este vinul, maĭ tot negru, care contribue mult la venitul maĭ însemnat.

Socotit în termin mediŭ pentru tótă țéra, venitul anual de familie este cam 800 de leĭ, va să ḑică aprópe de cel calculat de economistul nostru *Aurelian*. O parte bunicică însă din recolte, — maĭ sus într'un județ vĕḑurăm ca a patra parte, — trece în posesiunea proprietarilor și exploatatorilor de moșiĭ, dar se compenséză cu venitul maĭ mic al săracilor și al pruncilor, pe care țĕraniĭ îĭ aŭ în numĕr maĭ mărișor. Ast-fel sumele arătate maĭ sus corespund ómenilor cu o avere mijlocie.

Ar trebui din diferența acestor câștigurĭ să deducem în care județ muncesce țĕranul maĭ excesiv, pentru ca să pótă avé un venit maĭ mare; dar la venit jócă un rol important și cantitatea roduluĭ. Un pămînt, tot atât de greŭ de lucrat ca altul, póte da mult maĭ mult rod și de maĭ bună calitate de cât cel-lalt, ceea ce variază după multe împrejurărĭ, maĭ cu sémă cele climatice; dar în general staŭ lucrurile ast-fel, că unde este mult rod, acolo s'a desfășurat și multă muncă, fiind-că Românul îșĭ sleesce și ultimele puterĭ muncind, numaĭ să nu-șĭ lase pânea să se risipéscă pe câmp. Excepțiune fac bolnaviĭ, ceĭ împ[illegible]od de forță majoră, bețiviĭ și ómenĭĭ cu alte defecte.

Ast-fel putem conchide, că în județele cu recolte însemnate se și lucréză maĭ mult; de altă parte iarășĭ, luând în considerare aceste venitурĭ, nu putem admite aserțiunĭ exagerate despre muncă excesivă, cum e bunióră cea cu

VENT

1

2

3

4

5

6

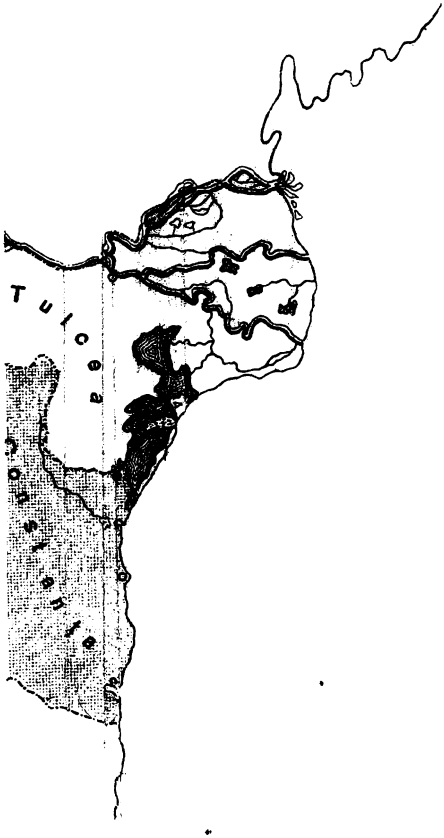

priviro la județul Constanța de 100 de hectare muncite pe an; o asemenea muncă ar trebui să dea și venituri mai însemnate, și mai sus vĕdurăm și alte județe ce întrec pe acesta în venituri. In recensĕmîntul copiilor în vîrstă de școlă de *Fr. Damé*, 1895, găsind notat venitul fie-căreĭ comune rurale, l'am repartisat pe locuitorĭ și am alcătuit charta acĭ alăturată

Spiritul de economie la țĕranul român nu este atât de desvoltat ca la alțĭ locuitorĭ din țéră de naționalităților străine. Nobil a fost scopul legiuitoruluĭ cu cassele de economiĭ, dar după cât sciŭ de ocamdată țĕraniĭ noștri nu le prea frecuentézĕ în numĕr mare. De casa centrală de economiĭ din Bucurescĭ nicĭ nu mai vorbesc, acĭ nu se duce mai nicĭ un țĕran, dar și în provincie, d. e. la Botoșanĭ, prea rar depun țĕraniĭ banĭ spre păstrare Evreiĭ depun câte puțin, și cum aŭ o sumuliță mai mărișóră o bagă în comerț. Numaĭ economiile de prin școle mai valoréză ceva, și mie îmĭ place a sperà că acestea vor desvoltà mai mult în țĕran spiritul de economie. Astădĭ nu mai este silit a-șĭ ascunde micile economiĭ în óle sub pămînt, astădĭ avem o instituțiune căreia-ĭ putem încredințà mult puțin ce avem fără temere de vre-o perdere, ba din contra ne și produce, și nu e capital mort ca cel îngropat prin pereți, pămînt, saltele etc.

Deși, cum ḑiseiŭ, țĕranul participă puțin la cassele de economiĭ, totuși sperând că o va face de acĭ înainte și spre a cunósce diferența între depunerile fie-căruĭ județ, să aruncăm o privire asupra fondurilor din cestiune.

La 1880 se înființézĕ aceste casse de economiĭ, la 1883 aŭ sume de două milióne și jumĕtate, în Iulie 1885 se îndoesce acéstă sumă, la 1889 sunt 10 milióne, și la August 1893 două-ḑecĭ de milióne, iar la 1 Iulie 1895 sunt 21.446.361 pe 92,816 livrete. Din acestea sunt în cassa centrală Bucurescĭ șépte milióne și jumătate; în Brăila și

Dolj preste un milion: în Covurluiŭ preste 8 sute de miĭ; Prahova și Ialomița preste 6 sute de miĭ; Mehedinți, Muscel și Vîlcea preste 5; Dîmbovița, Buzĕŭ, Ilfov, Iași și Tutova preste 4; Argeș, Vlașca, Botoșanĭ, Bacăŭ și Roman preste 3; Teleorman, Putna, Olt, Gorj, Romanați, Tecucĭ și Sucéva preste 2; Némțul, Constanța, Tulcea, Fălciŭ, Dorohoiŭ și Vasluiŭ preste 1 și Rîmnicul-Sărat sub una sută de miĭ (*Monitorul Oficial*, 30 Septembre 1893.) Repartisate sumele depuse pe livrete, vedem că maĭ marĭ, preste treĭ sute, sunt sumele la cassa centrală din Bucurescĭ, și maĭ micĭ, sub una sută, sunt la aceea a județuluĭ Ilfov; puțin preste sută este la cea din județele Tulcea, Constanța, Dorohoiŭ, Rîmnicul-Sărat, Némțul, Iașĭ, Sucéva și încă câte-va județe, iar restul aŭ sume de la 2—300 de leĭ de livret. Din sumele micĭ depuse în unele județe, putem conchide că resursele de câștig sunt maĭ puține, saŭ că stimulul pentru asemenea economiĭ nu este mare.

In Basarabia s'aŭ înființat așà numite «bancurĭ», câte una de fie-care 10 — 15 sate, d. e. în ținutul Orheiuluĭ sunt vre-o 15 bancurĭ. In Transilvania încă sunt multe institute de credit, înființate în anĭ din urmă. La 1891 numĕrasem vre-o 20, carĭ daŭ bun ajutor țĕranuluĭ prin înlesnirea de împrumuturĭ, dar nicĭ acolo țĕranĭĭ nu sunt deprinșĭ de a-șĭ depune și eĭ micile lor economiĭ spre fructificare (1). Tot în școlă ar trebuì să fie îndemnați la acésta.

---

(1) Dacă țĕranul bĕutor de spirtóse și de tutun s'ar moderà în acestea, adecă n'ar bé rachiŭ de 25 banĭ pe ḑi în familia sa și n'ar fumà câte 10 banĭ pe ḑi, în ḑece anĭ ar puté avé o economie de vre-o mie de francĭ (*Dr. Vasiliu*, Roman).

BĂUTURI ȘI APE.

Istoric. Sórta omuluĭ, precum s'a accentuat și la punctul despre așezarea satelor, este strîns legată de apă și idealul omuluĭ a fost, de când se pomenesce, «livedĭ verdĭ și isvóre recĭ», cum des se amintesce prin basmele nóstre. Aceste cuvinte indică tendența omuluĭ de a locuì pe locurĭ sănătóse și numaĭ lipsa de asemenea locurĭ, resultând din înmulțirea poporațiunĭĭ, l'a silit a se așezà și pe locurĭ maĭ puțin corespundĕtóre dorințelor sale și instinctuluĭ sĕŭ de a alege ce-ĭ priesce sănătățiĭ sale.

Istoria critică de *Hasdeŭ* (pag. 232) arată că bĕutura la Geto-Dacĭ erà vinul, cu care făceaŭ și beție, dar Decenus (vedĭ *Istoria* de *Xenopol*, I, pag. 94) a ordonat stîrpirea viilor în Dacia. *Dr. Obedenaru* (*La Roumanie* etc., pag. 379), crede că climatul Dacieĭ a omorît mulțĭ Goțĭ.

In privința *apelor*, se găsesc ruine de apeducte făcute de coloniile romane; nu maĭ avem apoĭ urme decât tocmaĭ când Domniĭ Țĕriĭ-Românescĭ îșĭ aveaŭ reședința în Tîrgoviște și construise apeducte, pe carĭ aduceaŭ apa de bĕut de la învecinatul sat Teiș, prin tuburĭ lungĭ de lemn, carĭ s'aŭ găsit la săpăturile din aniĭ din urmă.

La Bucurescĭ, Iașĭ, Craiova, se face reparațiune de apeducte și cișmele și se instaléză la 1741, 1784, 1785 etc., precum vedem în *Memoriile Secțiunĭĭ istorice* a Academieĭ de *V. A. Urechiă* (1889, II, 12, pag. 627 și 637) și în *Uricarul* de *Codrescu* (V, pag. 33 și 38). *Magasinul isto-*

ric (IV, pag. 266) ne spune că la mănăstirea Argeș era povarnă de *olovină*, de care și aḑĭ se maĭ consumă prin Transilvania, precum vom vedé maĭ jos.

Spirtul de vin servià în primiĭ secolĭ aĭ ereĭ creștine de doctorie.

Rachiul se obicĭnuià mult în Rusia dejà pe la începutul secoluluĭ XVI-lea, iar la finele luĭ se bea ca și aḑĭ. Rachiŭ de grâne se făceà în Germania la 1590, iar de cartofĭ se făceà de pe la 1747.

Broșura «*Infricoșatele stricăciunĭ ale bĕuturiĭ de vin ars*» (Brașov 1868, pag. 22) scrie ca în suta XVI-a se beà acesta și în Ardél, dar numaĭ de o sută de anĭ poporul nostru românesc a început a crede că fără vin ars nu póte trăì. O altă istorie din Ardél de *Teutsch* (op. cit., pag. 802) spune că la mijlocul secoluluĭ XVI-lea se cunoscè rachiul în cercurile nobile de acolo; dar Universitatea săséscă a interḑis la 1697 prepararea rachiuluĭ din grâŭ orĭ prune. Până la acel timp bĕutura preferită erà vinul, berea și methul.

In partea istorică despre alimente vĕḑurăm cum locuitoriĭ din Banat aveaŭ ca bĕutură mied. Și aḑĭ maĭ aduc acolo neguțătoriĭ de turte dulcĭ meth de miere pe la hramurĭ și bâlciurĭ. Și despre horilcă fu vorba maĭ sus.

La 1640 un călĕtor spune (*Revista nouă*, III, pag. 448) că *vinul* în România e bun, dar se maĭ face acì și altă bĕutură din mere și alta din meiŭ, adecă braga. De rachiŭ nu pomenesce.

Cum că rachiul s'a bĕut și înainte de acest timp, vedem din povățuirile date de Négoe Basarab fiuluĭ sĕŭ pe la 1512—1521 (*Archiva istorică*, I, p. 112), unde ḑice că beția e fórte reà și că prorocul (?) vestià că diminéța să bea rachiŭ și séra vin (pag. 115).

De bragă scrie *Dr. Tavernier* (*Cholera morbus*, Bucurescĭ

1831, pag. 15) că este ca cvasul la Ruși, răcoritóre, bună, sănătósă.

Dr. Wolf (op. cit., pag. 22) scrie că *berea* nu se cunoscea pe timpurile luĭ în Moldova și s'a introdus întâiŭ de cea englezéscă, iar la 1793 s'a făcut lângă Iași o fabrică de bere. Țĕranul român și după un secol nu vrea să scie de ea; în puține locurĭ vom vedé că o consumă și el.

Bĕuturĭ și ape în diferite județe.

In județul Argeș mulțĭ sătenĭ aŭ livedĭ de prunĭ, din carĭ fac *țuică* în cazan spre vînd̦are și pentru casa lor; de aceea acéstă bĕutură nu se falsifică aci, cel mult dacă i se maĭ adaoge ceva apă.

Vinul la țéră e slab și maĭ puțin întrebuințat decât țuica, iar *rachiul de bucate* nu se pomenesce. De bĕuturile ce le aŭ, țĕranii fac abus înspăimântător.

Unele comune aŭ bălțĭ pentru vite, dar și ómeniĭ beaŭ din ele fără a le păsà mult, d. e. Cuca, Măcăĭ, Udile, etc., carĭ aŭ aprópe pentru fie-care locuință câte una și chiar douĕ bălțĭ alăturĭ de casă. Așà comunele din plasa Olt-Topolog posed în rad̦a lor peste 608 lacurĭ, bălțĭ și mocirle infecțióse (*Monitorul Oficial*, 27 Iulie 1888).

Județul Bacău are apă bună de bĕut în partea muntósă, dar către câmp e de calitate inferióră, pentru că fântânile nu se îngrijesc, sunt neîmprejmuite etc. (*Monitorul Oficial*, 7 Aprilie 1894).

Județul Botoșanĭ (*Monitorul Oficial*, 1 Iulie și 8 August 1886, 2 Novembre 1893 și 20 Iulie 1894). *Apa* potabilă din fântânĭ și isvóre curgĕtóre e de bună calitate, igienică; sunt însă fântânĭ defectuos construite, în care cas apa este rea și causéză bóle de tub digestiv. Trebue să li se impună facerea fântânilor în condițiunĭ bune și să nu se lase a face numaĭ din caritate publică (pomană).

Lacurile mlăștinóse de asemenea trebuesc secate. La 1886 *paludismul* erà rar în comunele acestuĭ județ, cu excepțiune de treĭ comune situate la malul Prutuluĭ. La 1894 (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie și 3 Iunie 1895) se arată că, pe lângă revărsările periodice ale Jijieĭ, Prutuluĭ, Siretuluĭ și altor rîurĭ, maĭ sunt și numeróse bălțĭ, iazurĭ și gropĭ de lângă calea ferată saŭ din carĭ s'a scos lut și nisip pentru facerea cărămidiĭ. Casurĭ destul de frecuente de paludism s'aŭ observat și în localități depărtate de ape băltóse.

Pelagră, aŭ fost la 1886, 100 de casurĭ; la 1890, 90; la 1891, 106; la 1892, 282; iar la 1893, 1.006.

Se fabrică *alcooluri* și rachiŭ din cereale inferióre și din porumb stricat, decĭ este de próstă calitate, nerafinat. La 1886 se ovservà alcoolismul icĭ colea, maĭ cu sémă unde cârciumariĭ încuragiază cumpĕrarea rachiuluĭ pe datoriĭ.

La 1893 se arată că țĕraniĭ beaŭ rachiul în mare cantitate, e unde resultă bóle și crime. Intre causele pelagreĭ se numĕră și alcoolismul, nutriținea rea, conservarea defectuósă a porumbuluĭ. Bĕuturile alcoolice suspecte se supun analiseĭ chimice. Ar trebui însă ca fabricațiunea rachiuluĭ să fie maĭ riguros controlată, un regulament să prescrie calitățile rachiuluĭ, să se introducă monopol pe alcoolice și să se opréscă consumarea lor prin cârciume (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie 1894 și 3 Iunie 1895).

Trebue însă ridicat și gradul de cultură al țĕranuluĭ și îmbunătățită starea luĭ materială.

Județul Brăila. Săténul dă o parte largă în alimentațiunea sa alcooluluĭ. Consumă rachiŭ, țuică și vin. Rachiul se fabrică din spirt rafinat, din fabricele Bragadiru și Predinger. Nu s'a putut constată amestecarea rachiuluĭ cu eter. Țuica, fórte rĕspândită, se aduce de la podgoriĭ, dar

de la un timp încóce se prepară mai ales în Ploescĭ, pe cale rece, prin amestecătură de esență, apă și spirt.

Vinurile se aduc din podgoriile județelor Putna și Rîmnicul-Sărat (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1895).

Prin comune se vînd cele mai denaturate *bĕuturĭ (Monitorul Oficial*, 22 Septembre 1890). Deși în județ este o fabrică de alcool (Predinger) de cereale, dar nu se vinde alcool brut; acesta sosesce la gările drumuluĭ de fer din Moldova și se cumpĕră de debitanțĭ chiar din gară fără a se mai examină.

La Lipovenĭ există mult alcoolism. Țĕraniĭ noștrĭ beaŭ alcoolul mai cu osebire ca spirt diluat, $^1/_3$ când este bine rafinat și $^1/_1$ nerafinat. Cârciumariĭ întrebuințézĕ diferite esențe pentru a da rachiuluĭ gust după cerere, de anason, de țuică, de rom, ismă și altele. Rarĭ casurĭ aŭ fost găsite de alcoolism propriŭ dise. In timpul ierneĭ locuitoriĭ beaŭ mai mult și mai adesea, din causa lipseĭ de ocupațiune; casurile de beție sunt mai dese pentru locuitoriĭ carĭ vin în timpul tîrgurilor periodice și după vînḍarea productelor la portul Brăila.

In general *apa* din majoritatea comunelor nu este bună; în comuna Ianca, Viziru, Silistraru, Osman, Urlésca, etc., are un gust pronunțat de sărătură și amărăciune; comuna Scorțaru-Noŭ, Gurgueți și parte din Latinu beaŭ apă din Buzĕŭ, iar Vădenĭ, Cotu-Lung și câte-va cătune, din rîul Siret; Chiscanĭ, Tichilescĭ, Gropenĭ și cătunul Gura-Gârluțiĭ pendinte de comuna Stăncuța, ieaŭ apă din Dunăre pentru trebuințele casnice, mai aŭ și puțurĭ. Puțurile așezate pe marginea bălților sunt în comunele Găisénca, Lacu-Rezi și Filiu. Apa gârleĭ Călmațuiŭ nu servesce decât pentru adăpatul vitelor. Fântânĭ propriŭ dise nu există în județ. In *Monitorul Oficial* din 3 Iunie 1895 se scrie: «In comunele limitrofe apeĭ Buzĕuluĭ, Siretuluĭ și Dunărĭĭ locuitoriĭ fac us de apa acestor rîurĭ pentru trebuințele casnice. Sătenĭĭ

nu limpezesc apa cu pétră acră. In alte comune locuitoriĭ consumă apă din puțurĭ de o adîncime de la 2 — 16 metri. Apa din fântână, în mare parte este de rea calitate, de un gust sărat și sălciŭ. Rare sunt puțurile carĭ să aibă o bună apă de bĕut.

Din *puțurĭ* beaŭ apă în comunele: Viziru, Ianca, Tătaru, Jugurénu, Surdila-Greciĭ, Filipescĭ (pe malul Buzĕuluĭ), Dedulescĭ, Cazasu, Tudor-Vladimirescu, Scorțaru-vechiŭ, Suțescĭ, Bordeiul-vechiŭ, Filiu, Slujitorĭ-Albotescĭ, Dudescĭ, Flĕșca, Ulmu, Batog, situat în câmpie, are în apropiere un lac, numit Lacul sărat de la Batog, cu apă ca și a Laculuĭ-Sărat. Gropeniĭ și Viziru aŭ ape stagnante, decĭ este *paludism*. Lipsa de plantațiunĭ prin comune este fórte simțită, ca și lipsa de șosele. Se sapă gropĭ pentru păstrarea bucatelor în mijlocul drumuluĭ. Terenurĭ mlăștinóse sunt numaĭ unde inundă Buzĕul, Siretul și Dunărea. Terenul e șes, nestrăbătut de rîurĭ însemnate, fără pădurĭ cu pămînt argilo-nisipos și cu un strat vegetal fórte subțire (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1895). In genere *febrele paludeene* sunt rarĭ; sănătatea locuitorilor pare a nu suferi mult din causa apeĭ, căcĭ și în aceste comune se observă maĭ numaĭ aceleașĭ maladiĭ sporadice ca și în restul comunelor din județ. S'a făcut o greșélă cu plasarea comuneĭ Michaiŭ-Bravul pe marginea unuĭ dél lângă care sunt bălțĭ și ape stagnante provenite din inundațiunile Dunăriĭ (*Monitorul Oficial*, 11 Iunie 1887, 13 Februarie 1888).

Județul Buzĕŭ. Se vînd *bĕuturĭ spirtóse* alterate, de calitate fórte próstă, care degradéză o parte însemnată din locuitorĭ. Ar fi de dorit să se controleze maĭ des debitanțiĭ. Se bea mult rachiŭ de prune, dar și de cel fabricat din porumb necopt bine.

Plășile de munte și podgorie aŭ apă de bĕut bună (isvóre) excepțiune de comuna Mereĭ și Valea-Ténculuĭ, carĭ nu

aŭ puțurĭ de ajuns, decĭ se alimentéză cu apă din Buzĕŭ la distanță de 10 km. (*Monitorul Oficial*, 18 Maiŭ 1895); majoritatea comunelor câmpene însă se alimentéză cu ape din puțurĭ carĭ conțin maĭ tóte săruri și var (sălcii) sunt primitiv construite și ar trebui să fie împrejmuite; în comunele de pre lângă bălți puțurile dispun la paludism. Mizilul tot din puțurĭ se alimentéză cu apă. Bălți aŭ comunele Cotu-Cióreĭ cu cătunul Balhac, Tăbărescĭ cu cătunele Gălbinași și Bĕutu; Cioranca cu cătunele Mărginénu, Michăilescĭ, Glodénu-Sărat, Amaru și Boldescĭ cu cătunele Grădiștea. Tóte aceste cad în zona plășilor de câmp Călmățuiul și parte din Tohanĭ, majoritatea însă aŭ posițiunĭ igienice de podgorie și munte (*Monitorul Oficial*, 18 Maiŭ 1895).

Comunele de câmp maĭ cu sémă aŭ *bălți* d. e. Stâlpu, Michăilenĭ și în cătunele lor Glodénu-Sărat și Boldescĭ; apoĭ bălțócele cu lacurĭ stagnante și mlaștine daŭ nascere la paludism; ar trebui decĭ să se scurgă și stîrpéscă acestea.

Județul Constanța. Viĭ numeróse cu vinurĭ bune sunt la orașele și satele creștine din Dobrogea, vinurile sunt însă puțin alcoolice. In unele locurĭ, în comuna Sara-Chitoiŭ, găsescĭ un vin identic cu cel de Bordeaux, și legenda spune că vița se trage de acolo. Aceste vinurĭ nu se falsifică; cârciumariĭ sunt Românĭ, Armenĭ, Bulgarĭ, Albanezĭ orĭ Grecĭ; Evreul n'a isbutit a se stabili acĭ. In cârciumĭ maĭ că nu lipsesce caféua pentru Musulmanĭ, carĭ nu consumă alcoolice; în schimb însă Lipovenii, maĭ mult pescarĭ, beaŭ mult rachiŭ. In general se consumă maĭ puține alcoolice ca în alte județe (*Monitorul Oficial*, 13 Februarie 1888).

La 1887 (*Monitorul Oficial*, 29 Septembre) medicul primar dice: «Dacă Românul ar scădé numĕrul cinĕcilor de rachiŭ și ar mărì pe al cescilor de cafea și de céiŭ,

ar fi un câștig și pentru sănătate și pentru muncă». Acéstă părere se exprimă dejà la 1870 în *Igiena* de *Dr. Felix* (pag. 194) și *Analele economice* din 1861 (pag. 50).

Apă bună de bĕut este numaĭ în comunele de alătuĭ de Dunăre, iar în unele comune se bea apă de baltă (*Monitorul Oficial*, 12 August 1886). Ar trebui ca în comunele Grópa-Ciobanuluĭ, Dăenĭ, Gârliciŭ și Ostrov, aĭ căror locuitorĭ se alimentéză cu apă de baltă insalubră, să se facă cel puțin câte 3 puțurĭ în fie-care comună. Mangalia are apă bună de bĕut. Ghelengeĭ are în jurul puțurilor băltóce, carĭ trebuesc astupate. Musuratu are apă sălcie. In Medgidie apa din puțurile despre Cernavodă este bună de bĕut. In comuna Caranlîcu, fiind numaĭ treĭ puțurĭ pentru 200 familiĭ și 1000 de vite, s'aŭ ivit friguri tifoide.

Județul are multe *bălți*, atât pe malul Dunăriĭ cât și pe litoral, dintre care unele s'ar puté secà.

In orașul Cernavoda este o baltă îngustă în apropierea școleĭ. Intre satele Palazu, Canara și cătunele Cogélî și Mamaia, e lac mare; în mijlocul luĭ e insula luĭ Ovidiŭ La 1891 (*Monitorul Oficial*, Septembre 11) eraŭ în 23 de comune friguri palustre, fiind-că malul dunărén este insalubru din pricina bălților. Valea Medgidieĭ e mocirlósă și se simte lipsa de plantațiunĭ; spre Dunăre sunt bălțile Medgidieĭ. La 1887 (*Monitorul Oficial*, Novembre 27), fosta baltă a Medgidieĭ începe a se ará și drumul de la Cernavodă este aprópe tot mărginit de alee de sălciĭ orĭ salcâmĭ. Se exprimă dorința de a se cedà satelor bălțile de lângă ele și să se oblige a le secà și plantà cu arborĭ saŭ a le face cultivabile.

Comune cu bălți: Gargalîcu-mic, Tatlagéc, Medvenli-Punar, Techiv-Ghiol, Cochirleni, Beilic, Oltina, Satu-noŭ, Cilibichioĭ, Smeeniĭ-micĭ, Aliman-Vlahchioĭ, Ghisdărescĭ, Ciperĭ, (Gârlița), Gârliciŭ. Este apoĭ Balta-Bugéculuĭ, Lip-

niţa, Mârlénu, Cernavoda; *bălţi litorale*: Anadolchioĭ, Sudghiol, Cicricĭ, Caraharman; comune litorale cu lacurĭ maĭ sunt: Mangalia, Agigea şi Tusla.

In Ghisdărescĭ plantaţiunea în comună este fórte abundentă, deşi paludismul domnesce în unele localităţĭ, clima, care odinióră erà de tristă reputaţiune, este fórte sănătósă.

Judeţul Covurluiŭ. Alcoolurile cum se debitézà aĉĭ sunt o adevĕrată otrăvire pentru consumatorĭ. Ar fi de dorit ca monopolul cârciumelor şi al alcoolurilor resultate din cereale să se ieà de către Stat şi să se încredinţeze în mâna unor persóne morale, să se pună taxe marĭ asupra consumaţiunilor acestor producte, rafinarea şi dosagiul destilaţiuniĭ lor să se facă de către Stat în momentul punerĭĭ în consumaţiune; să se micşoreze taxele pentru productele din fructe (ţuică, alcoolul de vin, tescovină etc.). Alcoolismul resultă şi din consumarea de alcooluri próste extrase din cereale stricate şi nerafinate. (*Monitorul Oficial*, 1886, pag. 2393 şi 1888 August 2).

Unele comune sunt lipsite de *apa* necesară; în genere însă este apă bună de fântânĭ saŭ puţurĭ, deşi fântânele sunt cam la suprafaţa terenuluĭ; iar în comunele Pechea, Sloboḑia, Conachi etc. apele sunt selenitóse. S'aŭ luat mĕsurĭ de a procurà poporaţiunĭĭ apă bună (*Monitorul Oficial*, 24 Iunie 1894). In *Monitorul Oficial* din 3 Iunie 1895 se scrie: «Expoziţiunea este destul de favorabilă cu o înclinaţiune către Sud, dar nefiind îndestul de adăpost spre Nord, este expus adesea la vînturĭ recĭ.

«Solul argilos saŭ argiloso-nisipos e favorabil pentru stagnarea apelor din văĭ, carĭ vin din puhóe de pe coline, pe carĭ în genere sunt situate satele. Paralel Prutuluĭ, în partea sud-estică a judeţuluĭ, este marele lac Brateş, bogat în pescărit şi papură. Sunt şi multe băltóce, decĭ poporaţiunea sudică mărginaşă sufere de paludism, pe

când cea nordică are pante, coline și vegetațiune mai bogată, iar partea sudică este cu totul despădurită. Este necesară stîrpirea apelor mici și transformarea lor în bălți mai mari cu terenurile regulate, ca să dispară causele paludismului».

Județul Dîmbovița. Afară de agricultură, se mai face și vin și rachiŭ de prune. Mulți *alcoolici* sunt în Șotânga, Bogați, Moțăeni și Țîța. Țeranul bea câte o jumătate de basamac, spirt brut cu apă, care îi iea mințile. Nu e mirare apoi că progenitura este prăpădită, debilă. Basamacul abrutisézĕ inteligența română. Dejà la 1883 (*Monitorul Oficial*, 22 Septembre) se propune oprirea debitului de spirt brut ca bĕutură în ori-ce stabiliment și înlocuirea lui cu spirt rafinat, din care să se pótă face basamac, cum e și în alte state. Să se dea premii și încuragiări fabricanților de rachiuri din *mere*, *pere*, *gherghine* și tóte fructele zaharate, asemenea și fabricanților de *bere*, acestea fiind compuse din alcool inofensiv. In comuna Șotânga se face rachiŭ de prune.

Apă din puțuri se bea în: Găești, Uluești, Potlogi, Titu, Comișani și Viforîta; din puțuri, isvóre și din Ialomița în Podurile și Șotânga; tot asemenea, afară de cea de isvor, în Băleniĭ-Români, iar în Cucuteni din puțuri și isvor. In zona câmpénă sunt *lacuri stătătóre* artificiale pentru muiarea cânepei și adăparea vitelor.

Paludism mult are Braniscea, cu lacuri și ape stagnante în centrul comunei, și Cojésca, ale căreĭ strade sunt pe alocurea plantate, dar în comună sunt treĭ lacuri mari; paludism mai puțin are Petroșița, Viforîta și Cucuteni.

Județul Dolj. Vinul se scóte din viile lor, *rachiul* e de tescovină și de prune. Alcoolismul nu este rĕspândit și poporațiunea județului este în genere fórte sobră (*Monitorul Oficial*, 26 Septembre 1889). Plaiuri de vii sunt multe, dar pometurile aŭ mai dispărut. *Apa de bĕut* lasă

de dorit în părțile câmpuluĭ și multe fântânĭ sunt încunjurate de lacurĭ formate din apa din ele, în carĭ zac porciĭ și bivoliĭ; parte din aceste bălțĭ se scurg chiar în fântânĭ, de unde locuitoriĭ ieaŭ apă de bĕut. Apa e de rea calitate și insuficientă. *Galenții* aŭ apă bună.

Traversat de rîul Jiul, are pe ambele laturĭ ale acestuia, comune cu *paludism*, pentru că și sunt luncĭ mlăștinóse; în schimb mărginașiĭ Dunăriĭ aŭ, în pesce, o bună hrană. La 1889 (*Monitorul Oficial*, 12 Septembre și 12 Novembre) se lucrézĕ de serviciul technic la stîrpirea bălților, cum prevede legea comunală, dar uniĭ aŭ bălțĭ și prin curțile lor. La 1891 (*Monitorul Oficial*, 17 Septembre) s'aŭ desființat multe bălțĭ și eleștae, unele prin astuparc, altele prin canalisare, și la 1893 (*Monitorul Oficial*, 7 Novembre) Consiliul de igienă decide a se scurge apa de lângă comuna Căprenĭ în rîul Amaradia.

Raportul de igienă al regatuluĭ pe 1892 (p. 59) arată secarea bălțiĭ Listéva de pe domeniul Sadova, întinsă peste 500 pogóne, care a costat pe Stat 27.000 leĭ.

Județul Dorohoiŭ. Alcoolurile debitate în comunele rurale sunt vătĕmătóre, conținênd fermentol, și se face exces de ele. Maĭ cu sémă când se întorc de la tîrg, bărbațiĭ cu soțiile lor sunt bețĭ. Preotul și primarul din comune spun că e rară beția, fiind câte 2—6 inși carĭ se țin numaĭ de tréba acésta (*Monitorul Oficial*, 3 Martie și 10 Novembre 1888). Este abus de bĕuturĭ spirtuóse, maĭ cu sémă alcool (*Monitorul Oficial*, 11 Iunie 1895).

Apa fântânelor de prin comunele rurale este orĭ sărată, orĭ sălcie, orĭ calcarósă. Aceste fântânĭ (puțurĭ) sunt rĕŭ construite, nu aŭ găleți, în general cu pereți de lemn carĭ putrezesc și prea la suprafața soluluĭ, decĭ sunt suspecte in privința purității lor, avênd microorganisme vegetale și animale; icĭ coleà sunt și isvóre, însă negligiate.

S'a cerut îndreptarea lor și se observă dejà ameliorărĭ (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie 1894).

Paludism este prin comunele din apropierea Jijieĭ, Pruțuluĭ și Siretuluĭ. In *Monitorul Oficial* din 20 Iulie 1894 se spune: «Sunt numeróse iazurĭ și mlaștinĭ formate și de pîrae, dar maĭ mult de numitele rîurĭ marĭ».

Județul Fălciŭ. Principala bĕutură este *vinul*, care se produce în mare cantitate, e de bună calitate și eftin; ar fi încă și maĭ bun dacă s'ar reglementà modul și timpul culesuluĭ. In schimb, *rachiŭ* se consumă maĭ puțin și nicĭ nu este în județ decât o singură povarnă (la 1888) de spirt de cereale, de óre-ce chiar aceĭ ce iubesc a bé maĭ mult rachiŭ, preferă pe cel de drojde, tescovină și prune, pe care îl fabrică în județ micele poverne de prin sate, urme ale industrieĭ casnice a răzeșilor.

Rachiul din Moldova, maĭ cu sémă de nord, se fabrică din cereale, iar în unele părțĭ ale Moldoveĭ și din cartofĭ și sfecle; în genere se cumpĕră la poverne, pentru fermentare, cereale de próstă calitate, și aceste stabilimente industriale sunt primitive ca mecanism, fără aparate de rafinagiŭ; decĭ productele lor conțin alcool amilic, metilic etc. și uleiurĭ esențiale, carĭ exercită asupra centrelor nervóse o acțiune excesiv de funestă, delir furios, etc. (*Monitorul Oficial*, 3 August 1888). Efectele rele în stomac ale acestor bĕuturĭ se observă din când în când și în județul Fălciŭ, căcĭ nicĭ acĭ nu e prea de laudă sobrietatea poporuluĭ sub acest raport.

Se maĭ consumă licorĭ străine ca și indigene, din fabricele de la Buhotin, Chițoc și Ghidigenĭ, precum și *bere* de la douĕ fabrice din localitate.

Reprimarea vițiuluĭ bețieĭ se impune ca mĕsură importantă de ordin moral.

La câmp se bea *apă stagnantă*, iar cea care curge printre straturĭ văróse conține în ea maĭ pronunțat să-

rurile calcare ce afectă tubul digestiv și predispun la concrețiuni. Se iea apă de rîuri, rîulețe și pîrae, isvóre și fântâni.

Acest județ, format pe de o parte din o porțiune a mareluĭ basin al Prutuluĭ, cu afluenții Jijia, Buhotin, Elan, etc.; iar pe de alta, din basinul Bîrladuluĭ cu afluenții Crasna și Lohanul, e *mlăștinos și băltos*, decĭ expune la paludism; maĭ cu sémă pe lângă Jijia și Prut sunt mlaștine, căcĭ pe tótă valea Prutuluĭ debordéză apa. Trebue să se sece bălțile și să se reguleze cursul apelor.

Ómeniĭ întrețin bălțĭ, unde cresce șovar și trestie care se întrebuințéză ca combustibil și la învelișul zidirilor (*Monitorul Oficial*, 2 Aprilie 1894).

Raportul de igienă al regatuluĭ pe 1892 (pag. 59) arată că s'aŭ secat bălțile din plășile Mijlocul și Podolenĭ. *Monitorul Oficial*, 21 Aprilie 1895, arată că iazurile și bălțile ocupă o suprafață de 2.300 h. a. și multe din ele se fac din ape meteorice.

Județul Gorj. Se bea multă *țuică*, ca să nu se maĭ plătéscă taxa vînzărieĭ; de aceea se și observă alcoolismul. Când e răcit, țeranul bea țuică încălzită.

Fiind *bălțĭ* în județ, sunt și intoxicațiunĭ palustre. Regiunile muntóse și câmpene sunt străbătute de la N spre S de coline de diferite înălțimĭ și lărgimĭ, între carĭ sunt văile scăldate de rîurĭ.

In *județul Ialomița* se vede rare-orĭ câte un cas de *alcoolism* (*Monitorul Oficial*, 13 Februarie 1888). La 1889 s'a trimes laboratoriuluĭ de chimie din Bucurescĭ șése sticle cu băuturĭ spirtóse din orașul Călărașĭ, douĕ de la comerciantul A. Savopol și patru de la Mendel Abramovicĭ, și tóte s'aŭ găsit alterate, prin urmare prohibite din consumațiune. Pentru examinaraa băuturilor alcoolice, ar fi bine să se facă instrucțiunĭ scurte, ca fie-care medic să pótă face o analisă sumară. In *Monitorul Oficial* din 8

Martie 1895 se scrie: «Nu se póte conchide că populațiunea ar suferì mult după urma alcoolismuluì. Nu se póte admite că *pelagra*, ce a început a se ivì în primăvara anuluì 1885, s'ar desvoltà prin usul bĕuturilor alcoolice extrase din porumburì alterate, căcì copiiì de 5 — 9 anì pelagroșì nu usézà de alcoolice; s'a observat însă că ceì debilitațì de paludism devin pelagroșì».

In comuna Iazul *apa de bĕut* se iea din puțurì și are un gust sălciŭ ca al apelor gipsóse; tot din puțurì se alimentézà Smirna, Miloșescì, Lehliu, Lupșanì, Grindu și Bărbulescì; din puț și din Ialomița: Urzicenì, Malu și Sloboḍia; din puț și baltă: Verescì și Ulmul. In *Monitorul Oficial* din 8 Martie 1895 se scrie: «Apa de bĕut din puțurì s'a îmbunătățit, astupându-se gropile din jurul puțurilor, sleindu-le de 1—3 orì pe an și punêndu-li-se cumpene. Ceì ce beaŭ apă de Borcea și Ialomița aŭ fost îndemnațì a o bate cu pétră acră. In unele comune însă, d. e. Ceganì și Vlădenì, puțurile sunt la suprafață, fiind locul jos, în albia rîuluì Borcea».

O parte din comune sunt așezate pe malul Borceì și al mareluì lac «Ezer», apoì pe malurile Ialomițeì și în zona nordică pe Baragan; debordările Borceì și ale Ialomițeì inundézà comunele, și numaì regiunea nordică e maì salubră, deșì acì sunt curenții violenți aì vîntuluì de Nord.

Este necesară însănătoșarea *bălților*, iar nu secarea lor, prin ceea ce am ridicà plugaruluì nostru unul din alimentele luì cele maì usitate și destul de hrănitor (pescele) în raport cu legumele de carì usézà maì cu sémă în post.

Numĕrul mare de bălțì și zăgazurì făcute în băligar întrețin paludismul; decì trebuesc create puțurì în locul zăgazurilor, și puțurile să nu fie făcute în marginea bălților, iar acestea trebuesc plantate primprejur, spre care

scop s'ar puté întrebuința ḑile de prestațiune. Bălți marĭ sunt pe malurile Ialomițeĭ, Borceĭ și Dunăriĭ. Bălți permanente sunt în comunele: Michaiŭ-Bravul, Lupșanĭ, Jegălia, Lehliu, Jilavele, Urziceni, Gârbovu, Reviga, Crunțiĭ, Sloboḑia, Mărgineniĭ, Verescĭ, Ulmu și Marsilienĭ; inundate sunt: Cosâmbesciĭ, Mărculesciĭ, Alexienĭ, Copuzu și Moldoveniĭ, care sat din urmă s'ar puté regenerà mutându-l pe cel-lalt mal al Ialomițeĭ. In aceste comune și paludismul se găsesce în numĕr considerabil. Vara țĕraniĭ es la muncă în câmp și staŭ acolo tótă sĕptĕmâna, câmpul fiind sus (Bărăganul), efluviile nu pot avé acțiunea lor rĕŭ făcĕtóre, decĭ nu este mult paludism (*Monitorul Oficial*, 6 August 1888).

In *județul Iași*, ca în tótă Moldova, se găsesce mult *rachiŭ* impur, chiar în capitala județuluĭ găsescĭ anevoe alcool rafinat (*Monitorul Oficial*, 15 Iulie 1884 și 28 Maiŭ 1887). Se abusézĕ de bĕuturĭ spirtóse, anume de rachiŭ, de aceea ar trebui să se facă un regulament în contra beției, care să lovéscă atât pe consumator cât și pe vînḑător, cum există în Francia (v. și *Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1895). *Mlaștine* multe sunt pe șesurile Prutuluĭ, Jijieĭ și Bahluiuluĭ, afară de iazurĭ și adăpătorĭ.

Județul Ilfov. Avênd traiŭ maĭ bun, puținiĭ beaŭ în exces, ca să putem ḑice că alcoolismul predomină; totușĭ s'a observat că în ceĭ 14 anĭ din urmă numĕrul cârciumelor a crescut într'atâta, că avem câte 8 la mia de locuitorĭ, și autoritățile comunale sunt fórte îngăduitóre față de ele. S'aŭ făcut însă numeróse controlărĭ în privința calității bĕuturilor; unele s'aŭ găsit rele și prohibite din causa impurităților și a pigmentelor sintetice, altele admisibile (raportul *Doctoruluĭ Ștefănescu* și *Monitorul Oficial*, 22 Iulie 1894)

La 1891 și 1893 (*Monitorul Oficial*, 25 Septembre și 18 Martie) se ḑice că *apa potabilă*, bună prin composițiu-

nea ei chimică, devine fórte neigienică prin alteraţiunile ce sufere din causa releĭ întreţinerĭ a puţurilor. La 1894 (*Monitorul Oficial*, 22 Iulie) numĕrătórea puţurilor a dat acest resultat: 567 particulare, 4.654 publice, 39 isvóre şi 18 cişmele; câte un puţ vine la 8 case de locuitorĭ. Ţĕranul are puţin scrupul la alegerea apeĭ de bĕut, decĭ se expune la infecţiunea tuturor bólelor transmisibile prin apa de bĕut. O mare parte a locuitorilor din judeţ, precum şi vitele lor, se alimentéză cu apă de puţ; iar restul, pe lângă apă de puţ, bea apă din rîurile Argeş, Ialomiţa şi diferite gârle.

Puţurile daŭ apă de la o adîncime variabilă între 5—20 m., unele sunt aprópe de locuinţe, altele de gârle. Apa lor conţine carbonate de calce, alocurea şi sulfate teróse etc., cele din gârle sunt dure în cât întrec puţin limita maximă admisă. Maĭ tóte puţurile sunt descoperite, puţine aŭ capace saŭ şopron. Numaĭ o fracţiune de 10% daŭ apă potabilă, restul apă calcarósă saŭ sălcie, prea încărcate cu substanţe organice, cu produse de descompunere şi microorganisme.

S'a întreprins propagandă energică printre locuitorĭ, arătându-li-se pericolul la care se expun prin neîngrijirea puţurilor, şi s'a obţinut resultate satisfăcĕtóre; întrebarea este însă, de ce durată vor fi aceste îndreptărĭ? Ar fi necesară instituirea uneĭ poliţiĭ sanitare pentru apĕrarea puţurilor.

Terenurile sunt în genere băltóse şi puţin permeabile. In anul 1894 s'aŭ făcut prea puţine lucrărĭ de asanare a locurilor băltóse şi anume în câte-va comune din plăşile Argeş, Ilfov, Snagov şi Obilescĭ. De îndată ar trebui desecate şi scurse lacurile şi băltócele din cătunul Pipera, Satul-noŭ (com. Colentina), satul Dudescĭ, cătunul Măriuţa şi în fine lacul dintre satul Manolache şi Dîmboviţa.

Satele sunt înşirate de-alungul apelor şi aprópe o ju-

mătate din ele pe locurĭ jóse și chiar pe ape cam stătătóre, dar unele aŭ ape maĭ curate, în care locuitoriĭ se răcoresc vara (*Monitorul Oficial*, 27 Maiŭ 1895).

Prin comune se formézĕ *băltóce*, maĭ cu sémă unde șanțurile de pe lângă case sunt rĕŭ nivelate. La 1894 (*Monitorul Oficial*, 22 Iulie) numĕrul bălților și lacurilor: 56 bălțĭ și 177 eleștae, decĭ solul e mlăștinos. Cele 446 sate divisate în 122 comune sunt înșirate pe malurile apelor curgĕtóre (Argeș, Ialomița, Sabarul, Dîmbovița, Ciorogârla, Răstóca, Colentina, etc.) saŭ pe lângă iazurĭ și eleștae. Sunt 203.632 Românĭ, 19.486 Bulgarĭ și 21.555 Țiganĭ.

Județul Mehedinți. Alcoolismul iea proporțiunĭ îngrijitóre, fiind și o producțiune abundentă de prune și de struguri; maĭ cu sémă în părțile muntóse este maĭ des abusul de rachiŭ, și de aci provin multe răniri și omoruri ce se observă anualmente în Mehedinți. In anul 1894 (*Monitorul Oficial*, 17 Septembre) nerodind pruniĭ, țĕranul bea alcool de cârciumă, adecă spirt nerectificat amestecat cu apă. In general, întrebuințarea alcoolului nu a luat proporțiunĭ prea întinse; totuși ar trebui fixate orele când cârciumele să se deschidă și să se închidă.

In multe părțĭ *apa de bĕut* este rea.

La câmp maĭ cu sémă există numaĭ puțurĭ săpate în pămînt, rĕŭ ghisduite, neîmprejmuite cu petriș, carĭ se alimentézĕ din apele stătătóre. Adese-orĭ aceste puțurĭ sunt și insuficiente, în cât poporațiunea de multe-orĭ bea apă îndoită cu noroiŭ. Cum comunele urbane fac sacrificiĭ de milióne pentru captarea apelor, ast-fel și cele rurale ar trebui să sacrifice maĭ mult pentru apă bună. In părțile muntóse apa e de bună calitate.

In multe localităților există *ape stătătóre*, d. e. Rogova, Bucura; în mare parte terenul județuluĭ este muntos și fórte accidentat, iar spre Dunăre mlăștinos; ape stagnante

sunt mai ales în plășile Câmpu și Blahnița, și tot aci este și paludism mult, în comunele de pe malul Dunării. Trebue să se scurgă saŭ să se canaliseze aceste bălți (*Monitorul Oficial*, 17 Iunie 1887, 26 Septembre 1890, 25 Septembre 1891, 19 Martie și 16 Novembre 1893 și 17 Septembre 1894).

Județul Muscel. O mare parte din comune sunt așezate pe văile rîurilor cu curente, dar unele cătune sunt situate pe nisce înfundăturĭ de vălcele, lipsite de curente, de lumină și pline de umiditate. Asemenea comune sunt: Gorganĭ, Vlădescĭ, Glâmbocel, Schitu-Golescĭ, Aninósa, Bădeniĭ-Pământenĭ, Botenĭ, Coșescĭ, Vălenĭ, Puchenĭ, Valea-Popiĭ, Vulturescĭ, Micloșanĭ, Bârzescĭ, Lăicăĭ, Davidescĭ, etc. Terenul din podgoriĭ se constitue parte din pământ vegetal și argilos propriŭ agriculturiĭ, parte din pământ nisipos propriŭ cultureĭ viilor; cel muntos este fórte calcaros, pe când zona intermediară, adecă dintre cea muntósă și cea delósă-plană, conține un teren argilos și nisipos și este aprópe nepriinciósă culturiĭ.

Bălți saŭ ape stagnante sunt douĕ: în cătunul Ciocănescĭ din comuna Vălenĭ și în comuna Leordenĭ, ambele din plasa Podgoria (*Monitorul Oficial*, 23 Iunie 1895).

Se consumă *alcooluri* într'o cantitate exagerată, preferind țuica vinuluĭ; pe acésta o fabrică eĭ înșiși, dar neavênd aparate sistematice pentru fabricat, nu o pot destilà bine și o scot în comerciŭ amestecată cu substanțe iritante (*Monitorul Oficial*, 27 Septembre 1891). Țuică se fabrică în tot județul, dar mai cu sémă în zona intermediară, adecă dintre cea delósă și cea muntósă. Țuica o beaŭ și când sunt bolnavĭ, drept medicament. Se consumă anual peste 100.000 de decalitri de diferite bĕuturĭ, ca spirt cu apă, vin, țuică și rom. In plasa Podgoria se mai consumă și *drojdie* și *bere*.

Paludism a fost mai mult de jumătate din consultațiunile date (*Monitorul Oficial*, 24 Iunie 1894).

In *Monitorul Oficial* din 23 Iunie 1895 se scrie: «Băuturile spirtóse fabricate cu esențe aŭ înlocuit în mod absolut pe cele naturale. Analisele arată că unele conțineaŭ alcooluri superióre și altele nu. Esențele, furnisate în majoritate de către droghiștiĭ din Bucurescĭ, ar trebui analisate înainte de a se admite în comerciŭ.»

Din norocire poporațiunea nóstră tinde a se obicĭnui și cu alte băuturĭ mai puțin vătămătóre, ca berea, apoĭ ape și limonade gazóse, ce s'aŭ introdus mult în județ.

In *județul Némțul* este mult *alcoolism* (*Monitorul Oficial*, 31 Maiŭ 1887); iar *mlaștine* și mocirle sunt alăturĭ de locuințele țeranilor (*Monitorul Oficial*, 3 Iulie 1888).

Județul Olt. Băuturile alcoolice nu s'aŭ găsit vătămătóre la analisa chimică. Alcoolism este, căcĭ și femeile consumă alcoolice aprópe cât bărbațiĭ. In comuna Drăgănescĭ d. e. se vinde vin și rachiŭ, dar basamac nu.

Apa în genere e de bună calitate și se iea din isvóre și fântânĭ, în mare parte igienice; numaĭ cele de lângă case se infectéză, și pe lângă unele din ele sunt băltacurĭ. In plasa Mijlocu, apa de băut este bună, în altele însă e rea. Trebuesc înființate puțurĭ în plășile Vedea-de-sus, Vedea-de-jos și Oltu-de-sus. La 1894 (*Monitorul Oficial*, Martie 27) numĕrul puțurilor și fântânelor în 101 comune rurale este: 1.488 de puțurĭ și 366 de fântânĭ; din acestea, în 11 comune apa este sălcie, iar în 26 de calitate rea. In multe comune din plășile Oltu-de-sus, Vedea-de-sus și de-jos, sunt fórte puține puțurĭ, iar în unele comune lipsesc cu totul. Și cele existente trebuesc curățite și bine întreținute.

Băltile și *lacurile* din județ, cum în plasa Șerbănescĭ se găsesc în majoritatea comunelor, trebuesc secate de urgență. Raportul igieneĭ regatuluĭ pe 1892 (pag. 59) arată

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

că s'aŭ secat mlaștinele Jiuluĭ din Drăgănescĭ și se vor secà și cele-lalte din Vălenĭ și Dobrotinet.

Județul Prahova. Alcoolism mult se observă în comuna Sângeru și Crivina; maĭ puțin în Bucova, Ciupelnița, Drăgănescĭ și Gorgota. Poverne de țuică sunt în comuna urbană Slănic 25, în Câmpina 2, în Filipesciĭ-de-Tîrg maĭ multe, iar în Albescĭ-Paleologu, cu cârciumele împreună, 585.

Apa, în genere, este de bună calitate (*Monitorul Oficial*, 20 Novembre 1890) și se iea d. e. în Haimanalele, Cornu și Bréza-de-sus din puțurĭ și isvor. Cea maĭ mare parte sunt localităț muntóse cu inclinațiune suficientă pentru ca apele să nu stagneze, totușĭ febre intermitente sunt fórte multe, căcĭ filoxera stricând viile, muncitoriĭ se duc până în Ialomița și Brăila, venind de acolo impaludațĭ (*Monitorul Oficial*, 29 Iunie 1894).

Paludismul bântue în Ciupelnița, care se află pe rîuleț̦ul Vîtnăul, și maĭ puțin în Colcég și Poenariĭ-Apostol. Pelagra și sifilisul bântue în Bucov. In *Monitorul Oficial* din 4 Iunie 1895 se scrie: «Localităț̦ile sunt jumătate de munte, o pătrime podgorie și restul câmp. De la Nord spre Sud curge Cricovul-Dulce, Provița, Prahova, Vărbilăul, Teléjenul, Cricovul-Sărat și Ialomița, în carĭ se varsă numeroșĭ afluenț̦ĭ, a căror albie este potmolită, și ast-fel paludismul este maĭ comun decât ar puté cine-va să se aștepte la nisce localităț muntóse. S'aŭ făcut lucrărĭ de asanare pe cursul apeĭ Vîtnăul și s'a umplut cu pămînt sănătos un lac din centrul comuneĭ Slănic».

Județul Putna. Băuturile *alcoolice* se întrebuințéză mult, atât vinul cât și rachiul, carĭ nu sunt falsificate saŭ impure, și fiind în abundență, se face abus de ele maĭ în tóte plășile. Miseria fisiologică îĭ aduce țăranuluĭ pofta de băutură, îl slăbesce, el are decĭ trebuință de mult repaos,

și de aceea se ḍice că e trândav. Ar trebui ca fabricațiunea alcoolurilor să fie monopolisată de Stat.

Apa, în general, este de bună calitate.

Bălți nu sunt atât de numeróse, ci le fac țeraniĭ pentru putrezirea inuluĭ și a cânepeĭ, și maĭ aŭ și trebuință de asemenea apă în casă, dar unii și beaŭ de acésta. Este necesar să se seco aceste bălțĭ, iar cele de pescuit să se planteze primprejur. Raportul igieneĭ regatuluĭ pe 1892 (pag. 59) scrie, că în comuna Pădurenĭ s'aŭ astupat cu pământ sănătos bălțócele, ceea ce s'a proiectat și pentru comuna Palténu.

Județul Roman. Alcoolism există, și maĭ cu sémă la poporațiunea ungurésca, care are predilecțiune pentru rachiul cel maĭ alcoolic (numit *rum*, care însă este alcool ordinar cu o substanță aromatică); mulți tórnă alcool și în vin. Alcoolul din care se prepară rachiul este nerectificat, conținênd cantități marĭ de aldehidă, furfurol și alcooluri superióre. Ar fi de dorit monopolisarea bĕuturilor spirtóse și reducerea cârciumelor și a timpuluĭ cât staŭ deschise (Rapórtele de *Dr. Oncescu* pe 1892 și 1893, pag. 20 și 21.) Tot aci se arată că apa de bĕut e de fântâni (isvóre), carĭ s'aŭ pus în condițiuni maĭ bune.

Bălți sunt la: Băcescĭ, Hălăucescĭ, Pildescĭ, Bozienĭ, Galbenĭ, Poenile-de-jos, Oniscanĭ, Porcescĭ și Negri, apoĭ în comunele ce se inundéză de rîurile Siret și Moldova, pe traectul linieĭ ferate, pe lângă șosele și în alte locurĭ accidentate. Veḍĭ și *Raportul D-rului Oncescu* pe 1893, p. 20. In *Monitorul Oficial* din 15 Aprilie 1895 se scrie: «Starea igienică a comunelor rurale s'a îmbunătățit în mod simțitor, curățindu-se curțile, ulițele și secându-se bălțócele, drenându-se terenurile mlăștinóse și astupându-se gropile din interiorul multor comune.»

In *județul Romanați* sunt, afară de Caracal, 41 hanurĭ,

564 cârciume, 65 fabricĭ (?) de spirt și 648 cazane de făcut rachiŭ (*Locusténu, Dicționar geografic).*

Aprópe tóte *fântânele* din comunele rurale s'aŭ adus în o stare bună, ne maĭ fiind mocirle în jurul lor. Satele Fălcoiŭ și Cioroiŭ, în multe rînduriĭ înecate, se vor mutà (*Monitorul Oficial,* 10 Iunie 1894). Gastrite și gastralgiĭ se produc din réua nutriție și maĭ ales din usul alcoolicelor, decĭ monopolul alcooluluĭ și al cârciumelor ar avé o înrîurire bună (*Monitorul Oficial,* 20 Maiŭ 1895).

La 1887 autoritățile pun mult zel pentru scurgerea băltacelor și apelor mlăștinóse de pe lângă fântâniĭ, și la 1888 se și constată că acestea aŭ maĭ dispărut de prin comune prin șoseluirea a multor strade. La 1893 (*Monitorul Oficial,* 20 Novembre) se arată că sunt multe *băltóce* pe marginele rîurilor Olt și Olteț, unde sunt și friguriĭ, decĭ să se stirpéscă. La 1895 (*Monitorul Oficial,* 20 Maiŭ) se arată că igiena publică s'a ameliorat prin astuparea băltacelor, facerea de șosele și scurgerea de ape stagnante.

Județul Rîmnicul-Sărat. Maĭ s'ar puté dice, că în acest județ *bĕuturile alcoolice* disputà rangul apeĭ de bĕut, maĭ ales în comunele podgorene. Bogăția județuluĭ în viĭ și liveḑĭ de pruniĭ face ca vinul și țuica să se producă în abundență și să fie eftine; decĭ nicĭ necesitate de a le falsificà nu este. Probele aŭ arătat că nu sunt falsificate, ci rĕŭ fabricate, nerafinate și rĕŭ conservate, decĭ sunt cu diferite acide organice (acetic, butiric, etc.), și se cunosc pe mirosul greŭ că sunt suspecte.

Țuica se consumă în mod excesiv, prin ceea ce poporațiunea rurală decade moralicesce și fisicesce. Rachiul maĭ trece în fața țĕranuluĭ de o panacee aprópe contra tuturor bólelor; fie-care oră de repaus și bucurie se petrece în beție, și alcoolul se ofere în cantităț enorme până și copiilor purtațĭ pe brațe. Ar trebuì o lege în contra bețieĭ.

Apa de bĕut este fórte rea, maĭ ales la câmp, fiind sălcie saŭ sărată, pe când la munte este bună (*Monitorul Oficial*, 26 Iulie 1884). După *Monitorul Oficial* din 20 Maiŭ 1895 există 3.094 puțurĭ cu apă bună, 465 cu apă rea și numeróse isvóre, carĭ la munte se maĭ numesc ciuciure, altele budue, ce sunt la suprafața soluluĭ. In unele comune din plasa Grădiștea maĭ ales, nu se găsesce apă limpede pentru bĕut, în altele locuitoriĭ beaŭ apă de Buzĕŭ, ceĭ din Corbu din rîul Siret. In Jidenĭ, Putreda, Dănulescĭ și parte din comunele podgorene, în aniĭ de secetă, este lipsă de apă.

Partea câmpénă este bogată în *bălți* (*Monitorul Oficial*, 3 Novembre 1887) și în comunele de lângă bălțĭ este și paludism (*Monitorul Oficial*, 6 Aprilie 1894). Impaludism există maĭ cu sémă în comunele din Rîmnicu-de-jos și plășile Marginea-de-sus, Grădiștea, Orașul și Marginea-de-jos. Ca focar, citĕm între altele cătunul Caiata (comuna Bogza), comunele Bălescĭ, Malurile, Măcrina, Știubeĭ, Amara, Drogu, Gherghésa, Jirlăŭ și altele, ce aŭ bălțĭ în rada lor, lipsă de apă potabilă, de plantațiunĭ, etc. (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1895).

Tot acĭ vedem că s'a constatat în maĭ multe comune și din acest județ că se bea *eter*, pe care îl vînd băcaniĭ din Rîmnicul-Sărat, din Focșanĭ, etc. Trist e și faptul că în multe comune preoțiĭ țin cârciume. In comunele rurale există 467 cârciume, iar în plășile muntene sunt puține cârciume, căcĭ mulțĭ aŭ țuică. In 4 comune de munte nu există de loc cârciume.

Județul Sucéva. Alcoolicele, spirtul și rachiul, se găsesc în starea cea maĭ rea, nefiind bine destilate; la tóte velnițele din județ este necesară rafinătoria. Rachiul conține alcool etilic și amilic, furfurol și alte substanțe otrăvitóre. Dincolo de Milcov numaĭ patru fabrice de alcool aŭ aparate de rafinare, cele-lalte produc numaĭ alcool brut.

Apa de bĕut este din isvóre, rîurĭ, cișmele și fântânĭ destul de abundente și de bună calitate, cu tóte că sunt supuse la diferite afluențe de materiĭ organice în timpul ploilor torențiale și al topiriĭ zăpedĭi (*Monitorul Oficial*, 3 Octobre 1891).

Bălți sunt douĕ în cătunul Lunca, comuna Pașcanĭ, un eleșteŭ în comuna Valea-Gloduluĭ și iazurile de pe apa Șomuz (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1895).

Județul Tecuciŭ. Se observă un exces în *bĕuturĭ alcoolice.* La câmp se întrebuințéză la fabricarea de rachiŭ porumb stricat, pe care nu-l maĭ pot vinde, și alte producte mucede saŭ putrede.

Apa, în genere, este de bună calitate. In unele locurĭ apa se află la suprafața pămîntului (*Monitorul Oficial*, 3 Septembre 1886, 23 Novembre 1890 și 19 Martie 1893).

Partea nordică e muntósă și delósă, acoperită cu păduriĭ, livedĭ și udată de pîraele Zeletin și Berheciŭ; maĭ tóte comunele de acĭ sunt pe locurĭ înalte, pe pante saŭ déluri; iar partea din spre méḑă-ḑi e maĭ șésă saŭ plană, maĭ *mlăștinósă,* și comunele sunt în apropiere de rîurĭ. (*Monitorul Oficial*, 23 Novembre 1890).

Bălțile trebuesc secate, ca să dispară frigurile.

In *județul Teleorman* se găsesc, printre diferite *bĕuturĭ spirtóse*, și multe falsificărĭ.

Unele comune, d. e. Segârcea-din-vale, posede bună *apă* de bĕut. Alexandria, Roșioriĭ-de-Vede, Măgurele, Zimnicea uséză în cea maĭ mare parte de ape de puțurĭ, și în orașele Roșiorĭĭ și Alexandria aceste surse sunt prea superficiale, în cât la plóie și topire de zăpedĭ se scurg ușor diferite materiĭ în putrefacțiune, ce există pe deasupra terenuluĭ, iar apa din Alexandria n'are nicĭ gust plăcut.

Ar trebui să se facă fântânĭ pe la locurile de muncă. Pe alocurea sunt *bălți* din Dunăre. Statul, județul și co-

munele în rada șoselelor lor să desființeze șanțurile, ca și cele dimprejurul locuințelor, lacurile infecțióse să se stîrpéscă, iar lacurile mlăștinóse să se planteze.

Județul Tulcea. Bĕuturile alcoolice sunt nefalsificate, vasele în carĭ se păstréză și mĕsurile nu sunt de natură de a otrăvi bĕuturile (*Monitorul Oficial,* 15 Aprilie 1895), dar rachiul se face din alcool în genere nerectificat. Rușiĭ și Lipovenii beaŭ maĭ mult decât Românii, iar Bulgariĭ iubesc rachiurĭ tarĭ (spirtóse). Ar fi de dorit monopolisarea bĕuturilor alcoolice; iarna să se vîndă numaĭ până la 5 ore séra, iar vara până la 8 ore.

Casapchioĭ se alimentéză cu *apă* din un pîrîŭ din mijlocul comuneĭ, format de cișmele. In unele comune ieaŭ ómeniĭ apă din bălțĭ și este necesar să se facă puțurĭ. Nicolițel, Luncavița, Văcărenĭ și fie-care comună din plasa Măcin are ghețărie.

Majoritatea comunelor sunt situate pe marginea și în apropierea *bălților*, de unde se și alimentéză cu apă; dar la câte-va comune județul a venit în ajutor, construind fântânĭ cu apă bună. Intoxicațiune palustră este. Sunt bălțĭ din Dunăre, iar pe terenurile maĭ ridicate aflate între aceste bălțĭ și numite grinduri sunt sate poporate. Comunele situate în părțile muntóse sunt maĭ puțin expuse la intoxicațiunĭ palustre (*Monitorul Oficial,* 15 Aprilie 1895).

Județul Vasluiŭ. Se constată abus de bĕuturĭ spirtóse (*Monitorul Oficial,* 13 Novembre 1887), deși afecțiunĭ datorite alcoolismuluĭ s'aŭ întîlnit în numĕr relativ mic. Se bea rachiŭ prefăcut din spirt brut (*Monitorul Oficial,* 15 Aprilie 1895). *Apa* ce alimentéză locuitoriĭ este destul de potabilă, afară de câte-va isvóre, precum Valea Telejneĭ, Valea Muntenilor-de-jos și parte din Vasluiŭ, a căror ape sunt feruginóse (*Monitorul Oficial*, 28 August 1888). Maĭ tóte comunele sunt situate pe costișe și dé-

luri, multe însă aŭ în apropierea lor bălți și rîpe cu gunóie. Apa e de fântână și isvóre, în general bună, deși starea multor fântâni lasă de dorit (*Monitorul Oficial*, 15 Aprilie 1895).

Județul Vîlcea. Vinul și *țuica* în vremuri bune sunt așà de abundente, în cât se vînd pe nimic, de aceea și sunt fórte mult în us și se daŭ și copiilor de bĕut *Basamacul* făcut din bucate nu se consumă în acest județ decât în două comune, și acì fórte moderat, la Oteteliș și la Bălcescì (1886). In părțile de jos ale județuluì s'aŭ observat multe contusiunì și plăgì contuse, produse prin bătaie. Dacă presupunem că majoritatea acestor bătăì aŭ avut loc sub influența surescitațiunilor provocate de bĕuturile spirtóse, am puté conchide că abusul vinuluì, de care se face us maì mult la vale, irită și predispune maì mult la certurì și bătăì, decât beția țuiceì de la munte, care móie și abrutiséză pe consumator.

Apă de bĕut prin fântânì și puțurì e de rea calitate, maì ales vara, căcì aŭ împregiurul lor bălți formate de vĕrsarea apeì, în carì se scaldă porcì și gâsce. In comunele situate pe șesurì, puțurile aŭ ghisdurì înalte în cât nu se scurge apa de plóie în ele (*Monitorul Oficial*, 10 Novembre 1887); sunt însă multe puțurì și fântânì nesleite, neîmprejmuite (*Monitorul Oficial*, 30 Aprilie 1894).

Bălți se găsesc presărate în întregul județ, decì și paludism.

Județul Vlașca. Bĕuturile alcoolice, ca rachiŭ de cereale, tescovină, țuică și vin, sunt nefalsificate (*Monitorul Oficial*, 12 Novembre 1887). In *Monitorul Oficial* din 21 Aprilie 1895 se scrie: «In general, țĕranul bea basamac, rachiŭ, țuică, vin și din acesta prăștină, dar el nu e un alcoolisat, nu se observă afecțiunì resultate din alcoolism și din fericire excepțiunile, de este câte un bețiv, sunt rarì».

Puțurile pentru *ape* aŭ bălți primprejur. Paludism este, parte fiind-că prin comune se află eleștae saŭ adăpătorĭ de vite (unele cu apă stătătóre înverdită și cu lintiță), parte pentru că sunt mlaștine și ape stagnante, precum pe malul Dunărĭĭ: Balta-Lată, Balta-Mahăru, lacul Grădiștea, lacul Durțiĭ; afluenți aĭ Dunărĭĭ: Mórta (cu multe lacurĭ micĭ), Comasca, Cama, Rîul-Vedea; rîurĭ: Câlniscea, Néjlov, Glavaciocul, Dîmbovnicul, carĭ tóte întrețin ape stagnante (*Monitorul Oficial*, 21 Aprilie 1895).

*

In sus citata lucrare *Raporturĭ economice* etc. din 1888, s'aŭ socotit cele patru soiurĭ de alcoolice ce se produc în țéră la noĭ. Incepênd cu cele maĭ marĭ cantități, găsim *rachiŭ de prune*: Vîlcea 188.478 de hectolitri, Gorj 161.292, Dîmbovița 157.885, Prahova 144.260, Muscel 106.159, iar cele-lalte sub 100.000, cu excepțiune de județele Brăila, Covurluiŭ, Dorohoiŭ, Roman și Tulcea, carĭ nu produc nicĭ măcar un hectolitru de rachiŭ de prune; în schimb însă *spirt de bucate* produce: Dorohoiŭ 37 809, Brăila 24.591, Prahova 23.114, Ilfov 21.243 hectolitri și cele-lalte sub 10.000 hectolitri, iar douĕ-spre-dece județe nu produc spirt de bucate.

Rachiŭ de vin produc 21 de județe, dintre carĭ: Buzĕŭ 4.150 de hectolitri, Dolj 3.082, Mehedințĭ 2.872, Tecuciŭ 2.641, Rîmnicul-Sărat 2.527 și Teleorman 1.134, iar cele-lalte județe sub 1.000 de hectolitri.

Rachiŭ de tescovină și drojdiĭ produc tóte județele, dar d. e. Dorohoiŭ și Roman numaĭ câte un hectolitru, Botoșanĭ 14, Sucéva 26, Argeș 50 și cele-lalte preste 1.000, apoĭ Rîmnicul-Sărat 10.000, Romanațĭ 11.000, Teleorman 13.000, Mehedințĭ 32.896 și Dolj 70.964.

Raportând aceste alcoolice pe locuitorĭ, vine în: Vîlcea 122 litri de spirtóse pe individ, Muscel 115, Gorj 109,

Dîmbovița 94, Prahova 69, Olt 66, Dolj 54, Buzĕŭ 37, Mehedinți 35, Argeș 33, Dorohoiŭ 28, Rîmnicul-Sărat 26, Brăila 21, Romanați 12, Teleorman 8.3, Putna și Tutova câte 7.7, Ilfov 7.6, Vlașca 7.4, Ialomița și Sucéva câte 6.4, Vasluiŭ 5.7, Botoșani 5, Némțul 4.9, Tecuciŭ 4.6, Bacăŭ 4, Iași 3.7, Fălciŭ 1.8, Constanța 1.6, Tulcea 1.1, Covurluiŭ 0.3 și Roman 0.0001 litru de locuitor. Cum că locuitorul din Vîlcea nu bea pe tóte 122 de litri și nicĭ cel din Roman nu se mulțumesce cu acéstă repartițiune, este ușor de ghicit și negreșit că vinde și cumpĕră unul dela altul; dar cel ce are mult este și maĭ mult tentat de a bé, decât cel ce se duce să bea de cincĭ orĭ ḑece parale, cum se obicĭnuesce diminéța în Moldova.

Vin s'a produs în Dolj 2.700.000 hectolitri negru, afară de 100.000 alb; cel maĭ puțin s'a făcut în județul Némțul: 80 hectolitri negru și 480 alb. Repartisând productul de vin pe locuitorĭ vine în: Dolj 965 de litri, Rîmnicul-Sărat 405, Putna 391, Romanați 336, Olt 281, Vlașca 238, Tulcea 240, Teleorman 223, Buzĕŭ 221, Vîlcea 212, Fălciŭ 204, Covurluiŭ 198, Bacăŭ 180, Tecuciŭ 150, Vasluiŭ 120, Tutova 115, Mehedinți 104, Botoșani 100, Iași 96, Ilfov 62, Gorj 80, Muscel 78, Constanța 52, Prahova 59, Dîmbovița 39, Roman 11, Ialomița 10, Sucéva 6, Brăila 5, Argeș 4, Dorohoiŭ 2, Némțul $^1/_2$ litru de individ. In «*Țéra nóstră*» de *Aurelian* se calculéză productul de rachiŭ 8 milióne, cel de vin 4 milióne de vedre în tótă țéra. In anĭ bunĭ se face și preste 10 milióne hectolitri de vin. Veḑĭ și *Drutzu, Untersuchungen über den Weinbau Rumäniens*, Halle 1889.

Diferența în felul de consumarea bĕuturilor spirtóse de către diferite națiunĭ din Ungaria ne-o arată următórele cifre după *Keleti* (op. cit.):

Comitate						Fie-care individ consumă vin		Rachiŭ	
1	cu	majoritate	absolută	de	Germanĭ	40,97	litri	14,53	litri
26	»	»	»	»	Maghiarĭ	31,57	»	21,44	»
11	»	»	»	»	Românĭ	13,98	»	26,48	
9	»	»	»	»	Slovacĭ	6.40	»	28,12	»
					Media ţĕriĭ	26,15	»	23,09	»

Tot *Keleti* ne spune că în comitatul Făgăraș, nutrindu-se Româniĭ maĭ bine, consumă atât de mult vin și puțin rachiŭ, în cât par a nu fi frați cu Româniĭ din alte părți.

La noĭ s'a ocupat cu cestiunea cârciumelor directorul Statisticeĭ *Krupenski* în *Buletinul statistic*, II, 1893, No. 4, de unde se vede că cele maĭ dese cârciumĭ sunt 104 de locuitor și cele maĭ rarĭ 386 de locuitor; pe când de exemplu în Francia este câte un debit la câte 25 de locuitorĭ.

* *

Aprecierĭ igienice. Din arătările de prin județe vedem că unde se fac alcoolice multe, acolo se observă și abus de ele, precum în Mehedinți, Gorj, Vîlcea, Olt, Argeș, Muscel, Prahova, Rîmnicul-Sărat și Putna, carĭ fac multă țuică, apoĭ și în Dorohoiŭ, Roman, Némțul, Vasluiŭ și Tecuciŭ, unde se consumă mult rachiŭ de fructe, din porumb alterat, fără a se rafină. Țuica este maĭ puțin vătemătóre decât rachiul de bucate. In Muscel, comparând cantitatea de alcooluri consumate cu numĕrul locuitorilor, vedem că se consumă pe an un decalitru de locuitor In Mehedinți se întîmplă chiar omoruri din causa beției, iar bătăile din Vîlcea se atribuesc maĭ mult vinuluĭ, care înflacărézĕ, pe când țuica móie pe consumator.

Bĕuturĭ nefalsificate, afară de Vîlcea, Argeș și Olt, unde basamac nu se bea, maĭ sunt și în Vlașca, Tulcea

și Constanța; aci Evreiĭ nu aŭ cârciumĭ, decĭ nicĭ bĕuturile nu se falsifică. Buzĕul are rachiŭ de prune, dar și de porumb alterat, ca și Tecuciul.

Și în județele de câmp din Muntenia se aduce «rachiŭ de Moldova», cum s'a arătat la județul Brăila. Avem decĭ în categoria consumatorilor de basamac și județele Covurluiŭ, Tecuciŭ, Fâlciŭ, Iașĭ, Botoșanĭ, Dorohoiŭ, Sucéva, Ialomița, Teleorman (aci sunt și falsificate), Dîmbovița și Tulcea.

Alcoolism nu se prea observă în județele Brăila, Dolj, Ilfov și Ialomița.

Se acusă că se daŭ alcoolice și copiilor micĭ în județul Vîlcea și Rîmnicul-Sărat.

In județul Botoșanĭ se crede a contribui la îmbolnăvirea de pelagră și alcoolicele din porumb stricat, pe când în județul Ialomița se tăgăduesce acésta.

In genere, rĕul *spirtóselor din bucate* este că nu sunt rafinate și conțin, după cercetările unuĭ distins chimist de aĭ noștri (*Poni*, *Monitorul Oficial*, 25 Februarie 1888): «flegme, aŭ gust rĕŭ și miros respingĕtor, de aceea se pune anison ca să neutraliseze mirosul; prin cantitățile marĭ de alcooluri superióre, prin aldehida și furfurolul cuprinse într'însele, constituesc o adevĕrată otravă.»

Ţuica (rachiŭ) de drojdiĭ este mult maĭ tare decât țuica de bóscă (rachiŭ de tescovină), precum se arată acésta în tesa inaugurală de *Drutzu* (op. cit., pag. 61).

Țuica de prune o fac slabă țĕranii noștri și rar care o face «prefriptă», un fel de concentrare prin ferberea eĭ de al doilea. Spargerea sîmburilor, cum scrie *Păunescu* (*Igiena*, pag. 138), devine vătĕmătóre în fabricarea țuiceĭ.

Vinul este eftin în județul Fălciŭ, unde se consumă maĭ puțin rachiŭ; eftin este și în Rîmnicul-Sărat și Vîlcea, iar în județul Argeș e slab, în Constanța e bun.

Bere se consumă puțină în județul Fălciŭ, ceea ce se

doresce și pentru județul Dîmbovița, unde se cere și încuragiarea fabricării rachiului de mere, etc.

* * *

Rolul și însemnătatea fisiologică a alcoolicelor în organism se interpretéză de diferiți autorĭ în diferite sensurĭ. Acéstă deosebire o vedem maĭ marcantă în privința acțiuniĭ alcoolicelor în sfera hrăniriĭ omuluĭ care le consumă. Vederile maĭ numeróse spun, că alcoolul nu împedecă în mod simțitor disolvarea albumineĭ și a grăsimiĭ din corpul omenesc, nu se póte considerà decĭ ca aliment; pe când *Moleschott, Bouchardat, Dujardin-Beaumetz* (*L'hygiène alimentaire,* pag. 111) etc., îl consideră ca aliment de păstrare, micșorând arderea în corp.

Moleschott, în cartea sa despre nutrire, scrisă pentru popor, maĭ dice, în privința alcoolicelor, că ar fi crud să frustrăm pe cel ce cu sudórea feței abià își câștigă un prând frugal încă și de un articol, alăturĭ de care hrana sa miseră îĭ ține maĭ mult (*Lehre der Nahrungsmittel,* 1853, pag. 162). Eŭ unul pare că tot n'aș pune asemenea pasagiĭ într'o eventuală igienă destinată direct țĕranuluĭ român, care carte, maĭ timpuriŭ orĭ maĭ târdiŭ, suntem datorĭ a o da țĕranuluĭ sciutor de carte.

Voit aséměnă stimulul produs de alcool cu un biciŭ aplicat animaluluĭ purtător de povară. Alt fisiologist, *Landois,* atribue un rol însemnat cantităților micĭ de alcool la lipsă și neajuns de hrană, la drumurĭ întinse și muncă neobicĭnuită.

Să vedem acum pentru ce dice Românul că bea țuică? După *Obedenaru,* țĕranul bea ca să-și stimuleze digestiunea. Am auḑit și eŭ câte-o mamă îmbiând pe copilul sĕŭ, care se sfià să bea țuică, cu cuvintele: «bea, să-ți facă fóme», și acésta în case bine chibzuite când se aduc bucatele la masă. *Dr. Mureșanu* (*Fóia diecesană,* 1888, No. 39)

scrie, ca omul sărac ḑice: «rachiul îmĭ taie fómea și mĕ încălḑesce, de pot lucrà», dar în Moldova ḑice că «e rupt de muncă și să se maĭ întremeze cu rachiŭ» (*Dr. Vasiliu,* Roman).

In genere, se póte ḑice că lipsa de hrană duce la beție, căcĭ în dosă maĭ mare alcoolul amorțesce fómea, ca și alte îngrediente saŭ medicamente vechĭ și nouĕ, d. e. caféua, cocaina, kola. Usuluĭ de cafea i se atribue însușirea de a moderà alcoolismul. In privința căldureĭ, ce ar produce bĕuturile spirtóse în organismul omuluĭ, acésta se credeà până de curînd. Și în «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (I, pag. 114) se ḑice că sătenii încălḑesc rachiul și pun în el piper, făcêndu-l prin acésta maĭ mișcător, maĭ încălḑitor. Eŭ sciŭ că la nunțĭ și prasnice se încălḑesce rachiul, ba chiar îl ferbe până se aprind vaporiĭ de-asupra luĭ și îĭ adaoge zahar, și acésta și în mieḑul veriĭ. Prin urmare, o îmbunătățire, un fel de «prefrigere», este acéstă manoperă a Românuluĭ cu rachiul. Sciŭ și acésta, că asemenea rachiŭ cald se suie maĭ repede la cap decât cel rece, și în asemenea ocasiunĭ nu se bea numaĭ cantităț de «a face fóme». La pomenĭ maĭ rare-orĭ se face rachiŭ cald.

Se scie aḑĭ că rachiul nu încălḑesce, ci dilatând vasele sângeluĭ de pe sub pele, produce un simț care s'a identificat cu căldura. Circulând ast-fel maĭ mult sânge prin vasele sângeluĭ, în casurĭ de inflamațiunĭ se produce maĭ mult puroiŭ. Țĕranul și ómeniĭ maĭ de sémă se tem de vin la rănĭ ḑicênd că «obrintesce», ca și acritura, ceea ce nu póte avé altă causă decât agitarea circulațiuniĭ sângeluĭ, și în acest cas ar trebuì să se obțină și de cele-lalte bĕuturĭ spirtóse, pe când eĭ tocmaĭ țuica, cum vĕḑurăm și maĭ sus, o întrebuințézĕ copios chiar drept doctorie.

In tot casul vinul este maĭ recomandabil omuluĭ decât țuica. Dar și hrana trebue în general îmbunătățită. După

mămăligă cu cépă saŭ și cu lapte, nu-ĭ vine omuluĭ a bé vin, chiar și de l'ar avé; dar alte popóre, nutrindu-se bine și bênd vin saŭ bere, le veḑĭ rumene și pline la față și la corp, pe când Românul e fără vlagă și slăbănog. Nu e rasa luĭ așà, ci l'a făcut așà traiul rĕŭ material și moral.

Iar mĕ împedec de post. Las că, după măncările de post nicĭ nu-ĭ vine omuluĭ a bé vin, dar nicĭ nu i se permite pe post. Maĭ bine erà dacă poruncile de post ar fi oprit consumarea spirtuluĭ, care pe timpul când s'aŭ decretat posturile se întrebuințà ca doctorie. Spirtul brut este oprit din comerciŭ și ar trebuì oprit și cel destilat pe anison, căcĭ în cârciumele din Moldova de departe îșĭ atrage victimele prin miros. Falsificărĭ de vin avem prin orașe, pe când pe la țĕră se bea repede, fără să maĭ ajungă a se învechì și pritocì cu doctorĭĭ (1). Cum că și Românĭĭ aŭ întrebuințat la început țuica maĭ mult ca medicament, pare a indicà numirea sa de *holercă*, ce probabil se potrivià bine în contra vre-uneĭ epidemiĭ de choleră.

* * *

Mĕsurile preventive contra beției ar fi, după rapórtele de prin județe, monopolul de către stat pe bĕuturile spirtóse (Botoșanĭ, Covurluiŭ, Putna și *Dr. Urechià* în *Igiena* sa), o lege contra beției (Iașĭ și Rîmnicul-Sărat), taxe pe spirtóse (Covurluiŭ), premiĭ fabricanților de rachiŭ de mere saŭ de bere (Dîmbovița), instrucțiunĭ pentru medicĭ ca să controleze ușor aceste bĕuturĭ (Ialomița), controlul lor des (Ilfov) etc.

Academia francesă de Medicină de asemenea cere monopolul spirtóselor, tot așà și Camera nóstră și maĭ mulțĭ

(1) Direcțiunea serviciuluĭ sanitar (*Buletin*, VI, pag. 188) a interdis intrarea în țĕră a colorilor de colorat vin și a esențelor pentru țuică, etc.

autorĭ, ca: *Chrisokefale*, *Alcoolismul*, Slatina, 1892; *Niculescu*, *Alcoolismul în România*, lucrare premiată de Universitatea din Bucurescĭ, etc.

Rafinarea rachiurilor din Moldova o cer maĭ toțĭ autoriĭ noștri, câțĭ s'aŭ ocupat de acéstă cestiune. «Singura mĕsură, ḑice *Poni*, de îndreptare este a se interḑice cu totul saŭ eșirea din fabrică, saŭ importațiunea alcoolurilor carĭ n'aŭ fost perfect purificate de substanțele toxice ce provin din fabricațiunea lor.» *Dr. Felix* a relevat de repețite orĭ acest fapt și la 1890 încă maĭ este silit a scrie (*Igiena la Expositiunea de la Paris*, pag. 12), că «exportăm un alcool de puritate perfectă, dar în interiorul țĕrĭĭ maĭ permitem, cu excepțiunea capitaleĭ, consumațiunea bĕuturilor celor maĭ îmbătătóre. Vom fi, sper, destul de energicĭ a ridică și fabricațiunea din țĕră la demnitatea celeĭ din capitală».

Afară de mijlócele arătate până acĭ de a combate beția, s'aŭ maĭ combinat și altele, d. e. societățĭ de temperanță, asile pentru bețivĭ și sistemul ideal Gotenburgian (*Analele Academieĭ române*, Sect., II, Tom. IX, *Al VI-lea Congres de igienă*, etc.)

De ocamdată nu ne putem aruncà la asemenea expediente, avênd încă alte rele de desrădăcinat. Am vĕḑut că sunt preoțĭ cârciumarĭ; de altă parte vedem și direcțiunĭ bune, anume predicĭ în contra beției (veḑĭ «*Candela*»), carĭ duc la resultate mulțumitóre, de óre-ce deją în multe comune din Transilvania și Bucovina, unde alcoolismul a făcut invasiunĭ marĭ, s'aŭ lepĕdat ómeniĭ cu desăvîrșire de bĕutura holercĭ saŭ cum îĭ maĭ ḑice «bulercĭ» (*Deșteptarea*, 1894 Iunie 27).

Va trebuĭ să înlesnim țĕranuluĭ producțiunea de alte bĕuturĭ maĭ bune decât spirtósele acestea tarĭ, cele de mere, pere, etc., cum vom vedé maĭ jos.

Hrana negreșit că trebue îmbunătățită.

In Moldova este obiceiul de a petrece séra de lăsatul

seculuĭ în cârciumă, unde vine și mic și mare cu mâncare de acasă; maĭ jos vom maĭ vedé asemenea adunărĭ și prin Transilvania; în Muntenia «furcăriile», carĭ maĭ cu sémă pentru tinerimea fragedă nu sunt exemple bune și vom fi siliță a le restrînge, nu ḑic «desființă de tot» ca să nu jignesc pe iubitoriĭ de obiceiurĭ strămoșescĭ.

Sciŭ sate, în carĭ uniĭ din locuitorĭ în viéța lor n'aŭ trecut pragul cârciumeĭ. Asemenea virtuțĭ strămoșescĭ aș dorĭ să nu dispară nicĭ odată, ba așĭ dorĭ să se generaliseze.

Dintre tóte mijlócele de combaterea beției, cel maĭ eficace se consideră instrucțiunea. De aceea să avem preot și învĕțător moral: acela să predice Duminicele la ceĭ vîrstnicĭ, iar acesta să formeze mlădiósele inimĭ ale tineretuluĭ.

Capul bisericeĭ să fie fără cruțare față de preoțiĭ vițioșĭ. Maĭ bine credincioșĭ fără păstor decât cu păstor vițios.

In fine vreaŭ sĕ maĭ desărcinez pe poporul nostru de o invinuire prea aspră. Se ḑice că este atât de supus bĕuturiĭ de rachiŭ în cât dă și copiilor de țîță, și nu numaĭ autorĭ străinĭ în piese teatrale, ci și câte un autor român (*Dr. Vuia, Igiena poporală*) ḑice, că «plosca cu rachiŭ merge din mână în mână, de la tată la mamă, apoĭ la fata mare, copiĭ și chiar la ceĭ sugĕtorĭ».

Românul are credința, că copilul mic descresce dacă nu-ĭ daĭ din tóte. Așà se întîmplă că mama își udă degetul în țuică și-l pune pe limba copiluluĭ. Despre fata mare se scie, că nu sunt pe de parte așà de îndrăsnețe ca la alte popóre; se și ḑice «se îmbie ca o mirésă», când se feresce de bĕuturĭ, pentru că se scie că mirésa abiă dacă iea ceva în gură de mâncare.

Acestea le-am ḑis în general, dar cunosc și eŭ multe localităță unde fetele cinstesc în cârciumĭ pe feciorĭ cu

băuturĭ, și asemenea obiceiurĭ trebuesc desrădăcinate prin autoritățile numitelor comune.

Sărăcia de hrană ducênd la beție, cum se observă maĭ des la ómeniĭ băjenarĭ, trebue să se dea de lucrat la asemenea ómenĭ, și cel dătător de lucru îșĭ face o pomană îndoită, pentru că întâiŭ scóte pe cel scăpătat din miserie, iar al doilea îl răpesce din ghiarele beției, de la cârciumă. Pe asemenea fapte bune se póte cunósce proprietarul saŭ arendașul care iubesce pe țĕran, îngrijind de dînsul ca un adevĕrat părinte.

Familiile bune de țĕranĭ se feresc cât maĭ mult de a-și mărită fata după un tînĕr sciut de bețiv, și este de dorit ca nicĭ averea, ce póte moștenesce asemenea tînĕr de la părinții, să nu înduplece pe părinții feteĭ de a o legà de un bețiv, pentru că la acesta și averea se prăpădesce curînd. Nenorocită este o familie, când capul eĭ este bețiv, căcĭ dela dînsul se molipsesc și ceĭ-lalți membri aĭ familieĭ.

Despre progenitura demnă de tânguit a bețivilor, despre bólele resultând din beție, ca damblà, bóle de rinichĭ și ficat, de inimă, umflăturĭ de membre și pântece (dropică), mĕ cred dispensat de a tractà aicĭ maĭ amănunțit.

Cum judecă poporul însușĭ despre bețivĭ, cum îșĭ bate joc chiar despre femeile carĭ, cât aŭ fost nemăritate se feriaŭ de cârciumă, iar după ce s'a «îmbrobodit» (măritat), cad în acest pĕcat, vom vedé după ce vom cercetà și alte băturĭ.

Mustul de mere și pere se face și la noĭ în câte-va părți muntóse. *Dr. Păunescu* (*Igiena*, pag. 136) spune, că la noĭ se face și din mere pădurețe. Trebue încuragiată acéstă băutură igienică, precum vedem că și în alte state se încuragiază. Așà d. e. de curînd în Ardél s'aŭ dat ordine și instrucțiunĭ cum să se prepare vinul de

mere și cum să se înstaleze morĭ de fructe în acest scop («*Rundschau*», 1893, pag. 763).

Mustul de mere ce se distribue pe la Penteleŭ saŭ pe la băile Puciósa are un gust intermediar între o limonadă și între un vin. Prin părțile cu multe fructe, pometurĭ și pere, din Stiria și Tirol, se consumă de asemenea cidru în cantităț marĭ, în cât substitue óre-cum lipsa de vin. Te dóre inima când vedĭ în anĭ roditorĭ cum se daŭ asemenea fructe la porcĭ și vite cornute și nu se folosesc mai rațional. Fac mulțĭ și póme uscate la sóre din ele, dar mulțĭ le risipesc fără socotélă.

Și în Rusia se face «kvas», nu numaĭ la fel cu braga nóstră, ci și din mere și alte asemene fructe, numit kvas din Bavaria N'ar strică să imităm și noĭ asemenea esemplu într'o mĕsură maĭ mare.

Cred însă că și în Rusia se consumă maĭ mult de poporul de jos de prin orașe, iar nu la țéră. Mustul, fie și de vin, ca bĕutură în fermentațiune, face rĕŭ stomaculuĭ, dacă se consumă în cantitate prea mare, făcênd colice, etc.

Braga la noĭ de asemenea nu se consumă de țeran, luĭ i se pare un lux de a da cincĭ banĭ pentru un pahar de asemenea beutură recoritóre, care dacă se face în condițiunĭ bune cu apă curată și fără ghéță pusă direct în ea, în asemenea cas este destul de igienică.

Sunt persóne carĭ, nedeprinse de micĭ cu braga, aŭ oróre de dînsa. *Carmen Sylva* o numesce în descrierea Bucurescilor (*L'Indépendance Roumaine*, 16 (28) Maiŭ 1892) o bĕutură oribilă. Uniĭ afurisesc pe bragagiĭ și dic că ar trebui desființațĭ, nu atâta pentru bragă, cât pentru acadelele lor, cu carĭ se strică dinții copiilor de prin școle.

Nicĭ controlul bragagiilor și vînzătorilor de limonade nu este destul de sever. Ghéță, chiar și necurată, pun

de-adreptul în cana cu bĕutură. Chiar la facerea eĭ trebue să ne convingem că apa întrebuințată este curată, pentru că odată făcută este turbure de la sine, în cât nu se maĭ póte controlà și în acéstă privință. Prin ferberea apeĭ cu meiul măcinat, apa se maĭ curățà în cât-va de microorganisme. *Dr. Felix* (*Igiena*, 1870, pag. 217) exprimă dorința, ca în loc de a pune ghéță direct în bragă, să se facă rĕcirea eĭ prin vase duple concentrice, umplut unul cu ghéță, cel-lalt cu bragă.

Meyer (*Lexicon*, 1889, III, pag. 303) ḑice că e beutură căzăcéscă și tătăréscă.

Brockhaus (*Lexicon*, 1892, III, pag. 400) arată că braga este o bĕutură preparată de Cazacĭ din făină de ovĕz saŭ meiŭ, cu malt și hameiŭ; iar din partea ruséscă (în sus citata «*Niva*») se numesce bĕutură națională a Moldovenilor. *Ubicini* (loc cit.) ḑice că Albanesiĭ aŭ întrodus'o și o vînd în țéra nóstră.

După *Obedenaru* se numesce braga în Turcia «bouzan» saŭ «bozan».

In Transilvania, în general, nicĭ măcar pe la orașe nu cunosc Româniĭ braga. In Moldova la țéră, sub numirea *bragă*, se înțeleg remășițele de la velnițe, pe carĭ le mănâncă vitele. Nicĭ măcar în județele dunărene nu este bragă la țéră, deși sunt vecinĭ cu Bulgariĭ, pe carĭ *Eminescu* îĭ numesc bragagiĭ.

Mi se spune de d-l farmacist Jaja, că în Ardél, în țéra Bârsiĭ, se bea *olăghină*, pe care o fac țĕraniĭ, dar și în case bune, din tărîțe de grâŭ, cójă de pâne arsă, apă, douĕ lămâĭ, lăsând'o să fermenteze într'o casă caldă saŭ pe cuptor; iar după ce a fermentat, se strecóră, și ast-fel se bea vara ca bĕutură rĕcoritóre. Sașiĭ încă fac un asemenea fel de bĕutură.

De *apa gazósă* avem și maĭ puțin motiv de a vorbì,

de óre-ce țĕranul nu o întrebuințézĕ, saŭ abià acum începe a o cunósce.

Berea de asemenea prea excepțional se consumă de țĕraniĭ noștri, fiind și fórte scumpă. In Banat, unde se fabrică berea în unele comune și unde unor lucrătorĭ Românĭ și țĕranuluĭ îĭ jócă maĭ mult banul în mână, îĭ veḑĭ urmând exemplul altor conlocuitorĭ ne-Românĭ și bênd bere. Pe aceștia îĭ consideră ceĭ carĭ nu o consumă maĭ fudulĭ, ca uniĭ ce vreaŭ să se ridice în ochiĭ celor-lalțĭ.

Toțĭ autoriĭ carĭ aŭ meditat asupra combaterĭĭ alcoolismuluĭ, aŭ propus să se scadă taxa de pe bĕuturile maĭ inofensive, ca vinul și berea, și să se urce pe țuică și alcoolicele tarĭ. La noĭ cel puțin pentru fabricele de bere de la țéră, ar trebui reduse taxele cele marĭ saŭ să intre și aceste fabrice în monopolul statuluĭ.

Un soiŭ de *bere* fac flăcăiĭ în Ardél în părțile Năsĕuduluĭ din orz; de la a doua ḑi de Crăciun până la Sft. Ioan închiriază o casă, aŭ chelar, și în fie-care séră merg mamele cu fetele contribuind și ele cu puĭ și colacĭ. Acésta e un fel de borș semĕnând maĭ mult cu braga decât cu berea (Mama profesoruluĭ *Vîntu*).

S'a semnalat abusul cu *eter* din partea țĕranilor și Direcțiunea serviciuluĭ sanitar a și luat mĕsurĭ pentru împedecarea acestuĭ viciŭ (*Buletinul sanitar*, 15 Iulie 1894). Rĕmâne la puterea administrativă a stîrpi rĕul de la nascerea sa.

Bĕutura cafeleĭ diminuă alcoolismul, și cine póte, ar face bine dacă ar renunță la alcoolice pentru cafea; dar ca nutriment cu lapte se indică și maĭ mult caféua. De ocamdată, țĕranul nostru nu i-a prins gustul.

Céiul nicĭ măcar în Basarabia, unde Românіĭ aŭ destule exemple de la Ruși, nu s'a putut împămînteni la țĕraniĭ basarabenĭ, carĭ ḑic: «Nu stăm la céiŭ, că perdem vara cu el».

Tutunul, despre care poporul chiar ḑice că se «bea», din norocire nu se consumă la noĭ în grad așà de mare ca în alte țĕrĭ. Lulea numaĭ la Țiganĭ și Țigance veḑĭ. Fumatul cocónelor din Moldova se pare că e un viciŭ adus aci de alte némurĭ vecine.

* * *

Acum să vedem cum judecă poporul însușĭ despre beție, după *Proverbe* de *A. Pann* și *Poesiĭ populare* de *Bibicescu* și de *Jarník-Bârsan,* etc.

— Vinul e toiagul bĕtrâneților și nebunia tinereților.
— Cu vinul și cu somnul, uită grijile omul.
— Vinul, ţuica cuĭ îĭ place, n'are cu ce să se 'mbrace.
— Cine bea pân' la 'mbĕtare, nume bun în lume n'are.
— Cine bea vin, îșĭ bea punga și mintea, ba și sănătatea.
— Beția o vindecă sapa și lopata.
— Piciórele nu-l maĭ țin, și tot strigă adu vin.

— Mult 'mĭ place vinarsu,
Și departe-ĭ Reghinu!
Mult 'mĭ place palinca,
Și departe-ĭ Bistrița!

* * *

De treĭ ḑile beaŭ la bere,
Las' să beaŭ că n'am muere;
De treĭ ḑile beaŭ la vin,
Mîndreĭ mele îl închin.

* * *

Du-mĕ, Dómne, și mĕ lasă
Unde-ĭ rachiul pe masă;
Du-mĕ, Dómne, și mĕ pune,
Unde-ĭ rachiul de prune.

* * *

Of! rachiŭ, rachiŭ, rachiŭ,
Am pus gând ca să-mĭ fac casă,
Pălincuța nu mĕ lasă, etc.

* * *

Cafĕua-ĭ gata în masă
Rozoliș roșu 'n feréstră, etc.

* * *

Cu bărbatul bĕutor
Nu maĭ facĭ pită'n cuptor;
Când aĭ face câte-odată,
Nu-ĭ făină nicĭ lopată!

* *

Bate Dómne și-l usucă
Pe cine-o pus pomi'n luncă,
De fac toțĭ rachiŭ mult,
De-șĭ uită feciorĭ de muncă
Și nevestele de furcă.

* * *

Ticălos bărbatul meŭ,
El muncesce și eŭ beŭ.

* * *

Astădĭ bată, mâne bată,
Casa mi-ĭ nemăturată;
Dar dacă m'oiŭ desbĕtà,
De treĭ orĭ oiŭ mătură.

* * *

Eŭ mĕ duc la crîșmă-a bea
Furca vine în urma mea;
Eŭ m'ascund după părete,
Cânele de fus mĕ vede.

* * *

Mîndra, bat-o sórele
Și-a bĕut fuiórele,
Și îs rele pólele,
De se vĕd piciórele.

* * *

Că mi-a spus vecină-ta,
Că ți-aĭ bĕut cânepa.

Două sta și meliță,
Una mergeà și 'ntrebà,
Câtă holercă i-a da?
Jidăncuța-ĭ rĕspundeà:
Aduceți o chitișóră,
Și voiŭ da o litrișóră
Și va fi până de sară,
Mâne trebuesce iară!

* *

Crâșmăriță lată 'n șele,
Mi-aĭ mâncat vacile mele
Și viței de sub ele!

*

Până sunt fetele fete,
Nu le veḑĭ în crâșmă bete;
Dacă pun conciul pe cap,
La crâșmă nu maĭ încap.

*

Când mĕ gat de făgădăŭ,
Furca e în drumul meŭ,
Mĕ opresce caerul,
Și nu-mĭ dă pace fusul!

* * *

A bĕut pân' i-a eșit pĕrul prin căciulă.
Și cămașa prin ismene.

* *

Apa nu e bună nicĭ în cismă.

* *

Apa rĕcoresce, vinul înveselesce, pânea te întăresce

* * *

Până ce-ĭ apa curată,
Bea și tu cât maĭ îndată,
Că de se va turbură,
Cu greŭ alta veĭ aflà.

* * *

Dintr'un isvor puturos
Apă nu-ĭ de scos.

* * *

Dîmboviță apă dulce,
Cine bea nu se maĭ duce.

* * *

Poesia poporală maĭ numesce :

— Jijóră, apă amară.
— Dunăre, apă turbure.
— Timiș, apă rece.
— Mureș, apă bună, etc.

* * *

După distinsul nostru bacteriolog *Dr. Babeș,* criteriul cel maĭ bun pentru judecarea uneĭ ape de bĕut este cantitatea și calitatea bacteriilor conținute în acéstă apă, saŭ maĭ bine ḑis absența lor. Pentru *apa de bĕut* a luat Direcțiunea serviciuluĭ sanitar superior mĕsurĭ de a se cercetà starea sorginților eĭ, și prin acésta a dat un impuls puternic la ameliorărĭ și în acéstă direcțiune a serviciuluĭ sanitar rural. Dejà sunt rapórte din județe despre ameliorărĭ introduse în acéstă privință.

Din relațiunile de maĭ sus vedem, că în unele județe se consumă apă și din bălți, precum în Argeș, Constanța, Ialomița, Putna și Tulcea. Fântânĭ neîngrijite se vĕd prin: Bacăŭ, Covurluiŭ, Dolj, Mehedinți, Olt, Sucéva, Vîlcea, Vlașca; făcute primitiv, ca de pomană, în județul Botoșanĭ, unde apa rea provócă bóle ale căilor digestive; puțurĭ putine s'aŭ constatat în județul Constanța; producênd friguri tifoide, în județul Dolj, în unele comune din Olt și în Mehedinți, unde se iea apă îndoită cu noroiŭ. Apă sărată și sălcie în județele Brăila, Dorohoiŭ și Rîmnicul-Sărat, unde ómeniĭ par a nu suferì din causa apeĭ, apoĭ în Ialomița,

Buzĕŭ și Covurluiŭ; feruginósă în câte-va locurĭ din județul Vasluiŭ; rea în județele Ilfov și Mehedinți la câmp.

La munte este apă de isvor în județele Sucéva, Putna, Prahova, Dîmbovița și în parte și Olt; bună este și în județele Tecuciŭ, Vasluiŭ și Teleorman, deși e la suprafață, și unde se cer fântânĭ și la locurile de muncă.

In județul Ilfov se propune supraveghiarea puțurilor prin o poliție sanitară.

Aprecierĭ igienice. Este frumos când împrejurimea puțurilor este curată, dar cum în multe locurĭ este greŭ a se evità vĕrsarea apeĭ la scótere și formarea de bălți, cred că acestora nu putem să le atribuim stricăciunĭ însemnate, în cas când apa din ele nu curge direct înnapoĭ, ci pătrunde filtrată prin pămînt.

Fisiologia ne spune că omul trebue se consume ḑilnic cam treĭ kilograme de lichid, ast-fel în părțile cu apă rea, sunt și din acest punct de vedere la locul lor ferturile apóse, ca borșul, de óre-ce ferberea curăță apa.

La munte pretutindenĭ apa e bună, iar în țéra nóstră maĭ cu sémă în Prahova; dar îșĭ are și defectele eĭ, provocând gușa și cretinismul. Causele nu ne sunt destul de învederate (*Felix, Al VI-lea Congres de igienă* etc., pag. 8), în cât nicĭ nu suntem siguri dacă apa este adevĕrata causă a gușeĭ. Veḑĭ câte o vale nu tocmaĭ adîncă fără gușațĭ (locul meŭ natal), paralelă cu alta de adîncime în forma cazanuluĭ și în acésta din urmă sunt endemicĭ gușațĭ (un tîrg alăturĭ cu gușațĭ românĭ). Apa vine din acelașĭ munte și probabil că mare deosebire nu este de la aceea de pe o vale, la cea de pe cea-laltă vale. Statistica din 1860 ne arată numĕrul lor în Muntenia. O nouă statistică ne-ar puté arătà stadiul crescerĭĭ saŭ descrescerĭĭ lor. Mutarea pătimașilor în locurĭ maĭ favorabile este grea de exoperat; împedecarea tinerilor gușațĭ de a se însurà și maĭ grea.

Românul, pe cât póte, ține să aibă apă bună; vedem în județul Brăila că nu se mulțumesce cu ape de rîurĭ marĭ ca Buzĕul și Siretul, ci îșĭ sapă și puțurĭ. In Moldova de asemenea, numaĭ la nevoe, la lucru fiind, ia apă de pe aprópe și maĭ rea, alt-fel se duce departe, numaĭ să fie bună. Năzuințele Ministeriuluĭ Domenielor de a înzestrà Bărăganul cu apă meritá tótă lauda și din partea igieneĭ; în cas de reușită, ar scăpà bieții muncitorĭ de apa clocită de prin butóe de câte o sĕptĕmână, ce sunt siliți a și-o luà la munca câmpuluĭ.

Proverbul «nevoia învață pe om» se potrivesce de minune la empirismul Românuluĭ de a-șĭ însănătoșà apa prin baterea eĭ cu pétră acră. Astădĭ sciința vine să sancționeze de bună metoda sa. Igienistul engles *Parkes* arată că pétra acră are proprietatea de a se acățà de materiele organice ce înnótă prin apă și a se așezà cu ele jos la fund, nu se scie însă dacă are vre un efect și asupra materielor organice disolvate în apă. *Dr. Babeș* completézà aceste observărĭ, găsind că pétra acră depune la fund și necurățeniile cele maĭ micĭ, împreună cu microbiĭ. După bacteriologul nostru, apa cu 300 de microbĭ la centimetru cub e suspectă, cu 1.000 rea, și cu 10.000 periculósă (*Analele institutuluĭ de patologie și bacteriologie*, I, 1889, pag. 25). Filtre nu putem pretinde a-șĭ procurà țĕranul Pentru bolnavĭ ar puté să o férbă și apoĭ, ca să-ĭ dea aer, să o bată cu o vărguță și, dacă trebue, să-ĭ adaoge și ceva sare, manopere la carĭ cu greŭ se dedă. Cum că Românul ține mult la apa curată de isvor, este dovadă și aducerea de apă de isvor timp de 6 sĕptămânĭ «de pomană» pentru óre-care mort din familie, iar după 6 sĕptămânĭ «slobóde isvorul».

Bălți naturale saŭ artificiale sunt în tóte județele, chiar și de munte, în cât maĭ sus la descrierea de prin județe relativ la acest punct neamintirea de bălțĭ saŭ ape stă-

tătóre în vre-un județ se póte considerà ca o omitere din partea autorilor.

Pe lângă Dunăre și rîurĭ marĭ, sunt acestea carĭ alimentézĕ bălțile necontenit saŭ în anumite timpurĭ, iar unde nu sunt asemenea ape marĭ, le fac țĕranĭĭ pentru adăparea vitelor, topirea cânepeĭ, inuluĭ saŭ teiuluĭ și pentru a bé înșișĭ, dacă n'aŭ altă apă maĭ bună.

Ast-fel se explică numĕrul considerabil de febre palustre. Chiar într'un județ de munte, cum este Muscelul, se arată că numĕrul de impaludațĭ constitue jumătate din consultațiunile ce s'aŭ dat în județ de către medicĭ. Aĭ crede că în județe cu bălțĭ enorme să fie și paludismul ucigător, cu tóte acestea, deși se semnaléză mult paludism, dar despre climă în genere se arată că este sănătósă în tóte județele.

De remarcat este, că se observă paludism și în comunele unde nu sunt bălțĭ (Botoșanĭ și Dîmbovița), dar probabil suferinḑiĭ aŭ fost un anumit timp, d. e. vara la muncă, în locurĭ desvoltătóre de paludism. *Dr. Felix* arată dejà la 1861 (*Analele economice*, III, pag. 50) că frigurile bălтóse sunt cea maĭ respândită bólă din țéră, și tot d-sale i-a fost dat a constată pentru țéra nóstră (prin rapórtele de igienă ale capitaleĭ) că însănătoșarea terenuluĭ, cum este canalisarea Dîmboviței, are de resultat nimicirea acesteĭ bóle lățite, putem ḑice prea lățite, căcĭ numeróse sunt casurile de carĭ doctoriĭ nicĭ nu daŭ cu ochiĭ, bolnaviĭ curarisindu-se din auḑite cu chinină, pelin și alte lucrurĭ amare, iar alțiĭ suferind până ce schimbările atmosferice maĭ însănătoșézĕ ținuturile pe unde trăesc.

Ne aștéptă o muncă titanică în acéstă privință și îndemnul putem să-l luăm de la Țĕrile-de-jos, carĭ, luptând cu valurile măriĭ, aŭ isbutit a-șĭ fertilisà și însănătoșà posesiunea. Orașul de unde ni se trage numele, cu îm-

prejurimile sale, încă are de furcă în acéstă privință și nu vom pregetà a ne luptà ca și frații noștri (împregiurimea Romeĭ).

Consiliile de igienă și salubritate publică vor trebui, în armonie cu administrațiunea, să chibzuiască înscenarea unor asemenea lucrărĭ, căcĭ țĕranul, chiar de ar sci, d. e. din igienă, că-ĭ sunt vătĕmătóre acele bălțĭ, el singur tot nu póte întreprinde nimica.

Unde se pot întrebuința ḑile de prestațiune, se va recurge la acestea; unde bălțile aŭ pesce, se va face însănătoșarea lor prin plantare împregiur; unde trebuesc desființate cu totul, trebue a ne îngriji de puțurĭ îndestulătóre.

Am arătat și la alt loc, că hrana trebue neapĕrat îmbunătățită, dacă voim ca bólele să nu se lege așà de ușor de capul omuluĭ și să-l părăséscă maĭ ușor.

Locuința rea, cu un aer mucegăit într'însa, de asemenea favoriséză bólele. Pămîntul cel nepardosit din casa țĕranuluĭ póte conține câteva soiurĭ de microorganisme saŭ bacteriĭ pricinuitóre de bóle și, pe locurĭ mocirlóse, putênd concurà și la desvoltarea frigurilor bălтóse.

Chinina ce se distribue la farmaciile comunale, după cum se semnaléză în unele părțĭ, este rĕŭ întrebuințată; decĭ medicĭĭ de plase să céră maĭ esact socotélă despre modul cum s'a întrebuințat. Este de altmintrelea și timpul de a mărì numĕrul medicilor de la țĕră. Sciŭ că și acum sunt locurĭ vacante de medicĭ de plasă, însă odată trebuesc introduse îmbunătățirĭ și acĭ; apoĭ cu timpul, fiind căutarea maĭ mare de doctorĭ, se vor înmulți și eĭ, cum s'a întîmplat acésta și în alte ocasiunĭ, bunióră la înființarea medicilor de județ. Inmulțițĭ medicĭĭ, vor puté împinge maĭ ușor igiena spre idealurile eĭ, între carĭ este și acela ca ómenĭĭ să aibă maĭ puțin trebuință de

doctorĭ. Aci încă se potrivesce proverbul străvechiŭ: «Si vis pacem para bellum».

* * *

Resultatele de căpetenie ale igienieĭ se arată în vigórea și în sporul unuĭ popor. Vigórea iarășĭ are de urmare sporirea unuĭ popor, în tesă generală, deși reciprocitatea acésta stă în legatura cu o mulțime de factorĭ de diferite ordine.

Suntem săracĭ în poporațiune, trebue, ca și gospodarul care începe de la mic spre a ajunge mare, să strîngem tot grăuntele de pe câmp, să nu lăsăm nimic să se risipéscă.

La *crescerea* orĭ *descrescerea poporațiunii* concurg doĭ factorĭ principalĭ: nascerile numeróse saŭ puține și mortalitatea mare saŭ mică.

Cu privire la *nascerĭ* este bunióră poporul săsesc, care posede drept sistem nascerea numaĭ a doĭ copiĭ, și este la Francesĭ împărțirea bunuluĭ dintre fraților, dintre carĭ unul, pe care sorțul îl hotăresce, trebue să renunțe la facerea de copiĭ (1). Este acésta a lucrà în contra meniriĭ omuluĭ pe pămînt. Și Sfinta scriptură ḑice: «taie pomul care nu rodesce.» Și ómeniĭ luminațĭ aĭ acestor popóre deplâng sórtea ce și-o creéză singurĭ. Se întîmplă ca și din ceĭ doĭ copiĭ să-ĭ móră unul saŭ amîndoĭ, saŭ fiind de gen feminin să se ducă la altă casă și părintele gârbovit remâne singur «cuc» în casă, iar după mórte-ĭ «se pune parul la ușă.»

Regret că și la noĭ a început să se observe și pe la țéră casurĭ de *aborturĭ* ilicite. Legea ar trebuì să urmăréscă cu cea maĭ mare severitate pe femeile vinovate.

Pentru familiile în lipsă și cu maĭ mult de 6 copiĭ, s'ar

(1) *Cornil, Journal des connaissances*, 1890, saŭ *Rochard*, op. cit., IV, p. 357.

puté înființà societăți sprijinitóre, și sunt sigur că mai cu sémă cei fără copiĭ vor contribui bucuros cu obolul lor. Celibatarii să fie obligați la acésta. Mi s'a spus în Basarabia că pe familiile împovărate cu copiĭ preste 10 le ajută Statul.

Avênd móșe mai pricepute prin comune, s'ar veni mai de grabă în ajutorul facerilor grele, scăpându-se des și viéța mameĭ și a copiluluĭ. In acest scop, medicii primarĭ, și până la înființarea móșelor comunale, ar trebui să supună în anumite rêstimpurĭ pe móșele netitrate, saŭ pe femeile ce sunt cunoscute prin comune de pricepute în ale moșituluĭ, la o mică examinare, ca să se convingă cum că cel puțin nu pricinuesc rĕŭ prin asistare la facerĭ.

Causele mareĭ *mortalități a copiilor* micĭ sunt variate. Despre insuficiența și nepotrivirea hraneĭ lor, s'a mai vorbit. Săténca română înfruntă prea fără socotință timpul lehuzieĭ, se apucă prea timpuriŭ de muncă, fie cât de grea, se îmbolnăvesce, și ast-fel îșĭ lăptéză copilul. Când are friguri băltóse nu alérgă imediat după ajutor, suferé (tânjesce) și îșĭ alăptéză copilul, care ast-fel tânjesce și mai mult decât mamă-sa. Ingrijirea lor, ferirea de intemperiile exterióre de asemenea e precară și la nisce ființe așà de gingașe bólele îșĭ fac repede cursul. Iarna convulsiunile și multe alte bóle causate din rĕcelĭ îĭ deciméză; mor cum ḑic la țéră «de sĕptĕmână, de apucatele». Aducerea copiilor noŭ născuți iarna pe la primăriĭ s'a dovedit adesea de funestă pentru aceste viețĭ fragede și este de dorit a nu se practică; dacă nu cerem să fie omul adus la primărie când părăsesce viéța, să nu cerem nicĭ când intră în viéță.

Imbrăcămintea rea și hrana nepotrivită omóră pe mulți și dintre copiiĭ mai mărișorĭ. Fructele necópte, carĭ produc atâtea enterite, se mănâncă în mod grozav la țéră și pĕ-

catul vine de la ceĭ marĭ, carĭ premerg cu asemenea exemple rele.

Prin apropiere de orașe intră multe femeĭ sărmane cu copil de țiță ca doică (mancă) la stăpân părăsindu-și copilul propriŭ, care nu primesce decât hrană de tot neigienică.

Dr. Babeș atribue de-adreptul crescerea mică a poporațiuniĭ nóstre mareĭ mortalităței a copiilor. De n'ar fi acésta, ne-am înmulți nu cu 10 la mie, ca în present, ci aprópe îndoit. Microbiĭ primejdioșĭ sănătățiĭ copiilor le trec în corp nu numaĭ prin biberon (neobicĭnuit la săténcă, care face cel mult un fel de petec în care légă bucate și dă copiluluĭ să sugă), ci și prin sfîrcul necurat al peptuluĭ mameĭ. Ferirea de isbiturĭ la legănat, de înfășatul rĕŭ, și tóte povețele necesare la buna îngrijire a copiilor, le daŭ în mĕsură potrivită instrucțiunile de carĭ am vorbit maĭ sus.

Fórte mult seceră poporațiunea epidemiile de diferite bóle, pe carĭ nu o locul aicĭ de a le discută.

Cu o satisfacțiune deosebită constat transformarea ce a luat mersul poporațiuniĭ de la 1881 încóce. Poporațiunea urbană până aci aveà maĭ tot-deauna deficit în nascerĭ față de morțĭ. Se vede că la 1879 scuturând Românul jugul secular de pe umeriĭ sĕĭ, cu un oftat adînc a produs ceea ce se vede la 1881. Sper că acest progres se va menținé saŭ se va maĭ și îmbunătăți, căcĭ scuturavom încă juguriĭ!

După *Quetelet,* un popor, care nu se înmulțesce prin nascerĭ cu cel puțin 10 la mie pe an, se află în decadență. Precum a demonstrat statisticianul nostru *Dr. Felix* pe periodul de 10 anĭ, 1867—1876, se nasc pe an câte 30,1 copiĭ la mia de locuitorĭ și mor câte 26,5; poporațiunea întrégă a Românieĭ cresce dar prin nascerĭ cu 3,6 la mie.

In periodul următor am calculat și găsit, că crescerea

este de 10,6 la mia de locuitorĭ pe an; putem decĭ comptà pe un viitor maĭ senin.

* * *

Cum că crescerea poporațiuniĭ urbane de la 1881 încóce se maĭ póte atribuĭ și însănătoșăriĭ orașelor, este ușor de creḑut. Administrațiunea de prin comunele rurale să facă de asemenea îmbunătățirile ce le cer igiena și legile sanitare de la dînsele, iar noĭ mediciĭ, incuragiațĭ prin acésta, vom ajunge la resultate și maĭ îmbucurătóre în privința creșcerĭĭ poporațiuniĭ și a vigóreĭ eĭ.

Va trebuĭ însă ca și de-adreptul poporațiuniĭ să-ĭ dăm învĕțătura și crescerea potrivită pentru frumosul scop al conservăriĭ némuluĭ sĕŭ. Aḑĭ când Românul e liber, când nu se maĭ teme de pustiirĭ răsboinice carĭ îl siliaŭ să stea cu un picior în casă și cu altul afară, ca să observe din bună vreme pe dușmanul năvălitor asupra sa, aḑĭ n'are să se témă de altele decât de întrecerea în cultură și în spiritul speculațiuniĭ ce-l posedă alte némurĭ, carĭ prin aceste însușirĭ ne fac tributariĭ lor.

Poporul român posede, precum aŭ observat și mulțĭ scriitorĭ străinĭ, deșteptăciune naturală, istețime la lucru, docil fiind pentru tóte, dacă staĭ să-l învețĭ. De ce să nu-șĭ câștige și el, cu maĭ puțină sudóre, hrana de tóte ḑilele? de ce n'ar ajunge și el la acea bună stare, pe care o invidiăm la unele popóre?

Îĭ trebue cultură! Preotul și învĕțătorul într'un sat sunt, în privința culturiĭ, ca un punct de verdéță saŭ ca oasele pe o câmpie de nisip, pe lângă carĭ din an în an se întinde primprejur tot maĭ multă verdéță, iar în casul nostru cultură.

Legiuitorule, nu întârḑià nicĭ un moment de a da poporuluĭ nostru clerul și corpul didactic în o stare demnă de posițiunea lor și bine educat.

Rostesc aceste cuvinte în o lucrare destinată celeĭ maĭ înalte instituțiunĭ culturale ce posedăm, Academieĭ Române, care este menită a trimite lumină pe tóte rĕspântiile țĕriĭ; decĭ glasul meŭ nu va sunà în pustiŭ nicĭ cu privire la acest punct cardinal al vieții nóstre sociale.

Se vor da poporuluĭ nostru conducĕtorĭ cu prestigiŭ înalt și luminațĭ, prin acésta i se va da viéță maĭ fericită și trăinicie.

RĖGISTRUL AUTORILOR ŞI AL UNOR FOI PERIODICE.

Abram, 130.
Agappi, 33.
Albineţ, 32.
Aleppo, 19, 41, 129, 187.
Alessandrescu, 44, 46
Alexandrini, 248, 251, 273.
Allard, 20, 113.
Almogen, 31.
«Amicul Agricultoruluĭ», 242.
Amiras, 189.
«Anale economice» 47, 69, 71, 212, 222, 290.
«Anale statistice», 146,
Anastasescu, 33.
Antonescu-Remuş, 17, 18, 20, 32.
Antoniu, 39, 75.
«Apĕrătorul sănătăţiĭ», 85, 115, 145, 147, 150—6, 164, 179, 209, 314.
«Archiva din Iaşi», 187.
«Archiva istorică», v. Hasdeŭ.
Arnould, 18, 24, 181.
Assaki, 128, 135.
Assmann, 26.
Atanasescu, 32, 33, 64.
Augustin, 109,
Aurelian, 5, 19, 20, 21, 131, 182, 190, 193, 229, 248, 250, 258, 279, 280, 310.
«Aurora română», 113, 136.
Avril, 39, 41.
Babeş, 16, 34, 325, 327, 332.
Baksicĭ, 187.
Ballardini, 242.
Bălcescu, 40.
Baraş, 32.
Barcianu, 164.
Bariţiŭ, 40. 112, 130, 192.
Bauer, 18, 19, 20.
Baum, 17.
Beaconsfield, 30.
Bellanger, 20.
Becquerel, 173.
Bergner, 21, 82, 113, 114 135.
Beştelcĭ, 117.
Bianu, 33, 34.
Bibicescu, 34, 115, 322.
Bielski, 186.
Bobulescu, 33.
Böhm, 94.
Bordier, 18.
Bouchardat, 17, 313.
Bouchard-Huzard, 91, 93.
De Bouqueron, 134.
Bourdon, 163.
Bravicénu, 32.
Brennecke, 134.
Brockhaus, 320.
Brouardel, 16.
Bujoreanu, 101.
«Buletinul Direcţiunĭĭ serviciuluĭ sanitar», 252, 267, 315, 321.
«Buletinul Minist. Agr.», 208, 248, 251.
» publ. militare» 235.
» Societăţiĭ de sc. fisice» 23.
» Soc. Med. şi nat.» 9.
Burada, 260.
Calinderu, 179, 235.
Candiano, 17.

Cantemir, 18, 20, 31, 32, 176, 188, 189.
Capelénu, 33.
Carmen Sylva, 319.
Carnegie, 32.
Carra, 18, 19.
Casa rurală, 167.
Chabudianu, 34.
Chantemesse, 16.
Del Chiaro, 41, 112, 130, 188.
Crisochefal, 316.
Cihac, 253.
Codrescu, 31, 91, 99, 161, 164, 166, 172, 240, 255.
Colson, 113.
«Columna luĭ Traian«, 233.
Condemin, 166, 169.
Constantinescu, 32, 164.
Cordescu, 32.
Cornil, 16, 330.
Costin, 111, 129.
Crainic, 32.
Crăiniceanu, «Bulet. Soc. de Med. şi nat.», «Familia», «Amicul ţăgricult.» etc.
Crisochefal, 33.
Crucénu, 33.
Damé, 281.
Dănescu, 14, 33.
Demidoff, 5, 19, 20.
Derblich, 193.
Derby, 263.
Dimitrescu, 34.
Dousa, 41.
Drăgescu 32, 34, 97, 115, 122, 231, 259.
Drouineau, 15.
Drutzu, 310, 312.
Dujardin-Beaumetz, 233, 235, 313.
Economu, 35.
Emanoil, 34.
Enzenberg, 42, 190.
Episcopescu, 24, 25.
Etersky, 34.
«Familia», 79, 124, 139.
Felix, 6, 14, 31, 32, 33, 36, 45, 94, 100, 105, 122, 167, 172, 176, 182, 207, 222, 230, 235, 238, 241, 247, 258, 260, 290, 316, 320, 326, 328, 332.
Fĕtu, 32, 86, 101.
Fiala, 103.
Filipescu, 33.
Flaişlan, 33, 35.
Fodor, 15.
«Fóia diecesană», 106.
«Fântâna Blandusieĭ», 269.
Fotino, 33, 35, 70, 102.
Frâncu, 78, 113, 115, 141.
Georgescu, 33, 35.
Georgescu-Dima, 32.
Ghica, 30, 279.
Gretzmüller, 20 112, 145
Grigorescu, 35, 64.
Grün, 33.
Gugea, 34.
Hallé, 30.
Hasdeŭ, 18, 38, 39, 40, 41, 107, 186, 187, 283, 284.
Hel, 81.
Henry, 275.
Hepites, 22, 23.
Horvat, 181, 222.
Hurmuzaki, 42, 112, 130, 187, 190.
Hyrtl, 235.
Jarnik, 116, 165, 235, 244, 322.
Ionescu, 17, 56, 65, 100, 114, 149, 208, 210, 255.
Ionescu—Buzĕŭ, 35, 221.
Iser, 164.
Istrati, 34, 84, 94, 95, 101, 229, 240.
Iuliano, 31.
«Jurnal de agricultură», 80, 98.
Keleti, 198, 310 311.
Kemény, 186.
Kogălnicénu, 129, 188.
Krupenski, 45, 158, 236, 274, 311.
Lange, 190.
Languet, 187.
Landois, 313.
Layet, 6, 87, 107, 108, 183, 258, 274.
Lazar, 11, 110.
Lebell, 32.
Leonescu, 82, 115, 141, 149, 161.
Lerescu, 32.
Lewal, 121

Licherdopol, 14.
Liviu, 39.
Locusténu, 44, 45, 152, 304.
Longin, 34.
Mac-Mahon, 111.
Machiavel, 104.
Macridescu, 34.
«Magasin istoric», 283.
Maior, 279.
Măldărescu, 14.
Mancaş, 35.
Mangiuca, 226.
Manicea, 34.
Manolescu, 33, 164, 229.
Marian, 256.
Marţian, 14, 43, 147.
Maxim-Laurian, Dicţionarul Academicĭ, 164.
Mawr, 32.
Meinert, 271.
Mendonidi, 34, 228, 279.
Meyer, 21, 40, 94, 166, 320.
Michael, 35, 115, 122.
Michailic, 17.
Millo, 82, 103, 279.
Mineiŭ, 229.
Moleschott, 245, 247, 259, 313.
«Monitorul Oficial», (1882—95).
Munk, 254.
Mureşanu, 313.
Negrescu, 35.
Negruzzi, 83, 193.
Negură, 31, 87, 91, 93, 97, 113, 121, 161, 166, 193, 239.
Neigebauer, 20, 83, 132.
Neniţescu, 156.
Nicolescu, 35, 316.
«Niva», 81, 134, 193, 320.
Obedenaru, 19, 21, 24, 138, 160, 270, 276, 279, 283, 313, 320.
Odobescu, 83, 97, 136.
Oncescu, 72, 94, 102, 214, 303.
Ostermeyer, 186.
Ovidiŭ, 19, 21, 89, 128.
Păltinénu, 34.
Pann, 322.
Papiu-Ilarian, 112, 130.
Parkes, 121, 159, 177, 258, 327.
Pastia, 35.
Păunescu, 31, 35, 89, 91, 97, 239, 253, 312, 318.
Perrussel, 31.
Petrescu, 32, 33, 35, 113, 122, 166.
Petri, 164.
Petrini-Galaţi, 35.
Pettenkofer, 15, 94, 125, 181.
Peyssonel, 189.
Plinius, 186.
Pisone, 164.
Polizu, 164.
Poni, 312, 316.
Popescu, 32, 231, 240, 254.
Quetelet, 332.
Raicevich, 19, 20, 21, 42, 104, 145, 169, 188, 189, 190, 199, 234, 249.
Raporturĭ economice, 309.
Recordon, 20.
Reider, 19.
Reissenberger, 20.
«Revista nouă», 187, 284.
«Revista sciinţifică», 17, 25.
«Revue scientifique», 17, 30.
Rigani, 228.
Riehl, 40, 94, 166
Rizu, 32, 166, 167.
Rochard, 13, 15, 17, 123 129 330.
Roman, 108.
Rômnicénu, 107.
Rosetti, 124.
Rot, 35, 239.
«Rumänischer Lloyd», 123.
«Rundschau», 319.
Şainénu, 26.
Samuelson, 20.
Samurcaş, 193.
Scherr, 38, 40, 130, 188, 269.
«Săptămâna», 83, 187, 193, 246.
Şerbănescu, 32, 35.
Sergiŭ 33, 36, 102, 241.
Sevastos, 8, 82.
Severénu, 34.
Slavicĭ, 116, 139.
Soiu, 34.
Spiroiŭ, 35, 103.

Staicu, 34.
Stăucénu, 34.
Stefănescu, 36, 44, 64, 114, 149, 179, 279.
Strabone, 39.
Strohmer, 229, 254.
Strykowski, 186.
Sulzer, 19, 20, 112, 130, 131, 190, 230, 269.
Suțu, 18, 19, 20.
Tăchénu, 31, 35, 93.
Tavernier, 31, 284.
Teodori, 102, 214, 263.
Teutsch, 94, 186, 187, 284.
Thiron, 32.
Tiktin, 9.
Tocilescu, 39.
Topeltin, 111, 129.
Toriton, 132, 191.
«Tribuna», 181.
Ubicini, 19, 84, 115, 132, 193, 320.
Urechiă, 31, 160, 170, 239, 276, 283, 315.
Valiano, 36.
Vasicĭ, 31, 32, 33.
Vasiliu, 28, 103, 124, 167, 282, 314.
Vîrnav, 18, 33, 192.
Vîntu, 79, 321.
Vitruviu, 39.
Voit, 313.
Vuia, 32, 167, 240, 317.
Walch, 34.
Weyl, 250.
Werthheimer, 53.
Wiel, 31, 37.
Wilkinson, 18, 112.
Witt, 19, 20.
Wolf, 20, 191, 192, 285.
Xenopol, 38, 111, 128, 185, 187, 283.
Zorilénu, 32.

INDICE ALFABETIC DE MATERII.

Abecedarul igienei, 6.
Abort ilicit, 330
Abreviațiuni, 10.
Academia și ameliorări igienice, 7.
Acid carbonic, 15, 18.
Acoperemîntul capului, 166.
Acoperiș de stuf, olane, 52, 53, 55; de fer, coceni, șovar, trestie, scânduri, 49, 50, 53, 55, 58, 62; în genere, 65, 67, 68, 69, 73, 75, 76, 81, 83, 85, 92.
Administrațiunea și igiena, 6.
Adunarea a 2-a a medicilor, 46.
Aer, 18, 19; aer aseptic, 24; aerisire, 94; lipsă de aerare, 49, 54, 56, 65, 68, 75, 76, 77, 83.
Afumatul cărnii, 79.
Aglomerare, 47, 58, 60, 61, 62, 66, 68, 69, 71, 73, 74, 75.
Alcoolism, 285.
Alimente, istoric, 184; în județe, 202; în diferite timpuri, 220; ameliorare, 263.
Aliniarea satelor, 61, 67, 90.
Animale, în casa germană, 40; în genere, 47, 54, 57, 58, 60, 61, 68, 73, 75, 76, 99.
Apă, 88, 283—309, 325; bună, 326, gazósă, 320; în județe. 285; bătută cu pétră acră, 327; necurată, 13, 28; telurică, 15; cursul ei, 12.
Apeducte, 6, 283.
Aprecieri igienice despre alimente, 233; pesce, 254, 326; curechiu, 57; fasole, 247; mazăre, 248; ciuperci, 253; ape, 326; băuturi, 311, 313; haine, 156; cisme, 118; ciorapi, 125.
Ardeiu, 250.
Aspectul comunelor, 50, 53, 54, 56, 57, 60, 61, 68, 70, 75.
Atmosfera, 18, 24, 29.
Bacilul tetanosului, edemului etc., 16.
Bacterii, 325, 329.
Bacteriologie, 13.
Băi 6, 28, 173.
Băligare, 47, 49, 52, 53, 55, 57, 59, 63, 65, 68, 69, 70, 73, 75.
Băltăreț, 25, 27.
Bălți, 60, 285, 327.
Bârne, 58, 65, 74.
Barometru, 25, 26.
Bătrânii și frigul, 26.
Beciu, 81.
Berea, 321.
Bășică la feréstră, 60.
Beția, 314, 315. Bețivii și frigul, 27.
Băuturi, 283; în județ, 285; istoric, 283.
Biografii și bibliografii medicale, 30.
Blană, 163.
Bóle: Asfixie cu acid carbonic, 15; Ave Maria, 26; Aprinderi de plămâni, 26; congestiuni cerebrale, pulmonare, 26; cholera, 16; diaree, 26; durere de dinți, 26; bóle de ficat, 26; nervóse, 28; principale, 10; palustre, 14; epidemii, 19; febră tifoidă, 15; insolațiune, indisóre, sóre sec, 26; gutunar, 26; nevralgii, 26.

oftica, 26; Pelagra, 26, 241; pleuresiĭ, 19; pocitură din Rusaliĭ, 28; paludism, 328; rĕcelĭ, 19; reumatism, 19, 26; sifilis, 178; trichină, 259.
Bordeiŭ, 39, 40, 41—6, 55, 56, 59, 61, 64, 65, 67, 70—74, 76, 77, 82—85, 103.
Borhot, 51.
Botez, 27.
Botine roșiĭ, 115.
Bragă, 319.
Brânză, 256.
Brobódă, 169.
Bună starea și clădirea, 105. 106, 109.
Bureți, 254.
Căciulă, 166.
Cafea, 321.
Căldura pămîntuluĭ, 14; în general 22, 26, 28; exagerată, 41, 58
Calorii, 270.
Cămara, 79.
Cămașa, 157.
Cameră gătită, 48—49, 61; îngustă, 55; poditĕ, 64; mică, 49; cămăruță, 57.
Cămin, 82, 51.
Camniță, 78.
Canal de scurgere, 6.
Capacitatea locuințeĭ, 93.
Capul gol, 27.
Cărbunĭ de pămînt, 53.
Carne, 258.
Cartofi, 256.
Case bune, mediocre, rele, 45, 58, 64, 73, 75, 77.
Case curate, 52; gata de vîndare, 64, 109; de lemn, pămînt, zid, 41, 43, 44, 49, 55, 56, 61, 65; de muncitorĭ, 80; în Bucovina, 42; în Banat, 79; în Dobrogea, 82; în Germania veche, 40; în Muntenia, 82—83; în Moldova, 81—82; în Transilvania, 78; insalubre, 60—1; isolate, 47, 77; luxóse, 73; model, 57, 70, 107; micĭ, necurate, 47, 58, 64, 65; nepardosite, 49, 61, 62, 70, 71, 73, 74, 77, 83, 85; umede, 61, 66, 74, 75, 76, separate de vecinĭ, 80; vîndute prin amortisare. 71.
Charte figurate, 10, 45, 274, 281.
Catar, 19.
Catedră de igienă. 30.
Cătune risipite, 47.
Ceaiŭ, 321.
Celar, 47, 53, 63, 84.
Cergă, 58.
Cerpiciŭ (cărămidă), 52.
Chimia în igienă, 13; gazurĭ, 13, 18; materiĭ organice, 13; nitrificațiune, 16; ozon, 24; praf organic, 18; vaporĭ de apă, 18.
Cimitire, 16, 88.
Clima, 12, 18, 20, 22, 23; a Greciеĭ, 23; Rusieĭ, 23; Oltenieĭ, 24; climatologia telurică, 15; extremele eĭ, a temperatureĭ, 19, 22, 29.
Clădirĭ în jurul caseĭ, 89.
Colibe, 55.
Comfortul caselor egiptene, 6.
Comarnic, 79.
Comune poporate, 53; de însurățeĭ, 52, 53, 56, 64.
Conducĕtorĭ luminațĭ pentra popor, 23.
Concurs de pluguri, 272.
Conjuctivita granulósă, 178.
Copiiĭ și munca, 275.
Concentrarea satelor, 42, 47.
Conferințe învĕțătorescĭ și igiena, 67.
Construirea caselor, 62; bună, rea, 58.
Corturĭ, 39, 83.
Coș, 79, 98; ogĭag, 60.
Coșare pentru vite, 47, 48, 49, 52, 55, 61, 63, 65, 78, 84.
Costul bordeiuluĭ, caseĭ, 55.
Crescerea poporațiuneĭ, 330, 332.
Culcare pe pămînt, 14.
Cuptor, 79, 82, 83.
Curățenie, 55, 88; slabă, 58, 59, 64, bună, 77, 81, 83, 100.
Curățenia corpuluĭ, 172, 174; copiilor micĭ, 176.
Curenți în pămînt, 15; prin văgăunĭ, 25.

Curte 47, 48, neîmprejnuită, 49, 61, 72, îngrădită 52, 55.
Darea în judecată pentru neexecutarea regulamentuluĭ de construcțiunĭ, 48, 55, 59, 64.
Demoralisare în comune, 80.
Depărtarea comunelor, 51, 56, 59, 68; concentrarea lor, 104.
Descrierea locuințelor, 46.
Desculț, 27.
Deșteptăciunea poporuluĭ, 323.
Dicționar medical, 9.
Direcțiunea generală a serviciuluĭ san., 43, 48, 56, 252, 267, 315, 321, 325.
Doliŭ (cernire), 27.
Economiĭ, 77, 102, 281—82.
Electricitatea, 24, 25.
Emigrare, 17.
Emulațiune la clădire, 59, 101.
Erburĭ mirositóre în casă, 41.
Eter, 31, 321.
Expoziția caseĭ, 55, 57, 85, 90.
Fața omuluĭ, 169.
Fatalismul poporuluĭ, 11.
Felurĭ de bucate, 262; fructe, 253.
Ferestre bune, marĭ, 52, 56; nu spre sóre, 55; micĭ, 54, 57; lipite, 49, 52, 55, 58, 60, 64—67, 69—71, 74, 76—78, 80, 83, 85, 94; treĭ ferestre, 81.
Fisiologia și alcoolice, 313.
Folklorul în descriere, 8.
Fond pentru construcțiĭ țĕrănescĭ, 102.
Fóntânĭ, 80.
Fulger, 24.
Furcile caseĭ, 53.
Furtunĭ, 25.
Fundament, 83, 85.
Fusta Romînceĭ, 165.
Galenți, 117; galoșĭ, 123; ghete, 113, 123.
Gât, 170.
Geologia, 13, 14.
Germaniĭ vechĭ și orașele, 38.
Glugă, 169.
Grădina, 63, 78, 80
Grâŭ, 236, gropĭ de grâne, 50.
Grupurĭ geologice, 13.
Gunóe la câmp, 5; în ogrăzĭ, 54, 57, 60, 65, 68, 76.
Gușațĭ, 14, 326.
Haine lungĭ, scurte, bărbătescĭ, femeescĭ, 163; de mort, 174; uscate în casă, 60; plouate, 27.
Hambar, odae, 61; pod 82.
Hârtie la feréstră, 54, 57, 60, 62, 64 70.
Hogég, 81, 83.
Hrana în Banat, 200; în Basarabia, 193; în Ardél 197—98 în Moldova, 195.
Hrișca, 246.
Idrologie, 13, 285.
Igiena în Anglia, 7; ameliorată, 55; înnapoiată, 6, 56, 61; din învĕțămîntul superior, 31; în cel primar 30, 31; în seminare, 31; în școla normală 31; în gir[illegible] o sciința de modă, 3[illegible] pentru familiĭ, 32; pentru militarĭ, 32; pentru țĕran, 32; publică și privată, 12; și preoțiĭ 75, idealurile cĭ, 329.
Imbrăcămintc, istoric, 128; a soldaților, 177; a copiilor micĭ, 176.
Imitare, 107.
Impădurire, 17, 21.
Impletitură, 60, 167.
Imprejmuirea lipsesce, 60, 89.
Imbunătățirea hainelor, 181; traiuluĭ, 12; locuinței, 100.
Incălțăminte, istoric, 110, 111; în Ardél, 115; în Banat, 113, 116, 117; în Basarabia, 116; în Moldova, 116.
Incălțit neregulat, 62.
Incingĕtóre, 161.
Industrie casnică, 60, 159, 182.
Inecare, 24.
Inriuririĭ asupra omuluĭ, 11.
Insănătoșirea bălților, 329.
Inspectorĭ sanitarĭ, 8.
Instinctul de conservare, 11.
Institut meteorologic, 22, 23.
Intervenirea poliției la construcțiĭ, 64.
Introducerea porumbuluĭ, 187, 188,

Iobagĭ, 40.
Ismene, 160.
Isolare imposibilă, 75.
Isteţimea Românuluĭ, 81.
Istoricul în igienă, 7, 10; al locuinţeĭ, 37; al încălţămînteĭ 111; al îmbrăcămînteĭ, 128; al alimentării, 185; al băuturilor şi apelor, 283.
Jignirea libertăţii individuale, 12.
Kvas. 319.
Lacurĭ, 285.
Lapte, 256.
Latrine, 49, 56; şanţurĭ, 50, 63, 64 67, 71, 76, 89.
Laviţe, 47, 57.
Legumĭ, 246.
Lemn de unelte, 267; lemne, 58.
Lenea, 277.
Limba scrierii, 9.
Limonade, 319.
Lipsa d[illegible]mină, 58, 59; de mijlóce, 60, de urme ale [illegible] mane, 39.
Literatura de igienă, de medicină, 30.
Locuinţă bună, 49, 66; istoric 94; isolate 65, 66, 70; de gard, 38, 49; lacustre, 38; ale legionarilor Romanĭ, 38; micĭ, 76, v. şi aglomerare; locuinţe mediocre, 75; rele, 48, 49, 56, 59, 64, 72, 74, 77, 83; primitive, 51, 52; resfirate, 14, 41; statistică, 43; rădicate de la pămînt 55.
Locuitorii clăcaşĭ, 40; răzeşĭ 53; fug de drumurĭ marĭ, 42; câmpenĭ, 54.
Lumină artificială, 63, 66, 73, 80, 94; bună, 77; destulă, 49; puţină, 52, 54—56, 62, 66—68, 70—72, 74—75, 85.
Mănuşĭ, 166.
Mărirea uneĭ naţiunĭ, 30; circonscripţieĭ comunelor, 71.
Masă, 57.
Maşină rĕsboiŭ, 182.
Mangal, 52, 53, 97.
Material de ars, 49, 63, 97, 98; de construcţii, pétră, 51; ciamur, 53; in genere 66 67, 69, 70, 73 79, 81—85, 91.
Medicĭ militarĭ, 85; primarĭ, 8, trebuesc înmulţiţĭ, 329; medic spre alimente, 262.
Medicina babelor, 31.
Meiŭ, 246.
Meşiĭ, 122.
Meteorologia, 13, 18.
Metale pentru unelte, 268.
Microbi, 13, 16, 18; aĭ coleriĭ, 1 apă, 327, 332, v. şi bacteriĭ.
Mierea, 263.
Mijlóce din casele judeţene p construcţiĭ, 71.
Militariĭ liberaţi construesc bi
Mobilier, 47, 57, 58, 63, 70—71, 78 81—83; colţar, 57; culme, 47; cuptor ca pa
Monografiĭ de
Monopolulŭ[illegible]elor, 315.
[illegible]ratea [illegible]piilor, 331.
Munca, 54, 269; escesivă 273; in călduri, 28.
Must de mere, pere, 318.
Mutarea locuitorilor, 105.
Napĭ, 264.
Născĕtórele române, 275.
Nivelul caselor, 91.
Nopţĭ reĕ, 19.
Nostalgia, 178.
Obiele, 125.
Ocol de vite, 49, 81.
Ochiĭ omuluĭ, 169.
Odae de primirĭ, 78.
Ogrădĭ cu şanţurĭ, cu gard, 81, 90.
Olăghină, 320.
Opinca, 113, 119; aprecierĭ igienice, 121.
Opintéla, 274.
Orez, 246.
Ouĕ, 258.
Paie pentru ars, 49.
Pălăria, 166.
Pământul, 13, 29; bun, 14.
Pâne, 234, 243.

Pantaloni, 164; pantofi 122; papuci de lemn, 123.
Paratoner, 24.
Pardosire, 54, 85, 92.
Pasări de casă, 261.
Pastramă, 260.
Pat, 52, 58, 95, 170.
Patriotismul lui Lazăr, 11, 110.
Pătulă, 47.
Pelin, 28, 328.
Pepinieră de copaci, 53.
Pept descheiat, 27, 160.
Pereți subțiri, groși, 53, 55, 73, 74, 85.
Pesce, 326.
Pieptănatul, 168.
Pivniță, 47, 78.
Plan țărănesc de construcții, 64; în general, 67, 81, 84; model, 102.
Plantare, 17, 45, 51, 55, 59, 61, 70, 75—76, 80, 87.
Ploații, 27.
Ploi, 20, 26.
Pluguri, 272.
Poiată, 57
Poporarea câmpiilor, 17, 40, 59.
Porositatea și permeabilitatea pământului, 15.
Port bănățén, 136, 139; Basarabén, 144; în județe, 146; în genere, 137; național, 183; Transilvănén, 139; 142; Moldovenesc, 135, 141, 145.
Porumb, 233, 236, 245; părți medicale, 239; valórea nutritivă. 238.
Porțelană, 267.
Post, 222, 315.
Prăjituri, 245.
Premii, 107.
Prețul hranei, 271.
Preceptele igienei, 30.
Preoții cu capul gol, 27.
Pridvor, 62; prispă, 62, 81, 83, 85, 92.
Prima igienă despre țăran, 7.
Progres în clădire, 48, 60.
Proverbe, sentințe, versuri despre locuință, 100; despre încălțăminte, 126; despre timp, 27; despre haine, 161, 165, 173, 182; despre semănire, 180, despre hrană, 233 36, 255, 262, 264—66; despre muncă, 276; despre lene, 183, 277; despre câștig și spirit de economie, 278; despre băuturi, boție, apă, 322—25.
Prunci și căldura, 26.
Psichologia poporului, 7, 8, v. și Proverbe.
Publicațiuni de igienă, 31, 32, 33.
Puterea omului, 270; intelectuală, 272; femeii, copiilor, 275.
Raci, 255.
Rachiu, 309; rafinerie, 316.
Rapiță, 264.
Reducere în volumul scrierii, 10.
Regulament, de construcții, 49, 55, 56, 58, 59, 73, 76, 100, 101.
Regulă igienice, 28.
Rivalitatea în construcții, 65.
Rivna spre înavuțătură, 12.
Risipitor, 278.
Rogojină în loc de pat, 52.
Salașe 40.
Sală, 58.
Saltea lipsesce, 58.
Salubritatea satelor, locuințelor, 47, 74.
Sărăcilă, 25.
Sate de însurățel, 60; întinse, 78; model, 51, 107; de munte, 42; răzășesci, 75; cum să fie, 80.
Scăldatul, 28, 175; copiilor, 176.
Sciința igienei, 11.
Școle de meserii, 105.
Scopul igienei, 5; hainelor, 180.
Scurteică, 162.
Sfecle, 264.
Societăți de construcții țărănesci, 108.
Soba 84, 95, mică 58, cu gura în odae 80; înfundată, dărâmată, 49, 52, 54, 57 60, 66, 69, 71, 74, 76, 77; bună, 58; de tablă, 53.
Solul trebue înnălțat, 54, 90.
Șosele bune, 61
Șoșoni, 191

Șovar, 58.
Spiritul de economie, 281.
Statul și locuințele, 54, 100, 103, 104.
Statistica locuințelor, 43.
Stațiuni climatice 24; meteorologice, 18, 22.
Steregie, 57.
Stradele alineate, largi, 52, 59; nealineate, 49, 57, 61; înguste, 64; mediocre, 48, 65, 70, 75; rău întreținute, 48.
Stuf, 54, 59.
Șubă, 162; Suman, 162.
Sulemenire, 179.
Superstiții, 11.
Șurlă, 47.
Tabele statistice ale medicilor de plasă, 43, 87, 159.
Tavan de scânduri, 62; jos, 52, 55—57, 62, 66, 67, 77.
Țeranul ... meteorolog, 27; față de intemperii climatice, ... 26.
Teren sănătos, 80.
Terminî poporali, 9; medicali, 9.
Tescovină (bóscă), 76.
Tese de igienă, 30, 33.
Tezic, 49, 51-4, 59, 70, 82.
Timpul în Aprilie, 29; anotimpuri, 20; crivăț, 25, 59; céță, 27: céhlău și ploie, 27; cerul și dispositiunea omului, 26; frig, 20, 23, 26, 29; dilele babelor, 29; ger, 28; înghet, 24; înghețarea puțurilor, 21; grindina (pétră), 24; prevestirea timpului, 28; patru-decî de mucenicî, S-ta Maria și timpul, 28; temperatura, 20, 22; vînt, 15, 20, 25, 26, 55; zăpedî, 21, 25.
Tinda, 58, 60, 62.
Tineretul la frig, 27.
Tipurî de casă (desemn), 86.
Țiplă la ferestre, 54, 62, 76.
Trăinicia poporului, 334.
Traistă gólă, 25.
Trestie de ars, 49, 58.
Țuică, 309, 312.
Tutun, 322.
Urechia omului 170.
Ursóică, 79, 83.
Ușa, 67, 73, 79, 83, 99.
Uscarea hainelor, 99.
Vălătucî, 53.
Valórea caseî, 100.
Văruitul casel... 52, 56, ... 75, 76.
Var... văcătărie, 10, 78, 83—84 ...6.
Vatră, 58, 61, 83.
Ventilațiune lipsesce, 52, 54, 74; Pettenkofer, 94.
Venit anual al țăranului, 280.
Verdețuri, 251.
Vigórea poporului, 71, 330.
Viitorul României, 5, 6.
Vin, 310.
Vite fără grajd, 50, 55.
Zid de cărămidă, nuiele, pétră, 52; prea gros, 55, v. perete.

6796

TABLA DE MATERIĬ

	Pag.
Introducere	5
Igiena ţĕranuluĭ român. Consideraţiunĭ generale	11
I. Inrîuririle din afară asupra omuluĭ	»
Pămîntul	13
Atmosfera	18
II Inceputurile igieneĭ în sens modern şi literatura eĭ la Românĭ	30

PARTEA I

I. Locuinţa. II. Incălţămintea. III. Imbrăcămintea.

I. Locuinţa. Istoricul locuinţelor	37
Statistica locuinţelor	43
Descrierea locuinţeĭ	46
In judeţe	47
Note relativ la locuinţă din autorĭ şi graiŭ viŭ	78
Cum să fie locuinţa ţĕranuluĭ român	86
Satul	»
Arborii	87
Cimitire, curăţenie	88
Imprejmuirea, latrinele	89
Ograda, solul, aliniarea, expositiunea	90
Material	91
Nivel	»
Pardosirea camerelor, prispa, acoperişul	92
Capacitate	93
Ferestre	94
Lumină	»
Pat	95
Sobă	»
Material de ars	98
Coş	»
Uşă	»
Valórea casei	»

Pag.

Bordeo 103
Concentrarea satelor 104
Calea pe care să ajungem la resultate bune 105
II. Incălţămintea 111
Istoric . . . . . »
Starea actuală a încălţămintei 113
Aprecieri igenice 118
Obielele, ciorapii etc. 125
III. Imbrăcămintea 128
Istoric . . . . . »
Descrierea îmbrăcămintei de autorĭ străinĭ şi românĭ . . . 136
« « din judeţe 146
Aprecieri igienice 156
Cămaşa 157
Ismenele 160
Incingĕtórea 161
Acoperemîntul şi decorul capuluĭ 166
Pătul 170
Curăţenia corpuluĭ 172
Imbrăcămintea şi curăţenia copiilor micĭ 176
Imbrăcămintea soldaţilor 177
Sulimenirea 180
Indreptarea posibilă a îmbrăcămintei 181

PARTEA II

Alimentaţiunea în diferite regiunĭ ale ţĕrĭĭ şi diferite timpurĭ ale anuluĭ.

I. Istoric 185
II. Descrierea hranei Românuluĭ în Basarabia, Moldova, Ardél şi Banat. 193
III. Alimentaţiunea în diferite părţi ale ţĕrĭĭ 202
IV. Alimentaţiunea în diferite timpurĭ ale anuluĭ 220
Posturile 221
Hrana ţĕranuluĭ în diferite epoce 222
Timpul mâncărĭĭ de preste ḑi 228
Cantitatea hranei . . . . . »
Costul hranei 230
Sciinţa de a gătì bucate . . . . . »
Aprecieri igienice 233
Porumbul . . . . . »
Cantitea porumbuluĭ recoltat 236
Valórea nutritivă a porumbuluĭ 238
Pelagra 241
Pânea 243
Prăjiturile 245
Meiul, hriṣca, orezul, legumele 246
Fasolea 247

Pag.

Varza . . . 1140
Cantarofiu, arbori ornamentali . . . 1141
Verdeturile . . . 1141
Obstul . . . 1141
Hureții . . . 1141
Pomii . . . 1144
Drăguș, unt, lapte . . . 1145
Ouă . . . 1145
Carne . . . 1145
Recapitularea părerilor din județ despre hrană . . . 1147
Propunerile pentru îmbunătățire . . . 1148
Judecata țăranului despre hrană . . . 1154
Vasele și uneltele de bucătărie . . . 1160
Munca țăranului român . . . 1160
Obștigul din munci . . . 1170
Spiritul de economie . . . 1181
Băuturi și apa, istoric . . . 1183
În județe . . . 1185
Date statistice . . . 1200
Apreciări igienice . . . 1211
Spirt de bucate, Tuțu . . . 1214
Rolul și însemnătatea fiziologică a alcoolicelor în organism . . . 1218
Măsuri preventive contra beției *(alcoolismului)* . . . 1218
Mustul de mere și pere . . . 1218
Bragă, oțăgină . . . 1219
Bere, oțet, oțal . . . 1221
Tutun . . . 1222
Vederile poporului relativ la bețe . . . 1226
Apa de băut . . . 1226
Băile. *Balneum* . . . 1227
Mișcarea poporațiunii . . . 1230
Abort ilicit . . . 1230
Mortalitatea copiilor mici . . . 1231
Creșcerea poporațiunii de la 1861 încoce . . . 1234
Însănătoșirea localităților. Învățătura și educațiunea . . . 1235

Registrul autorilor și al unor foi periodice . . . 1235
Indice alfabetic de materii . . . 1238
Tabla de materii . . . 1245

Figuri sunt:
Charta figurate despre patru feluri de case . . . 40
Tipuri de case din Muntenia și Moldova . . . 80
Charta de hectarele cultivate de oaie un locuitor . . . 1174
Charta arătând venitul repartiat pe locuitori . . . 1181

GREŞELĬ.

		In loc de:	Cetesce:
		accont	account
68	1	capacĭ	copacĭ
97	28	cauândd	causând
125	8	coţĭ	loţĭ
169	34	polilat	potilat
191	24	Carabogdanicĭ	Carabogdania
206	29	care	carne
241	18	primărieĭ	primarĭ
»	19	asupa	asupra
246	20	la noĭ se	la noĭ nu se
257	34	sugă	să sugă
286	19	e	de
314	29	obţină	abţină

VERIFICAT
1987